

יוצא לאור פעם אחת
בחדש בס"ט פטרבורג.

שנה ראשונה.

חוברת שלשית
לשנת ה'תרמ"ו.

מאסף חדשי (שורנאל) אשר יכיל בקרבו מאמרים הנוגעים ליהודים וליהדות
לפנים והיום, עם ציורים ותמונות.

יוצא לאור ע"י

אלכסנדר הלוי צעדערבוים

3а Ноябрь

№ 3

1885 г.

МИЦПА (Дозорная башня).

ЕЖЕМЪСЯЧНЫЙ ЖУРНАЛЪ НА ДРЕВНЕ-ЕВРЕЙСКОМЪ ЯЗЫКЪ.

Редакторъ-издатель: А. Цедербаумъ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Типо-Литографія Г. О. Пинель, Стремянная ул., д. № 4.

תכּן הענינים.

- 2 (יהודים בזמן העבר, מאת פ. מיעועם מן 1 עד 8
- 3 (ישראל והעמים, (המשא אשר נשא הפרופסור הוואלפאן (סוף), העתקת ה"ש) . . . 9 " 10
- 4 (מלכיות, (כמשן) מאת ארז 9 " 16
- 5 (ציור "מענדערלסוואהן", "לעסנינג" ו"לעוואמאר" לפני שלחן השאך
- 6 (תמונת ר' היים גדליה
- 7 (תולדות ר' היים גדליה 1 " 4
- 8 (למען האמת ד. הוואלואָהן
- 9 (חפפת עמי (שיר), מאת מ. מ. דאָליצקי
- 10 (שובה ישראל (שיר), מאת פנחס ליכמענבערג
- 11 (אל הדבר (שיר), מאת יעקב אייכענבוים
- 12 (היתומים, (כמשן), סיפור, מאת יקותיאל בערמאן 83 " 48
- 13 (תמונת ר' אברהם (אלבערט) כהן וקיצור תולדותיו
- 14 (ארבע תקופות (כמשן), מאת ד"ר שמעון בערנפֿעלד 9 " 16
- 15 (תולדות ר' אברהם ו' דאור, מאת הפרופסור דוד קויפּמאן בפעסט 1 " 10
- 16 (הוספות לספרי צאָלאָגיע דעם תלמוד"ס, מאת ד"ר לעוויוואָהן 1 " 10
- 17 (זכרון להכם: מאמר עדים זוממין, מאת מרדכי סוחעסמאָווער 1 " 4
- 18 (רב אשי האחרון, מסדר הש"ס, מאת ש. ז. סוחר 1 " 4

החבורת הרביעית משנת 1885 תצא אי"ה בחדש מאָרץ הנוכחי.

יסלחו לנו חותמים על מאסף החדשי "מצפה", אם אָחרנו עד כה בהוצאת החבורות, כי מעצורים שאי אפשר היה לראותם מראש נצבו לשטן לנו לתוגיון לבנו. והיה כצאת בקרב החבורת הרביעית המוכנה בדפוס, נעשה סדרים חדשים ונסקל כל מבשול וגרחיק כל מונע, ונכין את כל הרוש למאסף חדשי מתוקן, ואז תחלנה החבורות לצאת תמידין כסדרן בכל הדש והדש כיאות.

ומאת הסופרים הנכבדים אשר כבדנו במאמריהם היקרים נחלה, כי לא יועפו עלינו אם מאמריהם לא באו עוד בדפוס. אנחנו התאמצנו לתת מעט מעט ממאמרו סופרים מצוינים אשר קדמו לשלוח לנו אמריהם, והוכרחנו להדול מהדפים איזה מאמרים, למען תת מקום גם לאחרים. ונקוה כי כאשר נעשה משטר וסדר לחבורות משנת זו וגיע התור לכל מאמר מצויין.

המו"ל

בדפוס ה' צבי הירש פינס בס"ט פטרבורג.

Дозволено цензурою, С.-Петербургъ, 5-го Марта 1886 г.

מראה יער הויתים מצד מערת צוק.

היהדות בזמן העבר⁽¹⁾.

על השאלה הנכבדה „מה הוא היהדות? השיב המשורר והמתל היותר משובח במאה שאנו עומדין בה, החכם הנודע היינריך היינע, בדרך לצנותו ובלשון קצרה: „אמנם אסון הוא!“ — אך גם מחוג-המבט של דרישתנו באמתת הענין הנכבד הזה, ובידיעת שרשי הדברים בעזר לימודים תמידיים כהלכתם, אשר השתדלנו בהם מילדותנו עד ימי זקנתנו, נוכל להשיב כהוגן באותו הסגנון ובקוצר מלין על השאלה הנכבדה: „אסון הוא להיהדות כי לא ירדו לסוף דעתה“, ולא הגיעו עד תכונתה בכל ימי היותה, מאשית התפתחותה והשתלשלותה במשך הדורות שעברו עד הזמן האחרון, לא מצד דורשיה ומחזיקיה בעמנו, ולא מצד זולתנו ובעלי אמונות השולטות; לא מיהודה ולא מארמאי, לא מחכמים ולא מפשטנים והדיוטים, גם לא מיחירי סגולה בעמנו ואנשי עליה, ומהמנהיגים הגדולים ואנשי שם העומדים בראש עמנו ודתנו בדור ודור ודורשיו; והסורא מחסרא להם הבנת והשכלת הענין הגדול הזה בייסודו האמיתי ומקורו הנאמן, ובתקופות הימים של צמיחתו וגירולו ושלמותו בעתות קדומות של שלום האומה והמדינה, ובזמי הגלות ופיוורו של עם עולם במדינה ומדינה! ואך פליאה דעת בעינינו, איך תעו בדרכי הדרישה הזאת, ואך שקר נחלו והנחילו לנו חכמי וסופרי הדורות הראשונים והאחרונים עד הזמן הזה! חלק לבם של המעיינים האלה בשמות משמות שונות, ויאשמו יחדיו בדרך התוו למו! ראש הפילוסופים באלכסנדריא של מצרים, ידידיה (המכונה: פֶּהֶלֶאָ היהודי), הלביש את היהדות במחלצות של פילוסופית אפלטון, וישם מסוה של התחכמות וויכוחים עיוניים על פניה, עד שהיא מתנכרה לכל יודעיה בקלסתר של פנים חדשית! את המקרא והכתוב כפשוטו מכל פרשיות. התורה דרש באופן זר וטוור למצוא בס רמוים וסודות וכונות, שרשים ומעמם וקדוקים מפליאים את הקורא, ואך זרות והגדות של דופי ודברי הבאי המה באמת, לעשות סיפורי התורה ותולדות ראשי האבות עם החוקים והמצות לדוגמאות ולצורות והפשטות של מחשבות חכמי יון בימים ההם, ולהסכימם עם הגיונות עיוניות מחכמי דורם ואוחיו שפתם בפילוסופיא הנסתרה הזאת! והאמת עד לעצמו הוא נר לרגלנו, כי שפות האלכסנדרנים והאפלטונים החדשים עם היודעים (נגאָסטיקער), ירושת פליטה להן בבעלי הקבלה (חכמה נסתרה) העתיקה והחדשה (בעלי חב"ד והבש"ט וכתות החסידים) ואשר קבלו את הדברים האלה והנחילו סודותיהם ורמזיהם ואגדותיהם לבניהם אחריהם, וזמרות זר נטעו בכרם דתנו ואומתנו אשר מצור נכר מחצבתם, — (בבל, פרס, מצרים, יון ורומי), ומבחוץ באו לבית ישראל מגילות סתרים של הסודות והמספרים והציפורים, וכל התוארים והדיבורים והשמות והכינויים, עם רמוים מעולם האצילות והספירות במילואים לפי מדרגתן בעליונים ותחתונים, וכמתכונתם של עמי קדם עשו המקובלים ויערבו חולין בקדשי ישורון, לעשותם למקשה אחד.

גם בראשית מלכות הערביים, ובתקופת העת העליה ועו תפארתם אח"כ בכל מדע וחכמה ומלאכת מחשבת, וביחוד בזמן שלטת השמה הפילוסופית של אריסטו ונושאי כליו בחכמת הטבע

⁽¹⁾ את המאמר הזה כתבתי בשפת אשכנז בכמ"ע „על הפסגה“ (אויף דער הָאָע) מחורש מאי 1885, היול' ע"ד ידידי חביבי החכם המפורסם דאָקטאָר סאַכער-מאַזאַן, שהוא היחיד והמיוחד סחסידי אוח"ע בדורנו, וזכור הוא לטוב ולכרכה בחסרו ואמתתו ומפעליו הנאמנים לטובת אומתנו ודתנו. לכבוד „המצפ"ה" העתקתי את מאמרי הנ"ל בשפתנו, עם איזה תוספות והערות חדשות, וגם ישנות הנדפסות בחלק הראשון מספרי „מלחמת הרת" בהמליץ גליון 39 עד 51 משנת תרכ"ט, ומגליון 1 עד 8 משנת הר"ל, ומאשר אתי בכתובים בחלק השני מספרי הנ"ל, למען תת להקורא החכם ויחכם עוד בענין זה, ולהשיב עיניו מקודם על קושיות ושאלות אפשריות של כל מתעקש, או אוחז בדעתו המורשה לו, ובאמונתו יחיה במשפטים קדומים ובלי חקירה ודרישה בתוך הדברים ולתור ולהפש אחרי מקור הענין הגדול הזה, שהוא תורת משה וישראל, אשר ברה היא ומאירת עינים לכל רואיה ודורשיה באספקלריא המאירת של האמת.

ובמה שאחר הטבע, גם אז נתפלא לראות, איך נאין עמנו הרמב"ם ז"ל נמשך אחרי הפילוסופיא של חכמי יון, הנוהגת בימים ההם, ויהי כרוך בעקבי שטתו של אריסטו, וחשב זאת לטובה, להפיץ בקרב ישראל חכמתו ודרכי הגיונו של הפילוסוף היוני — אשר יכנהו „האלוהי" ולהעריך ולהסכים בסברות ומעשים לקוחים משה נכריה, את דת משה וישראל עם עצמת הרישות והעיוניות הפילוסופיות השולטות בזמנו!

גם במאה החולפת, הנקראת „תקופת ההשכלה וההשתלמות", לא הניח ידו החכם המפורסם לשבח מ' משה מענדעלסזאן ז"ל, לברר וללמד יסודי תורתנו בספרו „ירושלים", על פי דרכי ואופני הרישה הפילוסופית של החוקרים לייבניץ-וואלף הנוהגת בדורו. ואם אמנם הורה דעת בספרו הנזכר, כי אין לתורתנו עקרים של האמיתיות הנצחיות רק מעשים וחוקים בפועל החיים, אך עכ"ז העמיד תוך כדי דיבור עקר יסודי בדת, באמרו בפירושו „כי כל ישראל מוכרח להאמין בעקר מעמד הר סיני ונתנית תורתו ומשפטיו ומצותיו. בפומבי לעיני הקהל, ומחויב באמונה שלימה להחזיק בכל הנאמר והמקובל לנו עד מופ הדורות ובלי שינוי וחילוף מה, ושאינן בכחנו להדש ולבטל ולשנות דבר מה, עד שיחזור ויחדש ויגלה הקב"ה בעצמו ובכבודו לעיני כל את רצונו בזה, כאשר גילה לנו בקלות וברקים בזמן מעמד הר סיני!" והסתירה מבוארת לעשות את התורה „לאמונה" ולהכחיש בבת אחת מציאות העקרים בכלל! —

גם בתקופת הזמן שאנו חיים בה, בשנת השלושים ממאה הנוכחית, עת שמת העג על וסיעתו התהלכה בארצנו, וכל העם האשכנזי היה מתנבא במחנה הפילוסופיא שלו, גם איש הרוח וארי שבחבורת המשכילים בגאליציען, והדגול מרבבה במדעו וחד שבלו, החכם נחמן קראַבמאל ז"ל, היה נגרר בכל לבו ונפשו אחרי שטתו, ולימד את העם דעת, והורה תורת וחכמת ישראל (בספרו הנכבד מאוד „מורה נבוכי הזמן") והשתלשלה בתקופת המועדים השונים בקורות עם עולם זה, על דרך הפילוסופיא של העגל ונושאי כליו, ואך בנפלאות וגדולות של אופני לימודי וסדר הגיונו (וגם בסביבת רעיונו ומושגיו, וזרות לשונו ודיבורו וביטוייו החדשים לבקרים בשטה חדשה זו, התלויה בשערת סברות ופולפולים דקים) הלך והעתיק מלין ממנו, לעשות תורת משה לפילוסופיא, ובצורה חדשה לא שערה אבות אבותינו מעולם!

ומה נשפוט ונאמר מאחרוני חכמינו ומשכילינו ורבנינו החדשים, אשר בנתיבות שונות ילכו דרך עקלתון, לדרוש במופלא ומכוסה מהם ומהמונם, כפי הרוח המרהף על פני הפילוסופיא הזמנית, ולהרכיב שני ענינים הרחוקים זה מזה כרחוק מורח ממערב? ⁽²⁾

(2) החכם ד"ר שטיינהיים (בספרו, התגלות אלהים על פי לימודי העבודה", שלשה חלקים 1835 בפ"א א"ט, 1856, 1865 בלייצויג) לא מצא מנוח בהפילוסופיא בכלל ובשטת העגל בפרט, ובפנתו עורף לכל הגיוני ופילופי החוקרים, הלהיב את רוחו במחשבת פגול חדשה, בדמינו והזיתו, כי רק גילוי אלהות (אָפּענבארונג) היא פנה יקרתה ועצמותה של היהדות! ככה הפך את הקערה על פיה, וידלג על הררי הקצוות של הפילוסופיא והאמונה! — בצדק ומשפט החליט הח' גראַטץ על שטיינהיים (קורות היהודים חלק י"א צד 481) שהוא דומה לפילוסוף פהילאָ האלכסנדר, שאם לא ראי זה כראי זה, אך הצד השוה בשניהם, כי לא הבינו קרוא מקרא, וחטרי הבנה היו של ידיעת שפתנו בחורתנו הכתובה, אך מפי השמועה והעתקות זולתנו חתרו ואספו בחפנם זעיר שם זעיר שם, להביא ראיות ועדות רחוקות לאמת הנחותיהם והגיוניהם! — ומטה מורד הטחוח בימינו היום, ואין לך בו אלא חידושו! ד"ר אשר הוציא לאור בשנה הנוכחית דרוש חדש „הסכמת שטת ארטשור שאַפּענהויער עם תורת משה", לייצויג 1885), וכצאלו ודמותו של שטת שאַפּענהויער, האומר כי „הרצון" כוסף ונוטה לחיות באופן סמיר ונעלם לעצמו, ואין ראשית ותכלית וכונה לו, והוא לברו הוא אלהים חיים. כן גילה סוד זה למחזיקי היהוד של עמנו ודחמו, והוא נשבע לדגל רבו ואלופו שאַפּענהויער, ויחליש אוטו, כי תורתו היא תורת ישרון, ואנחנו ביודעים ולא יודעים כולנו חכמי ותלמידי שאַפּענהויער, כאמת כולנו מאמיני „הרצון", הפועל בלתי תכלית וכונה וחכמה טה, אך החפץ בחיים הוא עייד התגלות עצמותו בדרגין מחולפים זכלים מכלים שונים, ומתפרט ומתגשם באמצעיותם, ורק אז יתודע ויגלה לעצמו להתהוות לשכל פועל פועלתו בעליונים והתחוננים, ולהמציא בסופו את עולם המציאות וכל צבאו, אשר לתהו יצרו ואך להבל בראו, להרבות פגעים ומזיקין ומרעין בישון, — כי לדעתו העולם ברע נידן, ואין תקוה לאחרית המין האנושי רק לתיאוש טן הגאולה ומכל אושר זמני ולרדת לסמינו של אין סוף ותהו ובהו. והנה שחוק ומלא פינו על זה הכותב (ד"ר אשר), אשר לא יבוש להודות בפומבי כי בימים הראשונים פנה עורף ליהדות בכלל, רק לכשירדה למטה שכינת הפילוסופיא של שאַפּענהויער, נתפקח העברי העורי וחזר מדרכו הקודם ובאור מצוחצח הביט סוד האצילות,

החכם מאַנמעסקיע האומר „כל תורה והנחה מדינית צריכה לפתרונה וביאורה, לידיעת הקורות והשתלשלות של הדת והאומה, וכן להיפך, מהנחוץ לירידת והבנת קורות והשתלשלות הדת והאומה, לדעת מעמם ונימוקם של התורה והחוקים השרשיים במקורם ויסודם“. אך מחזה מתבודד „ואסון אמיתי הוא“ להיהדות לבדה, ביחוד מזמן גלות האומה ופיוורה הנורא, כי חסירא מחסרא לה כל הבנה, ונעלמה גם מעיני החכמים השנת תכונתה ועצמותה במקורה ושרשה בהתפתחותה, וגם בענפיה בראשי תקופותיה ומועדי השתלשלותה בדברי הימים לישראל! וכל זה רק נסבה, על פי המפלגות השונות בחכמת הדת והאמונה ע"ד מחלקות השמות הפילוסופיות המתחלפות הנהוגות בעולם העיון, עם דברי ריב ומלחמה השולטים באלה בכל דור ודור ודורשיו, וביחוד בארצות הנוצרים והמחמדים, אשר הפעילו פעולות תמידיות על גדולי אומתנו העומדים בראשה, בהשתדלותם בכל עת להתאים (להעריך) את השמות המתחלפות בחכמת ההגיון והמדעים הרוחניים וציורי המושגים המתחדשים לבקרים באלהות ואמונה, עם תוכן דת ישרון ואמונתו. ולזה בקשו חכמינו ודורשינו בכל דור ודור חשבונות רבים ותחבולות שכליות להסכים עצמות תורתנו עם המתחדש ומתנהג בעולם זר ומזור להם ולקרוב את המרוחק בנורע, להוציא הישן מפני החדש ולהלביש בצורות חדשות את גוף הדת שנתישן מזמן, למען הראות לכל העמים את כבודה ויקרתה, ולהחזיק בדקיה בתשמושי חולין על פהרת הקודש ובאופן ההרכבה הפנימית הנעשה ברוב הכשר ודעת, שהיא תפארת לעושיה באמת! — ומי יכחיש כי כוונת ומטת יחירי סגולתנו בכל הימים היתה רצויה ובאהבה לשמה, ללמוד מכל אדם ולהשכיל על כל דבר המתרחש בעולם ההשכלה הכללית, ולפעת פרי עץ הדעת מגן המדע הכללי גם בכרם דתנו ואמונתנו, ולהועיל להיזוקה וקיומה, למען הציל את הנחלה המורשה לנו—מכל דין בני חלוף, וללחום בקסת סופרים וספרים, הנעלים בתוכם וצורתם, נגד רודפיה ומשיגיה מבפנים ומבחוץ, ובמלחמת תנופה לקראת משטינינו ומקטרינינו העצומים והמתפרצים במדינה ומדינה?

אך המועיל והטוב והיפה בדורות קדומים בדרכי הלמודים והדרישות השונות, היו טוב ומועיל לשעתם, ואין למדין הלכה זו לדורות שאנו עומדין בהם היום! בחסדי אל כבר נהפך

וימצא וירא את סחזות התורה וכבוד אלהי ישראל, וגילה סוד כמוס אצלנו ונטמן בחיקו זה ערך שלשים שנה לבאי עולם, הורה גבר והכזיב בלדתו ויצא העגל הזה המרקד לפני לזכות את הרבים בהמצאה החדשה הזאת. ולמותר נחשב לנו, להוסיף דברים על אגדות של דופי כאלה. וכבר דיבר על זה נכונה בכקורת ארוכה הד"ר ל. פהיליפסזן במ"ע שלו „אלג. צייטונג דעס יודענטהומס“, ודפ"ח"ה גם הרב החכם הגדול יודי ויקר נפשי, הד"ר בנימין לאנדוי מדערעדען, הורה למשפטי, והודיעני במכתבו, כי כבר דיבר משפטים במכתב מיוחד עם הד"ר אשר כי זיה ונכריה עבודתו זאת בספרו הנזכר. — ובכלל אעירך יודי הקורא, כי דומה להשנאה כבושה להיהדות ולהיהודים שלטת בתקופת הימים של הפילוסופיא האלכסנדרית והאפלטונים החדשים והיודעים, וכל מפלגות של שמות המינים והיהודים המתנצרים מזמן שלטת קאנסטנטיין הגדול עד סוף ימי הבינים ואילך, ואשר עמדו במחשבת ההויה והתלבוז נפשיית בחכמת ההגיון הפילוסופיי והאמוני ועשו כוונים למלכת שמים להתעסק בתשמושי עולם הרוחניות לבר, ולמאוס בכל מעשי החיים הזמניים ועסקי העולם הזה, וביד חזקה וכפיה הלמו חלום האשיר את המין האנושי כאונס והעבירו על דעתם לעולם שכלו טוב באמונה ודת אחת— כן ראינו בעליל במחנה הפילוסופים הפראטעסנטטיים בארצנו במאות האחרונות וגם בימינו היום, כי רובם העומדים במחשבה והפשטה של רום ההשגה התבונית, המכונה היום „פילוסופיא של המבצע“ (נאמורפהיליאזאפיע), „פדילוסופיא של האמונה“ (רעליגיאנספהיליאזאפיע), ויעמולו בכל עוז לקשר במערכות הגיונם ומחשבותם את הפילוסופיא עם יסודי האמונה הפראטעסנטטיית, והנגדו בחכרה לכל הנוגע להיהדות ולמושג וציור שבה, אשר כל תכליתה וכוונתה תסיבנה על ציר טיב החיים והצלחת האדם בעולם הזה (כאשר יבואר מאתנו להלן בפרטיות), ולא אל מחשבות „האני“ של פֿילֿטע, או „הרצון“ של שאַפּענהויער או „חכמת הנעלם“ מהלמידי הארטמאן ודומיהם, ואלה השנים האחרונים ביחוד רחוקים גם מצדקה נגד היהודים בכלל, ודורשים לגנאי וחוטאים בשפתיהם ומחטיאים את הרבים, ובחפזם כוובים בהנחותיהם ופלאול של הכל. ונגע אחד תקוע בלב הפילוסופים האלה, הוא גועל הנפש (אנטיפאטיע) לעם עולם ולדתו, לכונן חצים שנונים נגד עם ישרון ואלהי האמת, אלהים חיים השוכן באהלי שם.

וזה האחרון, ערוארד פאן הארטמאן גילה טפחים משנאתו השקועה בלבו נגד היהדות בספרו החדש „על היהדות בהויה ועתיד“, וקסת רמיה בידו מלאה רעל וחמת פתנים נגד עם ישראל ותורתו, ובוה גילה קלונו להחשב בחברת מרעים ואנשי בלי שם, המפספסין מלין לא אמונן בם, וחכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו! —

הגלגל בעולם הישוב, ומתקופת המרידה הצרפתית בסוף המאה האחרונה צעדנו לפנינו ולא לאחור באופני הדרישה והביקור החפשי בכלל. ומדוע יתאחרו פעמי הדרישה בחכמה הרתיית, ללכת מחיל אל חיל גם בתקירת אוצר סגולתנו לעצמנו, ולבלי תת צוארנו בכבלי ברזל של השתעברות הרותנית לדרכי הדרישות הנכריות ומזרות לנו בדת ואמונה, ולצאת לחרות במחשבה ודעת באהלי שם, להשיג ולהבין את סגולת ותכונת דתנו והשתלשלותה העצמית לה, אשר מפיה אנו חיים, אם מפורש ושום שכל וחרות על הלוחות היא?

ראשון בזמן ובמעלה קם איש נעלה צרפתי ויהודי גמור לאמתו, החכם המצוין ופראַפֿעסאָר נודע בשם תפארתו, יוסף סאלוואדאָר, שדרש וחקר וחיפש בנר של הביקור המושכל והנאמן בספרי ישרון והפיץ אור חדש בספרו הנחמד אשר יצא לאור בפאריז בשנת תקצ"ה, ספר נחמד וכלו אומר כבוד להיהדות, וביציאתו לאור הרעיש את עולם הספרות בתוכנו וצורתו, הוא הספר הנקרא בשם: „קורות חקי משה ואמת ישראל“, ומכתב חדשי היותר משובח: *Revue des deux mondes* והמכ"ע *Journal des Debats*, הודו ואמרו, כי לא בא כבושם הזה במחנה הליטורטור במאה הנוכחית! האיש הרוח הזה, ראה והתבונן סביבותיו במדינת צרפת התחלפות ותמורות הדעות והכתות המדיניות השולטות או, למצוא הדרך והאופן היותר נאות בהלכות המדינה והנחת התורה והנימוס הקיבוצי בכלל ובענין הממשלה בפרט, ראה ויתר גוים, עם עם ואלהיו ותורתו, ויעבירם תחת שבט בקורתו, וצלחה עליו רוח הביקור המושכל ויאמר: „יגעתו ומצאתי חמותי ראיתי אור, אור לי בציון, נביא לגוים הוא משה המוחקק העליון, הנותן תורת אמת לעמו וחקים טובים ומשפטים צדיקים לו, ובחוקי המדינה ובתורת הממשלה וזכויות החברה כעמוד אש הוא ההולך לפני כל החרות העוברים וחבאים, וכן נראה וכן נעשה היום בחוקי המדינה, בתורת האדם, במדות ומוסר, ואז כעם עולם זה נהיה עם חכם ונבון וגדול, ותורת אמת אתנו ואשר לאורה כלם ילכו, ולמען ייטב לכל המין האנושי!“ והנה חזיון מתבודד הוא, כי רוב חכמי אשכנז, וגם היודעים מסופרי ישראל, העלימו עין או לא ראו ולא שמעו את שמו הטוב של המחבר וספרו הנפלא הנזכר, ורק יחידי הנבונים ודורשי האמת בכל מקום שהוא (כמו גבריאל ריעסער ז"ל, אשר כתב הקדמה נכבדה להעתקת ספרי סאלוואדאָר בשנת 1836 מאת הח' עססענא) ידעו להוקיר מפעל מצוין כזה! ואולי אשם בדבר תעלומה זו הסכסוך העיוני והאמוני והמדיני, במדינת אשכנז בימים ההם, וגם מפלגות הדעות בעניני התקונים בדת ואמונה, עם שמות פילוסופיות וכתות מכתות שונות, בהסיה דעתם והניגונם מכל הנוגע להיהדות והיהודים בכלל! גם רבנינו החדשים, ומהם הדורשים בדברי „אמונות ודעות“ והפצים „בתקונים זמניים“, להפשיט צורת העבר ולהלביש תורתנו מחלוצות (להיות לה לכבוד ולתפארת בעיני זולתנו ולקבל שכר „הזכויות האזרחיות“ (עמאנציפאציאָן) על הדרישה „מן החדש“ ועל הפרישה „מן הישן“), העלימו עין בכונה מתורתו וחכמתו של החכם יוסף סאלוואדאָר!

והנה כאמור, אך מתי מספר מיחידי סגולה בנו הכירו את הטוב הצפון בהקירות החכם הנזכר, ולא גלאו למצוא הפתח פתוח הזה, לדרוש ולחקור בדרך סלולה זו, ולצעוד עוד לפנים בבקורת חפשית ויסודית זאת, וכן הצליחו בעיונם ומחקרם ובאו עד סוף דעתה של תורתנו וזה התלתם.

התולדות היוצאות לנו בכלל ממחקרי האחרונים האוחזים בשרשי הדברים הנודעים לנו, הוא: תורת משה לא היתה מעולם לא פילוסופיא, ולא אמונה ולא תורת אלהים (טהעאָקראטיע), אך תורה מדינית בכלל, הכוללת חקים ומצות ומשפטים ישרים וצדיקים לטובת הקיבוצי והפרטי, וכל תכליתם הוא בעצם ועקר—התאשרות תמידית של האומה על האדמה הזאת, ולמען ייטב לה על הארץ הזאת, לא זולת זה⁽³⁾.

⁽³⁾ לביאור הנאמר ממני, אוסף הערה אחת על הענין הגדול הזה העומד ברום עולם היהדות (מאשר אתי בכתובים בחלק השני מספרי „מלחמת הרח“) אשר אעתיקנה עבור הקוראים אשר לא קראו עוד את חלק הראשון מספרי הנזכר בהערה א):

כל קורא בתורתנו הכתובה יודה בעל כרחו, כי לא נזכר בה שום עקר אמוני (דאָנמא) מהאמיתיות הנצחיות, לא על דרך הפילוסופיא ולא באופן פשוט עי"ד לימוד ופקודה מה, ולא מחיים נצחיים⁽⁴⁾ והשארת הנפש, מנמול ועונש רוחני⁽⁵⁾, ולא מגדר פילוסופיא של יחוד הסבה העליונה וצורתה ותואריה המפשטים וציוויה הרוחניים בהגבלה⁽⁶⁾, לא מביאת המשיח ולא ממלכות שמים ועו"ה⁽⁸⁾, כל אלה אין להם זכר וסמך בתורת משה, ומכ"ש שלא נמצאו בתורתנו אותות ומופתים וטעמים וביאורים עליהם.

ואין כל יסוד לדברי הפילוסופים והדרשנים בכל דור ודור, כי מגמת נתן תורתנו והמחוקק העליון היתה, לעשות תורתו "אמונה", ולהעמיד עקרים מושכליים או אמוניים; אך נהפוך הוא, כאילו מדאגה מדבר פן יכשלו החוקרים הפילוסופים או בעלי מחשבות משמות האלהיים (מהעֲזֹאזֶפֶהֶעֶן) בכונתו והפצו למצוא בו סיוע להנחתיהם המוטעיות, ע"כ ביאר בפרוש נגלה ובלתי מסתתר, ובאופן מבורר שאין להטיל ספק בו, שכל יסוד וטעם וכונת חוקיו ומצותיו ומשפטיו על ציר האושר הארצי יסובו, ופעמים לא מעט נאמר ונשנה הטעם העצמי—למען ייטב לך, למען תאריך ימים על האדמה הזאת, למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשי ידיך, למען תחיון וטוב לכם והארכתם

חובה גדולה היא לנו, להעיר ולברר עוד, כי באמרנו, שכל קטבתה ותכליתה של תורת המחוקק העליון יסובו על ציר האושר והצלחת האומה והמדינה, אין כונתנו על האושר הפרטי, בפי הציור המושג ממנו אצל ההמונים, היינו השגת הצלחה רגעיית במוחשיות, ואושר זמני בגשמיות, הנכסף ונדרוש להכלית ראשי אצל הדיוטים מבעלי הגשמה ואהבי תענוגים פרטיים לעצמם; אך נהפוך הוא לדעתנו, עקר המבוקש לנו בצורת האושר, הוא הכללי והתמיד, הכולל ומקף בשכינתו את חלקי התענוגים הזמניים והרוחניים בכללות מצבו של הפרטי והקיבוצי, ועיי גדרים נחוצים והגבלות בשיעורין ומדות קבועות לכל התענוגים והתפנוקים הרגעיים והמוחשיים הפרטיים למיניהם, המסכנים את אושר החיים בתמידות ומזיקים להצלחת האישי והקיבוצי באמת. וכן יודה כל מבין בדבר, שכל תגבורת היצר למלאות הסאה ברדיפת התשוקות החומריות בכל עת מצוא מקום מוכשר להם, ובלי שום רסן וגבול נצב בדרך, אינה ראויה בשום אופן לכנותה הצלחה או התאשרות אמיתית; ואיש משוקע בהאותיו ורודף תענוגים בהמייס ואיננו אדון ושוורר על עצמו, אך עבד עולם הוא נמכר ליצרו ומשוועבד לתענוגיו, ויתרונו מן הבהמה אין. גדרו ועצמותו של האושר התמיד והאמיתי הלוי ועומד מטעמד החיים הכללי, המסודר והמוגבל בסדר נאות וקבוע בחוקים מרוחיים, על פי ובעזר התעלות והתנשאות הציור המחשבי של ההצלחה המתקיימת ועומדת בכללותה, וידה על העליונה לקראת האושר הרגעי והתענוג הפרטי המזיק לקיום האושר התמיד. — והנה שתי הקצוות בחיי האישי והקיבוצי, רצוני—שלא חפשי את הכוסף הזמני והתענוג הרגעי, ובחפלה יתירה כפי הילוכו של הרצון והיצר הבהמי לבד, או לעשות יזר עבודתו ולכבוש בכל אופן ביצרו הטבעי ולעצור ולמנוע כל טוב זמני מבעליו, ולהיות מופרש מעסקי העולם ותענוגיו הטבעיים—הם בשוה מסוכנות לאושר האדם באמת, ובתולדותן מיוקת להצלחת האדם באשר הוא אדם, מורכב מחומר גופני וצורה רוחנית. — הציור האמיתי של האושר הנדרש להמובחר ביצירי הטבע, הוא הדרך התוך של הולך באמצע בין ההצלחה הרגעית והאושר התמיד, ואם מזה ומזה אל ינח ידו ולא יפליג בתענוגים מעבר מזה, בהעמיד שיעורין וגבולין להם, וגם לא יעשה זרות המתנגד לשבע האדם וכחותיו הגופניים, לעצור ככה כל יצרו ולתת חסום לפי משאלותיו וצרכי חייו הזמניים, אז יעלה במעלות על סלם האושר הקיומי בכללות מצבו התמיד, ויאושר בארץ. ונעימים ואמיתים הרברים של החכם הגדול הראב"ע ז"ל (פסוק כי נזיר היא) האומר: "דע כי כל בני אדם אוהבי המוחש לבד, עבדי תאות עולם הם, והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו הוא, כל מי שחפשי מן התאות". — עיין עוד בספר, קורות הפילוסופיא של העגל כרך א' דף 185, ברליון 1835 על השיחה הנחמדה של המחוקק סאָלָאָן עם קראָווס כפי המסופר מהסופר הקדמון הערָאָרָאָט, והלימוד היקר היוצא לנו מזה, בהננוע לציור האושר האמיתי והכללי במצב התאשרות האדם הפרטי והצלחת הקיבוץ בתמידות, ואין המקום פה להאריך בהעתקת המדובר שם בהשכל ודעה, ויספיק להקרא אם נבטיחהו בכלל כי דברים של טעם הם ומסכימים בתמציתם להנאמר מאתנו לעיל. ⁽⁴⁻⁸⁾ הארכתם במאמרנו "מלחמת הדת" ח"א בהמליץ נומר 43 תרכ"ט, ושם הבאנו כל הראיות הנחוצות לזה, ומשם ידרוש וימצאם הקורא בפרטיותם, אך בכלל נעיר פה עוד, כי אלה הפשטנים והחוקרים, והרבנים הישנים והחדשים, אשר התרו בכל עוז להחזיק דעתם בראיות ואסמכתות ורמזים קלים, למצוא זכר קל מהאמנות הנצחיות והעקריות האמוניים בתורה שבכתב, לא הצליחו בעמלם ורבני זמנו המתנגדים לכל הנחותיו ותירושויו מונה, אך בענין זה שגה ברואה, כאשר העירו והגידו כל חכמי האמת בכל מקום וזמן בתמימות נפשם והגיון ישר, בדת, וביחוד האחרונים, וגם המבקרים החדשים החרושים האמת בכל מקום וזמן בתמימות נפשם והגיון ישר, ולא יפחדו מקול ענות כופר או אפיקורס, ומגערת המפשים או המתקדשים והצבועים המתלבשים באדרת החנופה וערמיות שכלם למען כחש. —

ימים, לשוב לנו כל הימים לחיות כיום הזה. קרא נא בעינים פקוחות בארבע ספרי התורה וביחוד במשנה תורה, וכן בס' יהושע ובנביאים הראשונים והאחרונים. ובכתובים ותמצא ותדע ותורה כי רק מגדולת והצלחת האומה וקיום הדת לתכלית זה, נבאו ודברו על ההוה והעתיד, וכל הטרחא והיגיעה של הבונים שמות פילוסופיות או חכמות נסתרות, למצוא סמנים מובהקים ורשמים ניכרים לכונניהם והנחותיהם, אין להם יתד נאמן לסמוך עליו, ובנינם כמגדל הפורח באויר הוא, כי אין לו עמוד בטוה לעמוד הכן לדגע.

היהדות היא שמה מדינית (שמאטסטיסמעם), או ציור מחשבי (אידעאל) נעלה ונשגב בצורתו, להנחת תורה היותר מושמלת להאומה והמדינה לתכלית התאשרותה והצלחתה הזמנית בכל חלקי אבריה הפרטיים, ולהתהוות לגוף מדיני שלם בתכלית השלימות.

האמצעים להשיג התכלית הנזכרת הם: (א) בדרך השלילי: הסרת כל מויק ומסכן את האושר הפרטי והקבוצי במעשה החיים. (ב) בדרך החיוב, הנחת תורות (אינסטיטוציאנען) וחקים ומצות ומשפטים טובים וישרים, להצלחת חיי הפרטי בבית ובמשפחה ובקיבוץ, ולאשר תמידי של כל האומה ככלל, ובאופנים מסודרים היותר מוכשרים להשגת התועלויות האלה והמיוסדים על שלשה עמודים שרשיים שעליהם עולם המדיני האמתי עומד, והם: אחדות, שיוי בזכויות, אהבת אדם. — אלה הם התולדות הנאמנות בכלל של ספר החכם המפואר סאלוואדאָר הנוכר, ונוסף עליהם עוד איזה פרטיים נחוצים, כפי תולדת הבקורת החדשה ודרך הדרשה החוקרית, אשר בלי משוא פנים לאיזה משפט קדום, או להנחה מקובלת, הנתישנה בדעת ועליה אבד כלח, כנבור תרוץ ארחה ובל-חת תנלה בקהלה האמת לאמתו⁹).

⁹ עיין בספרי חותני ורודי הרב הגדול מוה"ר יצחק מיועם ז"ל, "צפנת פענח" שני חלקים, קראקא תר"ח, "בייטראג צור ווירדינגנג דער וויררען אים יודענמהומע" (קאפיטעל 3) לייפציג, תר"א. גראָשץ (בהמכ"ע מהרב זכריה פֿראנקעל, חודש מאָרץ—אפריל, תר"א) והחברת "מה יאמין היהודי", מאת פלאי (פ"א א"מ, תקצ"ח). ומוכרחים אנחנו להביא עוד בדרך הצעה כוללת ופתיחה לשערי החקירה בענין הזה — הערה אחת ושרשיית המאומתת אצלנו מכבר ואשר לא שערות היודעים מהות האומה והמדינה וגם החדשים, והוא טבוא גדול לידיעת הרוח הכללי המרחק על פני היהדות גם בחקירה ובקדמות יציאתה מכה לפועל להתהוות לבשר ורוח כאברי גוף האומה והמדינה. במקום הזכור (מלחמת הדת בתמליץ מאמר שני פרק שלישי נומר 51 תרכ"ט ונומר I תר"ל) הארכנו בביאור הפנה הזאת ונסמך על המעיין שם בפרטיות, ובקיצור נמרץ נשנה רק תמצית הרברים הנדרשים שם: כמו החלוקה הנודעת במשנה בתלמודים בין ההלכה ובין האגדה (זאגע), באופן זה יש להבדיל בדעה בין ההלכה ובין האגדה גם בספרי התורה שבכתב. כל בוחן ובודק הרברים כהלכה יכיר וידע, כי פרקי התקופות היותר עתיקות וקדומות בהתפתחות הדתות והאומות, שמונות וטמונות בצעיפי הדמיון הסיפורים והאגדות והמליצות, אשר לא נדע שחרן ואין בידנו קנה המדה וחבל הכחינה והנמיון למדוד בצדק ולנשות קו בשיעורין ובהשערות נכונות על כל מוצאי פי הסיפורים וההגדות והמליצות והדמיונות בימי הנערות של כל אומה ולשון בעתים קדמוני הקדמונים האלה. אלה מלבושי המשלים ומעטפי האגדות והסיפורים המליציים, בהיות עוד מעמד הלשונות וציוני המושגים ושמותיהם וכינוייהם ככמות מוצומצמת וקצרה, ואך באיכות מרובה ובעוצם עוזן וחקפן בפנימיותן, היו תשמושי חולין לכל דבר קדוש ונעלה באמונה ודה, וכח עלאם של הדמיון והרעיון המליציו גבר על תחאי — המושג ההגיוני הפשוט והדבר הטבעי, והנודע היום לנו לפי מצב הדרשויות בכל מחשבה ודעת מוסרפת. והנה כמו שבמעלליו המעשיים יתכבר עני בתכונתו העצמית, ובמדותיו בפעולת החיים ככל בעל שכל, כן רק עייד התגלות כבוד פעולתיו בהלכות החיים (התורה, העבודה, הממשלה, התוקים המדיניים והלאומיים) המתחלכים בארץ, יראה ויגלה לנו ציורו ודפוסו היותר אמיתי של כל דה ואומה. המסכה הנסוכת על האגדות (מיטעפהען), הסיפורים המליציים, באלהות ומעשי בראשית ותולדות אנשי שם והגבורים של כל אומה ולשון, ואספסוף המשלים וערב רב הרמיונות וההפלגות ודברי הכאי, היא הקליפה החיצונית של הגרעין הפנימי הסגור וגנוז בתוכו; לזה החובה לכל מבין דבר לאשורו, המשתדל להכיר מהמאחר אל הקודם את ערך פעולתה בחיים הארציים של אומה ואומה היא — להפשיט צורת הקליפה הקדמונית מהפרי החבוי בו, ובהתבורת חוג והסר המעטפה עם הפצלים וכסותו לאורו הפנימי, והגלה לנו יקרת עצמותו, ובסוף מעשה נכונה זאת, נגיע למחשבה תחלה של מהותה וסגולתה ומטרתה ביסודה וסודה של כל תורה ועבודה וחיי מעשה של האומה ומדינתה. ורק המתקעש ומתפלפל במשפטיו הקדומים יכחיש את ההחלטה המאומתת בדרישה שכלית ובעזר הנסיון ובחינת הדעת, שזאת הסגולה והחכונה מושתפת בעצם גם לאומת ישראל ותורתה ככלל, ויש להבדיל בין אור וחושך, בין העקר והטפל, בין ההלכה המתנהגת בחיי המעשה, ובין האגדה

הציור המתשבי של היהדות בשרשיה ומקורה הוא כאמור, הנחת השמה מדינית, כוללת כל סידורי וחלקי האברים של גוף הפרטי והכללי למפלגותם, ובקשר קיימא של אהדות ושיווי ואהבת האדם, ובאופן נשגב שאין דונמתו בין כל המחוקקים ומנחי הדתות בעתות הקרמוניות, וגם בזמנים הקרובים לנו עוד לא הצליחו להניע להמעמד הנבחר הזה רק מקצתו ולא כלו! —

התכלית האחרונה הנכספת לכל מניח דת ונותן תורה לעמו, היא התאשרות לאומו, המלוה כעמוד ענן את עמוד האש, המאיר לנו להנחותנו בדרך הרישה וההכרה האמיתית. — והנה ברוב הכתובים המספרים מראשית התפתחות והתהוות הנמצאים בבריות העולם והאדם ותולדתם, ומקורי התעופות מראשי האבות של כל גויי הארץ בכלל ואבות אומתנו בפרט, ותולדות אנשי שם וראשי עמנו בהנחת תורתנו וקבלתה ופרסומה ע"ד המחוקקים הנעלים והשופטים והפרנסים שבכל דורות קדומים, נמצאים סימני המראות, וברשמים מובהקים להבחון והדורש, של האגדה ואופני הסיפורים המליציים הזכורים אם כרב או במעט, ומזה אין לסדרן הלכה לדורות, לעשות האגדה לעקר ולהעמיד כללים והגבלות נאמנות בהלכות החיים ונימוס המדיני כהוקים נצבים סלה! — ועיד האמור תדע ובחנת יידי הקורא, כמה תעו בדרכי בקורתם חכמי זולתנו הרואים רק שטחיות הרברים, וגם מהששנים מעמנו מעבר מזה, ודורשי רשומות בהגיונים פילוסופיים וחכמות נסתרות מעבר השני, ללמד להלכות מאגדות התורה שבכתב ושבע"פ, המתגלגלות בצורות שונות בכל אומה ולשון ומתחלפות לפי שינוי הדורות ומצב הרישות ודעות האומרים, וע"כ לא יתאימו ויחמימו אלה את אלה, ורובם גם מתנגדים בתוך וצורה ול"ו ועל דעת האומר בזמנו ומקומו ואין להאריך בראיות חותכות ע"ז ספר התורה שבכתב ושבע"פ; אך נוסף עוד נוסף על הדרוש הזה, למען הראות לך הקורא, כי גם חז"ל בעצמם קראו לפעמים לסיפורי ומליצות התורה שבכתב בשם אגדות או מעשים בעלמא, וגם לא היו כלם מתעסקים בחלק הזה של התורה הבלתי נוגע להלכות החיים והנימוס הקבוע באומה, כמו אמרם ז"ל (סוטה ז', ע"ב) אומרים לפניך (הסוטה) דברי אגדה ופ"ש שם שאירו בכתובים הראשונים כגון יהודה הורה (במעשה תמר) ולא בוש, ראובן הורה (במעשה בלחה) ולא בוש ע"כ. שאל ר' חנינא מפני מה בדברות הראשונות (ספר שמות) לא נאמר בהן טוב (למען ייטב לך על הארמה) ובדברות האחרונות (ספר דברים) נאמר בהן טוב? אמר ליה עד שאתה שואלני למה נאמר בהן טוב, שואלני אם נאמר בהן טוב, שאיני יודע אם נאמר בהן טוב אם לאו, כלך אצל ר' תנחום בר הנילאי, שהוא בקי בהגדות (של תורה!) (ב"ק נ"ה, ע"א), ועל חלק האגדי בתורה אמרו (בספרי) אלמלא לא חטאו ישראל, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם (הלכה), ודרשת חז"ל (מדרש קהלת) על פסוק לענות בו: פתח ר' נחוניא זה נביאים וכתובים, שאלמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה. עכ"ל. ובתלמודנו בביאור מספיק (נדרים כ"ב, ע"ב): אלמלא לא חטאו לא ניתן להם אלא ה' חומשי התורה וס' יהושע בלבד, שנאמר ברוב חכמה (התחכמות באמונות והגדות וסיפורים מליציים) רוב כעס ויוסף דעת יוסף מכאוב. והיו לחכמינו בעלי אגדה המתעסקים בדרשות ואגדות ושעמיהם, כמו אמרם (ב"ב ח' ע"א) יכנסו בעלי אגדה, חכם גדול הוא ובקי באגדות (מ"ק כ"ח, ע"ב). משען להם — בעלי מקרא (הלכה) ומשען סים — בעלי אגדה (חגיגה, י"ד, ע"א), אדם גדול ולא ידע פירושה דהאי פסוקא, אמר ליה בקראי מי אמינא לך, אבן שכיחין ומעינין בקראי, אינהו לא מעיני בקראי (של חלק ההגדי) (ע"ו, ד', ע"א); כי דרש רב להאי קרא באגדתא (חולין, צ"ב ע"א, ועיין שם פ"ט ע"א). והיו גם ביניהם, מסדרני האגדה"ה" (עיהובין כ"א ע"ב). בכלל לא היה תעולם תוכנו וצורתו של סיפור דמיון ומליצה ומשל בתורתנו כדבר קבוע ומקובל באומה ודת, ואינה נכנסת בגדר התוריי או בהלכות החיים כל עקר, וע"כ אינה מקודשת לבעל ההלכה, לא בתורה שבכתב ולא בע"פ, ומכ"ש שאין להחליט אומר, כי האגדות מעמידות "עקרם אמוניים" או "פילוסופיים" בדת! — והבין בשיחות חכמינו ראשוני הראשונים וקדמוני הגאונים בנקל ימצא דעות חפשיות בהגדה בכלל, ואין מקום פה להאריך בכאלה, הרואה יראה והחלל יחלל! אך שמע נא עוד יידי הקורא, בדרך התצלול, הערה אחת קטנה וגדולה באיכותה, ובאמתתה הצדיקני בהשפך על המוצע והנאמר ממני, ואו אל תבהל על פך האשימני בחפז במשפט כוזב, ולהזיקני במקום שכונתי רצויה להועילך ולנהלך על דרך האמת:

החוקר האנגלי המפורסם באקא פאן ווערלאם היה אומר: דק הטועם טיף טיף על שפתו של כוס הפילוסופיא, אפשרי הוא לבוא לידי כפירה, אך השותה לרוייה ועד היסוד של כוס ברכה זה, סופו יחזור וישוב לידי אמונה צרופה". וכן הוא תורת היהדות באמת שאם בלי משוא פנים, ובדין הבקורת היותר חופשה נדר לטוף דעתה, ואם בלי משפט קרום (פאראורטהייל) ודעת קבועה (פאראיינגעקאממעניון), או בלי התנחלות (פערעברונג) של אמונה טפילה המורשה לנו על פי דרכי הרישות של העתות החולפות והשתנות המעמדים, נעטיק חקר בטקור הדברים, ומחוג חכמם של ההשכלה והאמת לאמתתו, אז נכיר ונבין לבסוף, איך רב טוב צפון בה, ואז נודה ונאמר, כי תורת משה היא הנחלה המקודשה של תורת אמת וחי עולם, ישרה והמיטה היא בשרשה ויסודה ומאירת עינים, ועץ החיים היתה ותהיה להמחוקקים בה. זכור זה והבינהו!

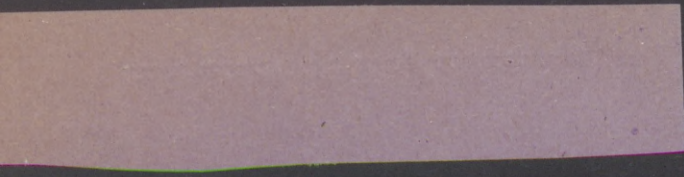
ובאמצעותו גם אושר המין בכלל. וכמה גדלה המבשלה תחת יד כל מחוקק תורת הקיבוץ והמדינה להשיג מבוקשו, ולהשלים מלאכת מחשבת כזו היותר קשה ועלולה המעיות, בהכרת הדרכים המוכשרים בסידור החלקים והכחות הפרטיים המתנגדים במערכה זה לזה, ולמצוא המזג וההסכמה הרחניית, והנכונה לקרב ולערך ולהביא שלום ואחדות וחיבור פנימי באספקוף ההפכים. אלו לאלו! — ואמנם נודעו האופנים והדרכים השונים שבהרו במניחי התורות בעתות הראשונות, ואשר עמלו ויגעו משנות עולם לכוון הבנין הקיבוצי והמדיני על יסודות חוקים, ולא עלתה בידם! הצד השווה בין התועים האלה והשגה במחשבת השליטים בחכמה הזאת המשותפת להם בשוה הוא—כי לא השבילו להבין ולהביר את סגולת החוק הטבעי של ההשואה (געועץ דעם גלייכגעוויכטם) השלים בכחות ויסודות החומריים והרוחניים בכל יצירי התולדה. רק ע"ד המרכז האמצעי, הרחוק בשוה משני קצותיו, ימצא ויתמיד שיוי הערך והמשקל וקיומם של כל כחות ויסודי הטבע והרכבתם למיניהם. ונערך להבנין הגדול של עולם המציאות, דומה ושוה הבנין הקמין של סידור הכחות הנפשיות וחלקי האישים הפרטיים בכללות הקיבוץ האומי והמדיני. אכן נודע הדבר ומאומת בתורת העמים העתיקים, רצוני התחלפות המחשבות מסידור הכחות השמימיים והיסודות הטבעיים במחנות הבריאה, היתה הסבה העצמית והתחלת העילה השרשיית לסידור והנחת התורות המדיניות ממניחי הדרות בעתות קדמוני הקדמוניות, ולפי השגתם וידיעתם מסגולת ותכונת הדברים בכללות הנמצאים, כן שנתה והתחלפה הדת והשמה המדינית בכל אומה ולשון. אך דרך אחד קוו למו בהמדע הנכבד הזה, ויחד שגו ברואה וחזו להם משאות שוא ומרוחים, הוא האמונה המשותפת להם בשוה, כי מלחמת תנופה מדור דור בין כחות הטבע, ואך פירוד וסכסוך פנימי בין הרוחני והחומרי, בין האור והחושך, בין כח המזיק ומשבית ובין הכח המועיל ומטיב, ורוחות מרוחות שונות לוחמות במערכה, ואין אחדות ושלוש כיניהן. ההבדלה בדעות אילו של מלחמת הכחות הטבעיים בהעולם הגדול, היתה הסבה העצמית של הפירוד וחלוקת הכחות בסידור הקיבוצי והמדיני. וע"פ האמור, נבין ראשית הצמיחה של חילוקי המעלות והזכות והקנינים בסידור השבטים והכתות במדינה ומדינה בימי ראשוני הראשונים.

וראה והשכל ידידי הקורא, איך הידיעה הנאמנה בסידור הכחות בפמליא של מעלה, רצוני השכלה ברורה ואמתית של בנין העולם הגדול, היא אכן בוחן וכמנהל ומורה דרך לכל מחוקק ומניח דת הרוצה לבנות במשכיות ורוחו בנין קמין של עולם קיבוצו בסידור נכון דומה ושוה לו בערכו¹). וסימן ניכר לזה יש לנו בזכרון תורתנו בעצמה (שמות קאפ' ל"ג פסוק י"ד-ב') איך בתפלות מחוקקנו הנעלה לדעת מדות אלהים במעשיו ותואריו אמר בבקשתו בביאור מספיק: הודיעני נא את דרכיך ואדעך וגו', וראה כי עמך הגוי הגדול הזה וגו', הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה! — והנה הידיעה מאחדות אלהים היתה מורשה באומתו זמן הרבה קודם לידת מחוקקנו, ועל פי עדות הכתובים היה אברהם הראשון אשר הכיר באחדותו של "אל עליון" — האמונה ביחוד בכלל (ולא בגדרים פילוסופיים) היתה שקועה במשפחת בני שם, הוא הגזע השרשי הכולל ענפי עמים שונים בראשית מפלגותם ומחלוקתם בתולדותם. —

והנה לפי מצב הדרישה היום אין להכחיש, כי ראשי המחוקקים משבט הכהנים אצל איזה אומות קדמוניות היו עובדי ע"ז על סהרת היחוד במסתריהם הצפונים ונלווים בחברתם לעצמם לבד, אך בכוונה ותחבולה התחכמו והשכילו ידיהם, להעלים את המדע הנעלה הזה מכל שבטי האומה, והיו דורשים במעשה בראשית רק בצנעה ולכבוד ותועלת עצמם, והרחיקו את הצבור וההמונים מהיכל הידיעה הנסתרה לבא פנימה, מפהד בדבר לכל יגשו אל הקודש, ויסיגו גבולם לקחת חלק ונחלה בעבודת ההיכל ובזכיות שוות להכהנים והעריצים השולטים ביד רמה; וע"כ עשו תורתם

¹ ומה העליונים שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ותחרות הם צריכים לשלום, התחננונים שכלן הן שנאה ותחרות וקנאה על אחת כמה וכמה שהן צריכין לשלום (מ"ר פ' שופטים). הכובכים של אש והרקיע של מים ודרין זה עם זה ואינן מזיקין זה לזה, הדא דכתיב עושה שלום כמרומו (ירושלמי ר"ה).

ישראל והעמים, מאת הפרופ. חוואלסאָן (סוף).

מתפאר בנבורתו ומתימר בכבוד מלכותו כעם אשור. ה'ת'ר'ת'ן, הוא שר הצבא, נחשב אהרי המלך לראשון במדרגה. רוב מלכי אשור בנו להם היכלים ומזרות אשר קירותיהם מלאו ציורים וכתובות. הראשונים הציגו לעין הרואה את כל תוקף מעשי גבורותיהם ונצחונותיהם, והאחרונות ספרים באר היטב לכל פרטיהם. בציורים הרבים ההם הננו רואים את חיל אשור בראשית צאתו למלחמה, בו רגלים פרישים ויושבי הרכב, אנשי החיל מלובשים בשוה וחמושים בחרבות, חניתות, קשתות, אשפות ומגנים ארוכים או עגולים וכובעים שונים בראשיהם; הננו רואים הליכותיהם בהררי עזו ונבעות עולם ומלכם בראשם והוא הולך לפניהם רגלי; שם יעברו נהר איתן בשחותם על שקי עורות ומגניהם על גביהם; פה ישימו מצור על עיר מבצר וינחזו חומותיה בכרים ואילי ברזל כאלה שהיו אחרי כן להרומאים; שם יחזרו במחתרת מתחת לחומות וחיל בהקסותם במגניהם, או בסולמות יעלו וביד חזקה יקחו את הסוללות והמצודות— והנה העיר פרוצה ויושביה נהוגים בשבי; הלאה הננו רואים רוכביהם נמושים במלחמה על מרומי שדה מתנפלים בנבורה נמרצה על חיל האויב ובחניתותיהם וקשתותיהם הדרוכות ידחפוהו מלפניהם ויהרפוהו אל הנהר אשר מאחוריו; שם כלתה המלחמה והמלך ושריו עוברים על שדה קמל במרכבותיהם הרתומות לסוסיהם האבירים והלוהמים כאש. יש אשר נראה המון גדודי חיל בלמרס ידיהם למשוך קשת וזרועותיהם— לנשק ברזל; מוריהם הרוכבים ישלחו הציחה בצפרים עפות בעמרם או במרוצתם הרבה. הסופרים החולכים אחר המחנה כותבים רשימותיהם במגולות עפות אשר יניחון על כף ידם השמאלית או על הכרכים, והנם רושמים את השלל והמלקוח או מספר ראשי האויבים אשר יביאו אנשי הצבא לפניהם לבוא עקב זה על שכרם. פה נראה נשים עמוסות שקים על שכמיהן והן נהוגות עם ילדיהן בשביה מאת אנשי החיל; שם ינועו הגברים אשר נפלו בשבי ואנשי הצבא דופקים בהם במקלות אשר בידיהם; הלאה נראה המון שבויים בוכים למשפחותיהם בעוזם לנצח את ארץ מולדתם לנוע אל המקום אשר יעד להם המלך בחמת אפו; וחפציהם המעטים עמוסים על חמוריהם או מונחים בעגלות קטנות הרתומות לשוריהם. על פני הגברים תשכן עננה, עיני הנשים נגרות מכני והאמות האמללות נותנות מים בכלי לילדיהן הערומים המתעטפים בצמא בעמל דרכם. שם המלך לבוש ארגמן ועדיו כסף וזהב יושב בגאון לפני אהלו, ושר הצבא והסגנים והפחות וכל חודי ארצו עומדים מסביב לו, ושרי חיל האויב אשר נפלו שבי בידו משתחיים להדום רגליו בהתחננם על נפשם; פה ייסרו את השבויים מוסר אכזרי ומעניהם למודי הרע עושים מעשיהם בידים מהירות ומרוצצים את האמללים ומקצצים איבריהם בלי חמלה; שם אנשי צבא אשור משתעשעים באכזריות לבכם בערכם מטבח נורא לאנשי חיל האויב הנכנע לפניהם. אלה חשו מפלט להם וימלמו את נפשם בהחבאם ביערות ארצם, ופתאם יאחו כשרם פלצות ועל פניהם צלמות בשמעם את קול הרודפים הולך וקרוב אליהם; הלאה נראה להקת בני אשור מביאים שלשה אנשים ממחבואם ביער, האנחזים בידיהם בלי שיר ובלבושיהם ובמחלפות שערותיהם ניכרים כי מבני ישראל הם, משכמ הלוי, ואיש חיל מנופף עליהם מקל חובלים ומכביר עליהם אכפו לשיר לפניו— והנה האמללים האלה פותחים פיהם בלב נשבר ונפש נוגה. למראת הוזה נזכור את השיר הנפלא (תהלים קלו) „על נהרות בבל שם שכנו גם בכינו... כי שם שאלנו שובינו דברי שיר... שירו לנו משיר ציון“.

דברי הנביאים גם המה מתאימים עם התמונות האלה בדי באר „מגן גבוריהו מאדם—אומר נחום האלקושי (ב', ד', ה') בדברו בחיל אשור— אנשי חיל מתלעים, באש פלדות הרכב... והברושים הרעלו, בחוצות ותהוללו הרכב, ישתקשקון ברחובות, מראיהן כלפידים, בכרכים ירוצצו“.

„הוי אשור שכמ אפי—קורא בן אמוץ (י' ה') בשם ד'—ומטה הוא בידם ועמי“; „הלא שרי יחדו מלכים—קורא הוא בשם מלך אשור“ (שם ח'). „כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי בני נבונותי, ואסור גבולות עמים ועתידותיהם שוסתי, ואוריד כאביר יושבים, ותמצא כבן ידי לחיל העמים וכאסוף בצים עזובות כל הארץ אני אספתי, ולא היה נודר כנף ופוצה פה ומצפצף“ (שם י"ג י"ד) „אימתה ופחד נפל על העמים ויושבי ארץ נמוגו בשמעם כי חולש על גוים נסע יצא ממקומו“.

בא על עות—הגיעה השמועה לחרדת כל לב—עבר במגרון, למכמש יפקד כליו, עבר מעברה, גבע מלון לנו, חרדה הרמה, גבעת שאול נסה (שם כ"ח כ"ט).

על מצבותיהם היקרות ועל קירות היכליהם הרמים והנשאים (אשר נבנו בידי אלפי שבייהם ובהם אספו חיל עמים ואצרותיהם) ספרו בכתובותיהם עוון גוראותיהם, כמה מלחמות עשו בגוים, כמה מלכים הורירו מכסאותיהם וכמה ארצות ועמים כבשו ויכניעו תחתיהם. ומה חשבו השלל והמלקות אשר הביאו אשורה ומה היה ענש המלכים והעמים אשר נועזו לבגוד בהם ולפרוק עולם מעל צוואריהם. הנה יצא מלך אשור ונשאו בידו את המלכה ואת כל נקל להבין מה גדל מספר חיל אשור בהאותנו כי אחר צעירי מלכיה יצא בראש חיל מאה ועשרים אלף איש; בנפול מחיל סנחרב בצורו על ירושלים מאה ושמונים וחמשה אלף איש במגפה לפני ד' (מ"ב, י"ט ל"ה) ובמשול נציב מלך אשור בקומוך (קאממאנען, בסוריא הצפונת) — ששם היו ששים ושתים ערים מלבה העיר הבירה — יציג אתו מאה וחמשים רכב, אלף והמש מאות פרשים, עשרים אלף מורי בקשת ואלף איש נושאי כדון ומגן. הנה יצא מלך אשור ונשאו בידו את המלכה ואת כל נקל להבין מה גדל מספר חיל אשור בהאותנו כי אחר צעירי מלכיה יצא בראש חיל מאה ועשרים אלף איש; בנפול מחיל סנחרב בצורו על ירושלים מאה ושמונים וחמשה אלף איש במגפה לפני ד' (מ"ב, י"ט ל"ה) ובמשול נציב מלך אשור בקומוך (קאממאנען, בסוריא הצפונת) — ששם היו ששים ושתים ערים מלבה העיר הבירה — יציג אתו מאה וחמשים רכב, אלף והמש מאות פרשים, עשרים אלף מורי בקשת ואלף איש נושאי כדון ומגן.

בעתותי המנוחה והמרגוע יצאו מלכי אשור לצוד ציד חיתו חרף וביותר צבאו ונלחמו על האריות שהיו בארץ ההיא לרוב מאד, וגבוריהם הפליאו גם בזה להראות חכמתם ועצם ידם, על כן נמצאו גם מראות כאלה למכביר בעיריהם ההם. בהם נראה את המלכים כרגל או במרכבה בהלחמם עם האריות ויובלו להם, או בדרוף עדת כלבים אחרו החמורים הפראים, אשר נחשבו שם לחיות רעות, ועוד מראות ציד בדומה. הנה יצא מלך אשור ונשאו בידו את המלכה ואת כל נקל להבין מה גדל מספר חיל אשור בהאותנו כי אחר צעירי מלכיה יצא בראש חיל מאה ועשרים אלף איש; בנפול מחיל סנחרב בצורו על ירושלים מאה ושמונים וחמשה אלף איש במגפה לפני ד' (מ"ב, י"ט ל"ה) ובמשול נציב מלך אשור בקומוך (קאממאנען, בסוריא הצפונת) — ששם היו ששים ושתים ערים מלבה העיר הבירה — יציג אתו מאה וחמשים רכב, אלף והמש מאות פרשים, עשרים אלף מורי בקשת ואלף איש נושאי כדון ומגן.

כגדולתם וגבורתם במלחמת כן נפלאו גם בסדרי ארצם פנימה. הממלכה נתונה היתה תקינה ונבונה ונחמדה. לממשלות קטנות בארצות מצרים, כשדים ועילם. במדינות בודי אחר, אשור לא התפוררה. לממשלות קטנות בארצות מצרים, כשדים ועילם. במדינות שלטו משניהם ונציביהם. והשנים נמנו לשמותם ולזמן מלכותם כדרך הרומאים. בכתבי גזניהם שמורים היו ארכיונות הממשלה, אגרות המלכים מושלי הארצות האחרות, מכתבי שרי צבאיהם מושלי המדינות הנכבשות וכפי הנראה גם כתבי מנהל חרש מגידו בעלמה, וכל הכתבים הדרושים להכלל או להפרט. על הספרים האלה נכתב יתכנס ממעל להם למען ימצאו על נקלה לדורשיהם. הנה יצא מלך אשור ונשאו בידו את המלכה ואת כל נקל להבין מה גדל מספר חיל אשור בהאותנו כי אחר צעירי מלכיה יצא בראש חיל מאה ועשרים אלף איש; בנפול מחיל סנחרב בצורו על ירושלים מאה ושמונים וחמשה אלף איש במגפה לפני ד' (מ"ב, י"ט ל"ה) ובמשול נציב מלך אשור בקומוך (קאממאנען, בסוריא הצפונת) — ששם היו ששים ושתים ערים מלבה העיר הבירה — יציג אתו מאה וחמשים רכב, אלף והמש מאות פרשים, עשרים אלף מורי בקשת ואלף איש נושאי כדון ומגן.

לפי פרשת גבורת הממלכה הזאת במלחמותיה וכל הקורא לחשוב כי לא היתה שם כל מקום לחכמות ומדעים; אבל הרבה לא כן — כי גם אלה עלו שם למעלה, עד כי כמעט לא נופלת היתה ארץ אשור בהן מארץ יון בשעתה. גם במצרים הפליאו לעשות בחכמת חרשים, ואוכל ואת כל חכמתם זו כמו זו נחשבה לנו ורחוקה נשארה מלבבנו; לא כן באשור, אשר למעשי חרשית תאות כל נפש. להאשורים היתה גם ספרות עשירת בעניני הדת ובכל החכמות והמדעים. מלכי אשור התאמצו להשכיל את עמם; הם יסדו בתי עקד ספרים, ובפקודתם חברו חכמיהם ספרי מלים ומחקרי לשון אצל העתיקה, אשר היתה חשובה בעיניהם כלשונות יון ורומא בימינו אלה, וביאורים לכתב היתדות אשר בעת ההיא כבר אבד עליו כלל וזכרו נשכח מבני האדם הם שלחו חכמיהם גם לבבל להעתיק ספרי חכמיהם ללשון אשור. הנה יצא מלך אשור ונשאו בידו את המלכה ואת כל נקל להבין מה גדל מספר חיל אשור בהאותנו כי אחר צעירי מלכיה יצא בראש חיל מאה ועשרים אלף איש; בנפול מחיל סנחרב בצורו על ירושלים מאה ושמונים וחמשה אלף איש במגפה לפני ד' (מ"ב, י"ט ל"ה) ובמשול נציב מלך אשור בקומוך (קאממאנען, בסוריא הצפונת) — ששם היו ששים ושתים ערים מלבה העיר הבירה — יציג אתו מאה וחמשים רכב, אלף והמש מאות פרשים, עשרים אלף מורי בקשת ואלף איש נושאי כדון ומגן.

העתיקות כאלה וביאוריהן בין שורתיהן או בצדניהן נשארו עד היום והנן שמורות בהמוזיום הבריטני. דברי ימי אשור והארצות אשר על גבולה ידועים היו לבני הארץ הזאת משנות קדומים, והגדוניהם נמסרו מדור לדור לכל פרטיהן. בן ידעו כלם כי אחד אלילי בכל לוקח בשבי לפני שנה 1635 (קודם חשבון הנוצרים) והובא לעיר בירת עילם. חכמי אשור התעסקו כפי הנראה גם בידיעת גלילות הארץ, כי כן נמצא על כתובות עתיקות כי המלך פלוני הרחיק לעבור עם חילו עד ארצות אשר לא ידעו גם חכמי בני עמו. הנה יצא מלך אשור ונשאו בידו את המלכה ואת כל נקל להבין מה גדל מספר חיל אשור בהאותנו כי אחר צעירי מלכיה יצא בראש חיל מאה ועשרים אלף איש; בנפול מחיל סנחרב בצורו על ירושלים מאה ושמונים וחמשה אלף איש במגפה לפני ד' (מ"ב, י"ט ל"ה) ובמשול נציב מלך אשור בקומוך (קאממאנען, בסוריא הצפונת) — ששם היו ששים ושתים ערים מלבה העיר הבירה — יציג אתו מאה וחמשים רכב, אלף והמש מאות פרשים, עשרים אלף מורי בקשת ואלף איש נושאי כדון ומגן.

כהני אשור חיו בשלום ואמונת אמן עם מלכי ארצם ועוורו איש על יד רעהו בכל עת. מקדושים מפוארים נבנו לכבוד אליליהם ונמלאו כל שכיות הקמרה ביד המלך. כל מלחמותיהם עשו בשם אסור אלולם, השלל והמלקות נקדשו לו ולמענו הושמו מסים על העמים הנכנעים. כל הממלכה מקודשה היתה לשם אליל אשור, עד כי אויביה נחשבו לאויבים לו, והעמים אשר מרדו בהם נחשבו למורדים בו. את אלילי הגוים האחרים כזו בשאט בנפש ולפעמים לקחום מהם והביאום אשורה ואת הגוים אכפו לדבקה באלהי אשור. כאשר הצליחו העמים הנכנעים לפדות את אליליהם מארץ שבים, לא הושבו עד האם נכתבה על גבם תהלת אלילי אשור. אליל אשור שהובא לפני מאות בשנים בשבי בכלה, הושב לארצו בהמון חוגג וברגש קדש.

מלכי אשור היו אמונים בעבודתם לאליליהם ובשמש קראו על כתובותיהם, וירבו להם זכמים ועולות, ויתאמצו להרחיב אמונתם ועבודתם ככל אשר היה לאל ידם. גם בנבון ידם על אריות צידם להמיתם, הרבה המלך נסכים על מזבחות אליליו, כאשר נראה זאת בתמונות הנשארות שם עד היום. על אחת הכתובות ההן נמצאו חברי סרגון אבי סנהרב לאמר: "עמים רבים הכנעתי לפני אלהי אשור לעבדה אותו, וזאת בני עמי למדתי תכסימי מלחמה ויראת אלהים ומלך", — כי אמנם היו תכסימי מלחמה ויראת אלהים ומלך משענת עז למלכי אשור, למרבה המטרה ולסער כסא ממלכתם לגאון ולתפארת.

הכמרים שמרו תורתם למלכי אשור וישיבו להם כנמולם בכל עת. מדי נשקפה רעה לארץ ומלכה, ויד האויב עשתה חיל, נראתה האלילה "עשתרות" ותבשר נצהון וישועה בקהל רב להחיות רוח החיל והעם ולאורם בגבורה. מדי נפל לב החיל וירא לעבור בנהר ובכל מקום סכנה, נראתה להם האלילה ותאמץ רוחם ותשגבם ישע, ונבואות כאלה לא יכלו להיות בלעדי הכמרים, ואשר חשו בכל עת לעזרת המלך שהיה ישעם ומגנם גם הוא, ועל כן דאו בטובה גם יחד.

גפלאה היתה אשור בדרכה עם הממלכות אשר נטתה עליהן ירה, כי לא באה אתן בדברים, לא כרתה ברית עם איזה מהן להיות שכס אחד במלחמה על האחרות, כי על כלן הכבירה ידה הקשה ותכניען יחדו ותספחן לארצה להיותה ממלכה אחת גדולה אשר התייגה מטרות כנפיה מלא רוחב הארץ. בראשונה ככשה לה את המדינות הקטנות סביבותיה, אחרי כן נלחמה מאות בשנים עם בכל עד אשר יכלה לה ותכניעה ותשם משטרה עליה ותושב בה אחר מזרע מלכותה למשול בה בשמה. ביותר הערו האשורים כל כחם לשלוט בנהר פרת ולהיות מעברותיו ערוכות למעניהם — ועל כן רבו המלחמות על יד העיר כרכמיש הבצורה, לבל תהיה להם למעצור על דרכם ולמען יוכלו לשפוך ממשלתם על סוריא ותוף ים כנען ולהראות אחרי כן נחת זרועם על מצרים הפוריה והעשירה. לדבר הזה נשאו מלכי אשור את נפשם ויערו כחם ולבבם מדור לדור ומשפחה למשפחה משך חמש מאות שנה, וכחם הרב זורועם הנמויה עמרו להם לבצע אדורו כל חפצם בחילם הגדול והנורא אשר עבה כשופי שוטף על ארצות וממלכות ויחדו היו לו למרמס, ואשר לא יכלה להכבש על נקלה יעצה אשור מזמות לכבסך יושביה איש ברעהו למען התערב בריכם ולשית ידח על כלם. כן עשתה את בני עילם, ובעשותה זאת היתה ידה תמיד עם החלש נגד התקיף ממנו, ובהיותה לו זרוע עז נזרעה ידה בארץ ההיא ואיזה ממדינותיה הקרובות היו לה אחר כן לנחלה, משכורתה חלף עבודתה שמה. שונים היו מעשיה בארצות אשר הכניעה, בהבדילה בין אחת לרעותה לפי מצבה ותכונתה; את האחת הכניעה כלה ותשיתנה החום לרגליה, ועם השנית הטיבה לעשות ותמשכנה חסד. בעוד אשר על האחרות קשתה ידה מאד ואת העם היושב בתוכן הגלתה גלות שלמה ותעבירהו אל ארצות רחוקות אשר לא יכל עוד לשוב. הטיבה דרכה עם בכל לבקש אהבתה, ותעש חנף להנכנעים מפניה ותבן להם מקדשים והיכלות ותביא זבחים ותעל עולות סחים לאליליהם, כבוד גדול עשה המלך לארצם בקראו את שמו עליה, לאות כי נחשבה בעיניו כאשור ארצו, לא כמדינה נכבשה אשר לא תקרא עוד בשמה וזכרה יאבד מני ארץ. אחי המלך או בנו, לפעמים אף יורש העצר יושב בה וזיה לה לראש. גם כאשר הרבו המקנאים לארצם לפשוע ולמרוד בו, לא הקשה לבו ולא הכביר ידו, והכמתו עמדה לו להטות אליו לב האחרים לדבקה בו ולהחזיק באמונתם אליו. כאשר התקשרו בני עילם עם הכשדים למרוד באשור יחדו, השכילה אשור לקרם פניהם ולהכות חיליהם אחר אחר במרם יספיקו שני המחנות הגדולים להתחבר יחדו. בדבר הזה היה לה הנרה חרקל לישועה, כי במימו הרבים והעצומים הפריד בין הדבקים ועד אשר הספיקו להתאחד כבר בצעת היא מעשיה. במ ותשיבם עד דכא. כאשר נשתה יד בכל במלחמותיה הארוכות ותכנע מפני אשור, נמלטו שארית גבוריה לארצות אחרות ויסיתו את העמים להרים יד באשור זעומת לכבס. כן עלתה בידם להסית בה את בני עילם אשר נשאו ידם עליה וקשו ערפם לבלי הכנע עוד, וכראות אשור לאחרונה כי כל עמלה לא יעמוד לה להשקוט את העם הזה מועפו ותמיד יתנשא למרוד ולהביא עליה שאה

ממרחק, ותחנה חמות לעשות בו כלה, אף בצעה מעשיה בעם חרמה ותשפוך עליו חמת אפה ותכהו עד חרמה ותצת אש בעריו וכפריו ותחרום מקדשו והיכליו ותשחת את פסיליהם ותעריך מטבת נורא לכל תושבי הארץ ושאריתם הולכה בגולה אשורה, זאת הארץ השמה ותשיתה כמדבר ותמלאנה חיות רעות ונחשים אשר שלחה בה ממקומות אחרים, ויגבורו בבל אשר היו זרוע לבני עולם, כראותם כי כלתה אליהם הרעה, שלחו יד בנפשם ואשם נפל בידו האויב נענש באכזריות חמה ושטף אף, ושרידי בני עולם אשר נסו אל ההרים ונתחבאו ביערות עד יעבור זעם, כשזבם אל ארצם מצאו אך גלים נצים ועיי מפלה. זאת הנקמה אשר נתנה אשור בעם אשר נועז להתקומם עליה, ולא לחנם קרא עליה הנביא ישעיהו: "היו אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי" (י' ה').

אולם גם זאת לדעת כי לא תמיד האירה אשור פניה כמזל לבבל, אף לא תמיד נתנה נקמתה באכזריות חמה כבבני עולם — כי כה היה דרכה מעורה; על הארצות אשר מהרו להכנע מפניה שמה מס קמן; לא הכבירה ידה על המושל והעם אם רק הואילו להכיר בכח ממשלתה עליהם. אך אם נועזו למרוד בה ולהתקומם עליה, אחרי הכנעם פעם אחת, או הודיעה אותם את ידה הקשה, וכגמולם השיבה להם. יש אשר השאירה את המושל על מקומו רק שמה עליו מס כבד, ויש אשר נהנה אותו בשבי ותסירהו ממלך ותסרהו כרשעו ותמיתהו בענוים קשים בקרעה עורו מעליו או בתלותה אותו על חומת העיר, וכדומה. לירוש כסאו אחריו בחרה באחר מגזע המלוכה ולפעמים הערימה עצה לבחור באיש נקלה, אשר ידע את ארצו ועמו, למען זכור לה חסרה בקחתה אותו אחרי כבוד ובתמכה שבטו בידה החזקה. לפעמים השאירה עמו אחר משריה, יחד עם בני חילה, להיות לעזרה למלך אשר הקימה, וגם להתבונן אל מעשהו ולדעת הליכותיו ומה שמץ דבר נמצא בו. אך אם התקוממה הארץ שנית, אז נכבשה כלה, מלכה ושריה נוסרו בלי חמלה, ויושביה הובאו בגולה אל ארץ רחוקה ואליה הובאו בני ארץ אחרת ועם אחר, ועליה הוקם אחד משרי אשור גם חיל וצבא נתן לו להיות בה לנציב הרודה בשמה. להמלכים אשר שמרו בריתם את אשור היתה למגן בכל עת, אף נתנה להם מתנות את ארצות שכניהם אשר התקוממו מפניה ויהיו עדי אובה. גם במסעים אשר שמה על ארצות עברתה הפליאה ליסון ולהשיבן עד דכא. כזאת נראה בארץ יהודה הקמנה אשר שמה עליה מס שלש מאות ככר כסף ושלושים זהב (מ"ב י"ח י"ד) העולה בערך לשני מיליאן וחמש מאות אלף ר"כ. ובשיתנו אל לב את ערך הכסף והזהב בעת ההיא, אוי נובל להעריכם בכספנו עד שלשים מיליאן ר"כ או מאה מיליאן פראנק — הון רב ועצים כזה הוטל על ארץ קמנה ורלה כזאת, אשר יושביה לא היו סוחרים וכנענים כי אם אכרים עובדי אדמת סלע או רועי צאנם ובקרים על מרעה לא שמן. על המשק הגדולה מיהודה רק מעט אבל פוריה יתר הרבה ממנה ועשירה גם במסחרה ומרכולתה, הושם מס העולה עדי יותר מארבעה מיליאן ר"כ.

הארצות הגדולות אשר כבשה אשור חלקה לנפות קמנות. כן עשתה במצרים אחרי כבשה אותה עד מופ והלאה, כי חלקתה בקו לעשרים נפות וככל אחד מהם הושיבה מלך מבני הארץ, והמלכים האלה יתרו היו נציבים, אשר לדבריה יתלו למלאות אחריותם בכל לב, למען הפיק ממנה רצון. אולם היו שרי צבאות אשור וחילה ואל נכון גם מרגלי חרש אשר היו עיניהם משוטטות בכל הארץ לחשוף מצפניה ולגלות מסתריה. עשרים מלכים כאלה אשר הוקמו ממנה על לא על נקלה יכלו להתקשר עליה יחדו. אף אמנם כרובם כן נאמנו לה וישמרו בריתם עמה. כאשר התקשרו אחרים מהם בכל זאת ויבואו בדברים עם אורדמן המלך הגבור המקנא לעמו וארצו והוא מושל בנוא אמן בעת ההיא, נתפשו מכתביהם מאת מרגלי אשור אשר ארבו להם בסתר וכל צעדיהם ספרו. המלכים הבוגדים נאסרו בזקים והובלו לניגוה. באחד מהם, הוא פרעה נכה אבי פסמעטיך הגורע, בחר מלך אשור לכבוש על ידו את מצרים העליונה, ועל כן הטח לו חסר ויתן לו מנחה ומשאות ויושיבוהו על כסאו ולבנו נתנה אחרת ממדינות מצרים למשול בה. בנו זה שנה את שמו לשם אשורי ויקרא בו "נבושיזבני", לאמר: "נבו—אלהי אשור—היה בעזרי". מזה נראה עד כמה עלתה בידו אשור לשפוך רוחה על מצרים ובאיוזה

מבני הארץ הזאת בחרה להושיבם לכסא למלוך בה. לדכא תחת רגליה גם את אורדמן מלך נוא-אמון, אשר נלחם נגדה בכל סאמצי כחו ופעם אחת לקח ממנה גם את מופ בחזקת היר, נדרשה אשור לפרוש עליו רשתה בנוא-אמון קרית משגבו; אבל כבר הרבר ממנה, לא יכלה עשותו בחילה לבר, כי לשני עברי הנחר נילוס ממוף ועד נוא-אמון יש אך רצועת ארץ צרה המגבלה במרבר סלע. לחיל אשור לא היו אניות על נהר מצרים ונדרש איפוא לעבור ברגל, והיה כי ילך בעבר האחר ובא עליו מלך העיר נוא-אמון, אשר חיל ים מים חומתה" (נחום ג' ה') וסבב אותו באניותיו והסם עליו את הדרך לבל יוכל לעבור בנהר אל העבר השני, ואם יחלק לשני מחנות ובא עליהם המלך והכם אחד אחר, והם לא יוכלו לשוב ולהתאחד בהיות הנחר הגדול מבריל ביניהם, — על כן השכילה אשור לקחת לה לעזרה את מלכי מצרים אשר היו לעבדים לה, פוטים ולובים היו בעורתה" (שם, ט'), והם נתנו אניותיהם לאויב ארצם לעלות על המלך האחר המקנא לה ולעמה, ולמקץ ארבעים יום עמד חיל אשור על שערי נוא-אמון, ועיר בירת מצרים זו אשר מאה שערים היו לה נהרסה מפני חיל אשור כקן משולה ומסכה נורא הוכן ליושבי בה, כאשר התפאר עליה אסרביניפול מלך אשור בגאון ובגדל לכב, כאמור בכתובה אשר נשארה ממנו אחריו.

החזו ימי מצרים בלוא אחרת אל ים סוף ויחזו החזות הקשה הזאת הגיר נחום האלקושי, היא הנביא אשר נבא גם על מפלת נינוה, לאמר: „גם הוא לגולה הלכה בשבי, גם עולליה ירמשו בראש כל חוצות ועל נכבריה ירו גורל וכל גדוליה רתקו בוקים" (שם י').

אך גם אשור נפלה בבוא קצה אמת בצעה, ובהשבר גאונה השתאו והשתוממו עליה כל מלכי גוים אשר היו לה למרמס כטיט חוצות „מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורידי אותו שאולה" אומר יחזקאל הנביא (ל"א ט"ז); „הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום — קורא נחום הנביא על מפלת אשור (כ' ט') — חגי יהודה תניך, שלמי נדריך, כי לא יוסף עוד לעבר כך בליעל, כלה נכרת" וכו'.

עתה נפנה אל הארצות המשתרעות מעבר נהר פרת מערבה עד הים התיכון, ומצפון דרומה סהרן טור (טאורוס) ועד מרבר ערב במרבר סוריא אשר סגר הדרך לפני חיל כל אויב מבלתי יבלת לעבר בו, היתה ארץ ישראל בקרן דרומית מערבית לראש פנה בארצות הקרובות לה, בכל המקומות ההם אשר באזיא הקיצונה יקר היה ממצוא ממלכה אחת גדולה, כי נחלקו יחד לממלכות קטנות אשר כל אחת דאנה רק לעצמה ולפעמים התקוטטו גם נלחמו יחד. הממלכות הקטנות והרלות האלה לא יכרו ללכת בגדולות ולשית עיניהן אל קצה ארץ, וכל מעיניהן היו רק להתגבר אשה על רעותה ולהסיג גבולה ברוב או במעט או להכניע תחתיה את החלשות ממנה, או להתאחד עם שכנתה הקטנה לשית יד לבו ולמשסה או למס עובר. הממלכות היותר קטנות נלחמו לפעמים בעד חלקת שרה אשר יצלה למרעה. בתוך הממשלות הקטנות האלה יכלו בני ישראל על פי מספרם ושטח ארצם לעשות חיל ולהתנשא על כן, אבל לב השבטים חלק מעודם ואיש לעברו נפרדו. בימי שפוט השופטים נחלקו לשבטיהם, בדרך שבטי בני הערב, שהם בודדים כל אחד לעצמו מכלי כל חפץ להתחבר יחדו ולהיות לעם אחד. ואם התחברו לעת מצוא, חיש מהרה נפרדו ככלות הטובה הגלויה והענין אשר העירם אל החפץ הזה. רק בימי המלכים, בהמצא להם גואלים ומושיעים כשמואל, שאול ודוד, התעורר בהם הרגש הלאומי ויזכרו כי אב אחד היה לכלם וכי יחדו בני ישראל אל המה, והאחות היתה הראתה עד מהרה פעלה לטובה, כי בימי דוד ושלמה לבשו עוז ויעשו חיל ביד דמה. אך בעבור עליהם שמונים שנה במנוחה ושלום, אבדה האחוה ונכרתה מלבבם ולא שתו עוד שכם אחד לעמוד יחדו נגד כל צר ואויב מחוץ, כי אם התאוננו על עול מלכיהם ושריהם פנימה ועל המסים אשר לא ידעו אותם בראשונה. השבטים החלו לקנא איש ברעהו והשלום נאסף מקרבם, חלק לבם — עתה נאשמו.

כשבטי ישראל כן גם העמים האחרים יושבי הממלכות הקטנות הן לא ידעו דרך שלום ולא השכילו להתחבר ולרעות לעם אחד. גם כעלות מלך אשור על גבולם, לא באה חכמה בלבם להיות שכם אחד לעמוד נגד האויב הנורא השואף לבלוע את כלם יחד, ועל בן נכבשו

ונכנעו אחד אחד. רק פעם אחת התחברו ו"ב מלכים מהם לבן-הדרד מלך דמשק הגבור בכלם, ובתוכם היה גם אחאב מלך ישראל אשר הגיח אליהם במאתים רכב ברזל ועשרת אלפים איש רגלי, ויהי מספר חיל כל מלכי הברית אלפים וזמאה וארבעים רכב ושלושת אלפים פרשים וששים אלף איש רגלי, ויחנו מערבה לאומת, אבל יחדו הוכו מכה רבה מחיל אשור אצל כרכר ויפלו מהם ארבעה עשר אלף איש רגלי וכל הרכב והפרשים והכבודה נפל בידי האויב אשר הכם וירדפם עד נהר חמת. בשנה החמישית ואחריה בשנה התשיעית להמלחמה הזאת שב בן-הדרד ויתגר מלחמה עם אשור, אבל בשתי הפעמים הוכה חיל מלכי הברית ובמלחמה אחת נפלו מהם עשרים אלף איש. ומאו והלאה נתפרדה החבילה ונתקו מוסדות מלכי הברית אשר כבר היה למלך אשור לעמוד מפניהם בהתקשרם יחדו, כאשר העיד ע"ז פעצמו בכתובתו על מצבת עוון. גם זאת לדעת: כי בקשר הזה באו רק המלכים אשר קרבה אליהם דעת האויב ביותר, ולו השכילו יתר המלכים והבינו לאחריהם כי בנפול שכניהם תאתה הרעה גם עדיהם, ונלוו גם הם על בן-הדרד ויהי הקשר אמיץ, אז אולי גברו על אשור ולא יספה עוד תת חתייה על פוריא. אבל זה דרך בני שם להשקט במכונם ולהתנחם לאמר: "לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה", ועל כן לא התחבר אליהם יהושפט מלך יהודה, אשר היה גם הוא אמיץ למדי — אין זאת כי אם כמח בערי משגבו ויחשוב גם הוא בלבו, טוב כי יהיה שלום ואמת בימי". הוא עשה מרחה — ובני בניו נשאו את עונו כבוא עליהם כנהר צר! *המלך יהוא אחאב בן עמרי*

הרעה הלכה וקרבה ומלכי דמשק לשוא חגרו שארית כחם, כי חוקי מלכי אשור מהם. מלכי כנען היו להם לעבדים נושאי מנחה. המלך יהוא אשר מלך אחרי אחאב לא עצר כח לעמוד, ויכנע מפני מלך אשור ויבא מס לניגוח על עמוד הפאר אשר הקים לו המלך שלמנאסר (אשר מלך מאת שנה לפני שלמנאסר הנזכר בספר"ק), העמוד השמור עתה בהמוזיום הבריטני בלונדון, נמצאה דמות מלך ישראל או מלאכו בהביאו שי למורא, מנחה למלך אשור. הכתובת היא מגרת מה היתה המנחה ומי הביאה. גם בכתובת אחרת אשר השאיר המלך יהוא אחרי, נזכרה המנחה אשר הביא לו יהוא מלך ישראל. — כן הלכה אשור וגודלה, וככל הממלכות הקטנות ההן לא נמצאה אף אחת אשר יכלה עמוד מפניה. אך יחדו קמו אל מות מלכה, כי כמות אחד מלכי אשור קמו תמיד הקטנים וימרדו בה. אבל תוחלתם נכזבה, כי המלך אשר קם אחריו שב והכניעם, וגם מואת נראה אולתם ומשוגתם, ובחשבם כי כח הממלכה הגדולה הזאת נמצא רק בידי המלך המושל בקרבה. אולם החכמים יודעי העתים הביטו האותיות לאחור, על כן הזהירו נביאי ישראל תמיד את העמים לבל ישאו נפשם לתקוה נכזבה כזאת. הוא הדבר אשר דבר ישעיהו בן אמוץ בשנת מות המלך אחז, אשר אז מת גם סרגון מלך אשור וישמחו הפלשתים שמחה גדולה, ועל כן היה המשא הזה: "אל תשמחו פלשת כלך, כי נשבר שבט מכך, כי משרש נחש יצא יצפע ופרו שרף מעופף" (י"ד כ"ט). אף אמנם בא דברו — כי שנים אחדות אחרי מות סרגון עלה בנו סנחריב על הארץ בחיל כבד בהמותו ידו על מצרים. אז התעוררה גם מצרים מתרדמתה ומושליה השלמו יחדו בראותם את האויב בא בשעריה. זמאשר לא עצרה כח לקדם פניו ולסגור עליו את הדרך בעבר נהר הפרת, הערימה עצתה ותסת את המלכים הקטנים, מושלי הארצות אשר בינו לבינה, למרות באשור, בהבטיחה אותם להחיש עזרתה למו. מחשבותיה אלה מצאו תמיד מסלות בלבב המושלים הקטנים ההם, כי היה טוב להם לכרות ברית את מצרים מהיות עבדים לאשור — ושריהם יחד אמרו לדבק טוב ויעירו את מלכיהם לפרוק מעולתם עול אשור הקשה וגאון שרי צבאיה השאמים אותם בנפשותם. גאון השרים ההם וגודל לבנם נראה מדברי השם רבשקה בעמדו לפני חומת ירושלים אשר באה במצור בימי המלך חזקיהו (מ"ב י"ח י"ט—ל"ה), ועל כן היה לב שרי המלוכה נוטה תמיד לכרות ברית עם מצרים; לא כן היה עם לבב העם היושב בארץ יהודה, האכרים עובדי הארמה ורועי העדרים, כי היה טוב להם לעבוד את אשור ולתת לו גם מס כבד, מראות את רכבו ופרשיו שוסים את עדיהם ורומסים תבואת אדמתם אשר עברו כועת אפיהם ושובים גם את נשיהם ובנותיהם ומחריבום את כל הארץ כועם אפם. על עזרת מצרים מאן העם להשען, כדעתם את מצרים בי, הבל וריק יעזורו", כי "רהב הם שבת", גם אם יעורו ממקומם לעזרה ומלך

שאין לא יעבור המועד — מה כחם כי יחלו ואל יצבאו ישאו נפשם? הלא טוב להם לעבוד במנוחה את אדמתם ולרעות עדריהם כר נרחב מעלות מפיץ על פניהם ומיהות יחד מרמס שומץ כי יעבור! הריני צעק. כפי חזיתם הלא הווא חזיתם ושיא חזיתם ספרי הקודש יראונו לדעת כי בימי אשור ובבל חלק לבב יושבי ירושלים. הקרובים למלכות השמים המדינים שמו ככוש מבטם ובמצרים תפארתם, והלאומיים בחרו להכנע מפני אשור ובבל מכרות ברית את מצרים. חמת הנביא ישעיה נתכת על החולכים לדרת מצרים, לעזו במעו פרעה ופי ד' לא שאלו. וירם קולו ויקרא: "הוי הירודים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבמחו על רכב כי עז ועל פרשים כי עצמו מאד, ולא ישעו על קדוש ישראל ואת ד' לא רהשו. ומצרים אדם ולא אל, בשר ולא רוח, וד' ימה ירו וכשל עוזר ונפל עוזר ויחרו כלם יכליון" (ל"א א' ג'). גם הנביא ירמיהו הרבה להזהיר את בני עמו מכוא בכרית את מצרים, ורכות נשא וסבל על אשר היתה עצמו אמונה להכנע מפני הבשרים האדירים בעת ההיא למאד, וכאשר שלח המלך צדקיהו ויקחהו אליו לשאול דבר ד', דבר עמו בסתר, בהעלימו סודו מהשרים, אך דאג את הנהגים אשר נפלו אל הכשרים, פן יתעללו בו על אשר הקשיב לעצת שריו ולא נטה אחרי העם עד כה (ל"ח). גם יחוקאל הנביא הגיא לב עמו מאחרי מצרים לכל יכרתו ברית עמה, ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מוכיה עון בפנותם אחריהם" (כ"ט מ"ו). ויש יום ויש חזקתה האשונה. ויש יום חזקתה האשונה, חזקתה והנה כל ימי היות מצרים ממלכה גדולה, גם כן לא יכלה להרמות אל אשור בכחה וגבורתה, נע לב המושלים הקטנים ההם בין שתי הממלכות האלה, עד אשר נכלעה מצרים מפני אשור ועד בוא הקץ גם לנינוה מפני הכשרים אשר נגברו עליה. אך שוא היתה שמחת כל הארץ בנפול אשור ביד צר, כי לא נשבר שבט מכס, אשור בהפכה לעיים ובבל לקחה עמדתה והסכסוכים שבו לקדמותם, כי בעת ההיא שבת מצרים להרים ראש והמושלים הקטנים שבו נעו בין שתי הממלכות הצודרות אשה רעותה, ותהי אחריתם להכרית. ואשיהו מלך יהודה הלך לקראת פרעה נכה מלך מצרים בעלותו על מלך אשור על נהר פרת, בדרך זו אשר בא אשור במצרים ומצרים באשור, וימיתהו במגדו כראותו אותו" (מ"ב כ"ג ב"ט). או הוכה מלך מצרים על יד כרכמיש מאת נבוכדנצר הגבור העריץ אשר עלה בעת ההיא על כסא מלכותו, וירמיהו הנביא אשר שמר עברתו למצרים אשר השיאה את שרי יהודה למרוד בהכשרים, התבונן לאחריה וישמח במפלתה על נהר פרת וישא עליה מדברותיו במליצה רוממה ונשאה ויודיע גבורת נבוכדנצר ועוזו נוראותיו וירא בחזון את כל הארצות העתידות להכבש מפניו ואת כל העמים אשר תכו לרגליו ונבואתו באה — כי "לא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו, כי לקח מלך בבל מנחל מצרים ועד נהר פרת כל אשר היתה למלך מצרים" (מ"ב כ"ד ו'). אבל מצרים עוד לא נמנעה ותשב לתחבולותיה הראשונות והסת את הממלכות הקטנות למרוד בכבל בהבטיחה להן עזרתה כימי קדם. ואנשים אשר קנתה בשחד לבם היו לנביאי שקר בערי יהודה ובחצות ירושלים, המכשרים שלום רב לרחוק ולקרוב, לכל אשר ישית ידו עם מצרים, ונביאי ד' ירמיהו ויחוקאל קראו עליהם מלא וינבאו רעה לירושלים ועמה מפני חיל הכשרים, כי קרין משפון הנה זה בא. אך מלכי יהודה ומושלי הארצות הקרובות החיוקו בשוא נתעה ויתנו יד למצרים להשגב ויחרו מפני הכשרים אשר הם יראים מפניהם. או עלה נבוכדנצר על ירושלים ויחק את המלך יהויכין ואת אמו ונשיו ועבדיו ושריו וסרסיו וגבורי החיל והחרש והמסגר ואת כל אוצרות בית ד' ואוצרות בית המלך ואת כל כלי הזהב אשר עשה שלמה ויוליד הכל בכלה, ובירושלים המליך את צדקיהו בתקותו כי ימצא את לבבו נאמן לפניו. אבל גם צדקיהו לא נכנע בלבבו ובשנה התשיעית למלכו מרד במלך בבל. נקל להבין כי לא נועו בלבבו למרוד באדוניו לולא בטח בחול מצרים כי תשגבהו ישועתו בעת צרה, אבל תוחלתו נכובה והקץ בא על ירושלים ומקדשה ועל כל בתיה וחומותיה, וכל העם יצא בגולה, לא נשארו בלתי אם מתי מספר. ופלימו חרב לא האמינו עוד בחיים ולמרות רוח ירמיהו אשר השביעם בשם ד' להשאר על מקומם ולעבוד את בבל, שמעו לעצת שריו החילים ויבואו ארצה מצרים, אל הממלכה אשר היתה בעוכריהם מאז מעולם.

כברק התניצצה ממלכת כשדים בארץ הקדם וכמה גזה חיש ותעבור מן העולם וממלכת אחרת לקחה עמדתה, ממלכת עם אחר שאיננו מבני שם, היא ממלכת פרס, ואגם היא הלכה בדרכי אשור ובאשורה אחזה רגלה בהליכות עולם. כמעט היתה למלוכה הזו עיני כרש-מלכת הראשון נשואות אל נהר נילוס ומגמת פניו מצרימה. יובקש לו ברית העמים החונים בשעריה, ואולי בגלל זאת השיב את בני ישראל מגלותם אל ארץ אבותם. חפץ האב מלא בנו אחריו ובימי קמביוס היתה מצרים נחלה לממלכת פרס, ואז חדלו הממשלות הקמנות לנוע בין שתי הממלכות כנוע הקנה בלב ים, גם נמעטו הממלכות ההן בעת ההיא, כי רוח אחרת היתה את הפרסים כטבע האריות, בני יפת, ליחד כל סביבותיהם אל מרכז אחד מבלי תת לאחרים לעמוד ברשות עצמם גם המה, ועל כן הושיבו מקרבם שרי מדינות „אחשרפנים ופחות“ בכל ארץ ועם אשר כבשו, מקום אשר דבר מלכם וממשלתו מגיע.

אבל גם הממלכה הגדולה הזאת כצל עברה וממלכת מוקרון לקחה עמדתה, ויהי אחרי מות אלכסנדר הגדול וממלכתו הגדולה נחלקה בין שרי צבאותיו, והנה שבו קמו שתי ממלכות גדולות—האחת על נהר פרת והשנית על נהר נילוס, וקנאת אשה מרעותה חדשה ימיה כקדם, ופלשתינא שבה ותחי ביניהן לסלע המחלקת, בחפוץ כל אחת מהן לפרוש ידה על דרך מצרים, במקום האשורים והמצרים קמו עמדות הפטולמיים והסליקידים, אשר משכו את פלשתינא אליהם בחוקה, וחליפות עברה מיד ליד. הממשלות הקמנות שהיו בין שתי הממלכות ההן נמעטו ושחח עד כי לא שתי עור אליהן לב למי הנה ואנה פניהן מועדות, גם יהודה כרוק נחשבה בעיניהן כהלחמן אשה את רעותה וכל פעליה מאפע. לאחרונה נבלעו שתיהן גם יחד משני עמים חדשים אשר קמו תחתיהן, הם הרומים והפרתים. בין שתי הממשלות החדשות היה נהר פרת הגבול המפריד ביניהן, וכל העמים והממשלות אשר מעבר לנהר פרת היו להרומאים לנחלה. בעת ההיא אבדה פלשתינא כל ערכה בהליכות עולם, כי חדל דרך מצרים להיות אורה לגוים העצומים הבאים לרשת משכנות לא להם. עד עבור אלף שנים לספח"ג, בהקסד במצרים ממלכת בני עלי (אלידים), או שבה פלשתינא ותחי לסלע המחלקת בין העמים והממלכות אשר קמו לשים משטרם על ארץ רבה. בני עלי, הממלוקים ונושאי הצלב התנגשו על עמקיה ועוד בימינו היתה למחמד עלי פחת מצרים ראשית דרכו לפלשתינא, במרדו במלך תוגרמה ובהתנשאו למשול מאליו.

הנה כן ראינו בהתיסד ממלכות גוים על גבול ישראל מלפנים, בקום ממשלות גדולות ועצומות לעלות שמים וברדתן תהום רבה עד כי לא יכירן עוד מקומן. מקדשי הוד והיכלי חמדה, תפארת מלכי מצרים ואשור, בשדים ופרס, נהרסו עד היסוד ויהיו למעי מפלה. עמקי ארץ בכל מלאים חרבות עריה הגדולות והנושבות בימי קדם, ורק גלים נצוים יראונו את המקום אשר עליו עמדה העיר נינה מושלת כל הארצות. מכל הממלכות ההן אשר כבשו כמעט את כל העמים, לא נשאר מאומה, רק איזה לבנים שרידי ארמנות מלכי אשור ובלל ושברי מצבותיהם הנפלאות נפזרו באירופא והושמו בבתי משכיות לזכרון עתיקי קדמוניות, רק איזה כפיסים מכסא מלכי אשור האדירים, אשר ממרום מושבו המשולש הלשו על גוים וידו גורל על עמים וממלכות, עוד שמורים בהמוזיום הבריטני, והמה כמו יזכירונו כי כל גאון ארצות ושאוץ עמים והמונם מהבל הם יחד, כי מראש ימות עולם ועד היום הוזה כמה גוים חמו, כמה ממלכות ממו ויחדו היו בנופלים לעת פקודתם.

ומה היתה לארץ יהודה הקטנה ועמה המעט והדל אשר הגלה ממנה הגלת שלמים, הארץ ההיא וחעם ההוא אשר יחדו היו מרמס לרגלי עמים אדירים ועצומים? — הנה הארץ ההיא והעם ההוא יחדו היו בדבר ד' לאית ולמופת בעמים כי לעד ועמדות, כירח יכון עולם, והאומר בעת רצון לירושלים תבנה, יאמר ביום ישועה גם לישראל כי יושב, כאומר (ישעיה מ"ט ח): „בעת רצון עניתך וביום ישועה עזרתך ואצרך ואתנד לברית עם להקים ארץ להנחיל נחלות שממות, ונאמר (ס"ה ט'): והוצאתי מועקב זרע ומיהודה יורש הרי וירשה בחורי ועבדי ישכנו שמה“.

יהודים שאינם מוכתרים בשם טוב „מלומד" ואינם עשירים ששלמו גילדיע ראשונה במשך חמש שנים טרם יבואם לרוסיא פנימה, וגם אינם נמנים בעושי מלאכה שיש להם אגודות (עגד) או מלאכות שאין להם אגודות רק עפ"י צדקות וקיום הפאליציי—אסורה להם הוציאה, לו גם יאלו מהאגודות ערויטעטיס בתור תלמידים מובהקים (Дѣйстви́тели), מודדים (אינזשניערע), ייירים, פורטים בכלי זמר ומשחקים על הבימה ציטיאטראות וכדומה. וזאת לדעת כי מותר לגור ברוסיא פנימה רק לאלה מעושי מלאכה שזוכרו ברשימה, אך לא האחרים שלא באו ברשימה. כה מותר לדוגמא למוזג יי"ש לשבת בכל מקום, בעת אשר יוצר פסל אפילו בארטוקאלסקי שיש לו שם הכבוד „אקאדעמיק" אין לו זכות הישוב עפ"י משמעות הדין, מלבד אם הרשות המקומית תשא פנים לו, וכן עפ"י החלטת צי"ד או שרי המדינה. ועושי מלאכה וכדומה שיש להם רשות לשבת חוץ לתחום מחויבים להביא תעודה מהפאליציי שבערי שהם כתובים שם, כי אנשים ישרים הם.

חולם אם חוקי המדינה מגבילים משפטני היהודים, עלינו לקבל היסורים האלה באהבה ורצון ולהכות עד אשר ירסה אצונו מלכנו על עבדיו העברים ויכיר אמון רוחנו לכסא מלכותו ולארחץ מולדתנו, ואז ישנה גורלנו לעוב; אבל רב יתר מהחוקים המגבילים יעיקו על העברים החומרות אשר יוספו לפעמים השוטרס באיזה מקומות מזדס, לאשר כלל הוא בידס, כי בשאלה הנוגעת ליהודים חובה לפסוק לאיסור ולחומרא, וזוהו יאלו לפעמים משפטים מעוקלים, מתנגדים לרוח דתי המלכות, לדוגמא:

כידוע חוב קדוש הוא עפ"י כל תורות האמונות, מעשרת הדברים שנתנו לאבותינו בהר סיני אשר קיימו וקבלו עליהם כל הנזירים והמחמדס — לכבד אב ואם, וצין יתר חובות הילדים להוריהם החובה עליהם לכלכל את שיבתם. וכן כתוב מפורש גם בדווי דמלכותא שלנו (כרך X חלק א' סימן 194). ויהי כאשר התגבש ארץ יהודי, אשר כלה חוק למודו באחד מצמד"ר המדעס הגבוהים בתור מלומד, באחת הערים מחוץ לתחום המוגבל ליהודים ויזכור את חובתו הקדושה להוריו הזקנים והחלשים אשר אפס כל מחיה למו ולא שבה את כל העמל והטורח ופרשת הכסף אשר הוציאו לתמוכו ולסעדו והשתלם בלמודים, ותכל נפשו להביא את הוריו היקרים אל מקום שבתו, למען יחדלו לדאוג ללחם ויבלו בטוב ובנחת ימיהם עמו יחדו. אך הרשות המקומית לא מאלה דין מפורש כי הותר לבנים יהודים להחזיק הוריהם בביתם ולמלאות חובתו הקדושה עפ"י אמונתו וגם עפ"י דתי המלכות, ולמען הגיע למהו הפגו—הוכרח המלומד להשתמש בזכות הנחונה לו ויכתוב את אצו בתור משרת בית ואת אמו בתור מבשלת אלו.

אין ספק כי הועד העומד תחת משטר הגראף פאהלען יסית לב למקרים כאלה וישנה וימלא את הדויעס אשר הפקידים הנמוכים דורסים אותם ככל העולה על רוחם, אשר לא עלתה על לב מחוקקי הממלכה.

אדות המשפט ליהודים לשאת משרה במדינה.

(1) § 2. הברל האמונה או האומה לא יוכל לעצור בעד מי שיהיה להשיג משרה במדינה, אם יש לאיש המבקש משרה זכות ומשפט לעמוד על משמרת המלכות, עפ"י התנאים המבוארים למטה (1):

1. ס. ז. ט. III ספר א' מפלגה א', פרק א', הלכות פקידי המלכות.

7 § נאסר לאסוף אחרים למשרת המדינה, מלבד אלה אשר עפ"י הסימנים 46, 56 גם 57 השיגו המשפט לשאת משרה במדינה.

46 §. היהודים שזכו להמנות במדרגות מלומדים (ученые степени): דוקטור, מאגיסטר או קנדידט יתקבלו לכהונות המלכות בכל מפלגות הממשלה, בלי שום הגבלת מקום מושבם בתחום הנגבל למושב היהודים (2).

(2) שם פרק ב', משנה ג'.

56 §. היהודים שיש להם תעודת (דיפלאם) רופא (לעקאר) יוכלו לשאת משרה במדינה בתוך רופאים בפלכי המערב ובכל פלכי רוסיא החדשה ובסרביא, במקומות שגרשה ליהודים להשתקע שם. היהודים שיש להם תעודות (דיפלאמע) על מדרגות מלומדים: דוקטור בחכמת התרופה והחיבוש (מעדיצין אונר צירורגיע), או דוקטור בחכמת התרופה לבד, יוכלו להיות נספחים למשרות בכל מפלגות הממשלה, בלי הגבלת מקום מושבם בתחום הנגבל למושב היהודים (3).

(3) שם משנה 4.

57 §. רופאים יהודים, גם אם לא זכו להמנות במפלגת מלומדים, הנוכרים בסימן 56, יוכלו לשאת משמרות בתור רופאים במפלגות המיניסטעריען: להשכלת העם בעסקי הממלכה פנימה, בלי הגבלת מקום מושבם בתחום המוגבל למושב היהודים, אך בהמיניסטעריען לעסקי המדינה פנימה נרשה לאנשים הנוכרים לשאת המשרה הזאת בכל מקומות הממלכה, מלבד ערי המלוכה: ס"ש פטרבורג ומאסקווא ופליכהם.

(4 שם.

מלבד אלה נזכר עוד בכרך XI חלק ב', בתלכות משא ומתן ובתי חרושת המעשה, מפלגה ב', פרק א', בתוספת לסימן 28, על דבר זכויות הגומרים חוק למודם בהאינסטיטוט השיטנולוגי בס"ט פטרבורג מ': § 1. יהודים שגמרו חוק למודם בשלמות בהאינסטיטוט וזכו לשם טיכנולוגים מדרגה ראשונה או שניה, וכן אלה שזכו למעלת אינושיניער-טיכנולוג הותר להם לשאת משרה בכל מפלגות הממשלה בלי הגבלת מקום לשבתם בתחום המוגבל למושב היהודים.

הערת המ"ל. — הרחבת הזכויות לגומרי חוק למודם בצמד"ר הגבוהים להכמות ולמלכת מחשבת יאה ביום 27 נאוועמבער 1861, והח"ב נעשו עליה הספוט"ע"פ פקודה מיום 16 מאי 1863 ומיום 30 יאנואר 1867. — ראוי להזכיר לעזוב את שר המשפטים צפת הדין, גראף פהאלטן (שהוא כעת ראש הועד המונה לפתור שאלת היהודים), הוא מלא ראשון אחרי החוק הזה הלכה למעשה ויושב יודעי דת ודין מאחיו בהויסטיטען-מיינסטערויס ויגיעו לכהונות כבודות (האחד עלה עד למשמרת וויסעט-קאטולט (מורה הוראה) בהמיינסטערויס הוא, ויחד עם זה הוא עורך מה"ע לתורת המשפטים הו"ל מטעם המיינסטערויס); בהסוגאט היו מזכירים (סעקרטעטערע) ומזכירים ראשים (אצערסעקרטעטערע) כמעט ככל הדיפרטמיינטים; גם שופטים צבתי דיין המחוזיים העמיד מבני ישראל ויהיו גם שופטי שלום עפ"י צהרת תושבי הערים בהסכמת הרשות צעקיי המשפטים; מהם היו חברים לקטגוריים (טאווארישעש פראקורארה), חוקרי דין (סודעבני סלעדאוואטעל), וגושים עפ"י פסקי הדין (סודעבני פריסטאו); מלבד עורכי דין מושבעים למכזר. — אך ציחר המיינסטעטערין מעט מאד מספר היהודים שזכו לכהונה. רק רופאים לבדם מלאו חן צעייני כלם צפת הדין וישתדלו לתת הרשיון לשרת לפניהם גם לאלה אשר אין להם מעלת מלומד (לעקאר). כה הנו קוראים בקבלת דתי המלכות הכוללים (Полн. собр. Закон.) מיום 10 מאי 1865.

היושבים ראשונה במלכות הסכימו להצעת שר המלחמה: (1) לתת הרשיון לרופאים עברים שלא הגיעו למדרגת מלומדים, לשאת משרה בעסקי תרופה בחיל הצבאות; (2) גם יתר המיינסטעטערין החפצים למנות רופאים כאלה במקומות העומדים תחת משמרתם ויכולו לבקש על זה רשיון מיוחד.

ועפ"י כתב הדת מן 16 מאי 1866 יאל לו מאת הסוגאט. על פי השתדלות שר ההשכלה (בהסכמת היושבים ראשונה במלכות, מאושרה ומקוימה מאת הקיסר) יצא צו להרחיב פעולת הדת מן 10 מאי 1865 גם על המיינסטעטערין להשבלת העם.

והנה בהמיינסטעטעריוס לעסקי המדינה פנימה העמידו רופאים נוסף משרה בתור רופאי עיר ורופאי מחוז (וגם בעיר המלוכה פטרבורג נמנה איש יהודי לרופא המחוז בהסכם הקיסר ז"ל כיוצא מן הכלל הנזכר לעיל § 57, עפ"י הצעת שר הפנים). אך אחרים גם אם היה להם שם מלומד בחכמות אחרות וזלת חכמת הרפואה, או במלכת מחשבת, לא נספחו לכהונות, מלבד הנקראים "עברים מלומדים" על ידי נציגי המדינות בתחום מושב היהודים לעסקי היהודים לבד, עפ"י כתב הדת אשר יאל עוד מאת הקיסר ניקולאי הראשון ע"ה מיום 3 יולי 1850 אשר חשבו לעזוב להעתיקו פה:

עפ"י הצעת שר הפנים החליטו היושבים ראשונה במלכות: (1) אצל כל נציגי השליש בתחום מושב היהודים יוקם "עברי מלומד" בפרשות לעסקי היהודים (טשינאוויג אָסאָביך פאָרושטעניא בעסקי היהודים) ורשות לכל נציגי להעמיד אצלו שנים או גם שלשה כאלה בהסכמת שר הפנים, ולהעבירים המלומדים האלה ימסרו כל דבר הדורש ידיעה מצינה בכל דיני תורת ישראל ומנהגיהם. ה ע ר ה. האיסור ליהודים לשבת בארקוב ובקייב ולילידי חוץ בריגא לא ישתרע על עברים מלומדים כל זמן שיעמדו על משמרתם. (2) משפט הכבודה לכהונת עברי מלומד יאות לרבנים הראויים שתסמוך המלכות עליהם והם מרוצים לקהלם. (3) משביעין (4) העברים המלומדים כביהב"ב לעיני יועץ שלטן הפלך בערי הפלך, ולעיני ראש השוטרים בערי המחוז. ועל משמרתם יקומו (העברים המלומדים) בלי זמן קצוב, מלבד אם יבקשו בעצמם לפטרם מכהונתם, או לפי ראות עיני הנציב. (4) העברים המלומדים תלוים ברעת הנציבים אשר ישתמשו בהם לפי שקול דעתם, וחלילה להם להציע דבר בתור בא כחה המלכות לפני מי שיהיה, בלי רשיון פרטי על זה מאת הנציב, ורק ימלאו את אשר ישימו עליהם ראשי שליטי הפלכים. (5) ואלה הם זכויות העברים המלומדים: (א) שחרם יותן להם מקופת מכס הבשר כאשר יקצוב הנציב בהסכמת שר הפנים, אך לא יותר מסך 900 רובל לשנה; (ב) הפשים הם ממסים ומעבודת הצבא וכדומה כל ימי עומדם על משמרתם; (6) בעד עבודתם בזריות והצטיינם על משמרתם יש להם המשפט להשיג מטבעות כבוד (מעדאיל) ומעלת אורח נכבד בגפם (לא לדרותם), אך בכל האופנים לא טרם שיכלו שלש שנים מאז נמנו על משמרתם (ואם היתה חוט דעת היושבים ראשונה במלכות, אך צעטסע להסקודה נאמר):

ה ח ל ט ה. הדר כבוד מלכותו אשר וקים הצעת היושבים ראשונה במלכות, להעמיד עברים מלומדים על ידי הנציבים רק בתנאי כי העברים האלה לא יזכו למטבעות כבוד ולמעלת אורח נכבד בגפם בשום ענין ואופן טרם בלות להם חמש עשרה שנות עבודה על משמרתם.

בהמיינסטעטעריוס להשכלת העם מלבד רופאים נזכר לעיל (על הרוב אלה שצקשו להיות מלאכי השרת מפני הכבוד ולעלות בסולם המעלות — טשין) לא נמנו יהודים לא בהמיינסטעטעריוס ולא על ידי שליטי גלילות הלמודים וככל יתר בתי הפקודות העומדים תחת פקודתה, אך לא בתור מורים צב"ס כוללים ממוכים ובינונים,

רק יהודים זכו להיות נבחרים או נמנים לפרופסורים בצמד"ר ההכמות הגבוהים. מלבד נושאי משרת "עברי מלומד" על ידי המיניסטריים להשכלת העם ושלטוני גיליות הלמודים, כזכר עוד בהפקודה מן 13 לנובמבר 1844, בעת שלא החוק אדות האזורים צב"ם ליהודים מטעם הממשלה, ושם נאמר:

(ב) להשיג על בתי הספר לעברים ולפתרונים ברברים שיש להם יחס רק אל היהדות מעמידים אצל כל שלוש גילוי הלמודי ואצל המיניסטריים — עברי מלומד אחד, כן מעברי רוסיא וכן מהקראים מארצות אחרות.

בימי הקיסר אלכסנדר השני ז"ל נתבטל החוק שעמד וקיים מאז נוסדו צב"ם לעברים מטעם הממשלה מדרגה ראשונה ושניה, אשר על פיהו נמנו למשיחים (סמאטריטעל) על הבתים האלה רק נגרים, עפ"י פקודה מיום 6 סעטמבר 1862 נאמר:

עפ"י הצעת חבר שר ההשכלה החליט הועד לעסקי היהודים בישיבתו מיום 25 יולי 1862, כי אחרי אשר הועד נוכח לדעת כי הכלל שעמד וקיים מאז, להעמיד משיגחים בבח"ם לעברים מדרגה א' וב' רק בוצרים, היה אחת מהסבות כי לא נוחה דעת היהודים מבח"ם ולא האמינו בהם, וימצא כי ביטול הכלל הזה יועיל להתרבות תלמידים בבח"ם לעברים, כאשר הורה הנסיון במא"הילוב על נהר דניעפר, ובכן הסכים הועד לחות דעת חבר שר ההשכלה לשם לחוק (1) לפקח על בתי הספר לעברים מדרגה א' וב', כן בנוגע ללמודים ולמשפר (פאָלי-ציעסקי) ימנו בתור משיגחים (סמאטריטעל) בוצרים או עברים וכל מורי בח"ם יסורו למשמעתם. (2) משרת משיגח על ב"ם לעברים נתן על שכם יהודים רק מאלה אשר גמרו חוק הלמודים בבחמ"ר לרבנים ואשר שרתו בתור מורים בבח"ם לעברים מטעם הממשלה ויתנו אותותם אותות בפועל על רוחב ידיעותיהם וכשרונם שהדגוני וחריצותם. (3) במשרת משיגחים בבח"ם לעברים מדרגה ב' ימנו אלה שגמרו חוק הלמודים בבחמ"ר לרבנים בשם מורים בח"ם לעברים מדרגה ב', או בתור רבנים, ואלה אשר יצאו רק בשם מורים בבח"ם לעברים מדרגה א'. או בתור סגן רב, ויכול להיות נמנים למשיגחים בבח"ם לעברים מדרגה ב' רק אז, כאשר עמדו במשמרת משיגחים בב"ם לעברים מדרגה א' ויצטיינו בה לכל הפחות במשך חמש שנים.

וכה הותר להעמיד גם עברים בתור משיגחים בבח"ם הנוסדים לבני עמם על חשבון כסף. מם הגרות אשר הועל על היהודים. אך בבחמ"ר הרבנים נאסרו דיריקטוריים נגרים עד אשר סוגרו בשנת 1873, וגם עתה בהאינסטיטוטים לנורים הראש אים נגרי.

בהמיניסטריים לתיקון דרכים ולסוכב נתיבות (פוטעי סאראטשטעניע), אשר תחת משטרה עומד האינסטי-טוט לאינשטעיטעריס וכו לא נתקבלו תלמידים נולדי העברים, יען בין יתר התעודות הדרושות לבאים בו, עפ"י הפקודה מיום 28 יוני 1864, סימן 46, נזכרה גם תעודה עבילה (עויפשיין), ככתוב ומפורש בכל התקנות של בח"ם השונים וכבר נתבאר כי הכונה רק אל תעודת הולדת וההבאה זבכית איזה אמונה. ואך שר הדרכים בעת ההיא, מעליקאוון, זרה לשמור התנאי הזה ככתבו וכלשונו ויחליט כי רק אלה יבאו בהאינסטיטוט הסוף — המזיאים תעודות עבילה ממש, בין שהורסם ולידתם בקדושת דת הנוצרית ובין שהמירו דתם וזיבדו תעודת כהן הנוצרי כי עבלו במים קדושים. אחדים מנעירי עמנו אשר ידעו כשרונותיהם הסובים ללמודי המדידה והבניה ונפשם חשקה להשתלם בהם להיות להועיל לעמם ולארץ מולדתם, אשר לא הטיף לקרוא אינשטיטוט ומלרות אחרות לכהן פאר אלנו ולמלא שכתם בריוה, — ואחרי אשר נאו לשוא לבקש מתא רשות האינסטיטוט ושר הנתיבות בעת ההיא ה' מעליקאוון לחתם לבקר את האינסטיטוט, הגישו ענומותיהם לבני הסינאט עד כמה פעמים ולא ענו. אך הם לא נחו ולא שקטו ויוסיפו לנאז בקובלנא (האחד מהם היה ה' פלגריבעסקי יליד אדעסא) ובראשית שנת 1869 התיעלו הסינאטורים בארספה כוללת בהדיפרטעמינט הראשון, במחזה ראש הסינאט הנסך הגדול וולאדימיר אלכסנדראוויטש, ושם נמנו וגמרו כי במלות "סוידעטעלספואו א קרעטשעניע" אין להבין דוקא עבילה ממש לדת הנוצרית, רק תעודה כי הוכח התלמיד הוא זבכית איזה אמונה שהממשלה סובלת אותה בלדנו. מני אז נפתחו לדתות האינסטיטוט האינשטיטערי לבני ישראל ומראשית בואם שמה הטייניו על הרוב כשרונותיהם המזוינות ובחריצותם ובאין יולא מן הכלל בהנהגתם המוסרית. וכאשר חוק הוסיף לכל הבאים לשמוע שמה לקח לכת מחיל אל חיל בחמש מתלקות ובכל אחת יתמהמרו לא פחות משנה המימה, ילאו משם הראשונים שגמרו חוק הלמודים בשנת 1874, ומני אז ועד היום ילאו משם סמוכים ומזכרים בשם מוב "אינשטיטוט" מדרגה א' וב' יותר ממחטים אים ורובם דרובם מזוינים בידיעותיהם הרבות ובמהירותם במלאכה מחשבת אשר זידס. ובתחלה קרבוס המיניסטריים שרי הנתיבות האחים הגראפים באבריקסי ששמטו זה אחר זה ולא הבדילו ביניהם ובין זבכיהם הנוצרים ויספחום לכהוות. אך מאז בא על מקומם שר המסלות הגוכתי ה' פלכשע לא נתן ליהודים מהלכים בין נושאי משרה (גודע לנו בקש אים עשיר — אשר בנו ימידו כלל חוק הלמודים בהאינסטיטוט הוא ביטרון הכשר — להמציא לבנו זה איזה משמרת עבודה בהמיניסטריים שעל הנתיבות, שלא על מנת לקבל פרס, רק להשתלם בהלימה להשגחה המעולה על הדרכים; ולמען השיג ספלו עזרו לו מיודעיו הרבים מחורי הארץ ופרופסורים זבכתי מליצה, וגם הבטיחוהו פקודי המיניסטריים לאספו, אך כאשר גודע מחשבתו ה' עברי הוא, השיבו פניו ריקס, ורק עשה טובה שהמיעו לו אוהבים לא דרושים — להחליף את תעודה הולדתו באחרת להיות זבכית חדשה. ולא רק זבכיות המלכות דקדקו עם היהודים, אך גם לא נחמום לשרת בחברות זבכית הברזל (מבד איזה מהם ובראשם אחד ימיד אשר העמד על בניה הגשר על נהר אקא, ע"ח חברת זבכית ברזל, עפ"י השתדלות פרטיית מזד אחד הפרופסורים,

וכן עוד אחרים שזכו להיות לחן בעיני צעלי דעה). — בהמיוסטיריוס לכלכלת נכסי הממלכה (דער קאזערליכען דאמענען) אין גם אחד מחיטוי. — בהמיוסטיריוס לעסקי חוץ לרצונו יש עברי מתורגמן מושבע ועוד שני גלוי עליו, וגם העורך את מה"ע "Journal de St. Petersbourg" אשר המיוסטיריוס לעסקי חוץ מדברת מתוך גרונו הוא יהודי. — בהמיוסטעריוס שעל האגרות נושאים יהודים משטרות כבודות בלשכת רו"ח חשבון (שטאטשפיקאנט=ראלע). — בהמיוסטעריוס לאגיות-איבה (מאריגע) ישאו (ככל אגודע לנו) יהודים שנים משרת רופאים לגדודי המלחים. בהמיוסטעריוס המפקה על חצר הקוסר (מיוסטעריוס דעם קאזערליכען האפעס) נספה למשרה רק יהודי אחד, רופא בעלי חיים (וועטערינאר), לשרת צהרות הסוסים אשר להקוסר בפטרבורג, וישגו סברו וגם מעון בבתים אשר על יד הצהרות ותיכף אחר אחר נתנה המשרה על שכמו נשלח ללוות את הקוסר האגוה לוווארשא, למען ישגיה על הסוסים הגשלים עמו, וכאשר מלא משלחתו באמונה ודעת נבחר ללכת עם הקוסר לצולגריא בעת פריצה עם המלחמה בשנת 1877 ויפק רצון מעם הקוסר "ע" ויהונתו באת כבוד (ארדען), אך לא ארכו הימים ויהלה הרופא ולא יכול להשאר שמה וישב לביתו לפטרבורג. בשבוע לא מלא עוד את מעונו, רק הוסיפו לו על שכרו לכבוד לו מעון באשר ובחר. והוא האטיין בעבודתו והראה כמה פעמים רחב ידיעתו בחכמה רפואת בעלי חיים, ובזקק האמין כי יעמוד על משמרתו לאורך ימים. אך הוא נחשב מאז שנספח למשרה רק כשכיר ולא נמנה בנושאים משרה במדינה למדרגותיהם (טשין). ויהי בשנת 1881 בקץ הרופא הוא לצר עמדתו וידרוש מאת המפקה על הצהרות להביאו במספר פקדי המלכות, ויחול לו השר ויבטיהו לעשות הפנו, אך כאשר דרש את תעודותיו וימנה כי הוא יהודי התפלה כי גלוי לכהונה לכתחלה, ויגיע לפניו להחליף את תעודת הולדתו ואז ישאחו למעלה הראייה לו. לשא נסה הרופא להעות לב השר וכל השתדלותו לא הועילה לו ויהי נלחץ לעזוב משמרתו ולא אבה להמיר דתו, ויהי היו יצר שנים אחדות עם אשתו ושגשג ילדיו. כל עמלו להיות רופא בעלי חיים בעיר לא הגליה, עד אשר נלחץ להדול מזה ויבקש לו מוצא אחר למחיה וישאר אמונים לעמו ולאמונתו.

מכל הכתוב ומפורש לעיל נקל לראות, כי הקוסר המנוה והיושבים ראשונה במלכות מלאו לטוב ההרחיב זכויות היהודים ויחוקו חוקים ישרים להשוות את העברים עם יתר אזרחי הארץ במשפטיהם ולקרבם אליהם, אם רק יודע אל כבוד כי יתפרנסו מיוגע כפיהם או על תורתם וחכמתם יחיו לעזר ולהועיל במדינה, או ישאו ויתנו באמונה; אך העומדים בראש כל אחת ממוסלגות הממשלה והעוזרים על ידיהם בקרית המלוכה ובערי המדינות נפלגו בדעותיהם. יש אשר ראו בהרחבת משפטי היהודים אחר הממלכה, כי הכירו יתרון הכשר היהודים ואמון רוחם ותכונתם להכיר טובה למטיביהם, ובאופן זה תשיג הממשלה פקידים מוכשרים וכשרים אשר תוכל להשען עליהם והמה יהיו למופת לרבים, ולה אין הבדל מאיזה אומה ואמונה שיהיו ובלבד שיהיו ילדי רוסיה ודבקים במלכס ובארץ מולדתם. אך היו גם כאלה אשר רוח הלאומי הרוסי או הסלאוואני או קאחות אמונה שלטה בהם ויביטו בעין צרה על היהודים אשר כמו זרים נחשבו להם, יען מורע עם מוצאם וגם קרבת משפחה אין להם עם הרוסים בפרט והסלאוויים בכלל ואמונת היהדות תועבה היא להם — אף כי היא האם לבתה הבכירה: אמונת הגוֹרית היונית, היא הפראוחוסלאוויית. מבלי לדבר מאנשים אשר אהבת בצעם הסיתה אותם לדבר על היהודים סרה, או שאפי נקפ ליהודים יהודים, על העושק והמרואה והגזק אשר הסבו להם, ע"כ כלו חמתם בכלל ישראל. כל אלה אשר הביטו צר מעון על היהודים ויחשבו לקוים בעיניהם ולנטיים בצדס בקבו ומלאו תואנות להגיע להמשיט זכויות היהודים ולבלי תת להם להיות ממשפטי אזרחים גמורים אשר האגליה להם המלכות הרוממה. ולמען האדיק פעלם הביאו דבת היהודים רעה לפני הממשלה הגבוהה, ומה"ע האנטיסמיטיים עזרו לרעה, לתאר את היהודים כצבעים ערלים ומשחיתים את הארץ וממלאים אותה תמוס.

תוצאות ההשקפות השונות היו, כי מחוקקי המלכות נעזרו באמונע מלאבתם ולא יכלו בצע מומת הקוסר ויועזיו הישרים לטובת היהודים ולתועלת הארץ, ובעת אשר מזד אחד הרחיבו במעט משפטי היהודים, נעשו הגבלות מזד השני לרגלי השתדלות חיזה מהרשיות המוקומיות וכה יאלו שתי תורות ודינים מתנגדים זה לזה, או תולדות מעטיבות. לדוגמא נביא חיזה דברים אשר כבר העירו עליהם דורשי משפט זקק בין הרוסים:

העברים העובדים בצבא עפ"י החוק הכוללי משנת 1874, אחרי גמרס חוק עבודתם ושארים עוד משועבדים להיות נכונים לנחת בקרב כאשר יקראום כי תקראנה מלחמה, נבדלו לרעה מאחיהם אשר שרתו בצבא עפ"י השקת הקדומה, כי תחת אשר האחרונים יש להם המושפט לשבת בכל מרחבי רוסיה (כמובאר במגפה חוברת ח' מאמר "מלכות", ג' § 8, 32), לראשונים אין שום זכות להשאר חוץ לתחום תיכף אחרי אשר כלו עבודתם בחיל המלך מספר השנים כדת, אף כי הליכותיהם היו ישרות וימלאו חובותיהם באמונה, או גם השיגו אות כבוד ויקר, אם לא נמנו בין הווכים מחמת עשרם כסוחרים גילדיע ח' או כמלומדים מוסמכים מבמדר גבוה, או כעושי מלאכה בפועל, אחת דתם לשב להשתקע באת מערי התחום, אך לא כבפרים ולא בתוך 50 ווערטס מהגבולים ולא בהררי קדש קיוב. ההבדלה הזאת אשר יצאה לחלק בין ילדי העירונים דלת העם לפנים (כי אז לא לוקחו ילדי סוחרים מכל מדרגות הגילדיע ולא את אחיהם ושאריות אשר נספחו אליהם בכתוב משפחות) ובין ילדי כל מפלגת העם, כעשיר כרם, כיהסן כנחות דרגא, אשר על כלם החוב מוטל לנחת בצבא — מקורה בביאור שני דינים בהלכות חובת עבודת הצבא משנת 1874, היינו § § 25

גם 27, שסם נאמר. —
 כי האנשים העומדים למלאות חובת עבודתם בצבא בפועל נשארם כל הימים אשר יעבדו בצבא
 במשפטיהם הפרטיים בכל הנוגע לעצמם ולרכושם, והמעותרים למלאות את החסרים (въ замятъ)

עומדים תחת משטר דתי המלכות הכוללים, ונהנים מזכויות הדינים הכוללים, כן אלה הזכויות המגיעים להם לפי מצבם וכן אלה אשר רכשו להם בעבודתם למלכות.

מן הדברים האלה הוציאו הרשויות המקומיות, כי כונת הדינים האלה: כאשר היהודים לפי מצבם בכלל אינם נהנים מזכויות השכינה וההגיבה בכל רחבי ארצנו, כן גם העובדים מהם בצבא אחרי כלות שנות עבודתם כנטול עליהם מטעם הדת, לא יוכלו גם הם להשאר לשבת חוץ לתחום המוגבל לכל היהודים בכללותם.

ולפלא כי המורים הלכה למעשה בחופן זה לא שנו לב, כי המחוקקים חוק עבודת הצבא משנת 1874 לא חדשו מאומה בשני הסימונים 25 גם 27 הנזכרים, כי יסודם ותחלתם גדת שנתה ביום 25 יוני 1867, אשר בה נתבטל החוק שעמד וקיים מאז, לבלי תת ליהודים שכלו שנות עבודתם בצבא להשתקע או לגור חוץ לתחום. פקודת המלכות זאת בכללה היתה חגיגה לכל אנשי החיל בעת ההיא. כידוע לוקחו אז לצבא רק בני עירוניים (מישטטשאני) ואחרים משועבדים לאדוניהם (קרעפאסטניע) מבני י"ח שנה (רק ילדי העברים לוקחו מה' שנים ואילך), ומשך זמן העבודה היה בתחלה כ"ה שנים ואח"כ נתמעט עד לט"ו שנים ואחרה נגמה להם על משך עשר שנים להיות חפשים לביתם עד אשר תפרוץ מלחמה ויקראום לשבוע עבודתם למלאות את הגדודים. במשך זמן ארוך כזה שבו הלקוחים לצבא צימיו עלומיהם את עריהם וכפריהם ועבודתם לפנים (והיהודים הרכיבם לא ידעו שום מלאכת עבודה לחיוב נפש וזבובם לא ידעו מה לעשות למלאכה שבר בעמלם), וגם מקומם לא הכירם עוד, ותשלם המלכות להם נחומים בחוקה חוק, כי עבודת הצבא שחררה את האחרים מעבודות עולם לבצעי הנכסים ואת העירוניים מכל משא מלך ועדה ולא היו קאורים ואחווים בקהלת מולדתם. אולם מאז יאלו האחרים לחרות מתחת סבל אדוניהם וזמן הגלגלות משירוים נתבטל וגם שנות העבודה בצבא נתמעטו עד שמונה שנה ויחלו לקחת לצבא בני עשרים שנה, מני אז חלל ההיתר לשנות מקום הכתבם ומוצאם להיות חגיגה, כי כל אחד שהף לשבוע אל מקום שם יולד ושם הוריו שאריו ומיודעיו והבריו עודם צחיים ולא שבה עוד את עבודתו אשר עסק בה לפני אלתו לצבא. ע"כ מאלה הקיסר הרחמן ע"ה לנכון להתוירם לעזוב במצבם הקודם ערם יאלו לצבא, ואלה דברי הפקודה הנ"ל:

למען מצוא מעמד לאנשי הצבא ממדרגה נמוכה במעלות הצבא המשוחחרים מעבודתם הננו מצוים לעשות ליסוד מוסד, כי איש החיל הבא לעבוד בצבא לא יאבד משפטיו הקורמים בעדה, ואחרי צאתו לחפשי מעבודת הצבא, בשובו אל מצבו הראשון, יחל ליהנות מחדש את זכויותיו הנזכרות, נוסף על היתרונות אשר רבש לו בגלל עבדו בצבא מספר השנים הדרושות.

מזה נראה ברור כי יסוד אחד לדיון זה עם דיון לאנשי הצבא עפ"י החוק החדש. וכאשר הכללים האלה ידברו אדות כל אנשי הצבא בחין הבדל בין יהודים ובין נוצרים, וכונתם לבלי המשיט משפטיו לאנשי הצבא בכלות שנות עבודתם ויוכלו אם יחפזו לשבוע אל-עתם ואל מצבם כמאז ועוד יהיו מהזכויות החדשות אשר נפלו לנחלה להם בגלל עבודתם למלך, חין שום עעם לפרש את הכללים האלה בהחוק החדש בחופן אחר ולהמעיע בהם משפטיו אלה אשר עבדו למלך ולממלכת מולדתם, רק לאשר הם יהודים, ומהראוי אפוא כי יהיו גם הם מפרי עולם ועבודתם בצבא כאחיהם משנת 1867 עד זאת חוק הצבא החדש.

האות היותר נאמן כי כונה אחת לדיון זה בהחוק משנת 1874 עם החוק משנת 1867, וכי הראשון נוסד על האחרון, יוצא לנו מזה — כי הפקודה שי"א משנת 1867 לעזבת האחרים מקומה עתה בהוספה מיוחדת לסיון 81 בהלכות עובדי אדמה בכרך IX (מהדורה 1879), ושם הלא מזכר בפירוט:

§ 6 עם היציאת הכללים האלה (1 עד 17), נתבטל.

3) האיסור לאנשי צבא ממדרגה נמוכה בני דת היהדות להאחו מחוץ למקומות אשר נרשה ליהודים לשבת. הן מהדורה 1876 של האוסף דיני דמלכותא י"א שנתים ימים אחרי זאת חוק הצבא החדש משנת 1874, שמע מיה כי לא נתבטל ע"י שינוי סדר עבודת הצבא משנת 1874, חוק המבטל ההגבלה, משנת 1867, דלא כפירוש שני הדינים 25 גם 27 של הרשויות ומשמעותם בהחוק משנת 1867.

יותר מזה יוצא מפורש שאין שום יסוד להמעיע זכויות היהודים העובדים בצבא עפ"י השטה החדשה משנת 1874, מאלה שלוקחו לצבא קודם לזה: האיסור לאנשי חיל העברים אחרי כלות שנות עבודתם להאחו במקומות שחוק לתחום נזכר בכרך XIV דיני דמלכותא מהדורה 1857, הלכות תעודות מסע, § 32:

אנשי חיל ממדרגה נמוכה וילדי העברים אחרי בלותם שנות עבודתם אין להם המשפט לבחור להם מושב במקומות הפגורים בכלל לפני העברים ולהאחו בהם.

זההה בהכרך הזה בעצמו במהדורה לשנת 1876 בפירוש איתמר כי סיומן 32 זה נתבטל ככה הפקודה מיום 25 יוני 1867, ואף אפשר להטיל ספק בדיון מפורש כזה שי"א ז' שנים קודם מתן חוק הצבא החדש והובא כדיון עומד וקיים מאז בלי שום שינוי עד שנתים ימים אחרי החוק החדש, במהדורה משנת 1876, אשר על פיה דינים בכל הענינים? האומן כי בלי פקודת הרוממות חדשה יוכל לשבוע לתחיה דין עתיק יומין, שזכר לפני קרוב לשלשים שנה ונתבטל זה קרוב לז"ט שנים? ושנוי ע"זם כזה הנוגע לרצבות משפחות (מספר העובדים בצבא מבני ישראל במשך שבע עשרה השנים, משנת 1874 עד שנת 1885 (ועד בכלל) ומספר הנפשות התלויות בהן, יעלה בלי ספק עד מאת אלף נפש, וראוי המספר הזה לשית לב אליו) אפשר להעשות רק על פי השערה תלויה בשערה שעלתה על לב איזה רשויות מקומיות?!

עוד מופת חותך, כי אין שום חילוק לדינא בין העברים לשני חיל מלפנים ובין אלה מהיום—מבצבן ועולה מפרשת הדינים שהוציאה המיניסטריון שעל טכסימו מלחמה בשנת 1879 ותפרסמה ברבים צו"ע „מבשר בשם המלכות“ (פראווטעלסטוועגני וועטעטיק) № 191 משנה היא, היינו: „קובץ הדינים העומדים וקיימים, המבחרים משפטי האזרחים והחובות של אנשי חיל ממדרגות הנמוכות המועתדים למלאות את ההסכים (запасных) בצבאם לעבוד בצבא, בתור חנוכים (ערקרוטען, כאשר נקראו הלקוחים לנצב עד שנת 1874), וכן עפ"י כללי חוק חובת הנצב משנת 1874". ושם נאמר:

אנשי חיל ממדרגה נמוכה מאיזה מפלגת עם (сословіе) שיהיו, אם אינם חפצים לשוב לעדה אשר בה הם כתובים בספר הפקודים, יוכלו לצאת מעדה זו ולהספח אל כל עדה ערים או כפרים בכלל. וכאשר בקובץ זה לא נזכר שום יוצא מן הכלל בנידון אנשי חיל עברים ממדרגה נמוכה, מובן מאליה כי גם הם נהנים מהחובות הזאת הראויה לכל העובד באמונה את מלכו ואת ארץ מולדתו.

לאחרונה ראה ממוקם אחר: באוסף הדינים (Собрания узаконений) היוצא מהסיניאט ג' פעמים בשבוע, № 73 מיום 22 יוני 1880 נדפסה חות דעת הוועדים הראשונה במלכות לאסור על יהודים לשבת בתמידות ולקנות נחלאות בגליל חיל הדון (Области Войска Донского) ולא נזכר שמה דבר או חצי דבר אודות אנשי חיל מילדי העברים. מוכח בהדיא כי להם יש זכות ומשפט להאחז שם ואינם נחשבים בנידון זה בין יתר החיים שאינם בעלי זכויות פרטיות.

כן גם בנוגע לילדי אנשי החיל העברים שכלו חוק עבודתם בצבא, או כי נתנה להם ארחה לזמן בלתי קצוב, נולדו שאלות ותשובות וסכסוכים אין קץ, וש אשר הרשויות המקומיות דנו דין לעצמם לפי שקול דעתם וימנעו רעה על משפחת רבות, או הגיעו שאלותיהם לפני הגבוהים מהם, והם לשרי המלכות אשר גם הם חראו משפט לפי שקול דעתם ולפעמים לא בסגנון אחד, ודי אם אחד מנושאי משרה נמוכה יעורר שאלה, להרבות עמל ועורה פקדי הממשלה ושרי המדינה טרם יתבררו ויתלכזו הדברים.

וזן עדת העירויים בעיר וויטעוואללאק (פ. טווער) בלי שום סבה נכונה שאל ציוני 1877 מאת שר הפלך טווער, אם נכון לתת תעודת מסע ליהודים מילדי אנשי החיל הנכתבים מכבר והעתידים להכתב בוויטעוואל-לאק, להיות להם המשפט לגור בכל רחבי רוסיא, אף שאינם יודעים שום מלאכה או אומנות, וספק אם יוכלו לשבת עוד אפילו במקומות שבהם נכתבים, היינו בוויטעוואללאק, אשר אחדים מהם יש להם נחלאות.—רשות הפלך, תחת השריב דבר עפ"י דת, שלחה לשאל את פי המיניסטריון לעסקי המדינה פנימה „אם לא תמונא לנכון לדרוש מילדי אנשי החיל העברים ולאצאיהם כי ידעו איזה מלאכה יעשו בה באמת ברשיון רשות האומניות“, או „אם לא יתשוב שר הפנים ליותר טוב לחייב את ילדי אנשי החיל העברים הכתובים בכתוב הקהלות חוץ לתחום ללכת משם תיכף כשיגיעו לשנות באים באגשים ולשוב אל ערי התחום, למקום שילאו הוריהם בהלקחה לנצב. שר הפנים בעת ההוא בהסכמת שר האוצרות השיב לשר הפלך טווער מיום 15 דעצעמבער 1878, נומר 4735 לאמר:

באשר עפ"י פקודת הרוממות מיום 25 יוני 1867, הנותנת רשות לאנשי חיל עברים ממדרגה נמוכה לשבת בכל מקום ולהכתב באשר יבחרו, נתבטלו למענם עד עולם כל ההגבלות הקיימות ביחס שאר העברים; ועפ"י המשפטים הכוללים (§§ 10, 11, 541 מברך IX, מהדורא 1876) בני עירובי שלידים מגשוואן כדת נהנים מזכויות אבותיהם לדרותם ואי אפשר לקחת מהם זכותיהם אלה או גם להגבילן, מלבד עפ"י פסק דין של בית דין בעד פשעים, וזכויותיהם אלה ראויים להם גם אם אבותיהם יאבדו עפ"י פ"ד של ב"ד משפט רבשו וקנין (правы сословия) אם רק הם גולדו או שהוריהם הייתה טרם שיצא הפ"ד על האב, ובכך אי אפשר להעמיד את ילדי אנשי חיל העברים הנכתבים ביהר עם אבותיהם בערים או בכפרים תחת ההגבלות החדשות אשר הוציע שר הפלך טווער.

אחרי תשובה ברורה ומוחלטת כזאת לא עלה עוד על לב איש כי תוכל שאלה זו להתעורר שנית ולהיות נפתרה באופן אחר. ובכל זאת נתחדשה שאלה זו מחדש ותעורר שקלא ופריא ארוכה.

סגן שר האוצרות הודיע להסיניאט מיום 5 דעצעמבער 1880 נומר 6103, כי הקאזיאציא סאלאטא מסמאלענסק פתחה להמיניסטריון שעל האוצרות בשאלה: אם ילדי אנשי החיל שנכתבו בכתוב הקהלות שחוק לתחום יהיו מזכות אבותיהם עד עולם, או רק עד אשר יגדלו ואז ישובו אל מקום מולדת הוריהם בתחום. המיניסטר-יוס שעל האוצרות נשארה אמונים לדעת הקודמת. אך המיניסטריון בעסקי המדינה פנימה החליפה דעתה וחוכיח כי החוק מיום 25 יוני 1867 בטל אמנם את החוק הקודם שאמר על אנשי חיל יהודים להאחז ברוסיא פנימה, אך לא באר היטב בדבר ילידיהם אחריהם, ואף אם המיניסטריון לא תכחיש כי זכות אבות ירשו בניו, מנאיה מקרים אשר הוכיח הזאת לא תוכל לעבור בירושה מאבות לבנים. ע"כ שלח סגן שר האוצרות את השאלה הזאת להסיניאט לתרוץ משפט.

והי ציוני שר הפנים הגראף אינגאטיעווי, לא שת לב אל החלטת המיניסטריון העומד תחת משמרתו בשאלה כזו מטווער ולא חכה עד צו"א דבר הסיניאט, ויודיע לשר הפלך בסמאלענסק מיום 16 פעבר 1882 נומר 438, כי על החוק מיום 25 יוני 1867 המבטל את היסור השייבה חוץ לתחום לאנשי חיל יהודים נחוק לראות כעל זכות וחגיגה לאנשי החיל העברים שלוקחו לנצב עפ"י השטה הקודמת ולבסוף כלו עבודתם בצבא, — זכות זו נתונה להם לבדם בעד עבודתם בזריות בחיל הנוגף, אך לא יורשו את זכותם זו לילדיהם אחריהם, והפעמים

שנתנו שהמיניסטעריום ההוא בשנת 1878, בתשובה לשם הפלך. מטועמר לא ישרו צעני המיניסטעריום ההוא בעצמה בימי הגרף אינגאטיעוו, ותמלאם לא נכונים ותחליט דבר, כי בני אנשי החיל שכלו חוק עבודהם ויכלו להשאר מחוץ לתחום כל זמן שהם נכתבים ביחד עם הוריהם, אך כמעט יפרדו מעליהם, עליהם לדעת כי אצדו וזכותיהם, כי באופן זה יהי המשפט גם ילידי אנשי חיל עברים להאחו חוץ לתחום, ותהי זאת זכות ויתרון להם בפרטית בלי שום יחס לזכות אבותיהם, וזאת אין ללמוד מהחוק מיום 25 יוני 1867.

המביאור החדש הזה נתחדשה הלכה מתנגדת ביסודה לדין מפורש צענין דומה לזה באיזה גל. בכרך XIV, (מהדורה לשנת 1876) הלכות הגלחים לארץ גזרה סימן 874 שם כתוב לאמר:

ילדי עברים נשלחים בער פשעם (למקומות שאין לעברי פשוט הרשיון להשתקע או לגור שם) נשארים אצל הוריהם עפ"י הדינים הכוללים ביחס ילדי הנשלחים. — ילדי עברים נשלחים (לסיביר), כן אלה אשר גולדו בסיביר, כן אלה אשר באו שמה עם הוריהם, ויכלו להכתב בכתוב מפלגות העם נושאי מס או במפלגת הסוחרים בסיביר, עפ"י הכללים הכוללים.

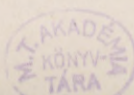
דין זה נזכר גם במקום אחר בכרך XI חלק ב', סימן 129 (עפ"י מהדורה 1876) בהערה: בסיביר נותנים ת עורות סוחרים עפ"י הדינים הכוללים לילדי עברים נשלחים לשבת שמה, כן אלה שגולדו בסיביר, וכן אלה שבאו עם הוריהם שמה.

ובכן עפ"י מלות המיניסטעריום צעסקי המדינה פנימה בימי הגרף אינגאטיעוו גרע משפט ילדי אנשי חיל — אשר עבדו את המלך ואת ארץ מולדתם בתמים משך השנים אשר נעל עליהם, ואלה העומדים כגונים לזאת לקרב לשפוך דמם כמים בעד כבוד מושלם ותועלת אדמת מכורתם — ממשפט ילדי נשלחים בעד פשיעהם לכל הטאתם. ינאר ביאור הנוו הביא פה העתק משו"ת ארוכה של הסיניאט מן 9 דעל. 1881 (№ 16587) וגם 9 נואו. 1882 נומר 16588), שהיא ביאור מספיק לסעיף 32 (כרך XIV הלכות מכחבי מסע) שנתבטל, אשר עפ"י מהדורה 1876 כתוב שם כדלה:

§ 2 ילדי עברים אנשי צבא ממדרגה נמוכה, אשר נספחו לעדה מחוץ לתחום מושב היהודים. אחת היא אם הם היו קטנים בעת שנספחו וכן אלה שגולדו אחר שנכתבו שם אבותיהם, נהנים הם מהזכויות שנפלו להם (להוריהם) חבל לשבת בכל רחבי הממלכה, ובלי הסכמתם לא יוכלו להיות נבדלים מן עדת הקהלות אשר אבותיהם נמנו בלושביהם, להעתיקם למקומות מושב היהודים.

וזאת הות דעת והחלטת הסיניאט:

עפ"י סקודה הדרכות מלכות שמע הסיניאט: הודעת (ראשפארט) סגן שר האוצרות בדבר השאלה, אם ילדי אנשי חיל עברים (קאטאליסטען) שנכתבו בעדת עירוים על מוסדות המשפט אשר להם להכתב שם זכות אבותיהם, ויכלו להשאר בעדה יהיה תמיד, או רק עד בואם להמנות באנשים, וזו מחויבים לנחור להם מקור פרנסה ולהכתב בתקומות מושב היסודים בכלל. וזה אשר יאל צמנות הסיניאט: הליכות הענין הזה כן הוא: שר האוצרות הודעתו מיום 5 דעל. 1880 נומר 6103 יבאר להסיניאט, כי הקאטאליסטען, פאלאטאטא סממאלענסק הניעם לפני לשכת שר האוצרות את השאלה: אם קאטאליסטען (ילדי אנשי חיל) עברים יוכלו להספה לעדה עירונית, על מוסדות המשפט שנהן לאבותיהם שגולדו תמיד בעדה זו, או יהנו מזכות אבות רק עד הגיעם לשנות גבר וזו מחויבים הם לבקש להם מוצא למחיה ולהכתב בתקומות מושב היסודים. המיניסטעריום שעל האוצרות מלאה, כאשר עפ"י הדינים הקיימים יהנו אנשי חיל עברים ממדרגה נמוכה מזכות הישיבה בכל מקום מחוץ לתחום יתחילו הם וזכותיהם אלה למשפחה, ע"כ כתובת ילדי אנשי חיל משוחררים לגמרי או לזמן בלתי קצוב דרושה להיות נחשבת לנמנה ולהכתב בעדה אחרת או במשפחות אחרות אשר רק עפ"י התנאים הכוללים, היינו ברזונס החפשי, בהביאה את התעודות הדרושות עפ"י דת. אולם המיניסטעריום צעסקי המדינה פנימה אשר שאלה גם היא בדין זה מלאה, כי מאלו יאל 10 מיום 25 יוני 1867 נתבטל האיסור לאנשי הגבא העברים ממדרגה נמוכה להאחו מחוץ לתחום והותר להם להכתב עפ"י הכללים הכוללים בכל מקום לעדת ערים או כפרים, ואף אם אחרי כן לא הוחקו זכויות כאלה לבני אנשי חיל עברים, לא בהנה הנוכר ולא בדתי המלכות שילאו אחר כן, אך לאשר: ראשונה עפ"י סימן 23 בהחוק אודות חובות כל אנשי החיל ממדרגה נמוכה העוזבים עבודתם צבא לקחה אליהם את משפחותיהם לפקה עליהן, והשנית הדין הכולל לבלי להפריד בין בני משפחה אחת מנושאי עול המסים לכתבם בתקומות שונים, ושלישית כמד באופנים אחרים למלאות צנוגע לילדי אנשי חיל עברים אחרי סעיף 7 מיסמן 463 באופן הדינים מהדורה 1863, ע"כ הסיניאט אחרים למלאות צנוגע לילדי אנשי חיל עברים אחרי סעיף 7 מיסמן ילדי אנשי חיל אלה לעדה חוץ לתחום לא לבד יחד עם אבותיהם, אך גם אחרי מוחם, אם הם (האבות) שחיו כבר נכתבים לא הסיפיקו בחייהם לכתוב בעדה אשר נחרו גם את משפחתם; אך מזד אחר, ספק הוא אם יש לחשוב לזקק להרחיב הזכויות האלה על כל ילדי אנשי חיל העברים וזאת להם המשפט להכתב מחוץ לתחום, עפ"י הוא הנוכר, — כגון לדוגמא לילדי אלה אשר נאלצו מעבודתם צבא לא נכתבו בשום מקום, או אלה שגולדו אחרי מות אביהם, — מקרים כאלה אין להם יסוד דתי. הכונס העיקרית של הזכות הנחונס לנשי חיל עברי משוחרר להכתב בעדה בכל מקום בפני עצמו, הוא יתרון פרטי לו בעד עבודתו צבא, וזו אשר, לדעת המיניסטעריום צעסקי המדינה פנימה, לתת לזכות זו חכונת ירושה, לאשר על זאת אין רצו לא בהנה מן 25 יוני 1867 ולא בדינים אחרים. — חי נואה אם זכויות כאלה אינן צענין, היינו אם איש חיל עברי משוחרר לא נחר לו מקור חיים מתשלומות משלמי מסים, לא יוכל אפוא להנחיל משפט מצבו לילדיו, וזיחם אליהם אין להשתמש בסימנים 10 גם 488 מכרך IX מהדורה 1857, המובאים מאת המיניסטעריום שעל האוצרות, כי העירויים מורשים משפט מלאה לנאמאיים אחריהם. — חי נואה בשום לב, כי ניחם הכתובת במשפט אנשי העדה הוחקו בדתי המלכות חוקים פרטיים, המבוארים בנוסחה להערה 3 לסימן 552 כרך IX בהלכות המלכים מהדורה 1876, ע"כ תאמין המיניסטעריום צעסקי המדינה פנימה,

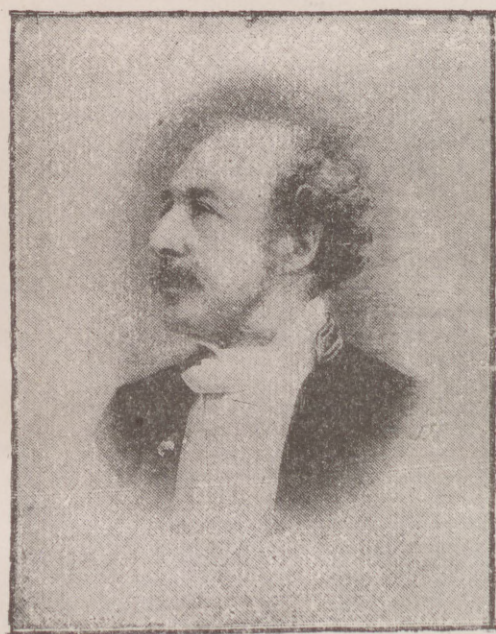

כי ביחס ילדי אשתי חיל עברים—אשר בלאחם מעבודתם כגבא לא נכתבו בשום מקום—יתנהגו עפ"י סעיף 9 מהדינים הנזכרים, לתתם לגור מחוץ לתחום א"ל אמותיהם או אצל משפחת מגדלות אוחס, רק עד הגיעם לשמונה עשרה שנה. ויאל מן הכלל הוא יוכלו להיות אך יתומי אשתי החיל הנזכרים אשר אומניהם יקחום להם לבנים, אחת הוא אש נזורים, או עברים שיש להם המשפט להכתב בכל הממלכה, ובלבד שיעשו זאת כדה וכדון.—תיכף אחר כן סודיעם המייטעטערוים בעסקי המדינה פימיה להמייטעטערוים שעל האזרות החלטת המפקח הראשי על המתקבט השנית של הא' הסופרים של הדר כבוד מלכותו בענין הזה הנשפט: 1) על הפקודים הנמורה מיום 24 אפריל 1858 (סימן 522, הערה 3, הוספה לסימן 9, כרך IX, דיוני המגזבים, מהדורה 1876), אשר על פיה, העברים שנחשבו לקאטאליטיים לפני, נכללו מלשכת בדיקת פקידות הנתיבות ובבתי קצוב, והיו יאל עליהם לספת קאטאליטיים כאלה לקבלות משלמי מם בפלכים, אשר שם נולדו הוריהם או אומניהם; 2) לרגלו הו המקוים מהרוממות עפ"י הפעם ועד שר המלכות מיום 16 יוני 1859 (34633) ישתרע סדר הכתיבה בספרי הכושבים על כל הקאטאליטיים העברים שנכללו ממשמרות אניות מלחמה ועבודה הבה, מלבד אלה אשר יקבלו אמונת הפראוואלואוים, — ובכן יחלו, כי קאטאליטיים (ילדו אשתי חיל עברים) שנתתו ככתב עדה עירוים, על יסוד זכות לכתיב זו, אשר רכשו להם מאבותיהם, יוכלו להשאר בעדה זו רק עד מלאת להם עשרים שנה, ואלו מחויבים הם, עפ"י סימן 9 הוספה להערה 3 לסימן 522 כרך IX, אדות המעמדים (Состоятъ въ составѣ), מהדורה 1876, להכתב במקומות המותרים לכל היסודים לשנת שס. שר האזרות מזדו כהשגמו על הזו מיום 25 יוני 1867, אשר בסימן 6 בו נתקבל האיסור לאשתי חיל עברים להלחם מחוץ לתחום, מאל מזדו כי לפי הזו הוא, כל היסודים המגבילים (מן 25 דעל. 1857) אודות ביטול חיוב המעמד של קאטאליטיים (בקהלת דיוני דמלכותה № 31, 313) וגם חות דעת היושבים לראשונה במלכות מיום 13 מאי 1858 המקוימה מהרוממות, אודות הכתיבה בספר העדה (שם 33147), בנוגע לאשתי חיל מדרגה נמוכה ומשפחותיהם, אשר למלאת אחריהם רק לעומת אלה אשר נשאו במשמרת הגבא או במשמרות אחרות ואחרי כן חופשו משם; אך ראו להכיר את היסודים האלה בטלים ומצוללים ביחס ילדי אשתי חיל עברים אשר הסגיו המשפט לשנת ככל מקום. בסוף הודעתו יורה שר האזרות על ספק דין של הביטוי מיום 25 יוני 1880 נומר 43999, על דבר בן אשתי חיל איוואואו בלך קאטארמאל, אשר לא נאחז לו, עפ"י סימן 1 גם 3 של היסודים המבוארים בהערה 3 לסימן 522 דו"ה ה"ל לספחה לעדת הכפר בלי הסכמתה, — ע"כ יאמין (שר האזרות) כי מכל הפתוח ומפורש אי אפשר לבני הו"ל החלטת, כי אין להשתמש בזמן הזה דיניים של הזו בהוספה לסימן 522 בכל פרטיו, אף כי הם נשאר עד היום עומדים וקיימים ולא נתבטלו. למראה חלוקי דעות בין המייטעטערוים שעל האזרות, על מוסדות סעיף 1 סימן 211 כרך I מאוסף היסודים, אדות היסודות מייטעטערוים, הויע שר האזרות את הדבר לפני הסיניאט. הסיניאט כהטאו משפט הליכות הענין הזה, כי עפ"י החוקים הנכונים במדינה (סימן 16 ואילך מנכר XIV אוסף היסודים, הלבנות מתחני משע וממלעים), מקום מושב היסודים והאחס מוגבל בגבולות כזורים, אשר מחוץ לתחומם הותר לאחז ממש לשנת רק באופנים שונים בתוך יואל מן הכלל של החוק הכללי אחר מהאופנים יואל מן הכלל יאל עפ"י הזו המקוים מהרוממות ביום 25 יוני 1867 הדואר לגורל אשתי חיל עברים משתחררים כהחלטת או עומן לא קצוב (קהלת דתי המלכות № 44, 745 והערה לסימן 141, חוק כולל הוספה מיוחדת לכרך IX אוסף היסודים מהדורה 1876). אשר על יסוד סימן 6 ממנו נתקבל האיסור לאשתי חיל עברים ממדרגה נמוכה לגור מחוץ לתחום מושב היסודים. ועל יסוד סימן 20 מהזו הווא, המשתחררים לחלוטין או זמן בלתי קצוב, אש אינם חשבים לשוב לעדה אשר אליה נמנו כספר הפקודים, יוכלו לזאת מהעדה הזו, מבלי לדרוש הסכמתה, ויחפשו לעדה אחרת כפרית או עירוית, אך יחד עם זה מחויבים הם לקחת עליהם לבלבל נשים וילדיהם הקטנים, אש יש להם כאלה היביות האלה להכתב בעדה והחובות ביחס משפחה שתתענה בלי ספק גם על אשתי חיל עברים, כאשר עפ"י סימן 952 כרך IX בהלבנות המגזבים, מהדורה 1876, קאודים בעדי רוסא עומדים חתה דתי המדינה הסוללים בכל האופנים אשר לא סוחקו למענם דיניים מיוחדים. הוויב להכתב בעדה עם אשה וילדיו הקטנים מתאים עם דיוני האזרחים בכלל ביחס משפחות, ומאשרה ומקוימה בסימן 525 בהלבנות המגזבים, כרך IX, מהדורה 1876, אשר על פיה נרשם להכתב בעדה עירוית בלי הסכמתה בתחילת המפורש בסימן 522, בדין הווא: לבלי הפירוד בין בני המשפחה. הגבלת היסודים הסוללים האלה לא יוכלו כחובו את סימן 9 של הוספה להערה השלישית לסימן 522 ה"ל, אשר עליו נוסד ביתר שאת ביאור זכיות ילדי א"ח עברים. בסימן הווא נאמר: "אלה הסיו קאטאליטיים עברים שנתחזקו משרוס במשמרות אניות אינם ורשות הבלא והנתיבות וכל הכנינים של המלכות, והנין עד הגיעם לעשרים שנה ביחס שלומי מם ונכתבים לעדה משלמי מם בפלכים אשר שם נולדו אבותיהם או אומניהם ולא נתקום שם גרים שם, מלבד אלה אשר באו בבית הפראוואלואוים". כונת הדין הזה לפי משמעות מלוי איננה מיתה שום ספק, כי הכללים האלה נתנו בעד ילדי א"ח עברים, שנכללו ממשמרות הגבא וממשמרות אחרות להכתב בעדה עירוית או כפרית ואשר יאלו משפחהם להמנו בקאטאליטיים. הכשיון העקרי אשר סטה את המחוקק לשלח חשבים את הקאטאליטיים בכלל (לא יסודים בלבד) מהיות מחויבים לבחור להם מזג, כנראה מהטעמים המבוארים בפקודת הרוממות מיום 25 דעצמבר 1856 (№ 31, 313) היה לדאוג לגורל א"ח ממדרגה נמוכה להשיב להם את כניסם, למען יוכלו לעזור להם ולשאריתם. ובשית לב, כי עפ"י החוק מן 8 מערך גם 5 יולי 1838 (סימן 32 כרך IX, מהדורה 1857), אשר התנהגו על פיה עד 25 יולי 1867, לא היה המשפט לא"ח עברים לגור במקומות האסורים לבני בריחם בכלל, וישובו לתחום, ע"כ נראה ברור כי הדין המותר בסימן 9 של הוספה להערה 3 לסימן 522, לספת את הקאטאליטיים העברים שנתחזרו למפלגות נושאי מם בפלכים אשר שם נולדו אבותיהם או שזריהם לשנת עמם יסוד, מתאים בכל יסוד, ויכל להיות לבדו להפירוד אשתי חיל עברים, למען יתקבט ועודו להם. ובכן הדין הזה ברובו ובכפיו מלותיו לא יוכל להיות לבדו להפירוד אשתי חיל עברים, לא בביתם עוד קטנים ולא אחרי אשר יגיעו לשנות עשרים. חות דעת כי ילדי א"ח עברים בכלל נשאו בעדה עירוית שם ככתבים זה אצל אביהם רק עד עשרים שנה ואח"כ מחויבים הם להכתב בעדה בתחום מושב היסודים, אי אפשר להקבל, ע"ן אין בדיקת המלכות שום רמז לכחובתם כפולת כואת, לראשונה זמן קצוב, במקום אשר בהר לו אביהם לשנת אח"כ

רבנו משה בן מנחם מענדל סלסוֹאָהֵן משחק במשחק השאך, עם רעי ואיהי: האמן
 גאָטטהאָלד אפרים לעססינג, והכהן הלויטהראני יאָהאן קאספאר
 לאוואטער. עומד על גבם לראות במשחקם.

הוא לאוואטער אשר בקש להביא את בן מנחם לירדן נסיון או במבוכה, בדרשו ממנו בפתח
 העתקתו ספר כתב צרפתי Bonnets (המוכיח אמתת אמונת הנוצרית), לחוות דעו ומשפטו על הספר ההוא,
 אם להודות על אמתת הוכחות המחבר או לחלוק עליהן ולהוכיח במופתים כי לא נאמנו. לאוואטער
 חשב כלבבו, כי יפחד מענדל סלסוֹאָהֵן לגלות משפטו נגד האמונה השלטת ועל כרחו יענה אמן. אולם
 בן מנחם הבין דרכו, וישב באופן מחוכם מאד כדבק בתמים באמונתו, ויחזה דעתו על אמונת הנוצרית
 כעברי נאמן ושופט מישרים בנחת ובמוב טעם. ולאוואטער נלחץ לבקש סליחה ממענדל סלסוֹאָהֵן
 במכתב גלוי ויחל את פני העברי הזה להעיד עליו כי לא כיון להביאו במבוכה. ומענדל סלסוֹאָהֵן הענו ואוהב
 שלום מלא בקשתו ויכתוב לו: „בוא נא, נחבק נא איש את אחיו בדמויונו, אתה דרשן נוצרי ואני יהודי,
 מה בכך? — ומני אז היה לאוואטער אוהב לבן מנחם ויכבדהו מאד ולא יסף עוד לנסותו בהידות
 ולהרעימו בשאלות כאלה אשר היו למורת רוח לאיש אוהב מנוחה ורודף שלום עם כל איש כמענדל סלסוֹאָהֵן.

ה' חיים גדליה
שארז של הצדיק המנוח השר מ' משה מונטיפיורי ז"ל.

תולדות ר' חיים גדליה.

האיש הנכבד ר' חיים גדליה נולד 12 אויגוסט תקע"ה (1815) בפּינסבוריסקוואַר (ברייטניא). מוצאו ממשפחה רמה ועתיקה בספרד ופורטוגל. השם „גדליה” מקורו בכתבי הקדש (מ"ב, כ"ה וירמיה מ') ושגור בפי כל איש מישראל בגלל הציון הנוסד לזכר הנהרג הזה אחר חורבן בית ראשון. כאשר נגזרה גזרה בסוף המאה ה"ו על יהודי שפניא ופורטוגאל אם להדבק באמונת הקטולית השלטת במדינות ההן או לעזוב את הארצות האל, בחרה משפחת גדליה להיות נודדת למפלט בעיר מאַגאדאָר אשר במאראַקאָ. אחרי כן יצאה משם לברייטניא והולאנדיא. ובשנת 1798 העתיק אבי ר' חיים גדליה מושבו ללונדון ושם יסד בית מסחר וקניין ויבא בעסקים רבים עם סוחריו ארצות רבות קרובות ורחוקות ויעש לו שם בעולם המסחרי בגלל משאו ומתנו כאמונה במשך ארבעים שנה. בשנת 1810 נשא אבי ר' חיים גדליה לו לאשה את הבתולה מונטיפיורי ותלד לו שלשה ילדים אשר ר' חיים גדליה הוא הבכור, ובשנת 1830 מתה עליו אמו הכבודה. בשנת 1840 נשא ר' חיים גדליה את הבתולה יעמיסא ועבאג, אשר אמה היתה בת אחותו של השר משה מונטיפיורי ז"ל, ושם אביה ה' א. גאָלדסמיר, אחי ה' נ. ל. גאָלדסמיר. בשנת 1855 הלך ר' חיים גדליה ואשתו ללוות את השר משה מונטיפיורי נ"ע ואשתו הצדקת לאַדי יהודית ז"ל, בלכתם למסעם לקונסטנטינופול, ירושלים ואלכסנדריא וישתתף בעבודה הרבה והנכבדה להטיב מצב אחינו בארץ הקדושה, אשר מני אז החלו לאות חיים, והודות לאל כי במשך שלשים שנה נשתנה כל כך מעמדם לטוב ורוע צדקה אשר נעמו בעת ההיא ישנשג ויתן תקוה רבה לימים ויצרו.

בשנת 1863 הלך ר' חיים גדליה עם השר משה מונטיפיורי ז"ל למסעיו במאראַקאָ דרך שפניא, לבקש רחמים בעד אחיו הנדכאים והמעונים מאת השולמן המאראַקאָני. בהיותם בשפניא בקרו את שרי המלכות ויצלח בידם להטותם לטוב לישראל.

בשנת 1868 השתדל ה' חיים גדליה לפני ממשלת שפניא לתת הרשיון ליהודים לשוב אל הארץ אשר נאחזו בה אבותיהם מאז גלו מעל אדמתם ויהיו בנים נאמנים ואורחים מועילים לארצם ברוב חכמתם במדעים ובמחקרים ובעבודתם בספרת הספרדית, כמו במסחרם וזנענם; ורק בקצת הכמרים הקטולים גורשו משם זה כארבע מאות שנה, אך ולכד לאשר בקשו להשאר אמונים לאמונת אבותיהם. ושר המלוכה סעראנאָ, אשר מת זה לא כביר, היה בעוזרו להטות לב ממשלת שפניא לבקשתו בעד בני עמו ובשנת 1881 יצא כתב הרת מאושר ומקיים ע"י ראש יועצי המלכות השר סאנאסטא, לתת רשיון ליהודים להשתקע בשפניא.

על כל הכתוב ומפורש לעיל מונחים לפנינו תעודות ומאמרים במ"ע ומכתבים שבאו בדפוס. ממכתב המארשאל סעראנאָ להשר מונטיפיורי ע"ה מחודש דעצעמבר 1868 אשר אנחנו מעתיקים פה יוצא מפורש כי ה' חיים גדליה היה ראשון להציע לפני ממשלת שפניא להשיב את נרחיה ואלה דברי המכתב שנכתב בשפת ספרדית:

מכתב השר מארשאל סעראנאָ (Serrano) היושב ראשונה בממשלת שפאניען.

אל השר משה מונטיפיורי בלאַנדאָן. הרידה זבי הארץ סארד נהא אלק (הילארישתי). אדון נכבד! באתי להודיעך כי הצעתי לפני שרי הממשלת לפי שעה בארצנו את מכתב הברכה אשר שלחת להם בשם בעלי הועד באי כח היהודים בברישאניען, ואנכי העמסתי עלי באהבת ורצון את המטרה הנכבדה אלי, להגיש לפניך בזה את רגש התודה הנמרצת אשר החשו לבות שרי ממשלת ארצנו אל כל אחד מהחברים של הועד הנכבד, על טוב לבם ואותות הכבוד והיקר שהראו לממשלת ארצנו, וביחוד על ברכתם הנאמנה וחפצם הטוב לשכות והצלחת עם שפאניען בכלל. הטיבה נא בחסרך, אדון נכבד, להגיש רחשו לבנו אלה אל כבוד הרר הועד הנכבד של באי כח היהודים בארצך אשר היית להם לפה.

והנה ממשלת ארצנו באותה להשיב לכם תודה וברכה על סחכותיכם הטובות והנכבדות, ובידעה להוקירן לפי ערכן הנעלה, גמרה בדעתה להודיע כיום הזה עוד הפעם לעין השמש את אשר כבר היתה מנויה וגמורה בסודה: להרחיב את גבול עקרי החרות, אשר יש בכחם לחדש בעויר עם שפאניען למען תגלה ותראה

פעולתם לטובה ולברכה גם על הדבר היותר נערץ ונקדש לרוח בני האדם. והוא: חירות האמונות והדעות לכל הנכבד בצלם.

המכתב אשר שלח שר החסד והמשפט בארצנו ביום הששה עשר לירח דעצמבר העבר אל בן אמונתך, הוא האדון ת. גדליהו (H. Guedalla Esqr.) באמצעות ציר ענגלאנד היושב בבירת ארצנו, המכתב ההוא, הגהו עד נאמן כי עתה שורת חירות אמונה גמורה וחלושה במדינת שפאניען.

הממשלה בטובה כי גם נבחרו המדינה יאשרו ויקיימו ע"י חות דעתם את פעולות הממשלה בענין זה. בהיותו ג"כ הפץ עם שפאניען אשר גמר בדעתו לכלי היות עוד עומד על מקומו בתוך יתר עמי אירופא המהלים לרוח הזמן הפונה קדימה.

J. Seranne.

כל זאת מצאתי נכון להודיע לך, והנני עבדך הסר למשמעתך

December 1868.

מכתב ה' חיים גדליהו למ"ע המגיד כאשר השמיע ממעשה רשע שנעשה בברצלונה.

ראיתי אף בשתוממתי על הרבה אשר הוציאו על ארץ ספרד, כי עודינה שנא את אחינו שנאת נפש, ויעידו על זאת משתי המשפחות אשר נאלצו לשוב מברצלונה, יען אין איש אשר אסף אותם הביתה זולת אחד מהיהודים אשר רחם על משפחה אחת וקחה לביתו, ובמות אחד מילידי ביתו לקחו הכומר בחזקת יד לקברו בקבורת הנוצרים. אלה הדברים אשר ראיתי בהמגיד וממנו נתקף במ"ע שונים, והנה מבלי הרבות דברים בזה, כי ברור בעיני אשר הספור הזה או שהיה לפני עשר או חמש עשרה שנה, או מוציא הדברים שכתב יסוד הספור וחזר ויסדו לפי הענין אשר יאות לפניו, כי אנכי ידעתי את אנשי ברצלונה שבאו בימים האלה תחת מחסה הצווילויציאן ואהבת אדם, מבלי פדות בין ישראלי ואינו ישראלי והעיר יושבת על חוף הים, ואין איש שם על לב מי ומי הם הבאים שם, אם יהודי הוא, או נוצרי, ע"כ ברור בעיני כי יש דברים בגו, ובני המרגלים לא חתו עוד, ובעל ארץ הקדושה כעל ארץ ספרד אשר שמיה מטהרים עתה מערפלי הכלי שנאת הדת יש ויש זעיר שם זעיר שם אשר יביעו ידברו עתק. — ואנכי, אשר המגיסטער שעל עניני חוץ לארץ בספרד הוא מאוהבי הגאמנים ולמשאלותי שים נפשו ולכבו כל עת ובכל רגע, ע"כ נכון בעיני לשאול נגדה נא לכל עמי אלה הדברים: I באיזה זמן היה המעשה הזה ובאיזה תודש; II מי המה אנשי המשפחות, מאין באו ומה שטם? III מה שם הכומר אשר מלאו לבו לעשות כן? ואעמידה לפני כס המשפט; IV וכיותר מאלה מי הוא היהודי הגר בברצלונה שקרב את המשפחה ככן ציון בזרועו, כי ממנו אוכל לדרוש ולחקור היטב על אמתת הדעה ומלבד זאת הגה נכון הדבר לפרסם איש איש מבני עמנו העושים טוב בעמם ומדוע נכסה שמו במשאון? ואלוך ידידי החכם אקרא מנחמת לבי: הגר נא לקוראיך הנכבדים שענני הכלי שנאת הדת ספו חמו והלפו למו משמי ספרד ושינחמו מאד מאד על מעשי אבותיהם, ובן אקוה שינחמו כל צוררי ישראל אחרי שובם לשים על לב את תכונת עם סגולה; ואם הקיאת הארץ את יושביה העברים בראשונה לא תקום ולא תהיה עוד, וענגלאנד תוכיח, צרפת תוכיח וכל הארצות הנאורות תעידנה ותענה לפניו כי כן הוא, וכל המרבה דברים בזה אין רוח חכמי לב נוחה הימנו. — ואף אם אולי היה מעשה כזה או מעין זה, כבר אמר רבינו הקדוש על ענין כזה: וכי כשביל שומת אחד שאכר דרכו ולא ידע ללכת אל עיר נאכד טובה הרבה ונאסר איסור על המורדפים על צוארם ללכת למדינה אשר תבקש לכבדנו ולשום עינה עלינו?

H. Guedalle.

אחרי אשר עברו כשלוש עשרה שנה וכנראה ברור לא עמד ה' גדליהו במשך הזמן ההוא מלהשתדל ולדרוש מתי יאושר ויקיים החוק לתת ליהודים המשפט להשתקע ולגור בארץ שפניא, השיג ה' חיים גדליהו מענה מאת ראש המיניסטרים לאמר:

מארריר 27 יוני 1881.

לשכת סוד המיניסטרים

ה' ה' גדליהו בלונדון, אדוני הנכבד! בהודו רבה קראתי את מכתבך היקר מיום 10 להדש הזה, ועליו הנני בא להשיבך, כי הסימן I מתורת המדינה בספרד הוא ביטול גמור ומפורש של כתב הדת משנת 1492 אשר צוה לגרש את היהודים מן הארץ.

על היסוד הזה מצאה הממשלה כי אך למותר הוא לתת רשיון מיוחד לאלה המחזיקים באמונה זו (הישראלית) לבוא הפת, ובפרש למראה יסוד החרות הגמורה במלוא מובנה אשר עליו נשענה תורת המדינה בכלל, ובכן ויכולו אלה מבני בריחתך אשר רוחם ישאמו לזה, לבוא לשפניא בלי שום מעצור והיוויו כפוחים כי הממשלה, הבאה בכח הגיוני לב המדינה, תקבלם ברצון טוב ובאהבה נאמנה. קבל בחפץ לבב כי פראקסעדעס מא' סאנאסמא.

על המכתב הזה ענה ה' גדליהו לראש המיניסטרים בשפניא לאמר:

לונדון, 23 יולי 1881.

להשר דון סאגאסמא.

אדון נכבד! הרשני לראשונה להביע לך תודתי בעד רגשי הלבב המפורשים במכתבך היקר מיום 27 יוני, בקרב אחי ברותי בחוף הארץ שלט בצדק רוח מעצור לשוב לספרד, יען איזה אנשים חורשי רע אמרו להם, כי

לא יהי להם הרשיון למלאות בפומבי את מצוות אמונתם ולהתפלל בצבור. רחק מלבי לתת אטון כל שהוא אדות פקודות מלכות כאלה, והנני מאמין כי נחוי יהיה רק לבוא לידי הסכמה עם בתי פקודות העיר ככל עדה ועדה, למען השיג הרשיון לבנות בתי כנסיות ולקנות אחוזת אדמה לשרה קברים מיוחד ליהודים. אם השערת י זאת נכונה, הנני לחלות פניך לאשר ולקיים כל זאת במכתב אלי, למען תהי לאל ידי להביא בטחון עווי ואמון בלב אחינו, קבל כו'.

H. Guedalla.

24 אויגוסט 1881.

Don H. Guedalla.

אדון מאד נכבד!

לתשובה על מכתבך היקר האחרון הנני ממחר להשיבך, כי בסיומן 11 מחורת המדינה כשפניא כתוב לאמר: האמונה הקטולית האפוסטולית היא אמונת הממלכה. על האומה (השפניולית) לדאוג לתחזקת הכנסיה (קירבע) ואת פקידיה. אך אין מפריעין למי שיהיה השוכן על אדמת שפניא לחיות באמונתו ולמלאות כל חוקיה ומצוותיה. אך אין מתירין לצאת בהמון בריש גלי ולעשות הקפות כמרומי קרת באותות האמונה רק בשם האמונה השלטת.

על מוסדות הרין הזה רשות לכל אזרח שפניא לחיות באמונה השומרת חוק וגבול אשר הוצב לה, אך זאת לא תמנע כל בן ברית אחרת לקבוע לו מקום מיוחד לתפלה ולכל מצוות תורתו ולנחל שדה קברים נבדל מקברת הקטולים או הפרוטיסטנטים. אלה הם הדינים, הערבים היחידים אשר ביה הממשלה להעמיד לך ולבני בריתך, ולפי זה אין כל סבה נכונה ללהם להיות מסופקים באמתת הדבר. בתקותי כי די בזה להבחישי את כל רבות שוא אשר יצאו בארץ הנני כו' פ. סאנאסמא.

מכל אלה יוצא ברור כי הלך ה' חיים גדליה בעקבות דודו פאר הדורות מ' משה מונסיפיורי ז"ל, וכי פעל ועשה לא מעט לטובת אחינו וביותר בהשתדלותו לפתוח שערי שפניא לפני בני בריתו אשר גורשו משם זה קרוב לארבע מאות שנה, ומני אז לא דרכה כף רגל עברי על אדמת שפניא, אם לא הסכין נפשו להתחפש ולהתנגב לבוא שמה, בהסתירו כי הוא יהודי, וכמעט נגלתה ערמתו היה כפשע בינו ובין המת ויהי מאושר אם אחרי אשר ישב בכלא וישא ענוים קשים גורש משם ונמלט בעור בשרו, אם לא בקש מפלם לו בהחזיקו בקרנות כנסת הקטולית וימיר דתו למראה עינים. וכפי הנראה ממרוץ האגרות בינו ובין המארשאל סאנאסמא ניכר כי חשה הגדול הזה יוקיר את ה' חיים גדליה ודבריו נשמעים באוזניו, עד כי מצא ה' גדליה את לבבו לפנות אליו זה מקרוב בענין שאינו נוגע לארצו ולממשלת שפניא, רק להיות למליץ לאחיו העברים האוטללים במארקאָ, כאשר בא סאנאסמא מחדש לשבת ראש ולהחזיק רסן הממשלה בידו, אחרי מות המלך הצעיר אלפֶּאָנס זה מקרוב, כאשר יעיד המכתב אשר ערך ה' גדליה אליו בראשית השנה הזאת:

להשר המרום דון פֶּרְאָק סֶדֶרֶס מא. סאנאסמא.

אדון נכבד! — הרשני נא לתת לך ברכתי למשרה אשר בקראת לקחת על שכמך בזמן סוער הזה, והנני מאמין באמונת שלמה, כי כל הימים אשר תעמוד על משמרתך זאת תהיינה עתותי ארצך בידי איש יודע הליכות עולם ונאמן לארצו.

ועתה באתי להזכיר את אדוני השר המרום ע"י הכתבים הרצופים לזה להכיר עמדתי וכי בשנת 1864 הייתי במארדיר ובסאנאגיר בהכרת דודי המנוח הנודע לשם ולהלה, השר משה מונסיפיורי, בעת אשר יצא דבר מלכות מאת שולטן מארקאָ לתת ליהודים מושפי אורחים. לדאכון נפשי עלי להודיע, כי כמעט מת דודי נתבשל הצו (שיצא לטובת היהודים) והמקרה הזה הרעיש כל כך לבות היהודים עד כי יבקשו משען מבאי כה ארצות אירופא, בבקשם מהם להיות להם מליצי יושר ולהשתדל לבלי תצא אל הפועל הפרת החוק הזה (לשוכת היהודים) להיות לחרפה ולהראון.

ובכן הנני פונה אל חסדי אדוני השר המרום — כי יאבה לצוות בלי איתור ועיכוב לציר שפניא במארקאָ להתיצב כרוח אמיץ במחאה נגד התחדשות חקים אכזריים כאלה—אחרי שעברו עשרים ושנים שנה— אשר מהן נשקפו עתידות מעציבות ליהודים, כי ירע עוד גורלם מאשר היה בשנת 1874.

בתקותי כו'

על המכתב הזה השיב לו השר סאנאסמא כי יודיע לשר המלכות את חוכן מכתבו, למען אשר הוא מצדו יבוא במשא ומתן של דברים עם ציר שפניא במארקאָ לעצור בעד הרעה הנשקפה ליהודים שמה.

גם מה"ע "המגיד" העיד בעתו כי רבות פעל ועשה ה' גדליה בהשתדלותו לפני מלכות שפניא לתת רשיון ליהודים לשבת שם כאשר נחזה מהמאמר הזה:

כבר הודענו מן ההשתדלות הנמרצה של ה' גדליהו בן יהויכין, לטובת ישיבת ישראל בשפאניען, הוא ה' הראשון בזה לפני שנים רבות, ומה גם עתה, אחרי כי הודיע המלך אלפונזו כי לא יסגור שערי ארצו גם לפני בני ישראל. מרוצת מכתבים גדולה כעת בין ה' גדליהו ובין השר סאגאסטא היושב ראשונה במלכות שפאניען. — לפני ימים אחרים הוציא ה' גדליהו במהכרת מיוחדת את כל הקארעספאנדעניץ בינו ובין ממשלת ספרד בענין זה. בגליון האחרון למכ"ה Jew. Chronicle הוציא אור בלונדון מובא עוד מכתב אחד אשר קבל ה' גדליהו מן השר היושב ראשונה במלכות שפאניען ביותם המשא והמתן ביניהם לישיבת היהודים שם, ונתרגם בזה תוכן הדברים:

אין כל הברל בין היהודים ושאר בעלי האמונות מארצות אחרות בנוגע לקביעת מושבם בשפאניען. גם היהודים, כיתר בעלי האמונות, יכולים להשיג שם משפט האזרחים על פי תנאים ידועים, ומהן הן: א) התחנות עם אשה ספרדית; ב) כל מי אשר המציא בתבונתו איזו המצאה נכבדה בחכמה וחרשת המעשה, או יסד בית-מלאכה גדול; ג) כל מי שיעבור ארמה וישלם המס להמשלה; ד) כל מי אשר יעשה בשפאניען מסחר וקנין בכסף; ה) כל מי אשר הביא תועלת גדולה למלכות שפאניען בדבר מן הדברים. כל התנאים הנזכרים אינם נחוצים לאיש הבא לשפאניען רק לגור ולא להשתקע בתורת אורח לכל משפטו. עכ"ל.

גם אנקת אחינו בימי הרעמים נגעה עד לב ה' גדליהו, ומלבד אשר השתתף בצרתנו בכל אשר מצאה ידו, הואיל להעתיק לשפת בריטניא את שני קונטרסי סנגוריא אשר הוציא השר דימדאָו נסיך סאן דונאמו בלשון רוסיא. ובזאת עשה נחת רוח להשר המנוח ויעורר בו החפץ להוסיף ללמד זכות עלינו, ואחרי מותו זכרה לו האלמנה הנסיכה כי הוקיר שם בעלה המנוח ותשלח לה' גדליהו אות זכרון ויקר מנחשת קלל (בראָנו-מעדאליע) עם תמונת הנסיך הנפטר, כאשר עשתה לכל יודעי ומכירי בעלה.

למען האמת.

לא אוכל להבין למה טרח כל כך הד"ר הרכבי (בחוברת ב' "מצפה", צד 17 במאמרו הרשים גם ישנים) להוכיח כי המספרים תרמ"ג או תרס"ג על המצבות שרשום עליהן "מגרושי מנכרמן" מוויפיים הם, אחרי אשר אנכי בספרי האחרון C. J. H. p. 337 f. (גם Сборник и. т. д. p. 317 f.) הוכחתי זאת זה כבר, והוספתי עוד כי השנוי מן ה' על ת' ניכר ברור על גליוני ההעתקות אשר עשיתי מנוף המצבות על נייר כמעשה הרפוס, וכי הכתב בשתי המצבות האלה דומה אל כתב המצבה № 171, אשר עליה תרות הרמ"ד. בספרי הנוכח הגדתי כמה פעמים כי פִּירְקָאוּוִיץ היה מווייף ערום, רק זאת אמרתי כי בתוך כתבי יד העתיקים שמצא יש גם תמימים בלי זיוף וכי בשרה הקברים בסלע היהודים (משוֹפּוֹט-קאלע) נמצאים באמת אבני זכרון עתיקות מאד אשר אנכי בעצמי מצאתי ו הבהאיתן הנה; פִּירְקָאוּוִיץ לא ידען, וכל החפץ יוכל לראותן פה בהאוניווערזיטעט. ע"כ החלטתי לא אחת כי כל אשר היה בידי פִּירְקָאוּוִיץ יש לחשוב למוטל בספק ובחשד וכי כל אחד מהדברים אשר גלה צריך לברוק אותו ולחקור עליו ביחוד אם הוא אמתו בלי שנוי. כדברים האלה אומר גם הרכבי, הלא כה דבריו במאמרו הנזכר צד 6:

גם שמתו עיני ולבי לחקור ולדרוש היטב בשארי כ"י באסיפתנו הנאמניס דה שודיס, ולעת כזאת אחשוב כי לא לגאוח תחשב לי אם אומר כי קניתי לי בקיאות נאמנה (sic) ויריעה מספקת להבחין בין הספרים והרשימות אשר אין בהם שמץ חשד ובין המוויפיים והחשודים. גם לי לא לגאוח תחשב אם אומר כי גם אנכי קניתי לי "בקיאות נאמנה ויריעה מספקת" אחרי אשר עסקתי שנים רבות בהמציאות העתיקות של פִּירְקָאוּוִיץ ואחרי אשר בקרתי פעמים את שרה הקברים במשוֹפּוֹט-קאלע ובתי עקד ספרים של הקראים בקרים. גם ביהם ר' משה בוטרייל, שהיה גם הוא כעין פִּירְקָאוּוִיץ קטן, אומר הרכבי:

וא"כ יוכל להיות כי אצל הבוטרייל אמת ושקר משתמשים כאור וחשך בערכוביא.

ד. חוואלזאהן.

4 יאנואר 1886.

חֲרִפַּת עַמּוֹי .

בִּם הֶבֶל הוּא הָאוֹת עַל מִצַּח: קִנּוּ!
 וּבְדַמְיוֹ נִם אֶת פִּתּוֹ פֶּל עֵוֹן
 אוֹת קִנּוּ אוֹת קִלּוֹן וּקְלַמַּת נְצַח
 עַל מִצַּח הַנְּבָלִים אֲנָשֵׁי הַרְצַח .

(גאורגאן)

נִפְעָמִים נִרְעָשִׁים ,

הַתְּנַהֲלוּ הָאֲנָשִׁים

בְּנִתִיבוֹת נְעֻלָּמִים

כְּשִׁיזוֹת נִדְחוֹת ,

לְסִתִּיר אֶת-קִלּוֹנֵם

מֵעֲבְרֵי אֲרָחוֹת...
 וּלְעִיר הַתְּמָרִים

מָרֶם יִבְאוּ ,

כָּאוּ בְּדַבְרִים

אִישׁ אִישׁ עִם מִשְׁנֵהוּ

עַל-אֲדוֹת אָסוּנֵם .

”אֵתָהּ כְּלִמּוֹת עוֹלָם!
 — קָרָא הָאֶחָד —

יִקַּר מוֹתָנוּ

כְּשׁוֹב אֶל אֲחִינוּ

בְּבִשְׁת פָּגִינוּ! ...
 נִמְלֵטָה נָא יָמֶךָ

אֶל אֲשׁוֹר אוֹ עֵילָם

אוֹ נָנוּס מִצְרִימָה

מִחֲרִפַּת עוֹלָמִים ,

וְאֵל גָּשׁוּב יְרוּשָׁלַיִם

כְּאֲבִים נִבְלָמִים! ...
 ”לִקְהָךָ מִה-נְעִים!
 — הַשְּׁנִי עָנָהוּ ,

שְׂוֵה אֶךְ רַגְעִים

כִּי־לִפְנֵי כִי־תָה

...! הַטָּעַן חֲרִפָּתָה

וְלִפְנֵי חוֹמָיִךְ

וְלִפְנֵי חֲרִי־

חֲרִי־חֲרִי־

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִכֹּחֲכֶם יִצְרִי

מִי־זִכְרֹכֶם קִחֲשִׁי

מִכֹּחֲכֶם חֲרִי־

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

מִי־יִשְׂרָאֵל

בְּצִאת עֲבָדֵי דָוִד מֵעַמּוֹן נְעַפְרִים —

כִּי בָאוּ כִּמְנַח מַיִם ,

וּבְרִשְׁעַת הַשָּׂרִים

יִצְאוּ נְעֻלָּבִים ,

כִּי תִמְלֹךְ לֹא שָׁעָה

אֲלֵיהֶם בְּרַחֲמִים ,

וְלִמְרַגְלִים נִתְּנָם —

וַיִּגְלַח חֲצִי-וּקְנָם

בְּתַעַר הַנְּבָלִים ,

וַיִּכְרַת מְדוּיָהֶם

עַד הַמִּפְשָׁעָה ,

וַיִּשְׁיִמֵם לְזוּעָה

בְּעֵינֵי רֵאִיָּהֶם...
 וַיִּלְכּוּ הָאֲמֻלָּיִם

כְּאֲבִים נְעַצְבִים

עַל-אֲתוֹת הַכְּלָמָה

בָּם שָׁמָה עַל-כְּלִימָה

חֲבֵרַת הַנְּבָלִים , —

וְאֲחֵרִימוֹ עֵדַת כְּלָבִים

מִסְבִּיבוֹת הַנְּפָרִים

לְרוּץ נִמְהָרִים ,

(כִּי רֵאוֹת לְבָשִׁי קִצְרִים

עַד כִּה לֹא הִסְפִּינוּ! ...)

אֶף לְנִשְׁךְ יִהְיֶנוּ

כְּשֶׁר הַנְּבָלָמִים! ...

שְׁנֵי כָּלֵב בּוֹ נָגְעוּ —
 (וּבְנֵי יְהוּדָה הִרְהָבִים
 אִזּוּ מֵרַם יָדְעוּ
 נְשִׁיבַת הַכְּלָבִים!...)
 מִתְקַוּוֹ לִי תִלְאוֹת
 אִף מִטוֹב לִי הַמּוֹת
 מִחֶרֶף תִּנְבְּלִים!...
 נִמְלֶמֶה עַל־כַּבֹּדֵנוּ
 עַד קְצוֹת הַשָּׁמַיִם.
 נִבְחַר לַשָּׁבֶת
 בְּמַעֲוֹנוֹת אֲרִיּוֹת
 וְחֶרְבוֹת שׁוֹעֲלִים —
 וְאֵל נִשְׂא כְּשִׁתְּנוּ
 אֶל שְׁעָרֵי יְרוּשָׁלַיִם!
 „אֵל אֲחִים יִקְרִים,
 שְׂמָעִם בְּדַבְרֵים
 זְקוֹן הַנְּבִלָּמִים,
 נִגְבַּר תְּמִים דְּעִים —
 אֵל תַּעֲשׂוּ אִוְלֵת
 לְחֶשֶׁב לְקָלֶם
 חֲמַט אֲנָשֵׁי דְמִים
 בְּכֶם הִתְעַמְרוּ.
 כִּי לֹו בְּחַטָּאתְכֶם
 בְּאַתְכֶם חֶרְפַתְכֶם
 כִּי עִמָּה תַחֲפְרוּ!
 אִךְ קָמוּ מֵרַעִים
 בְּמִצַּח נְחוּשָׁה,
 וְתַחַת צִדְקַתְכֶם
 הִשִּׁיבוּ לְכֶם בּוֹשָׁה,
 כִּי עַת לְנַחֲמִים
 לְאַרְצָן שְׁלַחְתֶּם,
 מִמְּנַה נְרַחֲתֶם
 כְּנִבְזִים וְשִׁפְלִים
 פְּשָׁמִים וְעַרְמִים —

בְּחִיק הַנְּבִלָּים
 הַחֶרֶף תִּנְנֹחַ!...
 וְאַתּוֹת הַקְּלוֹן
 לְמוֹ כְּשִׁלּוֹן
 וְשִׁבְרֵי בְרוּחַ.
 יִרְאוּ יִשְׂרָאֵל
 יְדַעֵי תַמְתְּכֶם
 בְּשִׁחַק הָאֲבֹרִים,
 וְכַבּוֹד יַעֲמִרוּכֶם
 תַּחַת כְּלִמַּתְכֶם!...
 וְאֲנָשֵׁי הַדְּמִים
 לְחֶרֶף שְׂמוּכֶם
 וְלֹא בַעֲוֹנְכֶם —
 עַל מִצַּחֲכֶם אוֹת קְלוֹנְכֶם
 עַל אַחֲרֵית הַיָּמִים
 יִשְׂאוּ לְרֵאוֹה —
 וְהָיוּ לְזַעֲרָה
 וְלִדְרָאוֹן עוֹלָמִים!...
 * * *
 וְאֵל נָא אִף עִתָּה
 מִחֶרֶף אֲבֹרִים
 (בְּרוּמְנֵיָא וּמְרַאקָא)
 גַּם אֲנוּ נַחְתָּה!
 יַעֲנוּ יִשְׂרָאֵל,
 כִּי מִשְׁפָּט וְצִדְקָה
 בְּאַרְצָן עָשִׂינוּ,
 וּמְרַנְלִים לֹא הָיִינוּ
 מִימֵי יַעֲקֹב אָבִינוּ!...
 וּבָקוּם שִׁקְרֵי אֲנֹן
 בְּלֵב קִשָּׁה מֵאֲבֹן
 מִן גּוֹ לְנִרְשָׁנוּ —
 וְאַתּוֹת הַדְּרָאוֹן
 שְׂמוּ עַל־מִצַּחְנוּ

בחקים מפיצים

מרות וחצים,

שד וכליון,

מאסקו, בחדש שבת, תרמ"ו.

למחת את-שמנו —

לא לנו הביון,

כי אם לצ'רינו! ...

מ. מ. דאליצקי.

שובה ישראל

.... ושבנו בנים לנבולם. (ירמיה לא).

ברכה גדרו מאז פסקה גזרות מעיקות,
"אכלי יגיע זרים, מוצצי דם פעלוקות,
"זבחי אדם אתם, דמו תשפכו פמים,
"אחרי מרמה ועשק תתורו בשבע עינים"
— ככה יאמרו מנדיה, במלפנים בן עתה—
הם ירימו ראש ואתה תרד מטה מטה.

אחי הנאורים ברומיניא, אתכם אשאלה:
הן נפשכם הקרבתם על מזבח השכלה
לה הקדשתם חייכם מבחר ימי עלומיכם,
עולות מיחים הקרבתם לקרבה לשכניכם
עתה פורים נחשבתם, הזאת היא תקותכם?
היות נדדים בתבל, הזאת היא תעודתכם?

היש לכם נחלה, היש לכם בית?
הן יגיעכם לבן — לשמיר ושית,
רבות מאד תלחמו עם פגעי החיים,
יומם ולילה תעבודו בזעת אפנים
מלחמת תקיום תלחמו — ואתם עיפים!
פתאם עמלכם יבזו זרים, לחקת יחסים ...
מדוע תשבו שם? — עוד אוסיפה שאלה—
האם שבת נגש, עניכם פעשן פלה?
אם לימים יבאו תקנה לכם נשקפה?
תקנת שווא היא, שפת חלקות לכם נמפה.
גרים אתם בעמים! זאת לכם לדעה,
קומו ולכו — כי לא זאת המרגעה! ...

ישראל, עם אמלל, זה רבות בשנים,
את בשרך דשו פקוצים וברקנים,
על כל שעל ושעל — בגלך דרכת,
נתונה היא בסר, בצינוק ומקפכת;
אמלל אתה, עמי היה אמלל לנצח,
לבלעד ישאפו בני-בלי-שם* אנשי רצח.

הן בגולה חנה זה אלפי שנים,
מאז עד עתה עברו ערן ועדנים,
אך גלותך הן לא תמה, עוד לא שבתה,
תשיה ממך נדחה — רחוקה עזרתה;
בגוים לא תתחשב — בלי ארץ מולדת;
מרחי אל רחי תלך — בצפור נדרת.

באה נפשך עד מים, שזה פזורה נדחה,
כל צרה ומצוקה — בתמם מצאו אותכה,
פצו עליך פיהם צורריך חרשי רשע:
כי הנה מעין נרפש — מקור און ופשע,
כל עולה תועבה ונבלה יעשו המה —
עליך הם ירעימו — כי נפשך אשמה.
מחלה ממארת גי תעבור בארץ,
שברון האפרים כי יפרץ פרץ,
כל מקרה רע ופגע פי יקרה מתים מחלה,
עונד גדול מנשא — ממך יפשיטו גלד;
ידך עמי בכל — אשמתך מאד גדולה,
אך בך האשם — אתה הישה לעולה...

(* אנטומיסטים)

הם פסנבלט וכמוכיה מוראים אתכה:
 למען תרפינה ידיך ותשבת המלאכה...
 לא ימים טובים ינבאו לך עתים העתידים,
 עוד ורות יבאו ישימו בשאלת היהודים.
 מתי תעבור העת, עת צרה וקללה —
 ובשאלת היהודים לא יעמיקו עוד שאלה?
 השאלה הזאת, אהה מחלה נושנה,
 ומי יודע עד מתי עוד, עד אנה? ...

שוכו בנים לגבולכם — שאו גם ציונה!
 ראו עליכם רבצת קללת אל מענה;
 פי בגוים האלה מנוחה לא תמצאו,
 גרים אתם בארץ, המרם תדעו?
 תעלו על לבבכם ירושלם והדרה...
 נחמו חרבותיה, חוננו גם עפרה!!! ...
 פנחס ליכמענבערג.

שמע עמי, אל נא תשעה לחלומות ותבלים
 אל תשמע לאשר ישיפו לך השועלים,
 לא מובתך ידרשו, המה מקור הרעה,
 כרם יהיה צבאות יתבלו — והיה רק וועה,
 מאשריך אלה מתעים, שמו מצחם נחשת
 כפר הרחיקו לכת — ויגזרו לבשת ...

עמי! זכר נא פי בלעם בן בעור
 יעץ כמותם התבוללות, אף הפש ודרור...
 גם המה ישיפו לך — ליון ולשכר —
 פי בעמים תתבולל, בין בני הנכר.
 אף אתה, עם סגלה, אל נא תשכחה —
 פי כר שנותיה — רק יגון ונאנחה...
 תולדתיה עמי — נהרי דמעות נגרות,
 נחלי דם שוטף מאלפי לבות נשברות;
 עת להשיב שבותה, שבות ציון וירושלם!
 הלאה מלחשים בפתר, לפעלם אין ידים!

קוטנא, צום הרביעי תרס"ה.

אל הרבר.

גיל ישוב לאכל ששון לשבר,
 ומה קטב אכזר! בצע וחלף,
 פי תרבה חלל פליון ופגע,
 פי תכרית תם פזר, צדק כסלף!
 מי יתן ישמע אל קול רבוא אלה,
 לפיל התרב מודך הנגע,
 ובה יגמול לך שלומים פרגע!
 יעקב אייכענבוים.

מה נוראה למאד מפתך דבר!
 פי בבלי דעת אל פתע הוצחת;
 עוד ותמלך איש דשן ושבע נחת,
 רגע תאחו בו ירד אל תוף קבר,
 או ילד או שב או אשה או גבר
 תמרוף בודונה פאש מתלקמת,
 ובארץ שלום רגלה פי שולחת,

קישיעוו, י"ז תמוז תר"ח, בעבור המחלת הנוראה בקרב העיר.

להרגיעני ולשוב ולחפשם עוד באמונה ובחריצות; ידעתי כי חיים המה בארץ אף אם נסתרה דרכם ממני ואי זה מקומם לא ידעת, שוכני עפר ישכחו מלב קל מהרה, ואותם גם עדי רגע לא אשכח, אות הוא כי בארצות החיים יתהלכון! — אנשים חכמים ונבונים אשר כל מעשיהם באמונה דק המה לברם יוכלו לחשוף מקום מגורם ומה גורלם. ואני דדימותי ידי לאל עליון כי אעשיר עושר רב את האיש אשר ימצא את שניהם, או גם את האחד מהם, ומשכרתו תהיה חמשה ועשרים אלף כסף, וגמול תמיד יהיה לו שנה בשנה כל ימי חייהו אלף שקל! — איחל כי הכסף הרב הזה ירגיז ארץ ממקומה, וחרוצים אין מספר שונאי שפלות ידים יתעוררו לאזור הלציהם ולא ייעפו, לעלות הרים ולדרת בקעות עד ביאם למחוז הפצם! — קרא נא את דברי אלה באוני מכירך ומיודעך, אולי יש בהם איש חיל ונבון דבר והוא יעשה ויצליח! —

כבוא הספר אל אינגאן תמה ויבהל, מטמון גדול אשר כזה למצוא ביום אחד, דבר חדש הוא אשר לא היה לעולמים, גם החלש יאמר נבור אני, אתאור עו, אלכה ארוצה, אסק שמים ואציעה שאול, אולי אמצא אשיג את השלל העצום הזה, כי אך טוב ונועם ירדפוני כל ימי חיי! — בלב אינגאן הנבהל להון עברו רבות מחשבות, בראשו עלו וירדו תחבולות שונות למען מצוא את המסלה העולה אל האוצר הנחמד הזה; חמדת הבצע היתה כאש עצורה בקרבו בכל עת ולא יכול לכבנה, והיום כנחל נפרית בערה בו! — עיניו פקח וירא כי בכסף הזה ירפא את מעמדו ההרוס, יען בימים ההם היתה תבואתו נעכרת ולא השיבה גם חצי הכסף אשר הוציא על שכיות החמדה, על היכלי עוגג ועל כל תאות נפשו; הוא התעשר ואין כל ויחי על טוב זרים אשר הפקר אתו לפקדון.

ימים אחדים טמן את הספר למען לא תשורנו עין, אף לא הגיד מזה לאיש דבר, כי ירא פן ימצאון נוכלים ועושי רמיה ויבזו ממנו את הכסף הזה אשר הכין לו, ויחשב דרכו מה לעשות, והנות לבו היו מומות כאלה: „אמנם נבער מדעת זה האיש אהרן גראנד עם כל עשרו ונדולתו, הוא יבזור רכוש לרוח וייגע בדי ריק — אפרוחים רכים ועולי ימים אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם נדרו זה ימים רבים ואינמו, ועתה לא יכירם עוד איש, כי גדלו ויהיו לצפרים עפות ארוכות הכנפים ורבות הנוצה — ואחריהן הוא רודף להשיג? הילדים האלה גם ביום אבדם לא ידעו מבטן מי יצאו ומי ילדם, ואיך יזכרו את זאת עתה? — העוללים או ביום הרעה התפרדו, כי לא אנשי בינות היו להתלכד יחד, זאת אבין הישב — אם כן גם אם אמצא היום בארץ צפון בחור נודד ושמו בנימין, ובתימן עלמה אובדת ורחל לה יקרא, איה האות או המופת כי צאצאי אחי אהרן המה? הן על שם משפחתם ילדי העברים לא יקראו! — בימינו אין עוד חוון נפרץ, מלאכי אלהים לא יופיעו עוד ממרום אל איש בחורים על האדמה להגיד לו דברים סתומים וחתומים הנסתרים מבינת אנוש! — האנשים אשר שלחתי מראש לחקור אחריהם שלמים הם אתי ואוהבי אמת, ועמלם היה לדיק, יען כי גם האדם בחכמתו לא יתהלל למצוא דבר אשר שוא נבקשנו, כוכבי אל להוריד משמים ארצה לא יוכל נבר גם אם אלפי זהב וכסף לו יתנו! — ידעתי כי כמעט אודיע בקהל רב את הקריאה אשר אהרן דובר אלי בספרו, יקיצו רבים ויתעוררו ללכת ולנוע על ארצות רבות, שמה יאכלו משמנים וישתו ממתקים וכסף אהרן בחוצות ישליכו, ואחרי כן דשנים ורעננים ישובו ריקם, ועליהם אשא חרפה אני לבדי, אהרן יוסיף להגיד כי הבנים לא נמצאו באשמת מלאכי, כי מאומה לא פעלו ורק לחם עצלות אכלו! — ומה אעשה היום אם יעקבני איש והביא בחור בחוצן נקרא בשם בנימין, או עלמה רחל תכונה, ועדי שקר ויפה חמס יעידו כי כנים דבריו ובני משה גראנד המת המה, במה אכזיבנו ואשיב את פניו לבלתי ישלח ידו ולקח את הנמול הגדול ויאמר: „ברוך אלהים ואעשיר?“ — — — ויקם וימודד בשעלו אורך חדרו ורחבו ויספוק בימינו על מצחו, כאיש שמה לגלות עמוקות במוח קרקדו, ויאמר: „אכן נואלתי גם אני, בננת עדנים נמצאתי ותחת ללקוט שושנים עלה בידי עד כה חוח! מכמני זהב וכסף יתפלשו בעפר תחת כפות רגלי — ולא אנינם? — אהרן בהושך הולך וכספו לא יחשוב, הוא נכון להניף גשם זהב וכתם על ראש כל זר אשר יציג לפניו איש צעיר לימים לא ידעהו תמול שלשום ואמר: „ראה זה בן אחיך הוא אשר רוחך תשחרתו!“ ואני אתיב מרחוק ואחבק את ידי, אביטה אל כל אלה ואשקומה? — לא, לא אתן לזרים

מדרך כף רגל בבית הנדיב הזה, ואת אשר יכלו אחרים לעשות אעשה אני, אחפש את האובה, ואם לא אמצאנו — אבראנו! — בו גיל וגיל דודו החדש עמו ובכספו אעלצה ואשמחה אנכי!" — ולא אחר איננאין וישב אל שולחו דבר, כי מאהבתו אותו הפין לעשות רצונו בידו, ולא יתנהו עוד על יד זרים פן ימעזו מעל, יתעצלו ואת אשר נטל עליהם לא ימלאו באמונה — וכי בעוד ירח ימים יעבור לדומיניא, לארץ אשר כל סתום לא עממיהו, יען כי כל שבילי עריה וקוותיה לו מאז נודעו ואורביו שמה רבים, והוא בוטה באל שדי כי ישלה עזרו למצוא את הנדהים, אם רק חיים המה תחת השמש! —

VIII

יהי היום, ויבוא בנימין כפעם בפעם ללמד, וירא והנה עקבות דמעות על שושני לחיי דארע, והיא עצובת רוח; וכמעט ישבו לפני כלי-השיר לנגן, במששה את השן רעדו אצבעותיה כמו אם אחותה קדחת עזה, ופתאום זורמו עיניה מים — ותעמוד מנגן.

— מה לך, עלמה חמודה, האם חלית היום?

— הם, מורי היקר, ענתה בקול בכים, נצורות אנלה לך ולא ידעת: מחר יום הולדת אותי, היום הראשון לשנת שמונה העשרה לימי חלדי, ודבר אמי חזק עלי לעובך היום ולשוב מאחריך ולבלתי למוד עוד! — ותאלם, עיניה לנכח הביטו ורטט החזיקה! וימחר בנימין ויאחז את ימינה הרועדת ויניענה אל שפתותיו הבוטות כאש, וינשקנה; ובראותו כי לא הכלימתהו ולא נסוגה אחור סגר אותה בזרועותיו, ותפול גם היא על צוארו ותחבקוהו. — כל אלה היו ברנע אחר, אין רואה ואין שומע.

— עתה, אמר, נשבה נא ונעשה את מלאכתנו, ובל יודע לאיש מה אתנו, ויהלו לנגן ויתחרשו.

— שמעי נא עדינה, אמר בנימין, אנכי לא הרחבתי עז בנפשי לאמר לך: אהבתיך, עד לא בחנתי ונסיתי כליותיך ולבך! — דעי נא יפתי כי הנך יושבת בסתר לבי מאז, מיום הכרתך כל מעיני כך, ואת לבדך חיי רוחי, עד הנה הייתי כמת, כפסל כל רוח אין בקרבו, עתה אקומה ואחיה! — אם יום המחרת יהיה ראש שנת שמונה העשרה לשנותיך, היום ההוא יהיה ראש השנה הראשונה לימי צבאי עלי ארץ! — מה נכבד היום בו מצאתי את אשר קייתי, בו אהדל לשבת לבדך כערער בערבה, כי לבך לב מהור הומה לי, נפשי אשר קננה בנו אחר תערוג אלי! — מחמד לבבי, בבת עיני, אין די מלה בלשוני להגיד לך אהבתי אותך הגדולה והעצומה, ער כן אכלא שפתי! — ובדברו השח ראשו על ימינה ויכסנה בנשיקותיו, ודמעה אחת כנטף רותח נפלה על ידה הרכה והענוגה — ותתנודד, ותכופ ראשה גם היא ותשק את קווצותיו.

— גם אתה, רעי, משכתני אהריך ימים רבים ובקרבי היה כאש עצורה ולא ידעתי מה היא, עתה גם אנכי מאשרה כי השלים אלהים את חפצי, ולדברייך אאמינה כי דבקה נפשך אחרי, הן נפשי מגדת לי כי אמת יהנה חכך! —

— ואולם לבי יתר ממקוטו בזכרי כי מהיום והלאה נפרד ולא אוכל לבוא לביתך יום יום, כאשר הסכן הסכנתי עד כה לחזות במראך הנאוה, להתענג על הן עפעפך אשר ככוכבים יזהירו ולשמע את קולך הערב אשר לא ידעתי שבעה — הן יום לשנה יחשב לי בו לא אחבקך, ידידות נפשי, בו לא אשבעה שמחות את פניך ולא אעלצה כך, ואף כי עתה אשר ברך ברכני יה ואהבתיך היקרה נתונה לי עד נצח, הן תכלה נפשי אליך, לא אשקוט ולא אנוח! —

— לא אתה לבדך, אוהב יקר לי, תשא ותסכול כל אלה, גם אנכי אם אזכרה ואת תתעמף רוחי, איך יעבור יום ולא אחזה תמונתך? לא אכחד כי מן הרגע הזה לא יערב לי כל ספר, לא תנעם לי כל זמרה, אם לא אתה אחי אשר בך רצתה נפשי תשב לימיני, אם לא תמתיק לי כל דבר בהופיעך לנגד עיני! — רוח האהבה אשר נתנה מלתה על לשונה נחה שקטה פתאום

בבוא אמה החדרה ובאמרה אליה: בתי, חדלי נא ללמוד כי עוד מעט יפוח היום ועליך להכין כל דבר ליום מחר, תזכיר שמלותיך מחכה לך כי עליו המלאכה לגמור עד הבוקר, אף אל החנויות נסעה ונלכה לאסוף פרחים חדשים לפאר מגבעתך; על כן חושי ובואי אתי, וגם רעותך רָאָזֶע בן-גד נלוה עמנו לעורנו, כי לה שכל וטוב טעם לבחור בכל הדרך ויקר", ותקם דָאָרֶע ותלך אחריה, ובנימין השתחוה וישאר על מקומו.

בפגוש דָאָרֶע בלשכה הגדולה את אוהבתה הנאמנה אתה מימים רבים—את רָאָזֶע, החרישה והשתאָה לה מאד, ותעמוד על עמדה ותשקף עליה כמו אם עינה לא ראתה אותה מעולם. — רָאָזֶע היתה בת יופי ותשא חן לפני כל רואיה בכל עת, אך יפעתה היום גדלה בעיני דָאָרֶע שבעתים! — לא את רעותה מלפנים ראתה היום נצבת לפניה, כי אם את מאהבה החדש עמה, את בנימין, אשר נשיקותיו על כפיה חמות עדנה כרגע צאתן משפתותיו הלוהטות — ותדמה לחוות לנגדה את ירד נפשה בשמלת עלמה, כי כשני נספוי מים בנימין ורָאָזֶע נשתוו, בתואר פניהם, בעיניהם כעצם השמים למחר ובשערות ראשימו, לא נכר האחד לפני רעהו, שניהם נאהבים ושניהם נעימים לכל רואיהם, לבד בשמלותם נפרדו! — ותחרר רָאָזֶע בראותה את רעותה קמה וגם נצבה כמשתוממת, לא קרבה אליה ולא השיבה לה מאומה בדרשה את שלומה! —

— מה לך, אחותי, כי נאלמת היום דומיה, אמרתי לך שלום ואת החשית, עיניך יראו זרות והנך כמתעתעה? — המלים המעטות האלה אם גם הוסיפו פלאים בקרב דָאָרֶע, כי גם הקול היה קול בנימין, העירו אותה מתרדמתה ותצחק.

— סלחי לי, אוהבתי, כי ראשי היום כגלגל לפני סופה, יען כי על משכבי בלילות בעתוני חיונונות והפריעו את תנומתי; ואת היסבת חסדך עמדי ותבואי אלי להיות בעוזרי לנוע על החנויות ולקנות לי כל צרכי — אודה לך טובך, אחותי; עתה נמרד לצאת כי מרכבתנו אסורה ואמי מחכה לנו", ותצאנה. — בשבתך במרכבה לא הסבה דָאָרֶע עיניה מרָאָזֶע היושבת ממולה, ותאמר בלבבה: „נפשי שמתני היום לחולמת בעינים פקוחות, ועל כל האנשים אשר אנכי ראה היום תמונת אוהבי מרחפת, רק אותו אחזה ורק קולו אוני קשבת. — אם חלום הוא ואני ישנה מי יתן ולא אקיץ לעולם, כי חלום ערב הוא מאד, לא הויתי כמוהו מיום הולדי — אהבה היא, כי בכל לבבי ובכל נפשי אהבתיהו, שמעתי כאלה רבות מפי ספרים ועתה הגיע עדי — וגם הוא יאהבני באמת ובתמים, זאת ידעתי, שהרו דמעותיו!" —

בלב שמה כמוצא שלל רב בא בנימין אל ביתו ויתהלך הנה והנה בחדרו ויחשב לדעת מה יעשה עוד. — כליות העלמה קנה, באהבתה אותו הוא בוסח, כי היא הניעתהו להגיד לה את כל לבו, וברצונה חשפה לו חביון נפשה אשר הצפינה ימים רבים — אך היא רכה וצעירה לימים ואת פי אמה ואחיה לא שאלה, עד הנה הסכינה להקשיב למוסרם אונה ומפקודותם לא נסתה, וגם היום תעשה כל אשר יצוו עליה ולא תסור ימין או שמאל — מי יודע מה תגיד לה הורתה ברנדעה את אשר נעשה? ומה יאמר אחיה? אולי יחשבו לו עון כי לא דבר אתם מאומה, אולי יאמינו כי היתה ברוחו רמיה לפתות בשפתיו את הנערה הרכה ולהטות את לבבה אליו בפה חלקות! —

„ובמה אזכה את אחי, אמר בלבו, איה האות או המופת כי עם שוא לא הלכתי? — ואני באמת רשע כסל כזה לא פעלתי — מי הגיד לי מלפנים ואדעה כי אהבתה לפתע פתאום אור תצא? אין טוב לי כי אם אלך מחר אל בערנארד ואתן לו תודה, לא אמנע בתוך הכי דבר, הלא הוא רעי מאז ויודע ישרי ותומי ותנואות עלי לא ימצא להאשימני כי בגדתי בו! — והורתה? אהה, היא תהיה בעכרי, היא לא תהדר פני רש, ממרום עשרה תביט עליו כעל תולעה עזובה למרמס בקרב חוצות — האיש אשר לו צרור נקוב, על דעתה, בין בני אדם לא יתחשב, כי גם אלהים עזבהו ורחוק הוא מישועתו! — כן הקשבתני מפיה פעמים אין מספר,

ואיך אערוב את לבי היום להגיד לה כי בתה ישרה בעיני וכי גם לבכה נטה אחרי? הן מפני
רק לא תחשך, גרש תגרשני, וגם על יונתי תשפוך בוז כמים!"

בכל עת יגוננו, בבוא עליו כסופה עצבת—היתה החכמה נחמתו, ספרי חקקי לב היו צרי
לנפשו, המה השכיחודו כל מצוקות התבל ותלאותיה, וגם עתה החזיק מגן וצנה, דעת ותבונה,
ויואל להלחם בחוקה את שרעפיו בקרבו — והנה סר כחו מעליו, הספר היה פתוח לפניו, אך
סתומים דבריו, מבין שורותיו התיצבה תמונת יפתו לנגדו, בו יקרא אמרותיה ועדות אהבתה.
כמו אם בעט ברזל ועופרת נכתבו. — וישלך את הספר מידו ויקם וילך בחדרו לארכו ולרחבו,
רנע החיש פעמיו ומשנהו התנהל לאמו, את ידיו עָפַל לאחוריו וראשו השח. — פתאום קרב
אל השולחן השני בירכתי החדר, והנה המות לפניו — — — עצמות אדם יבשות, גלגלת, כפות
ידים ורגלים, הנה הורדו להבין מבנה גוֹ אנוש ולדעת כי כאין הוא וכאפס! הלהן יכול ליחל כי
תנחומיהן ישעשעו נפשו עתה ביגוננו על דבר אהבתו? — "העצמות האלה, חשב בלבו, חרבות
אנוש כערכי הנן, אשר אולי מרב שיהו וכעסו כמוני היום שלח יד בנפשו, ואולי אהב גם הוא
טובת הן ולא הצליח, ותמת אהבתו עמו — מה נורא הדבר הזה!" ויפן בחרי אף ויקח את
כנורו ויאמר להתנחם, אך הוא היה לאבל, קויו רק אגחות השמיעו ולא זמרה תשמח לב. —
ככה התגודר כל הלילה וגם משכבו לא נשא בשיחו, כי שנתו נגזלה. —

יתרון לבקר מן הערב, כי יחכם יותר, יאמרו המושלים; מעט תנומות עלי משכב כעלות
השחר הניח את לבבו מזעפו, וישכם וילעג לפחדו ולרגזו אמש, ויאמר: "הפשתי דרכי וחקרת
ולא מצאתי לי עון כי אם את רישי, אך אנכי אשא ואסבול עוד רק ירחים אחדים עד אם
אכלה ללמוד תורת הרפואה, ואחרי כן יערוף כמטר עלי כסף, וברכוש אִם דודתי לא יהיה לי
חפץ, ועד העת המבורכת ההיא אִשב יחיל ודומם, אתענג על אוצר כל חמדה, על אהבתה
הנאמנה — לא אלך אל אחיה, לא אדבר אליו תחנונים, לא אתודה לפניו פשעי, כי אין עול
בי, אף יונתי תחשה ולא תגיד מאומה, ובאחרית הימים, ברצות אלהים את דרכי ואהיה רופא,
רבים יחלו פני, אלי ידרושו ואנחל כבוד, אז תרא דודתי ונדרה וגם אמה משברי לא תבישני,
בעשרה לא תתהלל עוד כי גם אנכי אצבור כעפר כסף!" — ויקם ויישב את ראשו ויעט לבושי
מכלול, וילך ויקן אגודת פרחי חמד, שושנים וחבצלות, לקדם את פני אהובתו ביום הולדת
אותה, ויכתוב אליה שיר ייודות ויסתירנו בתוך האגודה, ויבוא אל בית בערנארד.

כראות דאָרע אותו הדור בלבשו כיום מועד, האדימה כתולע ויך אותה לבה, יופי וענות
צדק קסם היו עליו ללכוד את כל קרביה. — אז נגש אליה בנימין לעיני אחיה ואמה ויושט
לה את אגודת הנאווה, ויאמר לה: "הואילי נאנברתי לקחת מידי את המנחה הקסמה הזאת ביום
משוש לבך; כפרחים הנחמדים האלה תבונה ומישרים על לבבך הסהור נסעו גם שורשו, ועתה
ממעמקי נפשי אברכך: יואל אלוה ויפרח גם אִשרך כחבצלת ותהי לברכה בקרב הארץ, אז גול
תגל יולדתך, ישמח אחיך וישיש גם מורך הדורש בכל נפשו טובך ושלומך!" — דאָרע
השתחוה לו ותקח את הפרחים ותרה, בערנארד שלח לו את ימינו, ואמו — גם היא ככדה אותו
כמנוד ראש.

אחרי כן אמרה לו דאָרע בצחוק נעים על שפתותיה שני: "היום יתאספו אלינו קרואים
רבים וגם קול זמרה ישמע בביתנו, על כן הבה נלכה, נכין את הננינות אשר נגנן בארבע ידים"
וילכו, — כמעט באו אל לשכתה הרחוקה מיתר חדרי הבית, ויהיו שניהם לבדם ואין איש אתם,
נפלה על צווארו וישקו איש את רעהו מנשיקות פיהם, עד כי דאָרע הגדילה — וישבו לנגן,
עליצותם גדלה מאד, עינם לא שבעה לראות אותות ייודות, ואונם לא נמלאה משמיע אמרות
סהורות, דברי הן ואהבה, שניהם פתחו את אוצרות לבותם ושפעת מחשבות ששון ושמחה זורמה
כפלגים יבלי מים.

— ראי נא, יפתי, למראה עינים הבאתי לך פרחים אלמים לא ידברו, אך שלחי נא את
ידך הרכה וחפשי בתוכם, שם תמצאי את דורך מניד לך שחו, שופך את נפשו לפניך ואהבתו
אל חיקך — ותמחר ותוציא את השירה הזאת מבין השושנים. —

אל האהבה.

Sonnet.

את פת מרום, בסתר עליון יושבת
 על דרכי הופעת פשפש זרחת,
 תנחומות אל הבאת, שובה ונחת
 לרוח פחה, ששון לנפש נעצבת —

איך נהפכת לי פתע פתאם לאויבת,
 בְּחֻזְקָה יְדִידוֹת נִפְשֵׁי מִנִּי לְקַחַת?
 לְעֵנֶת הַיּוֹם לְאִיִּדִי כָּבַת שְׂאוֹל מִתַּחַת,
 עֲלִיצוֹתֶיהָ יְגוֹן אִישׁ, לְהַכְעִיסוּ אֶהְבֶּת! —

הַתְּלַת בְּנֹו מָאֵד! — אֶתְּ כֹל יָמַי שְׁבַתְנֹו
 יַחַד, יָמִים רַבִּים לֹא יִסְפְּרוּ,
 מִדְּבַר כֶּךָ בְּעַד שְׁפָתוֹתַיִנֹו חֲתֻמָּת —

וּכְמַעַט פִּתְחָנוּ פִּינוּ, וְהִנֵּה מִחֲתָה שְׁמָת
 תּוֹחֲלָתְנוּ — לֶךְ עֵינֵינוּ שְׁבֵרוּ,
 עֵתָה קָמָת וּתְבַנֵּי חַיִּין בֵּינֵנוּ! —

ותען.

Sonnet.

מעללי, רע, אל נפשך ידאיבו,
 אני אך ואחפש, אעצוב מרם אשמח;
 ככה הדר חפרמל, שושן פרח
 את יד קומפו ישך, חוחיו יכאיבו.

גם היום דברי עמך יימיבו,
 הבאות אתנבא ולקץ אפח;
 כי את גנת יונתך הנך זנת
 מפיה אמש אונני הלא הקשיבו.

ואמר: פיהם עד לא תתפרדו
 אפתח, סגור לבותיכם יקרע,
 תעלומות תגלו ולעד תתלכדו! —

עתה על כל צוירי מכשול הבליגו,
 ערכו קרב לקראת כל מחשב להרע,
 או בשמי תדגולו וששון תשיגו!! —

בפעם הראשונה בימי חייה קראה דברי אהבה יוצאים מתוך האש, כתובים רק לה לברה; שלהבת נצתה בלחיה ורשפי אש נוצצו מעפעפיה בשמעה תלונת דודה על יומו כי בלי חמלה יפריד בינותם, וכי לא בכל עת ישבע תמונת יפתו אשר אליה כלו כליותיו בחיקו, ובלעדיה אין מנחם משיב נפשו וחיוו שוממים! —

— רע יקור לי, אמרה, רק לב יבין את זאת כלבי יאמין לך, מנפשי זאת ידעתי כי גם אנכי לא שלתי ומנחתתי שדרה כל הלילה בזכרי כי הנך פה בעיר מגורי וראות פניך לא אוכלה; אולם ראה זה מצאתי, הן את בית דודי, אחי אבי, ארית למושב לך מאז ועד עתה, ובנתי ובנותיו הלא עצמי ובשרי המה, אליהם אבואה יום ושמ אתך אשוחח, ולא יחסדני רואני כי, באתי רק בגללך.

— ברוך מעמך, אחותי שאהבה נפשי, היום ידעתי כי בתמים אהבתיני, כי תתהפכי בתחבולותיך להסיר כל אבן נגף מעל דרכנו למען נשבעה שובע שמחות ועל אהבתנו נתענג! — עתה אעובך ואלכה לדרכי, יגורתי פן תאתה הורתך פתאום והביאה עלינו אשם". ותקח דאָרע חבצלת מן האגודה ותשם אותה בין תלתלי קווצותיה, ואחת מדלות ראשה כרתה ותתן על ידו לזכר אהבת עולם, וישנו וישלשו בנשיקות פיהם, ותאמר: "שמחני נא היום בערב לבוא אלינו בסוד הקרואים, בהמון חוגג אשב בדר אם יפקד מקומך, כי עיני ולבי רק עליך!" ניפרדו.

עד בנימין ודאָרע מדברים, ואהבתם החדשה בראה למו על הארץ שחקים מלאים עונג וששון עולם — ישבה בחדר האורחים נערה יפת תואר חמרת כל עין, ראָוע בן-גד, הבאה לברך את רעותה ביום הולדת אותה ולהגיש לה מנחה, וממולה ישב בן גברת הבית, בערנארד, איש נעים ונחמד, משכיל ומוצא חן. — הוא אהב אותה בכל עוזו עלומים, אהבתו היתה גדולה מאד והראשונה בימי חייו, והוא היה צנוע ולא למד לשונו דבר אהבה. גם זאת ירע כי בא היום

לדבר על און נקיה אשר לא שמעה מעולם חונף ומתלות, על לב טהור מלא תומת נוער וחף מכל מדה — על כן בפתחו פיהו הכהו לכו מפחד, פן בשניאות ולא יבין יחלל טהרה, ואז יקרא ולא יענה! — סעפיו היו נבוכים בלי סדרים ולא עצר כח להעריך אותם באמרי נעם למען יבואו אל קרבה והצליחו באשר ישלחם, — אפס אחרי שמעו מפי אחותו כי בעוד זמן מצער תטוש רָאָזַע את משכנה פה וכעוף תזעופף אל קן אבותיה ולא תשוב, ותהי לו לפיקה לעווב בשפלות ידים כלי חמדה מבלי נסות לנעת בו אולי יוכל הועיל, אולי ישלים חפצו. — כל אלה עברו ראשו ברגע שבתו ממולה, ויתעורר להרום בריח ודלתים, במ גדרה עֲנַתו בעד שפתותיו, ולדבר אֶתָּה. —

— איה דָּרָע אחותך, שאלה, נפשי לראותה נכספה.
— הלא ידעת כי חג לנו היום, יום הולדת אותה, והיא והורתי תכיננה הכל לקדם פני הקרואים, הכי כמעט רגע ותבאנה הנה; אל נא תשיבי את פנינו, עלמה יקרה, ובאי נא אלינו היום בערב לפאר את חברתנו.

— מאד ינעם לי לבלות הערב בביתך, אדוני, יחד את אחותך הנאהבה אשר אחשבנה לאחותי מאז ועד עתה, אבי ואמי עזבוני פה ואני הייתי גלמודה, לולא אחותך אשר לא חדלה להתרועע אתי, ובצלה חמדתי וישבתי זה שנים אין מספר; צר לי מאד אם אזכרה כי נתפרדה, כי אעווב את הארץ הזאת ואשובה להורי, לא ידעתי אם אמצא לי שמה רעיה נאמנה בין בנות ארץ מולדתי כמותי, וגם כי אמרתי יש לי תקוה למצוא, יהי לכה נכון ובטוח כי לנצח לא אשכחנה, כי כמותי אין.

— אם לך צר להפרד מעלינו, הן עובך אותנו ידאיב את רוחנו שבעתים! — רעיה כלבבה לאחותי לא נשארה אחרֶיך, נפש אמי דבקה בך לאהבה אותך כבתה, גם אני עבדך — אשר לשמך ולזכרך תאות נפשי, והרגעים אשר בלותי אתך בננים נחמוני ויתנו בקרבי רוח חיים חדשים — אני אשב עתה בדר כלוא ולא אצא, כי הגנים רק להֲתִי יועילו להגדיל מענת לבי, עזיהם יענו ויאמרו לי: „פה יפתך לך שמים שפרה, פה ככנור נעים הוד קולה לך השמיעה, כי הן הוצק בשפתותיה, ועתה איננה! — האמיני לי, עלמה יקרה, כי בחברתך כל עצי הגן למתים מחלד אשר רוח חיים באפם נחשבו לי, ששון ושמחה השיגוני ללכת על ימינך בינותם, כמו בבין מכירי ומיודעי דוכרים שלום לי — ובלעדך, כל האנשים, גם קרובי ורעי המתהלכים שמה, לעצי השדה, לאלמים לא ידברו בעיני יהפכו, לא אסכן במ, אהבתם קדים ואחֲנֶתֶם סופה! — סלחי נא לי, בת יופי, אם אמצא את לבי לשאול את פיך: האם כה תעוובי אותנו, לנצח תסתתרי, תהפכי לנו עורף מבלי הבט אחרֶיך, ואין דבר ימשכך הנה בחבלי אדם, וכמו אם פה אתנו מעולם לא היית תהי?” — למשמע אונה נהפך לבן, פניה לעין ארגמן, דברים כאלה לא שמעה מעולם ולא האזינה, ורגעים אחרים נאלמה.

— הלא אמרתי לך, אדוני, כי יגון אמצא בצאתי את העיר הזאת, בה ילדותי ושחרותי כמי השלוה הלכו לאט בנחת ובמישור, ותהי לעיר מולדתי, ורק בזאת ישמח לבי כי יקרתי בעיניכם ונכבדתי לפקרני גם אחרי כן, לשאת את שמי על שפתותיכם! —

— מדוע יובילוך רגליך לגור שמה עדי עד ולא תוסיפי לראותנו עוד? הלא הורֶיך דק ללמוד ארחות אירופא הביאוך הנה, ועתה תלכי לנוע על פראים יושבי קדם אשר לכל מדע רוחם זרה ובהכמה יתקלמו! — אם תאבי ימלא אביך את משאלותיך לשבת אתנו עד עולם! —

— אין לאל ידי לעשות כלבבי מאומה, אחרי דברי הורי „לא אשנה, כי טובתי עלימו, כל ישעם להדריכני על במתי אֲשֵׁרִי, ואם להוציאני מפה משפט חרצו, עמם בקרי לא אלכה, באפלה אנששה ובאשורם תאחו רגלי! —

— כן הוא, עלמה יקרה, כל תם דרך ישבח מעשיך, ואת תפארתך כי את אביך ואת אמך תכבדי; אך אמרי נא בחסדך, הויכלו לתת חקים ומשפטים ללכבך לבלי אהוב את אשר בצדק ומישרים בחרת, או לאהוב גועל נפשך? ההם יבחרו או הם ימאסו, ולא אֶתָּה? — אם תשיבוני כי כן הוא, לא אכחד ואגידה לך כי תחיש לך עתידות אין חפץ בהן וימים לראות טוב לא תאהבי — אף בלי חמלה תאבדי תקות אנוש יערוג אליך, ותקטי כסלו לנצח!“ — בראותה כי הוא נבהל ונחפו ועינו מורי ברקים התנודדה ומבוכתה גדלה מאד.

— אל תתני לפני אשת כסילות לא תבין מה טוב לה; כל עתותי בירי אבי היום, כי שויתי ודוממתי נפשי כגמול, נאלמתי ולא פתחתי פי עד הנה, יען כי ילדותי לא ידעה לשפוט מישרים; יום יבוא ולא יעשה אבי מאומה בלעדי, ולא תנחת עלי ידו להקים את אשר יגזור אומר, איש חסד הוא ועד דכא לא ישיבני, נכון ולא יצוה לבהור באשר לא אחפוץ. אך גם אנכי לא אצמרה את פיהו לעולם ולא אחפוץ באשר לא יבחר גם הוא, וכה עצת שלום תהיה בין שנינו עד עולמי עד! — לא בצדק שפמת, אדוני, כי הנני אבירת לב ורחוקה מחמלה; מי הוא זה האיש אשר שפך לפני מרי שיחו ולא שמתו לו החמים? תקות מי קפדתי ועליו לא חסתי? אם המצא ימצא איש אשר כזה, אל הורי בקונסטאנטינופול יבוא ותשובתי לא תשאר מעל! —

— שמעי בת, עצור במלין לא אוכל, אדבר עמך ולא בחירות; אנכי הוא האומלל שוטח אליך כפיו, אנא חניני! — דעי נא כי אהבתוך בכל נפשי ובכל מאודי, לו עדי התבוננת כי אז כבר ידעת כי חמסת את לבבי ותכבשיני לך לעבד עולם. — אך את מאנת לשום עין עלי, וגם אנחתי ממך נסתרה. — ועתה צוי נא ולקצות הארץ ארוץ אחרך, ארחות ימים אעבור ולביתך אבואה, שם הוריך יטו לי אוון ולבותם לא יקשיחו!" ויקם ויקרב אליה ויקוד ארצה — ותחרד ותקם גם היא ותשלח אליו ימינה.

— קום לך, רעי, ייקר נא כבודי בעיניך, כי אם תבאנה הורתך ואחותך אהיה לבו!" וישק את כפה ויקם וישב על מקומו. "מחשבותיך הפריעו את מנוחת רוחך והנך עתה כשוכב בלב ים, גם אנכי הביתי בתמהון ואין מרגוע בקרבי, והיה כי יחזו אותנו בני הבית ויניעו ראש! — כי יעצתי, נשים נצרה על דל שפתנו, ואשר נדברנו שנינו יהיה ביני ובינך — ועתה הבה ונבואה אל החרד הגדול, ושם בהתהלכנו אָנה ואנה נשקוט סערת נפשנו!" ויעשו כן.

בצאת בנימין מלשכת דָאָרע פגש את בערנארד רָאָזע בחדר הגדול ויותר לדבר אתם, ואחריו באה גם דָאָרע; אז נגשה אליה רָאָזע ותחבק לה ותגש לה גום זהב מעשה ידי אמן למנחה, ושפתותיה נוטפות מַר, זורמו שפעת ברכות, אורך ימים, שנות שלום וכל חוסן ויקר. — כמעט ישבו אחרי כן על הכסאות מסביב לשלחן, החלה דָאָרע להביט רגע על בנימין ורגע על רָאָזע, ותשב ותתפלא במ כיום אתמול, ויהי בעיניה כאיש אחד בלבושים שונים, כה נמשלו גרמו בתואר פניהם בקומתם גם בקולם. ורָאָזע גם היא בשבתה לקראת בנימין פתחה שמורות עיניה לשבוע נעימות תמונתו ולא שבעה לראות אותו עד כי התאדמה. — כל זאת לא נעלמה מבערנארד ואחותו ואש הקנאה החלה בקרבם להתלקח, בו — פן תתבונן על בנימין ואחרי עיניה יכך לבה, בה — פן יפתה לב רָאָזע עליו ובאהבתה יכול תוכל לו ותמשכנו אחריה. כה ישבו ארבעה האנשים האלה מחרישים, כל אחד חוקר אל תכלית שרעפיו ואין דובר דבר — והנה גם גברת הבית באה, ויקומו מכסאותם וילכו לקראתה.

אז קרב בערנארד אל בנימין ויודה לו תום פעלו בארבע השנים בהיותו מורה אחות ומדריכה בדרך תלך, ויהללנו כי עשה את מלאכתו באמונה ויאמר כי עתה תעמור אחותו מלמוד, אך הוא בכל זאת לא יעזוב חסרו ואמתו מעמו גם בימים הבאים; ולהראות ליפתו לרָאָזע את עשרו, תפארת גדולתו ויושר לבו, נתן לבנימין מתנות רבות, גם חמש מאות כסף הוביל לו שי למען יוכל בשובה ונחת להשלים חקו בבית הספר ולא יהיה נודד לחם בשלשה ירחים האחרונים עד כלותו ללמוד תורת הרפואה. לשמחת דָאָרע אחותו אין חקר, כל מאווי לבה ביום הזה נמלאו וכאשר קצרה לשון אוהבה להביע תודתו, מהרה היא להגיד לאחיה בנפלה על צואריו: "אודך, אחי, כי הטיבות לעשות עם רענו, לא כל תנמולוהי עלי השיבות לו, כי לא ישקל כסף מחירו, אך בזאת הראית לדעת כי לבך יחוש אמונתו וצדקתו עמדי, ידעת חין ערכו, מהר רוחו ותום דרכו, וגם אני לא על נקלה אבטיחנו כי כל ימי חיי לא אשכחנו וכל עוד רוחי בי לטובה אזכרנו!" — בדבריה את הרברים האלה שלחו עפפיה חציהם אל המושל ברוחה, וכמעט שטפתה שבילת אמרותיה להגיד גם את המלה האחת, האוצרת בתוכה כל הגיונה — "אהבתיהו!" לולא עצרה צחוק נעים על שפתי רָאָזע היודעת את כל מצפונייה, ולולא מהר גם בנימין להשתחות אליה ולאחיה, ולהגיד: "אל תהללו אותי אלי ואל תשקיפו על פעלי דרך זכויות — בה אוזב כארו"

בלבנון ישנה; אנכי עשיתי את אשר נמל עלי, ורבים הם עושים באמונה כמוני, לבד כי דרכי היתה צלחה מאד למעת שורק על חלקה דשנה ופוריה, ויהי לגפן אדרת — שתלתי לקחי על לב מבין ומשכיל אל דבר, צמא לשמוע חכמה ודעת, על שכל שואף להרבות תושיה יום יום — על כן אל תתמהו אל ההפץ אם עשה יפה פרי תואר, כל תפארת כל תהלה לא לי רק לדאָרע יאָתה!" —

בערנארד וראָזע לדבריו כף מחאו, ויהללו שנית את עננתו כי גלל מעליו כל תהלתם לשאת אותה על ראש דאָרע — והיא כתולע האדימה ותושט לו את ידה, וככה עשה גם אחיה, וגם אָמה בנאותה ורום לבה ונמוית גרון שלחה לו שני קצות אצבעות שמאלה.

VIII

רחקו מאד אשה מאת רעותה שתי העלמות, דאָרע וראָזע, בדרכיהן ועלילותיהן, אף אם רוח אחד לשתיהן למלא משאלותיהן ולהשלים הפצן מבלי שאל את פי הוריהן, ועשויות לבליחת; אהבת דאָרע הרתיחה כסיר את כל קרביה, וכל מפעלותיה נתנו עדיהן לבחירה כי חפצה בו, וכי בטח לבה בו כי יאהבנה, אף אם דלתי פיה סוגרו ואין אומר ואין דברים — ובזאת חוקה ואמצה את רוחו והסירה מסבל לבבו עד כי נקל היה לו להוציא תעלומתו אור ולגלות הביון מחשבותיו — ובאהבה התלכדו. — לא כן ראָזע, היא היתה כהר איתן, בקרבו להב אש אוכלה ועל ראשו שלג — אהבתה טמנה בחובה וגם אל איש בו רצתה נפשה התנכרה, בדברו אליה היתה כלא שומעת, וגם אם נלאה אוהבה כלכל בקרבו אהבתו וכנחל שושף פרצה ותעבור וינד לה את כל לבו, שמעה את כל שפך רוחו בהשקט ובבטחה כמו אם נשא נפשו לא לה רק לשכנתה — כי עליצותה היתה לענות אותו, באנחותיו התקלסה ויגונו משחק לה. —

בערב עת נקבצו ובאו כל הקרואים בבית בערנארד, צהלה דאָרע בראותה לימינה את אוהבה מחמד לבבה בלבושי חוד והדר, אשר כללו יפיו, ובשמחתה לא התערב זר כי איש אין בארץ יודע שפוני ממוני רוחה, רואיה האמינו כי בתנה היא שמחה — ובערנארד הלך הפוי ראש בין העליוס, עיניו בקשו את שאהבה נפשו, את ראָזע, ולא מצאה, כי לא באה; ורק אחרי אשר שלח שנית אחד מעושי רצונו חרש מטעם אחרות לקרוא לה, באה וגם אומנתה נספחה עליה, אף אם יכלה לבוא לבדה אל בית המשפחה הנכבדה הזאת כפעם בפעם; וכל אלה כעבור הרעים את דודה, יען ידעה כי התרגזו אליה היתה פרי אהבתו הגדולה — וזאת הרגינה לבבה, ותדמה כי כאשר תענה אותו כן ירבה לאהבנה. —

בצאת אחרי כן הבחורים והבתולות במחול, יצאו שנים שנים, בערנארד עם ראָזע ובנימין את דאָרע; האחרונים התענגו על רוב שלום ונחת ברקדם, ובהקף ימינו את מתניה ושמאלו אוחות את ימינה שמטו ועברו, רצו ושבו דרך החדר הגדול, ופה אל פה דברו אהבה ולא בסתר, כי מהמית כלי השיר בלי נשמע לורים קולם! ובערנארד גם הוא עשה כן, ויחל לשנות בדבריו אל יונתו וישאלנה אל אודות אהבתה, אך היא השיבה אמריה כי ראשה יכאב עליה, אף הזהירה אותו לבלתי דבר מזה מאומה, פן תשמע האומנת את שיחתם ותתקצף. — ובכן שחק ורגזו ואין נחת עד כי שבתו מרקוד. בראותו כי לתרו והבל כחו כלה ועל שאלותיו הנמרצות לא מצא מענה, ובהתחדש המחול שנית קרב אל אחרות בפנים זועפים ויחל את פניה לפזו עמו, באמרו כי לא לרצון לפניו לרקוד את עצובת רוח כרעותה, ודאָרע לא יכלה להכלימו, לבלתי תת לו כלבבו, אף רע היה עליה המעשה כי ימלא זר מקום אחיה — ותמחר לשלוח את בנימין אל ראָזע לחול אָתה. — ואולם מה השתאה בערנארד לראָזע בכל עת התעופפה על פניו יחד את בנימין! — כי נהפכה ותהי לעלמה אחרת, תחת רוח כהה הופיע גיל על פניה, שחוק מלא פיה, שחוק צלחה ומאושרה, שָׁשָׁה למצוא את אשר קותה נפשה, לשונה מהרה לדבר לרעה אמרי נועם כאל אורב ומודע מימים רבים, ועיניה אורו מרוכ ששונה. — וכל העלמות והבחורים אשר כתרו את הרוקדים מלאו פיהם תהלות השנים האלה ותפארתם, ויאמרו כי יפים הם כתאומי בטן, ובעמדם זה לעמת זה, הוא כמו אם יביט איש את צלמו במראה, כי דמות אחד להם; ויתנבאו ולא יספרו

כי מעתה השנים האלה לא יפרדו, במעדנות עולם יקשרו, למענה הוא ובנללו היא נבראו ולשבת יחדיו נוצרו, ושנותיהם יבלו בנעימים, כי מה טובו ומה יפיו גם שניהם! —

כל הדברים האלה באו עד אזני בערנארד ויהיו כשמן על מוקד האש בקרבו. „עתה, אמר בלבבו, עתה ידעתי כי שחתי את כל רברי הנעימים, לא הועילו ולא הצליחו, כי לא ערו באזניה, יען — כי לא תאהבני; כסיל ובער הייתי כי אחרי צל רדפתי, וגם לה לא אוכל למצוא עון אשר חטא אם לא גלתה אז אזני לבעבור אשוב מאחריה, ולהגיד לי כי זר ימשול ברוחה—דברים כאלה על פתחי פי עלמה לא יעבורו, להגיד אותם נכלמה, רק אני בבלי דעת אָץ הייתי בדבריו! — מי יתן החרשתי עד לא חקרתיה ואדע אל נכון אם רוחה אתי נאמנה! — גם היום בבקר עיני ראו ולא זר כי שבעה שובע שמחות את פני העלם הזה, אמרתי בחפזי אולי מקרה הוא, ועל לבבי לא עלה כי תבחר בו, ברש ואין כל, אשר לולא על נדיבות קמתי להושיענו בצר לו כי עתה תם לנוע ברעב, ועתה הקימותי רעה מתוך ביתי, פה במגורי בפרה אותי על פני, כספי לא תחשוב וזהבי לא תחפזין. — עקוב לב אשה מי ידענו!“ — ככה התרוממו מחשבותיו כנלים בקרבו ולא הרפו ממנו כל הערב; אך הוא כאיש נכון ידע להסתיר מננת לבו ואותותיה על פניו לא נכרו, ויהי שמח את הקרואים העליוים, עד כי הלכו לדרכם. — אחרי כן כאשר עזבתו הורתו ותלך אל תא משכבה לישון, קרא אל אחותו וישפוך לפניו שיחו.

— הפעם ראיתי כי הסכלנו וגשנה הרבה מאד, אנכי ואַת אחותי, אמרנו כי ענְתִי היתה בעוכרי, וכי כל עוד לא נבעו לה מצפוני רוחי ואהבתי, נאלמה גם היא ותשב אהור, והיום קרעתי סגור לבי והגדתי לה עשרת מונים כי היא לבדה תמשול בי, השתחויתי וכרעתי לפניו החמול עלי כי אומלל אני, הולך קודר בלחץ אהבתי העצומה, והיא — שזפתי בחרדה ותראני כתור אדם מדבר חלקות ומתלות, כאיש מזור לה חדש מקרוב בא ערב את לבו לגשת אליה ופיהו פוצה הבל ויעולל בעפר קרנה! — אך בי העון ולשווא שמתי אשם נפשה, אולתי סלפה דרכי ועל ראָוע יזעף לבי, אין כל צדקה לי לתת לה חוקים ומשפטים ולצות עליה; „עשי רצוני!“ את הישר בעיניה תעשה, היא מצאה לה איש כלבבה ותבחר בו, ומי יאמר לה מה תעשי? — היא נשקה ידה לפיה, העמיקה עצה ולא גלתה גם לך, למה נשתומם? הלא כן תעשינה כל העלמות ולכל גבר, גם למשכיל וערום יבצר מומה לעמוד בסודן, עד כי המקרה יפקח את עיניו וירא פתאום את אוצרן הטוב, את בחירן, אשר הסתתר גם הוא עד כה והשמש עליו לא זרחה. — לא פללתי כי חשקה באיש הזה לאהבה אותו, לא האזנתי ועיני לא ראתה אותו רודף אחריה, הוא עמד בכל עת מרחוק ובמושבנו לא ישב, בכל זאת השיגה ויכול לה! —

— הכברת מלין, אחי, ולא ידעתי שרש דבר; מי הוא איפוא המוליך אותך שולל? את מי תדאג ותירא כי ישיג גבולך? חי נפשי לא ראיתי ולא ידעתי מאומה! —

— הוא ולא אחר הסב את לבה אהורנית, ובטרם חקר אל תכלית תורת הרפואה ועד לא הבין דרכה עלתה בידו לחפש לעצבות הנערה ולהעלות ארוכתה. היא התאוננה באזני רע כי כאב אָגוש בראשח, וכמעט נגע אותה בקצה ידו החליטה, וגסו יגון ואנחה. — לו ידעתי את הרבר הזה מראש, ולולא היה כמום עמו, כי עתה אמרתי אל אהבתי בראשית צאתה: „דומי, כי הבל וריק תעזורי!“ ולא שמתי כבודי לכלימה לצאת ממנה וירי על ראשי! — אך הוא ערם הערים לקבור את אהבתו במעמקי כליותיו, ולא הציב עליה גם ציון קטן למען לא יקרב אל קברה זר! — יום יום ראיתיהו והרביתי שיחה עמו פה בביתנו, וגם שמץ דבר לא שמעתי ולא ראיתי בלתי היום, ואני חשבתיהו לבר לבב אין מרטה בו, לאיש אשר קרבו פנימה כפניו מחוץ, אור אמת וצדק בלי חושך סתרו, בלי אָלה וכחש — ומה שנית! הן ממנו כל מעשי לא נכחדו כי כשטף עובר נהרתי אליה כל יום, רצתי אחריה וברב דרכי לא ינעתי, הוא ראה כל אלה והחריש, העלים ממני ולא הוזרני למען אחדל ולא אהיה כמתעתע; אך דמו בראשו כי נקם אקח ולא אפגענו! —

— החידה חדת לך לבדך ואני לא אבינה מאומה — על כן אשיבה אשאלך והודיעני, מי זה האיש אשר העיר כל חמתך?

— העוד לא ידעת מי הגדיל עלי עקב? הלא הוא בנימין מורך! מעתה מאוס מאסתיהו, נחמתי כי עשיתי עמו חסד!" — קול צחוק גדול ורם היה מענה דָּאָרַע על כל דבריו.
— מדוע זה, אחותי, עלי תשחקי? אמר בחרי אף, למה זה תלעני לי וראשך תניעי, האף אין זאת? —

— איככה אָבֵלָא רוּחִי וְלֹא אֶצְחַק, אם שפתותיך תבענה לעג והבל? אם זעמך וקצפך לטהו שפכת וללא דבר? אהבתך שמה תבלול בעיניך, עד כי יראו זרות ותהפוכות תדבר; מדוע זה הלאיתני בשפעת דבריך ולא הגדת לי שם האיש אשר דמית כי התעיב עליה לנרוח גרון על עצי גן עדניך? — ולו הגדת לי כי או כבר השקטתי את רוחך! — עתה, דע נא אחי, כי שנית מאד, על לב בנימין לא עלתה מעולם למשוך לו חסד רָאָזַע, ביפיה ועפעפיה אותו לא לקחה, גם היום רחוקה היא ממחשבותיו כרחוק ים מקדם, וגם מחר לא יביט עליה ולא יראנה, אף היא לא שמה לבה אליו מעולם, כל דרכיה לא נסתרו ממני; ואם יצאו שניהם לחול במחולות — אנכי הסיבותי כל אלה, בעצתי הלך אליה ועל פי רקך אָתָה, יען לא הפצתי להכלימנה ולהושיבנה בדד בתוך ההמון אחרי עזבך אותה, גם יראתי פן תנקום את נקמתך ממנה אם תכרכר את איש זר לה מתמול שלשם. — לא אכחד כי פחו אתה אחי בשפטך, ועדותיך היום לא נאמנו! — הנך רכה עדנה בשנים ולהוציא משפט צדק לא תדעי, אחותי, כל אשר לקחה אזני היום מפי קרואים רבים די הוא לנתק אסורות אהבתי, לא עלם הנני לבלתי משול ברוחי, כאיש גבורתי להבליג על חושי, ומכל חדרי קדקדי גרש אנרש כל שעיפי שוא והבל. — לא קנאה תתקפני אף לא קצף יאכלני, כי אם בינתי תורני להשליך גלולים מעל פני ומשאות שוא ומדוחים לשכוח! — עתה אחותי, אל נא תדברי על לבי ואל תנחמיני הבל, קדמוניות אל תתבונני כי עברו ואינמו ולא עוד ישיבו, חלום חלמתי ואיקץ. — וזאת שנית תעשי, בפגוש את רָאָזַע אל נא תוכיחי אותה על פניה, זכרי לא יפקד עוד ולא תתהלל כי בי בחלה, אף לא יִרְדַע לה כי דנע אחד נתתי יגון בלבבי על כי נקעה נפשה ממני, כבודי יצוני לעזבנה, ותפארתי לשכחנה עדי עד! —

עש לבגד, רקבון לעץ, וקנאה לנפש גבר — שלשה המה עושים במחשך מעשיהם, אין רואה ואין יודע, לא במנוסה ילכון כי אם לאטם יתנהלו, חור מוער כראש שער יקבו ביום צאתם לפעלם, ומעט מעט ילחכו את כל סביבותם עד אפס מקום עצור ועזוב, ישחיתו, יבלעו, ועד אבדון יאכלו — בגד לבלויי סחכות, לעפר ואפר עץ יהפך, ואדם כצל ולא יעמוד. — קנאה שאול, באיה ארחות חיים לא ישיגו, ואחריהם גם אחרים ימשוכו; לא יחידה תִּרְקַם בכטן איש, עוד אָה וְאָחוֹת לה: רצה ונקמה, ויחד ירוצו ולא ייגעו עד יאחזו טרף! —

לשוא התפאר בערנארד להתאזר עזו בתבונתו, לשרש מלכו את אכלת האדם את הקנאה עורנה באבה, ואת יונתו האהובה לשכה — שנתו נהיתה עליו; גם אחותו אשר ידעה את רוח בנימין אהובה הנאמן בכריתה ותכסה כי לא יבגוד בה, התחפכה על משכבה ומנוחתה שָׁדְדָה; כל הלילה בָּעָתוּ בלהות וחזיונות את שניהם — הוא ראה בחלמו את בנימין חגור חרב חדשה וערוך למלחמה, ואחו אותו בערפו ומשלכו אָרְצָה, גזול בזרוע רמה את יפתו מידו ולועג לכל דבריו, והוא השרוד רפה כח וידו לא תושיע לו ביום שבות זרים חילו! — ואחותו גם היאראתה את רָאָזַע פורשת רשת ליד מעגל ולוכדת בערמה את אהובה, תדיחנה בחלק שפתיה ער כי לבו ישט אליה — והיא, דָּאָרַע, עזובה ואין מחזיק בידה על אויבתה להתגבר! —

בבקר יצא בערנארד לפעלו בבית מסחרו, ואת כל אשר עושי רצונו היו עושים הוא עשה, למען השביח שאון סרעפיו בקרבו; אך אם הצליחה לו לשכח עד ארגיעה את אהבתו, לא רפתה ממנו הקנאה גם כמעט דנע, קולה היה כאוב מארץ: "קום הנקם, אוכל לחמך הרע עמדך ואתה תחשה? — יסרוהו במשפט כזונו עליהו!" — ותבונתו השיבה לו אמריה: "תפארתך עבוד על פשע, למה תתן אל הנערה ידים להשתבח כי בעבורה חרדת את כל החרדה הזאת? רק בזאת תקום את נקמתך ממנה, אם תראה כי כנבריה לך נחשבה, כי לא תקצוף עליה, כי אם מאוס מאסתיה וזנתיה לנצח!" כה נלחמו סרעפיו בקרבו כל היום ההוא.

גם שלום אחותו נמוג וילך והלום, השפק החל להשתער עליה בכל עזו, אולי זרה לה רוח

דודה. דברי אחיה ככשיל וכלפות הלמו אִשיות מבטחה בו ועמדויו רופפו, זכרה גם דברי רָאָע כי ייש בנימין יהיה לו למחנה לבלתי התחבר אתה בעבודות קדש, ותחשוב כי שמה רָאָע הדברים האלה גם באוניו, ובזאת הדיחה אותו ותם את לבנו אליה, כי היא בנבורתה תתהלל ומקיל הוריה לא תענה, — ורבות מחשבות כאלה הפיצוה להגליהן ותתעצב אל לבן עד עבור הצהרים — אז הלכה אל בית אָביה מקום משכן אהובה לראות את פניו ולדבר אתו.

בבואה שמה שמחו לקראתה כל בני הבית, וגם בנימין יצא מחדרו אליה וישתחו לה. — היום הזה מלאתי יגון ועצבת, אמר אליה, זה ארבע שנים כבקר וערב אשר לא ישבותו ויבואו במועדם, כן לומדו רגלי ללכת לביתך יום יום בצהרים, שרב לא עצרני גם קור לא מנעני מבוא, מבית הספר ישרתי אָרחי אליך ועל ימין או על שמאל לא פניתי, גם בלא דעת נפש ומבלי אשר שמתי לבי לזה, כי כן הסכנתי, וגם היום קרבתי אל מפתן משכנך, וכמעט שלחתי את ידי לאחוז בכפתור הפעמון — וזכרתי כי חדשה נבראה היום, ביתך לא ביתי יקרא עוד, כי כליתי את מלאכתי, ולשבת שמה בחבוק ידים לא אוכלה, ואשוב במגנת לב הגנה. — ועתה אתנחם לראותך פה, עלמה יקרה, ואשכח עד ארגיעה מרי שיחי.

— אורך, רָע, כי נפשך קשורה בבני ביתי ונכספת לדרוש את שלומנו, אִיחל כי גם בימים יבואו תפקדנו להנעים ולא תשכחנו, וגם אנחנו נזכרך לטובה, כל אשר יסבני בחדרי ישוה לנגדי וזרונך, ספרים רבים ומכתבים אין קץ, כלי השיר ועליו לוחות הזמרה מעשי יריך אשר כתבת, אותות וזכרון יהיו לי לאורך ימים". — בדברה האירו עפפיה אליו ברקים החודרים ללב עמוק, ותשלח לו ימינה. הרכה והענוגה אשר אחז בשתי ידיו, ועיניו ירו זיקי אהבה אליה; וברגע ההוא בטחה בו ותדע כי כאשר היה לא אָנה, וככה אהבתו אז ככה עתה, וכי אָחיה פק פליליה. — גנדה נא לכל בני הבית לא יכלו שניהם להכביר עוד מלין פן יחסדום שומעיהם, ויפנו זה בכה וזה בכה אל היושבים שמה וישחו אתם. — בשובה הביתה לא הגירה לאחיה דבר, לכד כי קראה אותו ללכת אתה אל הגן אשר בתוך העיר, וימאן ויאמר כי אין נפשו לפגוש את רעהי מאז ההולכים עם שוא, הדוברים שלום ובקרבים אָרבים ישימו; ותותר גם היא בכיתה ולא יצאה. — ורָאָע באה לפנות ערב אל הגן ושפחתה אחריה, ותבקש את מיודעיה ולא מצאה, וכן היה גם למחרתו וגם ביום השלישי — ותחדל לבוא עוד.

X.

ככה עברו שבעה ימים; דָאָרע שקרה יום יום על מוזוות פתחי דודה, שם היא ואהובה צפגשו, גם — נשקו, בהיותם רגע שניהם לבדם ואין זר אתם. — ורָאָע עזובה ועצובה ישבה בדר במעונה ולבה סחרחר, מחשבות זרות ושונות אשר לא עלו על לבבה מעולם רגשו בה: „אם יאהבני, כאשר נשבע בכבודו לא אחת ולא שתים, מדוע איננו בא אל הגן לראות פני? למה עזבני אז בסוד הקרואים בערב ולא שב אלי עוד? אך שוא אך הבל כל מוצא פיהו, מי יודע אולי שבועות כאלה רבות ואין ספורות להנה עברו על שפתותיו לעלמות רבות, וכמוהן כמוני נפתו להאמין לשקרו ופחזותו, ועתה נפקחו גם עיניהן לראות כי דרך בהורים מלומדה היא להוליך בתולות שולל, להטיף להן חלקות ולבם בל עמן. — עתה אשכחנו ולא אפקדנו, לבשת היא לי ולכלמה כי האמנתי בחפוי לכל לענו. — ואולם מדוע בנדה בי גם דָאָרע? האם כלואה היא כל הימים בביתה ולא תצא? אין זאת כי אם חלתה ונפלה למשכב, אלאכה נא היום לבקרנה וידעתי מה אָתה". ותקם ותלך.

בעד החלון נשקף בערנארד וירא והנה רָאָע באה אל ביתו ויך לבו אותו, יפיה וקצפו ערכו קרב בקרבו איש לקראת רעהו ולא ידע מה יעשה, לחזות בנועם פניה או להבוזת אותה. — הפעמון במבוא ביתו צלל באוניו, וישמע את דברי שומר הסף מגיד לה כי דָאָרע איננה והיא עתה בבית אחי אביה, ורָאָע חלפה ועברה ברחוב העולה אל הבית ההוא; וימחר גם בערנארד ויקם וילך אחריה מרחוק וישמור את כל צעדיה עד בואה שמה. „כן הוא, אמר בלבבו, אל אוהבה אל בנימין הגר שמה היא הולכת, שם תמצאנו ולא בפעם הראשונה, שם יבלו יחד רנעי

שעשועים בורעות אהבה ונשיקות' גערות, ואני פרד אין הבין שמתו כבודי לכלמה ועפר רגליה לחבתי בכרבי לפני! — לא, לא אשוב עד אם נקמתי בו ואחר אהדל!" — וישב אל ביתו סר וזעף.

וראָוע הלכה לתמה לראות את אוהבתה, את דאָרע אחותו, ולא ידעה כי בערנארד אחיה אשר ערנה אליו נפשה נהפך לה לאויב ולאורב במסתרים, לקנא ונוקם ובעל חמה; ואחותו, בראותה אותה, מהרה לעטרנה חסד ואהבה ותשיש אליה מאד כמו אם הרחיקה נדוד ותתי בדרך לא שבעה ימים כי אם שבעה ירחים, ובנימין עמד מנגד ולא התערב בשמתן אשר שפכו חליפות אשה בחיק רעותה; ובראותו כי אין קץ לדבריהן חלה את פניהן לכפר עליו אם יעווב אותן וילך לדרכו ולמלאכתו, כי תורת הרפואה חוקה עליו להגות בה יומם ולילה; אחר כן שבו העלמות אל בית דאָרע. לשוא חכתה דאָרע כי גם בערנארד בוא יבוא אליהן כדרכו לפנים להרבות עממן שיחה, לספר נפלאות ממכתבי הדרשות, או ללכת אִתָּן ברחובות ובגנים, כי לא בא. — גם אחותו ינעה בדי ריק ללכת אליו אל לשכתו ולדבר על לבו להשליך אחרי גוו עצבו ורגזו אשר בהבל יסודם, כי אין דבר — ככרה אוננו מחקשיב דבריה, אף גער בה ויאמר: „הנך עולל נבוב באין מה בגלגלתו, להבדיל בין טוב לרע לא תדעי, לך נקל לעבור ברגע אחד מרמעות שלישי לצחוק גיל ושמחה, שוא עצבונך והבל ששונך, אל דרך יושבי תבל לא למדת ואת עלילותי לא בחנת ולא ידעת, כי ישחקך לך תאמיני ואוהב לפני אויב לא תכירי, — ואני לא כן עמדי, את ערכתם וזרון לבם ידעתי, מסוה פנים נעימים לא ירחני להשוב נושאו לאוהב לי, כי תחת המסוה אלה וזרון — על כן עזביני נא, אחותי, ככל הפצך עשי, ואני בדרך זו סלותי אלכה, ולרעותך הנידי כי החליתי היום ולצאת לא אוכלה!" —

שמץ הרברים האלה השמיעה דאָרע את ראָוע, אשר השתוממה באד ולא ענתה מאומה, רק על משכבה כלילות חשבה לרעת: „מדוע קצף בערנארד ועל מה הרי האף הגדול הזה? מה הלאיתיהו? יענה בי, על מרמה לא חשה מעולם רגלי ולא עקבתיהו, הכי אמרתיו לו כי אהבתיהו ולבי בל עמו? ויהי להפך, חשקתי בו לאהבה אותו ונאלמתי ולא הוצאתי מפי מלין, האם גם זאת יחשוב לי עון כי החוקתי בצדקתי ובתמי, ולא העזתי פני לפרוץ נבול כבודי ולדרשו ברגע בהמצאו? להתנפל בורעותיו כמעט שלחן אלי? או יתקצף יען אמרתיו כי אוין עד תבונות הורי וממצות שפתימו לא אמיש? אם את כל אלה לעון ומרמה יחשוב, לא בינת אדם לו, אם כבודי איננו יקר בעיניו אין לו צדקה לדרוש ממני אהבה! — — ובכל זאת לא ידעתי מדוע כלתה לו נפשי וָאָאהבנו — אולי יחר אפו בי יען איננו מושל ברוח אהבתו העזה אשר כשטף מים כבירים תעבור כל חוק, ינפץ גם סלעים וכפים מדי עברו, רק אני חוקתי ממנו וכדור ממקומו לא ימוש נצבתי לקראתו ושבלת אהבתו לא שטפתי, על כן יגעש ירעש, ובעברתו כי קשתה ולא תצלח מאומה ירגז ויקצוף עלי — ואם ככה תהמה ותרעש אהבתו הגדולה אלי, הן אחטא אם לא אסלה לו, פשעי גדול אם לא אכפר עוני! — אבל אשמה אנכי כי הקשיתי את ערפי, אפחד פן בלי דעת קצותי כנפי אהבתו בהתעופפה אלי ובהתחננו לא שמעתי, ועל כן חדל עתה לאהבה אותי, זנחני ולא יאבה עוד גם לדבר אתי!" ותכך, ותמם ברמעתה ערשה. —

למן הלילה ההוא גדלה מבוכתה מאד — היא הבינה כי בעלילותיה הזרות הרחיקה ממנה את הדבר אשר לקרבה אליו נכסוף נכספה, חקרה ותדע כי לולא עמדה מנגד ביום שפוך אוהבה את שיחו לפניה, ולא היתה כפסל נכך צורף, אשר אליו ישתחוו אליו יתפללו והוא כתומר מקשה ואין יש רוח בפיהו להוציא הגה ולהשיב דבר — כי אז אהבתו אור יצאה והיא כבר שברה צמאָה. — ועתה כעובדי פסל המתהללים באיליים יעשה גם אוהבה; המה בראותם כי תחנניהם לא לעזר ולא להועיל, ועצביהם מאויי נפשם לא ימלאו, יתנו פסלם למהלומות ואת מסכתם ידושו את הקוצים ואת הברקנים, אף יזרום כמו דוה! — וגם הוא בהובישה אותו משברו יסר ייסרנה בבז וקלון, יבחל בה ולא יאבה גם להביט עליה. — — — אמנם תושיה נדחה ממנה איך תתקון את אשר עותה? במה תשיב לבו אליה? הן כבודה יגדר בעדה ארחה ולא תוכל לבוא אליו ולהגידי לו כי תאהבנו, להתחנן אליו להשליך במצולת הנשיה עברתו ולחדש את אהבתו הראשונה — הן בתחננים גדולים כאלה תקל בעיניו ותחיה לבו, ואם לא יכבדנה ולא יוקירנה,

לא יאהבנה! — להניד את כל לבנה לאחותו רע ומר היה לה גם כן, כי היא לא תכחד מאחיה ותספר לו את כל דבריה, ובזאת תעולל בעפר קרנה ועד מחו חפצה לא תניע! — כה אבדה עצה ממנה העזובה בארץ נכריה באין אב ואם, אה ואחות, אשר ישלחו לה עורם, ומאומנתה העומדת על משמרתה לראות את כל מעשיה הצפיה בלב עמוק כל מחשבותיה, וגם דמעותיה מתחה מעל לחייה לבלתי תהלכנה רכיל ותנלינה את סודה. —

ימים אחדים סגרה בריחי ביתה בעדה ולא יצאה, קפצה על כל הארץ ומלואה קצף גדול, ותאמר: אין אהבה ואין חסד בלבב מתי תבל, שקר אהבת גבר אם כמו רגע והפכנה למשטמה, שבע תועבות בלבו אם יחנן קולו ובשמה ישבע, — לו היתה אהבה בלבבו רגע אחד באמת, כי עתה עמדה לעד כימי שמים ולא חדלה! — מי האמין לשמועתי! לב בערנארד נהפך לשנוא אותי, תחת אהבתו לפנים ישטנני היום, תחת רדפו אחרי כצלי—יתחבא, יבוגי וימאסני. איך תוכל אהבת אמת להכחד מן הלב ולהתמוגג כקרה לפני שמש? על אהבה תעו יד הקנאה לברדה, כי לפני זעמה מי יעמוד, אך מה עול מצא בי כי יקנא וינקם ורחק מעלי? — אך מה אדבר, אולי אחרת הטובה ממני פתתהו ויפת — יהי כן או כן הוא הטיף לי אהבה לא נאמנה, וידות כוונת, ועל כן נשמדה כמל בקר ואיננה, ולמה זה איפוא אפנשנו בנן ואשמע עוד חלקות מפיהו, או אלבש בושת בההירישו ובחשבו אותי לנכריה? — רק איש בלא לב יוכל לשאת חרפה כזאת ועושה אלה נבזה הוא וחדל אישים, — לא, לא אצא ולא אראנו עוד!" —

וכן עשתה; מפתח ביתה החוצה כשבעה ימים לא יצאה, ספרים רבים קראה, וכנף הרננים בחדרה השמיע קולו קול עז, כי הכתה עליו בכל כח אצבעות שתי כפיה, וברעם נבורות זמרותיה לא שמעה קול גון נפשה. אומנתה ראתה כן תמהה, שאלה ואין מענה, גם לעת האוכל החרישה ורק מעט בא אל פיה, גם מאכל תאוה וזמה — עד כי ממסגר מבוכתה הזאת הוציאה אותה דאָרע, אשר האמינה כי חולה היא, ותבוא אליה לשאל לה לשלומה.

— מדוע זה ימים רבים הסתתרת? לא ראינוך גם לא שמענו ממך? שאלה דאָרע.

— יען כי בימים האחרונים אנכי אליך לא נשתה; מאז נורל אחד היה לשנינו, את היית רעותי ואפסך עוד, וגם אנכי נבחרתי ממך להתרועע אתך, ובלעדי לא התחברת עם עלמה בארץ, על כן לא עבר גם יום אחד בו לא ישבנו יחד באהבה וידידות, וחלק כחלק חלקנו גם משושנו גם דאבון לבנו, הצינו אותם לשנים ונהי כשתי אחיות יורשות רכוש אחד ושלום היה בינינו באין מכלים דבר. — לא כן עתה, נפרדת מעמי ותופר האחוה, את מברת את לבך במחיר עתק, במחיר אהבה אשר לא ישוו בה כל הפצים, ומחית מלוח הלב הזה כל זכרונות דברי הימים הראשונים. — עתה נשארתי לבדי ולבוא אליך לא אוכלה, כי איך אשא ירי לחסום מומותיך אשר לא לך הנה, כי אם קנין דודך? — מעתותי חמד ועונג רב אשר נתנו לך עתה למנה גם בהיותך לבדך ואין אהובך אתך, כי כל מעינך בו — אם אקה בחוקה רנעים אהדים הלא ננובים יהיו אתי, וזה עון פלילי! — על כן בחרתי שבת ביתה גלמודה מהתענג בביתך ולא במשפט — אחריש אתאפק בעניי ואשא בשיחי לבדי, ואל יאמרו לי כי הניפותי חרמש על קמת רעותי, אל יאשימוני כי עברתי ולקחתי מן החרם אשר הקדש לאחרי ולא יפדה!

— רוח המליצה תשאך על אברותיה, עיניך דלו למרום ולא תהוי את אשר בארץ מתחת; אהבה ואחוה מעולם לא התבוללו, יען כי שונות הנה למיניהן; את דודי אהב וברית אחיות בכל זאת לא תופר — הראית מימך בחור ובתולה אשר באהבה התלכדו כי יעזבו ערים נושבות וילכו לגור במדבר ערבה? ישנאו את כל יושבי תבל ועל אהבתם לברדה יחיו בשימון, מקום לא תעבור בו רגל? עוד יבוא יום ותאהבי גם את, אז תדעי יושר אמרי ותביני כי אמת הנדתי. — אשה אוהבת איש וחתן חושק בכלתו מרעיהם לפנים לא יפרדו, ויהי להפך, כי במושב רעים ובתוך עדת אכזריים נעים להם לדעת בסתר לבנם, כי רחוקה מחשבתם ממחשבות כל הסובבים אותם, וכי לא כסף וזהב, לא שית ולא שני, אף לא תענוגות בני האדם—צחוק חלקות ומתלות, את שניהם במענדנות יקשרו, כי אם אהבה טהורה העומדת לעד! — אהבתי את דודי, כן הוא, האהבה הזאת תשמחני, אך גם דרך עוצב בה, שושנה היא וחוחים רבים סביב שתו עליה — לו יכולתי לאהוב אותו ולא בסתר, להתענג על בחיר נפשי נגדה נא לכל מכירי, כי אז הייתי

צלחה באמת, אך עתה — לספר כל אלה הוא לך ליותר, נפשך יודעת כי כרתנו ברית במסתרים ומבני ביתי התעלמנו, ומי יגיד מלפנים אחרית הדבר בהודעם, אולי לא יאמרו קשר לכל אשר אמרנו קשר! — וכאשר כל ששון או יגון, כאש עצורה בבטן האדמה לא תנוח עד כי תפרוץ החוצה, בלב איש לא יסתתרו, כי אם יפנו דרך למו ויעבורו אל חיק רע נאמן היושב אהנו לבסח — נלאיתי כלכל גם אנכי בקרבי גם ששוני גם אסוני, כמשא כבד המה לי, וכל הימים האחרונים האלה הכייתי לך כי בוא תבואי אלי למען אדברה אתך וירוה לי, כי את לבדך בתבל ארצה יודעת כל תעלומות אהבתי. — ממוצא הדברים הלא תשכילי ותביני כי לא כאשר דמית כן היה. אהבתי לא לצור מעון היתה לי להתלונן בצלה ולהבדל מכל יושבי הארץ, כאשר אמרת, היא תשביעני עונג גם תרנני עמל וכעש למכביר, ידעתי כי נכון בידי יום השך, רק בעצתך אם תסעדיני אושעה.

— לא חדשות הגדת לי היום, ידעתי כל אלה; ואולם איה איפוא פיך אשר אמרת כי מערוך מלחמה לא תחתי, וכי חילים תנברי ורצונך אור יצא? עתה הגיע עדיך ותלאי! — ומה לך איפוא כי פחד פחדת, הן לימינך איש זרוע וגבורה, הכם ונכון, הוא אוהבך אשר לא תשליכהו עצתו לרוב את יריבך, אף יכול ויכול — וכן נגע באהלך לא יקרב, ורק טובה תבואתך, אשריך כי בנעימים נפלו לך חבלים ויגון ואנחה יגוסו! — ואני אשוב לדבר דברי כי לא אוכל לבוא אל ביתך, אין דבר עוד אשר יקרב אלי, משוב דרכך ואהבת דורך העוה הבדל יבדיליני מעליך, ולמה זה אבוא להשיביעך ממרורים? הן מנת כוסי רעות רוח ופלצות! — מי יתן וירחי עמל מנו לי לשבת עוד פה יעבורו קל מהרה, או בצל קורת הורי אשכח כל תלאותי, ומעצבי ורגזי שם ינוח לי! — ותפן לירכתי החרד ותמח במטפחתה דמעותיה; ותמחר דאָרע לחבק אותה ולנחמנה.

— אחותי, מה זה ירע ללבך ולמה תבכי? מדוע קנאת בשלומי ותהדפיני מפניך? מתחת יד אומתך לא נקרא לך דרוו ערנה, כי רכה את, ונאוש תאמרי? הכי תהפך מדרה התבל ומלואה לתהו ובהו ולא תמצאי עוד איש יקה לבך וישא חן לפניך? — אמנם שגיתי, דבר סתר יצוק בך וכאבן מעמסה הוא בקרבך, ואת תמאני להפקיד את סודך בידי, מדוע? האמנם לא אוכל להצפין בקרבי את אשר לא תחפצי כי יודע בשערים? האם מעלתי בך מעל אף פעם אחת בכל ימי חרפנו ונליתי לאיש את אשר טמנת בלבבי? או תאמיני כי קצרה ידי מהושיע לך? הן ראית כי לא התרפיתי ביום חשקי וכן כל חפצי אשלים גם בימים יבואו, וגם בגלך אעשה כל אשר לאל ידי, ואתך אני להצילך מכף לחמך ודורשי רעתך. — אנא, אָחות יקרה, דבר ממני אל תכחדי!

— ידעתי כי חסדך מאתי לא ימוש, אחותי, ולא אכחד כי בתבונתך התהלכת בחקר לבי והוצאת משפט אמת כי דבר כמום עמדי אשר לא הגדתי לך עד עתה; סלחי נא לי אם גם היום לא אוכל להביע לך מצפוני רוחי ולא אניד לך מאומה, יען כי בדבר הזה ישל כה עצתך והועל לא תועילי לי בחכמתך. — אולת תהיה לי להיות עליך למורה ביגוני, להאדיב את רוחך הטובה במרי שיחי כאשר אין לאל ירך להושיעני, וגם ידי לא תושיע לי, לא אחכה עוד כי בוא תבוא תקותי, יען היא נכובה ועד נצה נכרתה. — יש נצורות חתומות בבטן גבר אשר אין עון ואין פשע בהנה, ובכל זאת יבוש ויכלם לגלות אותן גם לאחיהו ורעהו, — על כן אחת אשאלך לבלתי חקור את הדבר, אסבלנו ואשאנו בקרבי ואקחנו אל ארצי ולמולדתי, והוא ימות עמי בבוא חליפתי ואיש לא יבין דרכו, ואם תצלח לי לשכחנו אשמחה ואעלצה מאד! — עתה היטיבי נא ברצונך לצאת עמי אל הן, החורב אכלני בכית זה ימים רבים, אפער נא פי ואשאפה רוח צח, גם פני מתים מחלד הלקם בחיים לא ראיתי זה שבוע ימים, הבה ונלכה ונראה את ההמון הגדול המתעופף כעדת דבורים לאסוף צוף וכל מתוק כאשר ימצא. —

— לא אחפין לחרוד במחקרי מחשבותיך, אך אחכה מעט מועד אולי תשני את דרכך, תשובי ותאמיני בי ובעד סודך לא עוד תחתומי; לבי יגיד לי כי לא צר כחי להושיעך גם בעצה נאמנה גם בפועל ידים. — שבעה ימים ישבת בדר והרבית כעשך עמדך, לא יפלא בעיני אם הכה שורש בקרבך עד כי ברב עמל נסיענו ממקומו — לולא באתי היום אליך כי עתה החלית

ונפלת למשכב מרוב יגון. — איש חמס ושוקד און ינתן בבית הסוהר ושם ערירי ישב בחדר כלאו כפר עונותיו, ואת אומללה על מה יסור יסרת את נפשך קשות לשבת כלואה הרחק מכל אדם? חי נפשי כי לא אבינה כל אלה, — עתה נלכה, אקוה כי צללי הנן והמית אדם רב יפיהו באפך נשמת חיים חדשים ואת תונתך תשכחי!" — ותצאנה, ושפחה ראווע אחריהן.

הנן היה גדול מאד ונחמד למראה, בו נקבצו ובאו כל תענוגות האדם; פה כנור וענב, הלילים ותף השמיעו זמרותיהם, שם מקהלות שרים ושרות נגינותן רננו; פה יצאו בחורים ובתולות במחול משחקים ויפזו ויכרכרו עד להפליא, ושם הראו עושי נפלאות את כחם ונבחרתם בהתהלך על חבל מתוח ברוח וגבוה מן הארץ, וברקוד עליו כאילים ולא כשלו; גם חוברי חברים היו שמה אשר הוציאו ממנבתם — הריקה ואין בה מאומה — ציצים ופרחים רבים ושונים מאד ויפזרום על ראשי ההמון, או הפכו כדורי עץ בורקס אותם השמימה ליונים מעופפות, או שפכו מבקבוק אחד אלי גביעים רבים יין ממינים שונים, גם שכו גם חלב — ובכל המקומות האלה היו אנשים ונשים אין מספר, מחאים בף ומריעים בקול: „האָה! האָה!“ צחקים ומשתעשעים, אוכלים ושותים, אין שמה פנים נועמים, אין איש מצוק ומר נפש, כלמו ששים ושמהים ועל החיים יתענגו! — וגם ראווע שכחה את כל תלאותיה ומשכה ידה את העליונים, ודאָרע שמחה מאד בראותה כי צלחה לה להשכיח את רעותה את רעות רוחה, עצבה וקשי יומה — והנה גם בנימין יצא מתוך ההמון ויקרב אליהן.

לקראתו שמתו שתיהן, כי הוא היה איש שפתים ובעל לב שמח בכל עת, ובמדברו הנאוה ספר להן דברים מצהילים נפש ומקרים מעוררים שחוק — ויתהלך אתן לאורך הנן ולרחבו, ועל כל אשר ראה או פגש בדרכו העיר בלשון למודים את לב העלמות, וכל הדברים אשר להם נאוו צחוק ומהתלות היו לחצי לענו למטרה, ותצחקנה ותלעגנה אתו יחד ותהיינה שמחות וטובות לב, עד אשר באו אל השפירי הנמיו שמה ברב הוד והדר, וימחר בנימין ויתן להן כסאות לשבת, ויצו להושיט להן מים קרים, מרקחת וכפור מתוק ותישבנה את לבן, והוא ישב גם כן אצלן וישמחן בדברים נעימים.

ברגע ההוא יצא מבין שדרות האלונים הנבוהים גם בערנארד — אשר היה לו ביום ההוא לזרא לשבת בכיתו, ושרב ושמש גרשו אותו מחריו לשוב נפשו בצללי הנן — ויקרב אל החברה הזאת מאחריה, וכמעט שזפתה עינו מדר ויפן שכמו ללכת מאתה ולהחיש צעריו אל עבר אחר.

היום רד, ותצאנה העלמות מן הנן לשוב למעונותן וגם בנימין הלך אתן, וילכו יחד בראשונה אל בית דאָרע ומשם הלכה ראווע עם בנימין אל ביתה, ושפחתה אחריה. — כל זאת ראה בערנארד בעד חלונו, והקנאה התחדשה בקרב לבו ובכל עזה אכלתהו. — בימים האחרונים החל לשכחנה, ועתה החליפה כח ודמי לו לא נתנה. „כאשר הוצאתי משפט מאז כן קם וידי, אמר בלבו, הוא היה בעברי ויכה רסיסים את תוחלתי, גם נערים ישחקו עלי כי לא הבינותי זאת מראש ולא ידעתי מאומה. ולאחותי אשתאה כי מצאה את לבבה להצדיקנו ולאמר אלי כי שנית, הן היום ראיתיהו בתוך הנן עמה, גם לפני רגע רחף אחריה, וגם היא האירה לו פניה ותחוננה! — אך אחותי נערה תמימה וברת הלבב, לא תוכל הבין כל אלה, ולא אפלא אם בכל נפשה תשפות שלום לי; ואולם אנכי ידעתי את גלילי האנשים ותועבותיהם, אשר בחיותם ערומים ויחפים ובאין אגורת כסף באמתחתם, לא יקשו בעיניהם כל עול וכל מרמה לצודד נפש עלמה נכריה, באין אָב ואם אשר ישגיהו אליה ויתבוננו לכל מפעלותיה, לעָר את עיניה ביפו פניהם ולגנוב את לבבה בחלקות ולשון מרברת גדולות ולרשת אָתה כל רכוש אבותיה, בו לא עמלו ולא יגעו! אך מה אדבר, לא אוסיף עוד עבור לו, כאשר עשה לי כן אעשה לו, הוא מדר את חיי בעלילותיו הנאלחות, עד כי קצתי בהם ואבחר במות, גם הוא לא יאריך ימים על הארץ, אורח לא ישוב אוליכנו — מחר אקרא עליו מלחמה ואחד משנינו ירד אל שחת, אמותה ואז מכאובי יחדלו, או ימות הוא ואז תשעשע הנקמה את נפשי כל ימי חיי, וידעתי כי לא נתתי לגבוה כמורה לחתקם בי ולהיות לו למשחק! —

XI

בשוב בנימין למחרתו כעבור הצהריים ממלאכתו בבית הספר אל ביתו, בא אליו ציר שלוח
מבערנארד ובידו אגרת אדונו, בה כתובים הדברים האלה:

דלתי לך פתחתי שנים רבות וכאח כרע אתך התהלכתי, בימי עניך ומרוודך שלחתי לך עזרי וכל מחסורך
היה עלי, וגם לימים יבואו אמרתי להכין לך בית נאמן וארמה כי לא אעזבך לעולם— וזמנך גמול לי לא הבית,
כי מה מידך אקה? אך מו מלל לי כי תחת טובה רעה תשלמני? כבר כבדתוך כי נתתיך לפני איש ישר ותם
דרך, ועתה נפשי עלי תאבל בראותי כי שגיתי הרבה מאד!— ולו השחית את דרכך להרע לזרים, כי אז החרשתו
ומאסתך ולא דברתי אתך משוב ועד רע; אך היום התעבת עלילה לחרף את כבודי, וסבות קלון ומגינת לב לי,
למיטיבך— לא אוכל להתאפק לבלתי השב לך כגמולך, עונך גדול מנשוא, מעט הוא לי לשפוך עליך בוז
וחרפה ולבחול בך— ליסרך במשפט היום יצאתי; אתה שלחת ידך בחיי, כי כבודי שמת לכלמה והוא יקר בעיני
כחיי רוחי, על כן גם חייך יהיו תלואים לך מנגד! הבון נא לקראתי וערוך אתי קרב מחר בצהריים, בחרש מחויך
לעיר קרמה על שפת הנהר, השמש לא תוכל עוד להיות לאור יומם לשנינו ותארץ לא תשא אותנו יחד, אחד
מאתנו יעזוב את החלד הזה ובמחשבי שאל ירפד יצועו לנצח; בחרבות מרושות נלחם, ודעתי כי למדת את ידך
למלחמה, אנכי אבחר לי ער אחד אשר יערוך הקרב על אפניו, וגם אתה בחר לך ער כלבבך!— ואם תמאן
ומרות ולא תבוא לרגע הכסא אל המקום אשר יעדתי או אדע כי הנך נבל ורע מעללים, ולי תהיה הצדקה
לשפוך מעיך ארצה כאשר אמצאך!—

לא האמין בנימין למראה עיניו בקראו את המכתב המלא נדופים וגאצות כאלה, חפש כל
דרכיו ולא מצא לו עון מעורר מדנים בינו ובין רעו מאז, לא ידע על מה יתאנף בו וחמתו בוערת
לפתע פתאום, ויאמר אולי משנת הוא. — וירץ קל מהרה אל בית איש יריבו החרש, אך
בערנארד לא נתנו לבוא הביתה ויגד לו על פי משרתו, כי מחר ימצאנו במקום המועד ושם ידבר
עמו. — וירגו וישב אל ביתו סר וזעף, ויתחמק בהדרו למען יוכל להעביר על פניו כל עלילותיו
באין מפריע, ויאזן ויחקר וימצא: באשמת דאָרע באה לי הצרה הזאת, היא לא שמרה לפיה
מחסום ותגל לאחיה את מסתרי אהבתנו ואת הברית אשר כרתנו בטרם שאלתי את פיהו ופי
הורתו, על כן עלה עשן באפו ולא יוכל לעבור על פשעי, כי הללתי בזאת את כבודו. — ועתה
מה אעשה? ירא ורך הלבב אינני, במערות צורים לא אתחבא מהדר גאונו עת יעוז בהקרתו, גם
אנכי אקום ואתעורר, ארבררה אתו מחר ולא אָבוש אשפוך עליו בוז גם אני, למען יבין לבבו
כי אשחק לכספו אלעג לזהבך, וכי חכמתי ודעתי מפנינו יקרו, גם אהבתי שהורה וזכה בלי פשע
ולא אל בצעו ועשרו לבי, כמוהם כאין בעיני! — צד לי לשפוך את דמו, אך כרחל לפני
נזוויה לא אהיה לעולם, אם יקום עלי לרצחני נפש אכנו ארצה ולא אחמולה!— ואהבת דאָרע?
האוכל עוד להרים פני אליה אחרי אשר יכה אחיה איש מצותי לרגלי? האם תאהב את רוצח
אחיה? הן מעול וחומץ אהיה בעיניה, על פשע גדול אשר כזה אהבתה לא תכסה, השנאה אשר
תשנאני תגדל ממנה ותבזני בלבבה עד נצח! — אללי לי! — אובד עצות אנכי ודעת פליאה
מני, מי יתן ותבוא דאָרע היום ואביעה לה רוחי, אולי דבר מה תראני אשר לא אראנו אָני! —
וכאשר ארכו לו הרגעים אשר חכה אל בואה, ולמען לא יחשבנו בערנארד לאין אונים ומפחד
להלחם אתו, לא אָחר ויכתוב לו תשובתו:

באין עול בכפי חרפת וגדפת אותי, כי חשבתי דרכי ולא מצאתי לי חטא, אם כן מהרת להוציא משפט
בטרם חקרת ודרשת היטב — על כן אם אפגשך מחר בחרב הוא, לא יען כי אשמע לוקרך, אך לקול כבודי
הצועק חמס כי אותו בקלון המרת, עקב כי בזיתי ותשפוך עלי חרפה במים, — חסד לא עשית עמדי מעולם,
כי אם שכרי נתת לי כופר יגיע כפי; ולו יהי כדברך כי גבר עלי חסדך, תשנה מאד אם תשוב כי הוא יכול
לתת לך עז ותעצומות להשפילני עד עפר ולחת אותי לגדופים ללא דבר! — רחום אתה ועל נדיבות תקום,
כאשר חשבת, ופתאום נהפכת לי לאכזר חנם? האם פזרת נתת לאבינו רק למען תקנה אותנו לעבד עולם וברגל
גאווה תרמסנו? או תדמה כי רק לעשיר יכרע ירביץ על כספו כבוד יאתה, ואשר מטה ידו לא יחוש מאומה וכי
גם לב בשר לו אין? ועוד יספת על פשעך חטאת, כי סגרת דלתך בעדי היום ותמאן להגיד לי מדוע בחמתך
תיסרני! — לא, לא אסלח לעונך, צא מחר והלחם אתי! —

כמעט שלח את צירו לבערנארד והמכתב בידו, באה דאָרע אל ביתו, ויחל עוד מעט עד
אשר נחו שקטו סעפיו בקרבו, ויצא אליה, אך בני הבית אפסוה ולא יכול לדבר אתה — ויקם
מעל כסאו ויקרוץ לה בעיניו, ותקם גם היא ותחל ללכת אתו בחדר אָנה ואנה וישם באונה חרש:

המנוח מ' אברהם (אלבערט) כהן ז"ל

לשים שם משטרים בקהלות ישראל ויבא לפני הקיסר נפוליון השלישי לבקש על אחיו באלגיר, ובשנת 1846 הלך שנית שמה וברכנו התיצב לפני הביי בטונים להמליץ על אחיו. הוא היה בין המשתדלים לפני ציר השולטן ומושלי אירופא, לתת בתוגרמה חוק שווי הזכויות ליהודים כלנצורים, ובמלאכות הקונסיסטוריום המרכזי

מצרפת ובית ראשה-שילד נסע בשנת 1854 לירושלים ויתמוך ביד היושבים לפני ה' ויחל להביא סדרים בארץ הקדושה ולכונן בתי חסד ובתי חנוך, ויעמוד לפני השולטן להמליץ על אחיו, ואחינו באיטליא מטבוע למזכרת פעולתיו. בשנת 1856 הלך שנית לירושלים ויעמוד עור הפעם לפני השולטן, וכן בקר את ארץ הקדושה בשנות 1864, גם 1869. בשנת 1860 הלך למארוקא להשתדל בעד אחיו הנמלטים מחמת ידי מציקיהם, והשולטן הבטיחו להגן עליהם. — אך נוסף על כל עמלו לאחיו ונדבותיו הרבות אשר פזר מכספו אשר הננו ה'—מלבד מה שעשה

כגבאי של צדקה לבית ראשהשילד — האציל עוד מועד לתורה ולמחקרי דעת ויכתוב ספרים ומאמרים במ"ע רבים. תכונתו מלאה הניחה ומוגו היה טוב, מדותיו ישרות ומוסרו יקר להלל, שכלו חד וריריותו נפלאה ולא ידע ליאות בעבודתו. בשנת 1862 נתקבל לאזרח צרפת ובשנת 1867 זכה לאות הכבוד ויקר "Chevalier de la Légion d'honneur". את בניו ובנותיו גדל על ברכי התורה והחכמה ויראת שמים. עבודתו הרבה התלישה את גוו, וביום ר"ח ניסן תרל"ז (15 מארץ 1877) גוע ויאסף אל עמיו. —

גולד מוצאי י"ב תקע"ה (14 סעפט. 1814) בפרעסבורג, בן טובים מעלאס שבאו להשתקע באונגארן, הונך מנוער על ברכי התורה, ובן י"ב שנים הלך לווען וישלם חוק למודו בהאנויווערזיטעט בתורת הפילוסופיא בשנת 1834, ולא פסק מללמוד תלמוד אצל הרב דמתא הורוויץ ז"ל, וגם בקר את הביבליותיקא הקיסרית וילמוד שפת ערבית

וסורית בלי מורה, ויהי רצו לפרופסורים וחכמי מעלה, ואחד מהראשונים מנהו למורה שפת עבר כסימינאריום פרוטיס-טנטי. אך כלם יעצוהו ללכת לפאריז להשתלם בלמודים ויתנו בירו מכתבי מליצה. בשנת 1836 הלך לפאריז, ובסורו בפ"ס דמאין לבית הבארץ ר' שלמה ראטה שילד מצא חן בעיני בתו אשת הבארץ דזשעמס ראטהשילד מפאריז והיא בקשתהו להיות מורה דת לבתה הילדה. — בפאריז למד בחריצות שפות שונות וימהר לדבר צחות ולכתוב: ערבית, אשכנזית, צרפתית, איטלקית, בריטנית, ערבית, פרסית ויבן גם סאנסקריט, ויתפרנס

כהוראות שעה. בשנת 1838 הלך למסעו באיטליא עם משפחת ראטהשילד וילוה אל הבארץ בהתיצבו לפני האפיפיור גריגור XVI. ובשובו בשנת 1839 ממסעיו בשווייץ ומדינות אחרות נקרא להיות מזכיר לכל מעשה הצדקה לבית ראטהשילד. מני אז פעל ועשה רבות להביא סדרים בעדת פאריז ולעורר רוח היהדות בכל ארץ צרפת, כי הוא היה ירא אלהים ושומר מצוה ויודע ומוקיר תורה. כמעט כל בתי החסד והחנוך בפאריז נוסדו על ידו או ידו, תמכתם ותשם משטר בתוכם, ויהי גם למורה בכימ"ד הרבנים שם חנם. בשנת 1841 הלך לאלגיר

לגרש את האויב מקרבם ויבטיחם לתת להם אח"כ משפטים ישרים ברוח העת החיה. ורוח לבשה את הפרוסים ויקומו לקול הקריאה, וגם היהודים התחברו עמם ויעזרו לגרש את האויב מארצות אשכנז. הפתאים האלה אשר למדו אל דרך הגרמנים ויאכלו מזבחייהם, להראות להם כי יבקשו קרבתם וישאפו להתבולל בהם וכמוהם נסכה עליהם שנאת הצרפתים רוח עושים, הם בעצמם הכינו להם כידיהם את הכבלים אשר הושמו אחרי כן על רגליהם להצר צעדיהם בנתיבות החיים בחברת אזרחי הארץ, אשר שפכו כמותם דמם על מערכות שרי. באָרנע יספר בשפתו השנונה: „אמי ישבה ולבה חרד לאחי פֿהיליפּ, אשר ירד במלחמה, והנה נצחו הגרמנים וילכדו את העיר פֿראנקפֿארט, ובאותה שעה אבדתי אני את משמרת פקודתי“. היש לנו צחוק המקרה גדול מזה? ככה היה גורל היהודים בכל הארצות שעמדו בימי נצחון נאפוליון תחת ממשלת צרפת. הגרמנים לקחו נקם מאת היהודים על כל הרעה אשר עשו להם הצרפתים, לאשר יהודים וצרפתים נחשבו בעת ההיא לאויבי הארץ, אף כי היהודים האלה יצאו בחפץ לבבם, בלי שום אונס ומכריח רק כמתגדבים בעם, ללחום מלחמת ארץ מכורותם מאת לוכדיה כח — הצרפתים.

אבל גם גורל הגרמנים לא טוב היה בעת ההיא. כמעט שבו לביתם אחרי אשר שפכו דמם על שדה קמל, יעצו להם המושלים לשבת שקמים איש איש בביתו ולהשען אל בינת מלכם וחסדו, אשר ישפיע עליהם ממרום כסאו. רבים מבני אשכנז שמעו לעצתם ויתנו לבם לקרוא בספרים עתיקים בשפת לטינא, ודברי הימים להסופר מאצימוס היו למשיב נפשם, כי שם שמעו את אשר יספר להם הסופר הזה מאבותיהם הקדמונים בהתגוררם עוד ביערי מייט; אחרים שבו להתרועע בבתי המרוח ולשתות לשכרה כאבותיהם לפנים ולהתחרות אל דרכיהם, אשר בשכרותם מכרו עצמם לעבדים, כאשר יספר מאצימוס. אך מספרי הסופר השונא לישראל זה למדו לשטום את היהודים ולהביט עליהם בשאט בנפש. רק מעטים מבני גרמניא זכרו את השבועה אשר נשבעו להם המושלים בצר להם, וירגנו באהליהם על אשר יקפחו שכרם בעד דמם וחלבם אשר הקריבו על מזבח אהבתם לארצם ואמון רוחם למושליהם להשיבם אל כסאם ומלכותם; אך רע ומר היה גורלם בעד דרשם צדק, כי הובאו ככלא לשבת ברד עד עת קץ ולהשכיח מלבם חלומות שוא והבטחות ותקוות חרות ודורו. טובי הגרמנים נרדפו על צואריהם והמושלים נטרו להם איבה בלבבם. שנות 1820 עד 1825 היו שנות חרפה ודראון עולם להגרמנים. או החלו לקרוא „העפ, העפ!“ ר"ת „Hierosolima est perdita“ לכל עברי אשר פגעו בדרבנם.

בעת הרעה הזאת לישראל קמו להם מקרבם גואלים חדשים, אשר קנאו לשמם — הלא הם: לודוויג, באָרנע והיינריך היינע. — ביום 18 מאי 1886, בשנה שמת בן-מנחם, נולד בפֿראנקפֿארט דמאין ליב ברוך, אשר החליף שמו בשם לודוויג באָרנע כאשר המיר דתו. אולם המים המקודשים לשם גואלם אשר הוא עליו כהני הדת לא שנו משפמו ורוחו, אביו היה מנכבדי העדה בפֿר"מ ואחד מבאי-כחה לוועד הברית (קאָנגרעס) בוויען בשנת 1815. שמה השתדל לטובת אחיו בני עמו, לבלי ימעיטו זקני העיר את זכויותיהם בשופם לממשלתם; אך חפצו לא הצליח בידו. או ערך בנו הצעיר ליב מכתב מחאה נגד רשעת מנהלי העיר, אולם אביו מנעהו להוציא דבריו לאור. בשנת 1819 כתב באָרנע מאמרו „למזבת היהודים“, שנכתב בותרון הכשר ודעת, אבל בלב שקט ובקר רוח (ספרי באָרנע II 26), ועוד כתב מאמר בשם זה (שם 215), בו מזכיר דבריו את אשר ערך לשלוח לצירי הממשלות הנוצרים בוויען. שם (216) הוא אומר בפירוש, כי המאמר הזה נכתב לפני שלש שנים, אך לא יצא לאור, יען כי לא זאת היתה תעודתו. גם במאמר הזה נראה רוחו הכביר. שנים אחדות אחרי כן כתב מאמר בקרת נקוב בשם „היהודי הנצח“, נגד הצורך האַלסמ (ס. באָרנע VI, 39—1), בו שפך קיתון של ליצנות ולעג על פני שונאי ישראל ומשחיר פניהם בשולי קדרה. בעת ההיא התנצר כבר. כפי הנראה ידעו זאת תוריו, כי באחד ממכתביו משמומגארט להאשה וואהל (בשנת 1821)) מזכיר, כי אמו שמעה בפעם הראשונה כי בא בברית הנוצרית ולא דברה דבר. אביו בקש להצליחה בהשתדלו למענו אצל השר מעטמערניך, ראש יועצי מלכות אוסטריא, לתת לו משרה נשאה במדינה, אולם באָרנע כשמעו זאת מאן לבוא לוויען ויחר לאביו מאד.

בשנת 1830 בא להשתקע בפאריז ומשם כתב „מכתבו מפאריז“ לזכר עולם לו ולבני דורו. ביום 12 עֶעֶבֶר 1837 שאלהו הרופא אם יחוש מעם מר בחכו, והוא השיב לו בלצון: „אין בחכי שום מעם כמו בספרת האשכנזית“ ובערב היום ההוא מת.

האיש המצויין הזה אשר פעל ועשה רבות לטובה האשכנזים הועיל גם להתפתחות היהודים, בשנת 1802 בא לבית הרופא מרדכי הערץ בכערלין, הנזכר למעלה, והוא היה אז נער בן שש עשרה שנה. אביו שהיה למראה עינים יהודי שומר אמונים כאבותיו ידע בלי ספק את הליכות בית הד"ר הערץ ואשתו הענריעטמע גם מרם שנחמצה לגמרי, ולא נכחד ממנו כי אדוני הבית וכל הבאים לשחרם יבעטו באמונתם ולא ישמרו פקדי דתם, ואם ככל זאת הפקידו את בנו הצעיר על ידיהם, אות הוא כי לא היה לו למורת רוח, אם ילמד בנו משחרות ילדותו להבנות תורת אבותיו. הענריעטמע הערץ לקחה את לב הנער בקסם על שפתיה וביפי תארה (כפי הנראה בקשה האשה הוואת תמיד אהבה מכל הקרב הקרב אליה, אם זקן או עול ימים, בן בריתה או מאוזה עם ואמונה שיהיה), והנער דבק בה לאהבה אותה, והיא אז בת ל"ח שנים. וכאשר הרחיקוהו מביתם כתב לה מכתבי אהבה הנודעים בשם „מכתבי באָרנע הצעיר להענריעטמע הערץ“. ממכתבו אלה נכיר את התורה אשר למד בבית רבו ומדריכו מרדכי הערץ. באחד ממכתביו (מיום 26 מאי 1805) הוא לועג לכל גאון תפארת עמנו מאברהם אבינו הראשון עד שלמה המלך החכם וממיל ספק בדברי הימים ויכחיש את הכתוב ומפורש בהם, ויוסיף לשפוך לעגו על היהודים בני דורו, כי גרועים הם מהראשונים וכאחד האנטיסמיטים בימינו וצוררי ישראל בכל דור ודור יביא דבת היהודים רעה לפני קהל קוראיו, באמרו כי כל מגמתם רק לרכוש הון, „כסף! כסף! ורק כסף! זה הוא פרי כשרונם ויתרון רוחם?“ — יחד עם הלקח הזה, לתעב את עמו ורתו, אשר שמע בבית הערץ, בא בקרבו גם רגש היואש. במכתבו להענריעטמע הערץ מהאללע מיום 26 יולי 1806, הוא יתאונן כי בראותו בראי מוצק את פניו הכואבים וכי תש כחו, יבוש ויכלם ורוחות רעות יסתערו בקרבו ויאמר לנפשו כי עד עולם תחל בעפר ואלה דבריו:

הנני צעיר יומים, ואולת ידי באפס כח לעשות רעה לאיש, ובכל זאת רבו רודפי, יען יפחדו ממני. — אם בן הוא בעמדי עוד על הונף הנחר, מה יהי בעת אחיה על האניה הצפה על פני המים והסער הולך וחוק? אז ימרטו האנשים כחרפה לחיי היתודי, האין זה שחוק מכאיב לב?

פה נכיר לֵב היהודי הרואב וכואב על גורל עמו, אבל לא ארכו הימים ורב באָרנע נחקר, כאשר אמר אחרי כן: לא חוסם הלב, רק חוסם השכל, לא בלבי רק בשכלי אלחם. ועליו אמר גרין: „לא היהודי המתאבל על חורבן ירושלים נראה אחרי כן, לא את התכם בן-מנחם אשר ירמה להגרמנים בכל דבר, למען יזכירוהו מקומו בין חכמי הדור, באָרנע שלח ידו ויניע בכת מיתרי הלב וילחם עם מתנגדיו רוח הזמן ומקריו!“

ביום ז' עֶעֶבֶרואר 1832 כותב באָרנע:

„פלא הוא ותחי לפלא! ואם אמנם פעמים רבות קרה לי כזאת, בכל זאת כחדשות היו בעיני — זה יחרפני לאשר יהודי הגני, השני יסלח לי העון הזה, והשלישי יהללני בגלל זאת, אך כלמו לא ושכחו כי עברי אנכי. היתרות ענה עונה והגרמנים לא יוכלו לצאת מחוג המעגל הזה. לא נכחד אמנם ממני מוצא הדבר: הגרמנים האמללים יושבים בשפל המדרגה ועליהם שריחם, גדוליהם, כהני אמונתם ולוחציהם, לכן ישמחו לראות כי יש אנשים הנשפלים עוד מזה, וזאת נחמתם בענים על אשר באצילים לא נמנו, כי עכ"פ אינם יהודים, ואני לא הורתי וילדתי עברי מררה ועצבה את רוחי ולא הכתה אותי בסגורים. לא היתתי כדאי לראות אור שמש, לולא הכרתו תודה ליוצרי כי בראני יהודי וגרמני, רק יען לפעמים יחרפוני הפתאים בעם... הלא יען ויבעין גולדתי עבד עבדים אדע ואבין מה היא החרות וכדעתי כי אין לי ארץ מולדת ארגיש ביתר שאת החסרון הזה, ויען ארץ מולדתי היה רחוב היהודים בפראנקפורט דמאין, לכן אחפוץ להרחיב גבולות ארץ מולדתי בכל המקומות אשר בני אשכנז יגורו שמה... אל תבוזו ליהודים, בהאמינכם כי לו הייתם במקומם הייתם טובים מזה, הלא לו היו הם עצומים במספר כמובחם היו טובים מכם. אתם הנכם שלשים מיליון גרמנים ובכל זאת נחשבתם רק כשלשים אנשים, ולו היו יהודים כמספר רב כזה, או אז אין כל אומה ולשון בעולם היה יכולה להתרומם מזה. אתם מנערתם את האוויר מאת היהודים, אך הלא בזאת הייתם עליהם סתרה מעפוש ומכליון חרוץ. אתם זררתם מלח השנאה בלבם ובגלל זאת נשאר לכם חי וקיים. כל ימי החורף (במובן התקופות הרעות כאשר היתה האנושות במצב הקפאון) היו היהודים סגורים במרתף, לכן לא נקפאו מקור וקרח. והיה כי יבא האביב וציוץ ציוץ, אז נראה מי יעשה פרי — היהודים או הנוצרים.“

פה נראה רוח אחר נושב ברעיוני באָרנע ונכין כי כבר שכה תורת בית הערץ ורעיו , כאשר הסכין מאז לשפוך דעג וקלם על האנשים האלה. — הוא ידע היטב רוח הגרמנים ויכיר גם שנאתם גם אהבתם לו ולעם מחצבתו, וכאשר כתב אחד ממשנאיו ומחפיו, כי יכבד את כל איש באין הברל בן איזה אמונה שיהיה, אולם בראותו רוע לבב באָרנע שהוא בכלל תכונת כל עם ישראל ועזותו העזה, אז עליו לדבר ביהודי באָרנע, כי רק היהודי עלול ומסוגל לעזות והוצפא כזאת. על דברי בלע ורשע כסל כאלה ענה באָרנע:

מה מאד גדלה עלמת הכותב הזה — אדוניו ציו עליו במפגיע לפגוע בכבוד היהודי באָרנע, אך הוא נזכר בעוד מועד: הן מאת הארון משה לויית כסף ומהארון אהרן אחפון ללוות כסף ואצל הארון יעקב אוכל להם הצהרים והארון אברהם ישלם שכרו משלם בתור מרגל ומלשון כו', אי לזאת ישמיע מראש כי כבד יכבד גם את היהודים".

עוד עלי להזכיר שקול דעת באָרנע והשקפותיו בתולדות דברי הימים. בעת אשר היינע הרים למעלה ראש את לוסהער בתור אדם המעלה, ראה באָרנע גם חסרונותיו ומומיו, ואם כי לא הציב את לוסהער כאבי אבות הרשעות הפרוטסטנטית, כאשר עשו אחרים המתנגדים לשטתו, בכל זאת הוציא משפטו עליו באחד מטה"ע הצרפתים (ספרי באָרנע VII צד 89-126) ויחליט כי כל העמים אשר לא שמעו לתורת לוסהער נאלצה תהיה להם, אבל הגרמנים בעלי ברית לוסהער ישארו במדרגתם לעולמים. ובאמת ראינו ונחזה את הרשעות העזה והנמרצה רק בארץ אשכנז, שמה העלתה נצה, שמה היתה לשטה מיוחדת ומסודרת ומשם נתפשטה בעולם, כהאנטיסמיזם בזמננו. העמים האחרים הרריכו מנוחה את היהודים וירעצום ירוצצום רק בהתחמץ לבבם בסכת מקרים שונים אשר העירו כל חמתם על היהודים, אך לא היתה המשטמה ליהודים לשטה מיוחדת בהפילוסופיא כמו שהיתה בימינו בנרמניא.

באָרנע היה תלמיד מובהק של לעססינג בהלך רוחו ובהשקפותיו. כמוהו נלחם מלחמת האמת והצדק מול השקר והעול; כמוהו לא נשא פני איש גם לגדולי ארץ, כמוהו ברעם וברעש השמיע ברמה קולו. כאשר התעוררו שרעפיו ורגשותיו בקרבו התנשא על יודבר משפטים עם בני עולה. ולפלא כי רק בדרך ארעי יזכיר באָרנע לפעמים את לעססינג, אשר היה הראשון לפקוח עיני עורים.

באָרנע דבק בשטתו של לעססינג והיינע הלך בעקבות נאָמהע אשר כבדהו מאד, תחת אשר נאָמהע היה לחגא בעיני באָרנע. סבת פירוד הדעות הזה הוא—היינע היה משורר, מליץ ופיימן מאד נעלה, ותכונת איש כזה שונה היא מתכונת שופט ברוח קר וברעה צלולה ונפש שוקטת כבאָרנע. לכן כבד היינע גם את לוסהער, אף כי לפי חות דעת גדולים חקרי לב לא יצאה תועלת משטתו לא למין האנושי בכלל ולא להגרמנים בפרט, וליהודים היה לרועץ; והיא יען היינע הרים כבוד כל איש אשר עזב את רשות הרבים ויבקש תנובות חדשות, הן גם את לגפוליון בננופרטי חלק בכבוד ויקר אין קץ.

אמנם פי שנים להיינע על באָרנע ברעיוני הנשגבים ובהלך רוחו, אבל נופל הוא (היינע) ממנו (מבאָרנע) בשיקול דעותיו הישרות ונכוחות למבין ושופט מישרים וגם בתום לבו והליכותיו בקדש. אולם לא נדקדק עם היינע בחוט השערה, אך משפט מעוקל הוא להרימו ולנשאו על באָרנע בתור חוקר ושופט נמוחה. להיינע היה העקר המראה החצוני, הוא הוסיף לשבח ולפאר כל היפה והנשגב למראה עינים, אבל הן האמת לא תבקש להתפיות והצדק לא ילבש צורה נאה להתהדר. וזאת נכיר גם במשפט היינע אדות היהדות.

היינע נולד ביום י"ג דעצמבר 1797 בעיר דיססעלדאָרף. לפי זכרונות ימי נעוריו, שנרפסו זה כשנה בפעם הראשונה, היה אביו נדיב לב וישר הולך, חומל דלים ושש לעשות צדק. המדות המשובחות אלה ירש בנו אחריו, למרות חסרונות רבים שדבקו בו. על דבר אמו לא נודע מאומה, רק כי אהבה וכבדה מאד. כאשר שכב כבר על ערש דוי וישא ויסבל מכאובים קשים ונוראים משך כמה שנים, העלים זאת מאמו וגם תנאותיו על קשי יומו מחק מהספרים ששלח לאמו. מכותלי שיר אחד אשר שר לכבוד אמו נחזה כי היתה אישה חכמה אשר שאר רוח לה. אולם מזכרונות ימי נעוריו האחרונים (שהוציא ענגעל לאור) נוכל לשפוט אחרת, כי יספר שם במקום אחד, כי בעת שהראה בננופרטי גבורותיו על שדה המערכה היה

עם לבב אִם היינע לספחחו לעבודת הצבא וכאשר הורד גאון נאפוליון וכבב ראָמשהילד הופיע גמרה אמו אומר לעשותו לסוחר. ובאמת עבד היינע שנים אחדות בתור סופר ומזכיר בבית מסחר, אך העבודה הזאת לא הפיקה רצון מעמו ויעובנה, ואחרי שמעו לקח בבימ"ר המדעים החל להפיץ רעיוניו בארץ בדברי שיר אשר מצאו חן בעיני קוראיהם.

אביו מת זה כבר ודודו הסוחר בשמורות ונודע לתהלה בנדבת רוחו ה' (שלמה) סאלאָמאָן היינע ז"ל בהמבורג תמך את בן אחיו היינריך היינע, אשר זאת היתה לו למורת רוח, ולמען לקרוא דרור לנפשו ולא יהי תלוי במשען אחרים ובדעתם עשה מעשה אשר התחרט עליו אחרי כן. הוא המיר דתו בחשאי בשנת 1825 בתקותו להשיג משרת מורה ראש באחד מבמ"ר החכמות; אבל תקותו נשארה מעל. מרם עזב דת אבותיו בא בחוברת עם חכמים כבירי רוח מבני בריתו ויעשו כלם אגודה אחת ללחום נגד הפתיות השלמת ברוח הגרמנים ונגד שנאתם הכבושה לישראל וכלם נשבעו לכלי יחלפו ולא ימירו דתם; ביניהם היו הסופרים: מאָזער, גאנו, החכם הנעלה צוּנץ ועוד רבים, ומהם רק הר"ר צוּנץ לברו שמר שבועתו, ויתרם חללוהו. כמעט בא היינע בבית הנוצרית נגפו לבו ויגלה הגות רוחו לרעו מאָזער, אבל גם הוא כבר החליט בנפשו לעשות כהיינע, ע"כ דבר על לבו וינחמחו. גם גאנו המיר דתו ויחר בו אף היינע ביתר שאת, כי עשיר היה ולא אלצהו המחסור. לבקש לו מוצא למחיה מפני עץ החיים אשר תעלת מים תסובכחו ורק החפץ לשחות במים האלה הוא יאכל מפרי העץ הנגזר רק למבולים. בחדות לבב הלך היינע לביהמ"נ בהמבורג לשמוע דרשת המטיף המפואר סאלאָמאָן, אף כי ידע מראש כי נכון הדרשן בדרשתו זאת לשפוך חמתו על המתנצרים ויאות לקבל עליו יסורים אלה, למען השקיט בזה את רגש הנוחם אשר הוגה והעציב את רוחו. אבל כל ימיו, עד שנים אחדות לפני מותו, היה לו למורת רוח לזכור כי ממעי יהודה יצא, כאיש אשר יבוש במולדתו, ומחרפו העירו קצפו בכנותם אותו בשם "יהודי", תחת אשר באָרנע שחק למשמע גדופים כאלה. הן גם מאשתי מאמהילדע העלים היינע כי מילדי העברים הוא, כאשר יספר מיינסער. — בכלל שונה מאד דעת היינע מדעת באָרנע אדות היהודים, ובדבר הזה היתה השקפת האחרון ישרה ונכוחה ביחוד בנוגע לזכויות היהודים. בעת שהחכמים בעיניהם פריעדלענדער ואחוזת מרעיו קראו ליהודים: "שפרו מעשיכם ושנו את דרכי חייכם, אז תהיו ראויים לזכויות אדם בארץ", חוה באָרנע דעתו, כי זכויות אזרחים אינן כבר מעשים טובים, רק קנין כל איש נברא בצלם, אשר ממנו יהנו בשוה כל בני ממלכה ומדינה אחת, ואם יחמא היהודי — ככל יתר בני האומות והאמונות בארץ התיא — נגד חוקי החברה אשר הוא נלוה עליה, הרשות בידה להענישהו קשה, אך לא להמעיט בגללו משפט בני עמו ואמונתו, אנשים כנים וישרים. הוא היה אומר, כי מאד מאד יערתו הגרמנים את הישרה בתתם משפט צדק רק לאהובי נפשם, ולדעתו אחת היא אם חביבים עליהם העברים או לא, כי משפט האדם ותורת שווי הזכויות לכל בני מדינה אחת, באין הכרל דת ואום — הם קנין נפשם באשר הם בני אדם, ואין לאיש המשפט לקחת מהם בחזקה את הזכויות הראויות להם מן הטבע ומן השכל, עפ"י תורת האמונה הצרופה ותורת הכרת הבריות והמדינה. עפ"י המושג הישר הזה רב באָרנע תמיד את ריב היהודים ותבע עלבונם ממחרפיהם וממגדפיהם, אף כי לא קבר את היהדות, לאשר לדעתו אברהם כחה ונאברה מתוך הקהל באופן מאד נעלה, אחרי אשר יצאה מקרבה אמונת הנוצרית השלמת בתבל; ע"כ לא ישרה בעיניו דעת ריעסער אשר לחם מלחמת היהודים בתור יהודים ולא בתור בני אדם, כי לדעתו היהודים מגרמניא הם גרמנים גמורים. ובאופן זה נוכל לחשוב את באָרנע למחולל ומוליד מושג ההתבוללות בימינו, אשר החפצים בעת בהתערבות מעלים גרה מה שפלטה פה באָרנע.

אך היינע לא תבע בפה זכויות ליהודים כבאָרנע ויחותר למצוא רק יפיותה של היהדות, וכה פסח על שתי סעיפים — הרים את היהדות והשפילה עפ"י הרושם אשר בלבו המקרה אשר קרא בתולדות ימי היהדות. וכל זאת יען הוא היה משורר ולא חוקר, מליץ ולא שופט צדק בהליכות דברי הימים; הוא פתח את ספר קורות העתים ורוחו נתפעלה לכל מקרה נעלה ונשגב, וברוב שרעפיו בקרבו בנה במרום מעליותיו והשקפתו; אבל חות דעתו זאת לא היתה קנין שכלו ויליד הגיון ישר, כי אם קנין הרמיון העז ויליד התרגשות נפשו. אמנם כן עשירה

תולדות ימי ישראל חיוניות נשגבות מאלופות, אך צדקה, החלמת בארנע כי האמת והמשפט לא יתלבשו תמיד במעטה נאה. כן גם היהודים כטוב מצנם לא בכל העתים טובים היו ברוחם מאבותיהם אשר מעמדם ברע היה, ואלה מהם היושבים ספונים בארמנות מכמחים בלונדון, פאריז, ברלין, ווינן וכדומה לא טובים הם מאבותיהם ברחובות הגעמאה. אולם היינע חפש רק את היפה ולכן לא בכל עת מצא חמדת לבבו ולמראה דבר אשר לא מצא חן בעיניו שנה את משפטו לפי הרושם אשר עשה רגע בקרבו, ובנלל זאת לא תמיד אהב את היהדות.

ולמען הבין באר היטב הגיוני רוח היינע אשר הסיתוהו בשפק לנמות לכאן ולכאן מבלי מצוא מעמד, עלינו לשית לב אל הרגשות העדינים אשר התעוררו בקרבו למקרא דברי ימי היהודים. הוא מצא חיון נשגב ומאד נעלה בתקופת לדת דת הנוצרית. לא בצורתה שלבשה במרוצת הזמנים, רק מרם גברה השקפת השליח פילוס על שמת הנוצרים — בימי היהודים-הנוצרים הראשונים ומרם היתה אמונת הנוצרית שרתי במדינות. אם נשוה לנגד עינינו את הליכות ההשכלה בימים ההם נדע כי אמונת הנוצרית היא תולדה מוכרחת מנמות הרוח אשר שמה משטרה בחלד בעת ההיא.

שמת ההשכלה היונית והרומית אבדה כחה ותחלך תמס. מאז מקדם היתה ממרת השכלת היונית להמציא ערן ושעשועים לנפש האדם, תחת אשר שמת השכלת העברית דרשה רק את הטוב והמועיל. וכה היתה מלחמת שתי השמות האלה — מלחמת הטוב עם הנעים, היפה עם המועיל. אבל השכלת היונים ירדה פלאים לאשר נשתבשה ע"י הרומים שלא היו מוכשרים לקבל שפעת השכלה כזאת הדורשת לב נדבה, והם גרשו כל רגש נעים מלב האדם, וכה עלתה בידם להכניע גאון השכלת היונית ויעשוה לשפחה לתאוות נמכזות ולממשלת הבשר. אי לזאת הרימה היהדות ראש, כי היא עשתה שלמת ברוח; בין שתי השמות — היונית והרומית — המתחרות זו בזו מבלי אשר עצרו כח להמות אחריון לב כל בני האדם אשר הרגישו המחסור להשלים משאלות הנפש, היתה היהדות לבדה מסוגלת לעשות ממשלה ברוח העמים, רק עוד לא אפשר דרא להשיג אותה בצביונה הרוחני ונחוץ היה לתת לה לבוש נגלה לעין, להיות תורתה מוכנת גם להמון העם. וכה קמה ונהיתה אמונת הנוצרית בסגנונה הראשון. שלש מאות שנה היו לאמונה החדשה הזאת חבלי לידה, מרם יצאה מרחם ההגיון להיות לנפש חיה שלמת ברוח העמים. במשך התקופה הזאת לחמה הפילוסופיא היונית נגדה ותעמול למצוא קן לה בלב בני האדם, ושמת הפלסונית החדשה היתה האחרונה אשר נסתה שארית כחה לגבר חילים, אבל גם היא כאחיותיה לפניה כלתה לרוק כחה, ויפיותו של יפת נסוגה אחור מפני אהלו של שם.

רוח בני האדם החליפה דרכה בחיים. לראשונה גרסה נפש בני האדם לתאוות ממשלת הבשר, וכאשר לא הצליחה להרגיע רחשי לבנם אחזו בממשלת הרוח, ותחת לרדוף אחרי תענוגי בשרים בקשו אשרם הרוחני בהסתפקות וניירות. ומה רב ההבדל בין שתי השמות: הראשונה דורשת מלחמת תנופה נגד אחרים — להמציא לנפשו כל תענוגי בשרים, והשנית תערוך קרבות נגד נמות רוח האדם בעצמו — נגד החפץ הנמוע כטבע האדם ליהנות מכל חמודות החיים. ואם לא עצרו בני האדם כח במלחמתם הראשונה הגבירו חילים באהרונה.

זאת ראה היינע ויינע לבכו הנה והנה באין מעמד; יפיותו של יפת לקחה לבבו, אך גם מהנעלה והנשגב בשמת היהדות לא העלים עינו. כה נחווה בשירו על ר' יהודה הלוי יהלל את התלמוד, יען המשורר הנפלא הזה היה כאח ורע לו, ברוח השירה וכאשר הבין ר' יהודה הלוי לתאר את התלמוד במראה יפה אף נעים, ע"כ נמשך היינע לרוממו ולאדרו. לעומת זאת במשפטו על הספרות האשכנזית יהלל את בן-מנחם על אשר הרס מבצר התלמוד כלושהער בשעתו את ממשלת הכהן הגדול ברומי. לפעמים התנשא היינע במליצותיו הנחמדות לפאר ולרומם את היהדות, כמו בהציגו לעינינו את „הרבי מבכרך“ כצלם דמות איש יהודי נכבד מאד ואשת הרב תעיר רגש יראת הכבוד בלב הקורא.

אך לא נשאר אמונים תמיד לחזונו אלה וישנה משפטו לרעה, כאשר עשה בתארו את אברבנאל הצעיר כמטיל פסול גם בהנשגב והקדוש. הנה זה דרכו כמעט בכל יצוריו רוחו הכביר

כי ישה פנים לכאן ולכאן. גם במכתביו מהעלגנאלאנד בהשמיעו חות דעתו אדות היהדות יגלה את היפה והנשגב בתולדותיה וביתר שאת הכיר יקר ערך כתבי הקדש „ספר כל הספרים”. אך למותר להזכיר כי באחרית ימיו שב היינע בתשובה שלמה לדת אבותינו, אם כי בגופו נשאר בדת הנוצרית ודבריו האחרונים ליום מותו היו: „הנני שב לאמונת ד’!...”

כי חזר היינע בתשובה שלמה בכל לבבו לאמונת אבותיו נראה מדבריו האחרונים בזכרונות ימי נעוריו. הוא כתב לראשונה זכרונות ימי חייו וכפי הנראה אחז או עוד בדעותיו הקודמות בעודנו צעיר לימים ויבו ליהדות, אך בשנותו את משפטו שרף את הזכרונות האלה ובאחד ממכתביו יאמר, כי החל לכתוב עוד הפעם זכרונות ימי חייו, אחרי אשר שרף מה שכתב בראשונה, יען נשתנו דעותיו בעניני אמונה. ובאמת ישום וישתאה כל קורא לחוות כמה גברה בלבנו באחרית שנותיו אהבתו לאמונת היהדות. ואם אי אפשר להכחיש משפט משמינו כי כהפכפך הפך פעם בפעם דעותיו וישה ימין ושמאל, אך בנוגע ליהדות נשאר אמונים לשקול דעתו מאז הורה שגנותו ויחל להוקיר ולפאר את אמונת אבותיו. ופיפתו של יפת אבדה חנה בעיני המשורר הוקן בשכבו על ערש דוי נוטה למות ורק היהדות נתעוררה בקרבו להמציא לו נוחם.

עינינו הרואות כי מאז גברה ממשלת רומא בארץ התאבקו ההשכלה היונית עם ההשכלה העברית, הראשונה — תדאג בעד היי העולם הזה והשנית — אמונת אל-מות, אחרי אשר תעוב הרוח את בית חומרה „וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה”... חוקי דעת כאלה נגלו בקרבנו בראשית המאה הנוכחית. כאשר החלו בני הנעורים לבקש השכלה אירופית, נתעורר בלבם החפץ לראות חיים מאושרים ברום לאומי אירופא, להתעדן בכל חמודות החיים, כל הנחמד לעינים וטוב ונעים לכל החושים, ככל תורת הפילוסופיא היונית מקדמת נא; ולעומתה קמה גם נצבה השקפת היהדות העתיקה לבקש ערך רוחני מחמד הנפש. היינע בהיותו בברלין שאף אל תוכו את האויר המעופש של המתקנים פריעדלענדער, העריץ וחבריהם ועקבות חנוכם הרע נכרו בו כל ימי חייו. וההבדל בינו ובין באָרנע היה, כי זה האחרון התנכר ליהדות, אך לחם מלחמת היהודים והראשון ידע ערך היהדות, אך כל ימיו לא טבל עמו לכתוב מה לטובת היהודים, וען באָרנע חי בעולם המעשה, והיינע בעולם האצילות.

אמת כי היינע ברוחו הכביר יעשה רושם עז בלבנו ויעורר בו רגש נשגב וכנוח עליו הרוח להסתכל האספקלריא המאירה בדבריו הימים לישראל נשמע מפיו אמרים מרהיבי נפש בשבת היהדות. אבל המלחמה בין שמת היונית ובין האמונה העברית עשתה את המשורר הנעלה הזה לאיש מתהפך בתחולותיו; הלא זה פתגמו: „תמיד ילחם הנעים בהטוב”. אך לא הסבין רוח היינע להתנשא מעל לתמונה היפה אשר שלמה בו, ואשר מנתתו לשית לב כי ההשכלה היונית איננה עוד רק תמונה יפה לעין ותוכה חרך. לעומתו באָרנע היה שופט מישרים, לא הרקיע ברוחו שחקים, אך שפט בצדק על עם ישראל. היהדות לא היתה שעשועים לנפשו באשמת מוריו ומאשריו בנעוריו. אולם בפרוץ הרעמים בגרמניא והגרמנים הראו גבורתם בהתנפלים על היהודים האומללים, אז נאלמו דומיה כל אלה מבני עמנו אשר התקרבו אל רבי המלוכה ואדירי הארץ, ורק שני הסופרים הנפלאים יצאו מווינים בקסתותיהם לקרוא חמס על השערוריות האלה. אך היינע כתב מכתבים או חבר חבורים אשר בהם שפך לענו על הפתאים וההוללים אשר קמו לעשות פרעות במדינה, מבלי לריב ריב היהודים הנענים והנגשים על לא חמס ככפם, אף כי בעת ההיא עוד היה יהודי, אך לבושת היה לו להזכיר מולדתו. תחת אשר באָרנע שהתנצר כבר יצא בנשק עמו לקנא קנאת היהודים. ובמאמרו היקר „למטבת היהודים” הוא אומר: „למטבת האמת והמשפט היה לי לכתוב”, אבל הן לא יבינו בני אדם זאת, אז דברי אך למותר”.

ב.

בעת ששני הסופרים הגדולים באָרנע והיינע הלחיבו לבות הגרמנים בדבריהם כנחלי אש, וגם מובי עמים אחרים השתוממו על רוחם הכביר, לא נשתנה מצב בני עמנו החומרי בגרמניא

במאומה. אוסטריא היתה מוקפת חומה כחינא וכל עמל הסופרים הדורשים חירות לא הועיל. הנסך מעטמעט נדון ישב או בראש וכל עתותי המלוכה בידו נתנו. קרוב לארבעים שנה נהג את כל עניני אירופא ויעצור בעד מושלי גרמניא לשנות הליכות מדינותיהם. את היהודים לא רדף דושר ההוא, ועוד השתדל לפני סוד מלכי הברית (קאנגרעס) בוועין בשנת 1815 לבלי יקחו מאת היהודים את הזכויות שזכו בהן כבר בעת ממשל הצרפתים. אבל עפ"י השתדלות הצייר הבא בכח העיר ההפשית „ברעמ ען" לשבת בהקאנגרעס, נעשה זיוף בכתב האמנה שעליו באו עה"ח צירי ממשלות אירופא. כפי הנראה עשה זאת הסופר הנודע גענץ, ידיד הענריעטטע הערץ ורחל לעווין, איש כביר רוח, אך בעל מדות נשחתות ונתעב בכל הגיוניו, אשר התמכר למרמה וזמה בכל כחות נפשו.

בפרוסיא לא ידעו שרי המדינה מה לעשות, כי אבדו ראשם. פחד המרידה השנית בצרפת בשנת 1830 נסך עליהם רוח עוועים ואימתה בעתתם מפני כל חדש העושה שנוי ותמורה בשמט הממשלה כמפני מלך בלהות, ובכל זאת נוכחו לדעת כי אי אפשר להחזיק במעווי הסדרים העתיקים והמצב הנוכחי. פקודת המלכות אשר אסרה על היהודים לקרוא לבניהם בשמות אשכנזים ועל רבניהם—להטוף בשפת אשכנז, עוררה צחוק, והיינע ובאָרנע דקרו את ממציא החוקים האלה במחטי הלצותיהם, ופקידי הממשלה לא ידעו מה לעשות— אם לאסור ספריהם מבווא בקהל, הלא יוסף העם לקרותם, כי לחם סתרים ינעם, ואם להתיר— הלא יקרא כל העם בפומבי. בשירו „גרמניא" שפך היינע לעג כמים על הליכות ארצו.

בימים ההם נפל הקיר האחרון שהבדיל בין יהודים ונוצרים בכרימניא, כי נתבטל נוסח השבועה בשם משיחם לבאי כח העם בבית המחוקקים, אשר על כן לא יכלו יהודים עד אז בסוד מורשי העם. — באיטליא הקרועה לכמה מדינות קטנות ומושליהן מקרבן שלט רוח ממשלת אוסטריא; מובן מאליו כי גורל היהודים שמה היה ברע. ברומא מלך אבי הכנסיה הקטולית אשר הציק ליהודים מאד.

אולם אם מצב היהודים החמרי היה מורה מאד ושום שנוי ותמורה לטובה לא נגלה בארץ, הנה נראה שנוי נמרץ במצבם הרוחני. הימים האלה היו ימי התפתחות רוח היהדות אשר לזכרה תדוץ נפשנו. אז נפקחו עיני חכמי לבב להבין ולהשכיל אל תורת היהדות וחכמת לקחה הטוב, בידיים חרוצות החלו לעבוד בספרת היהדות. שני סופרים מצוינים הפיצו אור חדש בגרמניא על תכונת אומתנו ויעוררו רגש גאון בלב בני עמנו להתכבד בשם יהודי, אחרי אשר נואלו ע"י פֶרֶיעֶדלענדער, הערץ וחבריהם, לבו כל קודש, עד כי המירו דתם מחסרון דעת תורת ישראל. שני מאורי הדור ההוא הם: ד"ר גבריאל ריעסער ומשה העס, (ראש המורים בכיה"ס לילי ישראל בפֶראנקפֶרט), שהיה אחד מן החלוצים אשר לחם בעד משפט ישראל בעמים.

הד"ר גבריאל ריעסער נולד בשנת 1806 ומת בשנת 1860, הוא היה נכד (בן בתו) של הרב רפאל כהן נושא כתר הרבנות של שלש הקהלות: המבורג-וואנסבערג ואלטונא (הו"א), אחד משלש הרבנים שהחרומו העתקת התורה ע"י מענדעלסוואָן, נודע לשם בישראל. — ריעסער היה הראשון אשר התאונן כי בימיו הסכינו בני עמנו להזכיר שם ישראל בלחש. הוא קרא למכה"ע אשר החל להוציא לאור (10 אפריל 1832) בשם „היהודי" (Der Jude), למרות רבים אשר השם הזה היה להם לחגא. ואם כי כל ימי חייו לא נתנו לו משרה וגם לא להיות עורך דין בהמבורג עיר מולדתו ובכל ארץ אשכנז, אף כי היה אחד מן המצוינים שבדורו יודעי דת ודין (יוריסט) ויהי נכבד וחביב לגדולי החכמים, רק לאשר הוא יהודי נאמן לעמו ואמונת אבותיו הבדילוהו לרעה לבלי השתמש בכשרונותיו הנעלים לטובת המדינה, בכל זאת עמד בנסיון ולא אבה בשום אופן להמיר דתו, ויהי עלו ושמת כי מצא לו עבודה לחיות נפש באחד ממכה"ע, ולא יפול למשא על קרוביו, יען דבק לאהבה באום מחצבתו וישמור בלבו תורת אביו, ויהי איש חכם בחכמת ישראל, כנראה ממחברתו „זכר צדיק" — תולדות אביו הוקן ר' רפאל כהן.

ככל אהבתו הנאמנה לעמו לא שכח אף רגע כי בן גרמני הוא, וידע לחבר יחדו את חובתו לעמו ולארץ מולדתו. ככל נפשו לחם בעד טובת האשכנזים, לשם החרות וההתפתחות הרוחנית. אך במליצותיו על החרות לא הלך עד קצה האחרון כבאָרנע והיינע וככל מאמצי כחו חפץ לגול החרפה הזאת מעל בני עמו, כי בגלל זאת בין מורדים יתחשבו ועם שונים יתערבו. לו שקמה אז הארץ והוא מצא לו איזה פקודה לכלכל נפשו, כי אז שקמ במכונו, כי כמבעו היה איש מנוחה ואוהב שלום; אבל שנאת הגרמנים ליהודים והעול אשר נעשה לו, רק לאשר הוא יהודי הממאן לבגוד בבית עולם מורשת אבותיו, כל אלה מרו ועצבו את רוחו ויעוררוהו למרות חפצו לצאת למלחמה בעד עמו ואמונתו.

ריעסער לא ידע תורת היהדות, כי לא למד הרבה ולא הגה בה למדי, אך לבו ונפשו מלאו חבה יתירה לבני עמו ויחשוב לחרפה ולפשע רב לעווב דגל היהדות, כגם מן המערכה בעת שרבים נלחמים נגדה, ורגש הכבוד אשר התנוסס ברוחו מנעהו לותר כחוט השערה על זכויות עם עתיק יומין אשר קורות עתותיו עומדות וקיימות זה יותר משלשת אלפים שנה. מלחמת אמונת ישראל בהשכלת היונים עוררה בלבו יראת הכבוד לתורת אלהים. דברי היינע באחרית ימיו: „כי יתרון לטוב על היופי“ נוססה תמיד בלב ריעסער, כאשר יעיד שיר הכבוד „הגכה“ (* הגרפס במח"ע „דער יודע“ בראש גליון 14 (מיום ד' 21 סעפטעמבר 1832), אשר בו ידובר בהתלהבות עצומה על יקר ערך תורתנו אשר נוכל להגביה ולהראות לכל באי עולם ולהתגאות עליה, כי מאת ד' נתונה לנו וגם הוקרנו מאד במחירה, כי בעדה נתנו אבותינו כל חמדות היינים, הונס וחירותם, כבודם ודמם. וסוף השיר מוכיח כי המשורר הרגיש נצחון היהדות על חכמת היונים וכי היהודים לא יעזבו נס דגלם לעולמים גם אם תבוא עליהם מחדש שואה כחתף; הלא כה דבריו כאש:

עֲתָה שֶׁבַת נִגְשׁ, יִשְׁקַט הַזֶּעַם,

אֶךְ אִם יָשׁוּב יִתְגַּר בְּנוּ בְּרָצָח,

אִזּוּ יִמְצָא בִּי עוֹד לֹא שְׁנִינּוּ מַעַם

וְכֵן דִּגְלָנוּ לֹא נִרְף לְנִצָּח.

אמנם כן המלחמה הרוחנית הזאת לא שקמה ועוד גברה בימינו, ואולי לא תחדל לעולם, כאשר התאונן היינע: „מלחמת נצח לנעים על הטוב“. אך גם נושאי דגל היהדות לא עיפה נפשם ולא תיעף לעדי עד.

ריעסער לחם מלחמת עמו ומלחמת החופש בחווק יד וביתרון הכשר ויקרא לאחי בריתו לבלי יבושו במולדתם: עלינו לשאת שם „יהודי“ על שפתנו בקול רם, כי הצרות האיזמות אשר כתומן באו עלינו כמשך זמן אלפים שנה, לא עמו עלינו חרפה, רק על מנאצינו וחומסי משפטינו. ביחוד שפך חמתו על המתנצרים משום טובת הנאה ובצדק שאל: „איך ידרשו אנשים כאלה כי יכבדום אחרים, אם הם מכרו אמונתם במחיר תענוגי בני אדם“;

בשנת 1848, כאשר החל רוח הגרמנים להתעורר מתרדמתו וניצוץ יצא מפאריז ויעלה להב גם בגרמניא וצירי שכמי הגרמנים נועדו כפראנקפורט להתיעץ אדות הסדרים החדשים הנחוצים לעשות באשכנו להטיב מצב העם, היה ריעסער בין ראשי המדברים, כי אז הכירו כל בני אשכנז כי התנועה הראשונה נתעוררה ביד שני יהודים באָרנע והיינע, עוד שלישי גלוח עליהם, הוא הסופר הנלכב והמצויין ד"ר יאָהאן יאָקאָב, אחד מבחירי מין האנושי. הוא יצא בחבורו מעט הכמות ורב האיכות „ארבע שאלות“ ובקול חוצב להבות גלח כל מומי ממשלת פרוסיא והנהגתה. הספר הקמן הזה אשר יצא בירח מאָרץ 1848, מרס פרצה המרידה בגרמניא, היה כברק לפני הרעם ויעשה רעש גדול בממלכה ומכל העברים שאלו: מי הוא! ואיזה הוא

(* נעתק לטקסט עבר בהמלון שנה ראשונה גליון 50 (מיום ד' 7"ט חנון תרכ"ב) מאת ה' א. מ. ווערבעל ז"ל. המו"ל.)

תולדות ר' אברהם ן' דאוד* לר' שמחה פינסקער

הוצאתו לאור מתוך כתב ידו

אני דוד קויפמאן.

את תולדות הראב"ד הראשון אשר הנני נותן לפניך היום, קורא יקר, מעשה ידי ר' שמחה פינסקער המנוח, הצלתי ממלתעות הזמן השוטף ומכלה את כל מעשה אצבעות בני אדם, כי מצאתי כתובת בין כתבי ידו של המחבר בתוך הבילה ניירים בלויים וממולאים הנשמרים כעת בבית עקד ספרי ביה"מ אשר בווייץ הבירה והנם מסומנים בסימן 56, כאשר תראה ברשימת מוכרי לבני רש"ף לר' יהודה ברד"ח צד ט"ו. מגמת רש"ף בכתבו את קורות בעל ספר סדר הקבלה היתה לענוד על ס' אמונה רמה אשר היה בדעתו להוציאו לאור מתוך כ"י ידיו ר' אברהם פֿירקאָוויץ, כי על כן העתיקו בעצמו ובכבודו מראשיתו ועד סופו אל תוך ילקוטו הנסמן כעת בסימן 28 והטמון למשמרת עולם בתוך אהלה של תורה בביה"מ הג"ל. ואני כאשר עברתי על פני הילקוש הזה לקט את כל שנויי הנוסחאות ואת כל ההערות הנמצאות בו חמלתי על יגיע כפיו וחריצות ידיו של המעתיק היקר המנוח ואמרתי: אל תהי נחלת החכם המת כיתומה אשר אין לה נוֹאל, אלכה נא ואציב יד לעמלו אשר עמל בשדה תרומות חכמתנו זו, בהוציאי לאור את אשר הגה והוליד על אדות חיי כותב קורות עמנו בימי הבינים החכם האלהי הנעלה ר' אברהם ן' דאוד, הלא לו יאתה, כי לו משפט הבכורה בכל החקירות הנוגעות לס' אמונה רמה אשר השכיל ושקד לראות את רום ערכו ומעלת כבודו בין ספרי החכמה הדתית בישראל, בעת אשר נשכה אף שם הספר כמת מלב ולא היה זכר לו על פני חוצות המדע. מדוע לא הקים את מחשבתו או מה הפריעו להפיק את זממו לא אדע. אולי שמע כי הקדימו אחר או לא הרחיב בנפשו עו להוציא ספר על יסוד כ"י אחד בלתי שלם, בדעתו כי יש עוד כ"י אחרים אשר רק על פי עדותם יקום דבר נכון ונאמן. אבל יהיה איך שיהיה, עמוד התוך אשר כל בית חכמת קדמוניות בני מקרא נשען עליו נהרס ואיננו ואת מומתו לערוך לפנינו את האמונה הרמה מונה ומבוארת בחכמתו הרחבה מני ים לא בצע עוד.

ידעתי גם ידעתי כי יש ויש מתחכמים בקרבנו אשר יבזו למלאכתי או אך למותר תתראה בעיניהם, כי כל קבל די רוה יתרה בהם, כל מלאכה אשר לא יצאה מידי מחברה בחייו היא לדעתם בחזקת שאינה מתוקנת ועלובה העיסה שהנחתם מעיד עליה בהניחו אותה לאחרים ולא הם ולא חמל על פרי עשתונותיו. ואני לא כן עמי ולבי לא כן יחשוב, הלא מקרה נפרץ וכמעט מעשה בכל יום בקרבנו כי ספרי חכמינו יהיו כיתומים אשר אין להם אב אחרי מות בעליהם, והם מנופצים כאבני גיר ומוגחים ונעזבים בקרן זווית ואין אוספם אליו הביתה ושנים על שנים יחלופו במרם יבוא להם נוֹאל אשר יקים את שם המת על נחלתו. ואל נאמר נוֹאל למעשה ידי רש"ף היוצא לקראתנו היום אם נמצא בו דברים אשר כשנאות יראו לנו כעת והנהו מנשש באפלה במקום אשר אור נגוהות פרוש עליו היום, לא עליו תלונותינו ואין לנו להתפאר עליו רק נגיל ונשיש על חכמת ישורון אשר תפרח ותעשה פרי ותוציא זרועיה כננה אשר ברכה ה'. עמוד עמוד פאר עמנו, ר' שלמה ן' גבירול, תן עדיך והרם בכח קולך להלל את פלאות החקירה החדשה ואת צדקתה אשר עשתה עם ישראל, כי בעת אשר כתב רש"ף את מאמרו השך כסה את שמך וערפל חתולתך והיום אתה מזהיר, ככב בן שחר על שמי תפארת עמנו וקרני הודך לא יסופו כי אם ילכו ויעצמו מדור דור. וגם אין לך אות ומופת אשר יורה לנו כבוד תקפה וגדולתה של חכמתנו אשר הלכה מעלה מעלה בצעדי ענק כתולדות ארבעת אלה הראב"ד אשר גלויים וברורים המה לפנינו היום למשפחותם למקומותם ועתותם ולא יעבטו עוד אורחותם, תחת אשר לפנים רק מבוכות ואי סדרים הפכו את דברי ימי חייהם והכשילו את פעמי החוקרים ותהי האמת נעדרת וכל משפט מעוקל. ס' האשכול לר' אברהם אב"ד ופירושו של הראב"ד על תורת כהנים פתוחים המה לפנינו

(* כנודע כעת אודות תולדות הראב"ד ימצא סקורא בספר האשכולי מהר"ם גוטמאן: די א רע ליגיא נאס פה יא -

חבל על דאבדין כי הכ"י היקר הזה הוא בלתי שלם, בהיותו כולל ג' מאמרים ובכל מאמר כמה וכמה פרקים כמבואר להלן, אך המאמר הג' המדבר ברפואות הנפש אפס קצהו ישנו וכולו איננו כי כבר אכלהו שן העת ונאבדו ממנו כמה קונטרסים. ובכל זאת עלינו להחזיק טובה לה בהשאירה לנו ברכה רובה של האוצר העתיק הזה, תפוחי תורה וחכמה במשכיות חן ויופי, כי גם סגנון לשונו מיוחד הוא במינו וראוי לעמוד לדוגמא*). אמנם נעזב עתה לדבר ממהות הספר ואיכותו אשר יבוא דבורנו בו בדברנו על חמרו ותכליתו, ונרדפה לדעת עתה יחוסו מצד פעלו, מבטן מי יצא יליד-קדם הזה, ובן שבע מאות שנה מי ילדו.

מחבר הספר. את מחבר הספר אמונה רמה קראו כל כותבי הזכרונות: היוחסין וסה"ד וקה"ד וצ"ד וזולתם וגם הרב בעל העקידה ז"ל בשם הראב"ד ומבינים בו כולם הראב"ד הראשון שקצתם קראוהו ר' אברהם הלוי בן דוד וקצתם בן דאור בעה"מ ס' הקבלה ד). וכן כתוב בכ"י של הספר הדיא בראשו בזה"ל: ספר האמונה הרמה המביאה הסכמה בין הפילוסופיאה והדת חברו הפילוסוף הגדול הנכבד ר' אברהם הלוי בן דואר נ"ע לחבר היקר לו וכו'. והנה הוא מן המפורסמות שאינן צריכין לראיה אלא לפי שבצאתי לדרוש אחר מחברו פנשתי במחברים שונים המכונים בשם הראב"ד, ופן יתעקש המתעקש ליחס גם הספר הזה לראב"ד אחר זולת בעל הקבלה, הוצרכתי להאריך מעט למען שימו בחוקת בעליו. — ומן המפורסמים בשם זה המה:

- (א) הראב"ד בעה"מ ספר הקבלה הנקרא הראב"ד הראשון;
- (ב) הראב"ד בעל ההשגות על ס' היר ומחבר בעל הנפש וחירושים הנקרא הראב"ד השני.
- (ג) הראב"ד בעל הפירוש של ספר יצירה (ה).
- (ד) הראב"ד המפרש לתורת כהנים.

והנה מה שנוגע להמפרש של ספר יצירה אין ספק בו שאיננו מחבר זה הספר לפי שהיה חי בשנת הק"ץ ליצירה כאשר כתב הוא בעצמו בהקדמתו לפירושו זה והוא ר"ע שנה אחר כתיבת האה"ד (עיין להלן) ומקום הספק בברור מחבר הספר הזה נופל רק בשני הראב"ד שחיו כמעט שניהם בזמן אחד המשתוה לזמן כתיבת הספר הזה והם בעל הקבלה ובעל ההשגה. ובין שני אלו

ד) מצוכה גדולה נפלה בין כותבי הדורות ביושר כתיבת הס' דוד" ואלא יסומו יחדיו ויסכימו לא כתיבתו ובקריאתו ולא בהוראתו. כי האזכרנאל בהקדמתו למלכים ורש"ש ביוחסין יכונה בשם דאוד, ובעל סה"ד וצ"ד בשם דיאור והיוחסין וסה"ק בשם דאוד ובעל יסוד עולם וקורא הדורות בשם דוד ובדפוס מנוסח ושל וויניציאה דויד ובקונטרס כ"י הגמאל ח"י דואד. ובעל ז"ד כהז שכתעו כחז ברוב הספרים בר דוד כי שם אביו היה דיאור ע"כ. ח"כ מחשבו לשם העלם של אביו, ולעומתו בעל יסוד עולם ואחריו בעל סה"ק יאמרו כי זה הגאון היה נקרא הראב"ד על שם משפחתו שהיה נקראה י' דאוד. ודעה זו מחורג טפי כי כתיבת הס' באלף אס לפני הו"ל או אחריו, כמו שהו"ל בכ"י, מורה על הכרה ערבית וכנוי לשם משפחה¹). (ה) דע רלמסי (היסטור. ווע"צ) בערך הראב"ד השני מיחס לזה הראב"ד גם ב' הפירושים על היצירה ועל ח"כ יחד. אמנם שבעל הפירוש לס' יצירה איננו זה הראב"ד השני כ"ל ראב"ד אשר שחיה בשנת ק"ץ לאלף החמישי, כאשר רמז המחבר בעצמו בהקדמתו לפירושו זה וכדמוכח ברלוית ברורות אחרות כבר הראה באלפע החכם בעל חכ"י בהערה ד' 144 ע"ש. אולם גם בעל הפירוש על ח"כ איננו לאחד מנ' ראב"ד אלה כ"ל לראב"ד רביעי, אשר שמוזכרו בעל חוות יאיר בהשגחתו ס' ק"ה²) ומסדרו בקונטרס של דורות שחבר בזמן אחד עם הראב"ד הראשון והשני. וח"ל עס: וע"ד הקושיא וכו', אבל הגאון מיד"א מראה שטעה בעל

(*) אחר כתיב זאת בא לידי ספר „אבני זכרון“ השלוח לביה הדפוס ע"י הרב ר' שר"ל וראיתיו כותב בהערה לסימן י"ה וז"ל: וביד ידירי רמ"ג המורה לצדקה בק"ק הזה נמצא בכ"י ספר אמונה רמה לראב"ד הראשון עברי מתורגם מלשון ערבי ע"י ר' שלמה בן לביא, עכ"ל. מזה נראה שהיא רק העתקה.
¹) [עיון מה שכתב על כתיבת הס' דואר המש"ח בהשגות כרך של רומי בסוף הספר, אבל גלוי וידוע לפנינו היום כי משפחת בני דוד הנקראת עברית אכן דאוד הייתה מלוויית בלרץ ספרד, וגם המעתיק הודע, נספרי העמים Avendauth היה נצר מנצחה ומוזכר נראה לעין כי טעות פלגס קולמוסם של כל הכותבים אשר שם אביו של ר' אברהם הקדוש בעל ס' סדר הקבלה היה דוד. ד"ק].
²) אמר ד"ק: אחי הספרם הואת כתב רש"ף עוד הערה אחת על העיון הזה אבל הפילה ונתקף מפני הראשונה ועל אשר הביא כה אח דברי חכ"י בזורתו איננה היה ואלה אשוא המס דברי חכ"י.

יכריעו הראיות הבאות, שקצתן יסתייעו מצד הסברא וקצתן יתנו עדיהן מפני מהותו של הספר בעצמו שהאמונה הרמה והקבלה הן שתי אחיות בנות אב אחד—הראב"ד הראשון ז"ל.
 (א) במאמר ב' עקר ד' פ"ג (צד ס"ד עד ס"ח) ובעקר ששי פ"א (צד פ"ו וכו') מראה הרב המחבר בקיאותו העצומה בחכמת התכונה. וזאת היא ממה שלא היתה נמצאת בבעל ההשגה ז"ל כאשר מעיד על עצמו בפ"ו מה' קה"ח שלא לכר שלא היה הוא בעצמו מבעלי זאת החכמה אלא שגם רבותיו לא הגיעו אליה. ואולם בבעל הקבלה מצינו שהיה חכם מופלג בתכונה וחבר ספר מיוחד המדבר בה (עיין לקמן) וגם רבו התחכם בזאת החכמה כאשר יתבאר.

(ב) אנחנו רואים מחבר ב' הספרים, ר"ל ס' הקבלה וס' האה"ל, רודף בשניהם אחר השבון הדרורות והעתים שעברו על ישראל באופן אחד ובסגנון אחד. בראשונה במאמר ב' עקר ד' פרק ג' (צד ס"ח) באר הרב הפסוק בדניאל: ושר מלכות פרס עומד לנגדי עשרים ואחד יום, וכ' בזה הלשון: אחרי עשרים ואחד יום ירמוו אל עשרים שנה ויותר מעט שהיו בין שנת התחלת מלך כורש אשר בה צוה בכנין בית המקדש עד עת שנשלם בנינו בזמן דריוש וכו' והולך ומפרש השבון הקץ הנראה לדניאל ע"ה. כעין זה פירש ג"כ בראש ס' קבלתו החיוני הנראה לדניאל ויחשב ג"כ הכ"א שנה מהתחלת הבנות הבית ברשיון כורש ועד הגמרו בשנת תרתין לדריוש ע"ש. ואמר: בוא וראה מתחלת גלותם וכו' כ"א שנה, ומעת הוחל להבנות עד אשר כלו כ"א שנה וכו'. — וכן שניה במאמר ב' עקר ה' פ"ב (צד ע"ט) בבטלו טענת הטוענים על תורתנו הקדושה שכבר הושתנתה והוחלפה ע"י זייפנים, הולך ומספר הגלויות שעברו על ישראל בזה"ל: תחלה סנחריב מלך אשור הוליך מהם ארבעה המישיות האומה וכו' ואחר כמו מאה ועשרים שנה הוליכם נבוכדנצר מלך כשדים וכו' והוליד עמו אנשים גדולים וכו', מהם דניאל הנביא מישאל ועוריה וכו' ועוד אחר כך בכמו ז' (* שנים הגלה אותם נבוכדנצר שנית והוליד וכו' יכניה המלך וכו' וקהל גדול מגדולי העם, מהם יחזקאל הנביא ומרדכי וזולתם וכו' ואחר זה ג"כ כאחת עשרה שנה הגלה אותם נבוכדנצר פעם שלישית וכו' ועמדו בכבל שבעים שנה וכו' עכ"ל. הנה הספור הזה ישתוה מכל וכל לספורו בראש ספר קבלתו, וזה החשבון מסכים יותר לחשבון הרב שמונה ת"ל שנה לעמידת בית ראשון ולא ת"י כמנין הס"ע, והנה ההפרש בזה של כ' שנה הנמצא בין שני אלו החשבונות המתחיל מסוף ג' ליהויקים ועד חורבן הבית מסכים עם מנין הרב בספרו זה שמנה מגלות ראשונה של נבוכדנצר ועד השניה מ' שנים ומהשניה ועד השלישית י"א שנה (אע"פ שחשבון של מ' שנים איננו מדויק, עיין רד"ק למלכים ב', מ"מ לפי שגם המקראות סותרים זא"ז בחשבון שנה אחת אין חשש), אבל בס' קבלתו יש בלבול דברים ומעותי סיפר הרבה בתוכן המספרים שכולם בלתי מסכימים עם ההפרש של כ' שנים הנמצא בין ב' החשבונות הנ"ל, כי הוא מתחיל שם: ונבנה הבית וכו' עד חורבן הבית תל"ו שנים (ט"ס וצ"ל ת"ל) אבל ת"י שנים מנו לו כי תחלת גלות יהויקים לא נחשב המלכות וכו' ואח"כ הולך הרב וסופר פרטי הזמנים של המלכים, וכשתחברם יעלו לת"ל שנים בקרוב, ואח"כ מסיים: הרי תל"ג (הרי מ"ס שניה וצ"ל גם פה ת"ל) וכן להלן כתב: נבנה הבית וכו' ועמד תכ"ז שנה, וחרב אחר שהיתה בו מלחמה ז'

חווה יאיר והפי' לתורה כהניס סייך בלחם זעל הסגנות. ובשלתה הקבלה דף מ"א כתב ונראה בלכות כלים. כ"ל בהגות שעשה פי' לת"כ ע"כ, ר"ל זעל הסגנות וז"ל סס: וכן כתב בפירוט תורת כהנים.
 וע"ד הקושי אשר הקשה ארי שכתבורה כבר יראה מזה קודמין והקשה אותו הגדול מגדולי הקדמונים ה"ה הראב"ד בפירושו לת"כ שסס נאמר כרייתא דלוסה לנחמיה, וזכרה ה"ה זעל קרבן אהרן מזמו בספרו ד' כ"ט ע"כ והניון הזה הוא ט"ס וז"ל ד' ט"ו ע"ה דכסוס דטמיוא. וכן מלאחי גם במקומות הרבה בס' ק"א שמניא פי' הראב"ד ז"ל בזה"ל: והראב"ד ז"ל פירש וכו' וסמוך לזה בלוחה חשונה בענמה אמר במאמר מוסגר: ונפלאחי שלא זכר זעל ק"א, גם נראה מזה שהראב"ד זעל פי' ת"כ אינו הראב"ד זעל הסגנות, כי שנסה ראב"ד היו דבור הסוה כמסודר אלנו בקונטרס של דורות עכ"ל. וכן הס"ך בה"מ ריש סימן ל"ט בסחירות דעות הראב"ד ז"ל בענין שיעבודה דאורייתא כתב: אולי הרי ראב"ד היו. מכל זה [נראה] שהיה בלחם עוד ראב"ד אחר זעל ש"ס ופוסקים וז"ע לדעה מה סיבו של זה הראב"ד המפרש לת"כ ותולדהו אס בלולי היה במלחמה.

(* עיינתי בכ"י ואיננו חסר כלום במקום הזה. ד"ק).

שנים (מ"ם שלישיית וצ"ל ג' שנים) וכבר העיר על זה הרב בעל מ"ע פל"ה שנפלו בנוסח דבריו טעיות; ועוד להלן בפסקא המתחלת בוא וראה הולך ומונה מתחלת הגלות ועד חורבן הבית וסוף המלכות כ"א שנים (וזה ג"כ ממה שאינו מסכים עם הפרש החשבונות שהוא רק כ' שנה) בסדר הזה: בשנה שמקצתה ג' ומקצתה ד' ליהויקים מלך נבוכדנצר ועלה לירושלים ונתן ד' בידו יהויקים דניאל חנניה מישראל ועזריה וכו', ולקץ שבעה שנים עלה נבוכדנצר שנית והגלה יהויכין ועשרת אלפים גולה ואנשי חיל שבעה אלפים וכו' ועוד עלה נבוכדנצר בשנה הששית למלכות צדקיהו שהיא שנת י"ח לנבוכדנצר והגלה תתכ"ב אנשים, ועוד בשנת שלש ועשרים לנבוכדנצר הגלה את צדקיהו והחריב הבית, ומפני שנים מקומעות שהיו ביניהן נמצא בין גלות דניאל לגלות צדקיהו כ"א שנים שלמות ע"כ. והנה מה שמנה כאן הגלות השלישית ב"ה לנבוכדנצר (והיא עפ"י הפסוק ירמיה נ"ב כ"ט) ובס' אמונה רמה לא מנאה איננו ממה שיורה על שנוי מחבר שני הספרים כי לא הש שם למספר קמן מהגולים לענין הראיה על קדמוניות התורה ואמתתה. ובלא"ה נפלו גם פה בלי ספק טעיות גדולות, כי תמורת תתל"ג הגולים הנזכרים בפסוק הנ"ל כתב תתכ"ב ואמרו בשנה הששית למלכות צדקיהו היא טעות יותר גדולה כי שנת י"ח לנבוכדנצר היתה בשנה התשיעית לצדקיהו מ"ב כ"ה א', ואעפ"י שגם זה החשבון אינו מצומצם, כי הפרש שנה אחת יש בכלל בין ספורי מ"ב לספורי ירמיהו. וגם בס' האה"ר לא דק הרב בלשונו באמרו: אחר כן בכמו ט' שנים, כי אין בין גלות ראשונה לשנית כ"א בכמו ח' שנים אפי' אם נצרף אליהם עוד השלשה הרשים והעשרה ימים של מלכות יהויכין, ואולי ט"ס גם שם. איך שיהיה השתוות סגנון החשבונות בשני הספרים, ושווי אופן השתמש המחבר בהם בשניהם, אף כי לתכליות שונות, מחזקות ההשערה ששניהם מצור אחד חוצבו ואב אחד לשניהם. —

ג) כמו שכתב מחבר ס' הקבלה נגד הקראים ו) שהתחילו בימיו להגלות וגברה ידם בספרד ומולד אותם וקוראם מינין, כן משתדל בספר האה"ר להרים קרן בעלי התלמוד ולהראות אמתת קבלתם נגד הקראים שקראם גם פה מינין. ואמר ב"מ ב' עקר וא"ו פ"א (צד פ"ד): ואם ישימו המינין ספק בדבריהם (ר"ל בדברי רז"ל) מה יאמרו במאמר האל ית' וכו' וכיון בזה על הקראים הכופרים בקבלתם. —

ד) בעל האה"ר מזכיר בספרו זה פילוסופי יון וערב שחיו עד זמנו ומעתיק מהם מאמרים צערים ז) ואילו אבן רש"ד שהיה חי בזמן הרמב"ם ז"ל איננו מזכירו בשום פעם אעפ"י שהיה היותר גדול ומפורסם שבפילוסופי הערביים. ובין שאר חכמי אומתנו אשר ישא את שמותם בספרו

ו) נראה שפר הקבלה מתחיל הרב צד"ל: כתבתי להודיע לתלמידים כי כל דברי רבותינו ז"ל חכמי המשנה והתלמוד כולם מקובלים וכו' ואם להשך אדם שיש בו רוח מינות לומר וכו' אני מסופק בדכריהם, אף אלה הקהה את שניו והודיעו שהם ממרה וכו'.

ז) פילוסופי הערביים שמזכיר הרב צד"ל הם אלפרי ב'ס' האה"ר הם אלפרי ב'ס' המקומות [ז' ס"ה] כמה פעמים, אזי מעבר בעל חכמת הככבים צד"ל ההילוג (מ"א פ"ו) [ז' כ"ב] והאוקראט (שס) [ז' כ"ה] * ומחכמי היונים מביא ארסטו לרוב והאלאט[ון] וגליוס [ז' כ"ה] וגם מזכיר פ"א (מ"ב עיקר ו' פ"ה) [ז' ל"ה] העהקה הגולרים של ויאמר ד' וירד ד': אמר האדון וגלס האדון (ואיננה הוואולנגאטאט כי הרגומה של וירד ד' בכל מקום descendit dominus) ומגדולי עמנו מביא העהקה השכבים (מ"ב עקר ו' פ"ה) ור' סעדיה גאון פעמים רבות ואחר שמבאר בהקדמתו מעלות החכמות ומגלה סגלות הבעורים אמר: ולא הניע אלינו בגלגלו זה ספר הוגה בו דבור יעיר אשפי ההמון מזאת האומה אל דבר מהחכמות בעשור מה שראוי שיעסקו אחריו לאמות אמונתם זולתי ר' סעדיה ז"ל אשר קראו ס' האמונות והדעות ע"כ, אולם במ"ב עקר ו' פ"ה [ז' ל"ה] מביא ג"כ ספרו ומכנהו בשם האמונות והסברות, ובדואי גרסא אחת משושבת, או אולי שתייהן בלתי נכונות, והכונה היא הנודעת בשם האמונות והדעות¹. עכ"פ מזה נראה ג"כ שלא היה יודע מאומה מהרמב"ם ז"ל ומספרו המורה אשר עיניו משתוה מכל וכל לענין ספרו האה"ר, וכן הרמב"ם ז"ל לא ידע ממנו מאומה

* את אבוקראט צריך לזנות לסמך בין חכמי היונים והוא Hypokrates. הרמ"ל.
 1) [לשונות דס, דעת, סכרס מתלפוט וז עס וז נכספי המעתיקים ועובן אחד להס ואין לשנות את הכנסאוס כי לכן נכונות ומתאימות]. ד"ק.

זה איננו מזכיר הרמב"ם ז"ל* לפי שלא ידע אותו ואת אבן רש"ד שחיו אחריו ומטעם זה גם בעל הקבלה איננו מזכיר הרמב"ם ז"ל. ואילו בעל ההשגה היה מזכירם שניהם, אחר שהשיג על הרמב"ם והיה יודעו וחי בומנו בכתבו עליו (תשב"ץ ח"א ע"ב) הוא נער ואנחנו ישישים.

ומספרו כי בודאי היה מביאו. וכשמזכיר באגרתו לר' שמואל ׳ן חבון הראב"ד ז"ל כיון לבעל ההשגה שלו (כאשר יבוא עוד) ור' שלמה ׳ן גבירול ג"כ כמה פעמים בספרו מקור מים חיים (ואינו ס' תקון מדות הנפש שמזכיר ר' אברהם בר הסדאי בפתיחתו להעקתו מס' מאזני נדק, לפי שכח שם שר' שלמה הלך בספר הזה על דרך הקצור, הפך טענת הרב ז"ל עליו בהקדמתו שהאר"ך בס' מקור מים יתיר מדאי, א"כ הם ספרים שונים בשמות שונים לר' שלמה הנ"ל) וחולק עליו, ולא מלא שני הספרים האלה ר"ל האמונות והדעות לר' ספדיה ומקור מים לר"ש מספיק להכיליו¹). והמאמר הגדול ר' יהודה הלוי ז"ל ושאר מחשובי משוררי עמנו אשר מעתיק מהם הרב ז"ל מאמרים קצרים מפיוטיהם ומשיריהם בלי קרוא שם מחברם עליהם ולפי שאין ח"י פופי הספרדים הישנים לא יכלתי להפיש אחריהם לדעת מחבריהם ולא יגיסם פה למען יודיעוני היודעים בטובם ואזכרם. ואלו הם:

במ"ב עקר ד' פ"ג אמר הרב ז"ל (ד' ס"ו): כמו שאמר המשורר שלנו בספור החומר הגלגל והתנועה והגעת האורות: לילות זמני בין וכו' חפצו כמו חומר והגלגל כמו האבנים².
עוד שם [ד' ס"ט]: אמרו קצת נכבדנו: יצרו מקומות מהביילן מרומות לסבל גדלך והכו אדמות לפעמי כנלך ועל גב חממות נחקעו אהלך כי אין ממניך צהאל וצחאל.
עוד שם [ד' ס"ח]: ובסדר שלו הנקראים שכלים ומלאכים יאמר קצת חשובי אומתנו וחכמיה ומשורריה: גזרי חממות נבהו גזר ומקוריהם נבהו ולא להו גל עינות שכל ילא מנהו והוא ראשית דרכי אל³.
במ"ב עקר ו' פ"א [ד' ס"ח]: וכזה יאמר משוררנו המתפלספס מקוין לחביו: בעת צל במגורה מסעף הטלחה ולקח הטורה ועזב הדמיון⁴.
עוד שם [ד' ס"ג]: והמשורר אמר: ליל אשר לא אראה מהמותם ולמך הנראה בחלומות.

* לא אוכל להעלים את דעת בעל היוחסין שכתב אחר הביאו מה שכתב המחבר ז"ל בפירוש הטשנה מוזן כתיבת ספר היד והשלמתו בזה"ל: והוא קרוב לחשבון שאמרנו ובעל דורות עולם כתב כך שראה פטירתו ע"כ. בראשונה חפשתי בס' הקבלה ולא מצאתי בשום מקום שידבר מהרמב"ם ז"ל או מוזן פטירתו ועוד האף ראה הראב"ד את פטירת הרמב"ם ז"ל, הלא בעל היוחסין כתב שנפטר הראב"ד בשנת תתקס"ח (בוודאי צריכין אנו להגיה מה שכתב: ועוד חבר ס' בחכמת התכונה שנת תתקס"ח: כך: בחכמת התכונה ונפטר שנת תתקס"ח שכן כתב ג"כ הרמ"א ובעמ"ה ובעש"י) ואילו מהרמב"ם חשב שנפטר תתקס"ה. שכן כתב: וי"א (שנפטר הראב"ע) שנת תתקנ"ד ר"ח אדר יום ב' בן ע"ה שנה. וי"א שנה קודם פטירת הרמב"ם ז"ל וזהו היותר אמתי ע"כ, וכן רש"ש כתב שנעלה הרמב"ם ז"ל בשנת תתקפ"ה, אם לא שנאמר שבעני היוחסין חושב להיפך שראה הרמב"ם את פטירתו של הראב"ד וכ"ז שהאר"ך ימים יותר מטנו, אך זהו יש לישב בדוחק, ואי אפשר לחשוב שחשב את זה הראב"ד גם כן למחבר בעל ההשגות שטמנו כתב מיר: אח"כ נפטר הרב הגדול הראב"ד בפושקריש בע"ש בהנכה שנת תתקנ"ט, שהרי מהראב"ד הראשון כתב מקודם שנהרג בשוליסולה על קדושת השם ומה שנפטר בפושקריש וגם הוא נתעלה שש שנים קודם פטירת הרמב"ם ז"ל. ובודאי חסרים קצת מלים המדברים מתולדת הראב"ד השני קודם מלות ונפטר הרב הגדול הראב"ד וכו' וצריך היוחסין גם במקום הזה להגהה (**).

** במחלת כבוד ה'תש"ף כי טעה בכונת דברי בעל היוחסין, ואלה דבריו (ד' לנדון עמוד 219): „ואע"פ שכל המפרשים אמרו כי ר' יוסף סלוי רבו של הר"ם במז"ל וכו', זה אי אפשר [כפי תקון פילוסופיקי שם] כי למעלה אמר בעל דורות עולמים שנפטר בשנת תתק"א וכו' ואני מלאחי כספרים קדומים שגולד וכו' שנת תתק"א [כ"ל שם], וא"כ היה [הרמב"ם] בן ששט שנים כשנפטר ר' יוסף הלוי". מזה מבואר כי המלות שנספר ב שנת תתק"א שייכות לר' יוסף ולא להרמב"ם; ובאמת הביא היוחסין למעלה (עמוד 214) בשם הראב"ד כי רב כורך נפטר בשנת תתק"ו וסאריך ימים אחריו רב יוסף סלוי כמו ט"ו שנים, וזה עולה לנכון תתק"א. וכן ביוחסין הישן (אמטטרסד תע"ז דף י"ז ו"ט), אף כי ערכוב דברים נמלא שם.

¹ [יש להוסיף כי ב"ד ס"א יזכר ר' שלמה אבן גבירול ז"ל על אחד משיריו ועל הטור אשר הביא שם: והוא נכסף לשמונו יש וכו' אשר רכיס וכן שלמים עמדו עליו ולא יכנו למנזר פשר הדברים אביע את מלחי לעת מנזר. ד"ק].
² [את מקור הטור הזה הערה ר' יהודה ל' דוקים בשיר ר' משה ׳ן עזרא במ"ע יסורין ג' י"ד ועוד עיין בסעודת הפלאות להט' שניאור זקס בהמגיד שנת י"ה ד' רמ"ב. ד"ק].
³ [הט' ליב דוקטס מלא מקור הטורים האלה בפיוט ר' יצחק בן גיאת המתחיל וארץ אבק לאלוה (כתל קדומים ח' ד' מ"ג. ד"ק].
⁴ [עיין יסורין ג' י"ד. ד"ק].

(ה) במאמר ב' עקר ואו פ"ב (צד צ"ו) מעיד המחבר על עצמו שהיה ספרדי באמרו: כי אנחנו אנשי ספרד וכו'. וזה מראה שאיננו בעל ההשגה שהיה דר בצרפת בגליל Languedoc בעיר קטנה Beaucaire (ס) על שפת הנהר רֶאָהֶנֶע לעומת טאַראַסקאָן כאשר מספר ר' בנימין בעל המסעות שבעיר פיתקיריש היה חי הרב הגדול ר' אברהם בן דוד ומפארו לעשיר לנדיב לב ולחכם גדול בתלמוד ובפסוק ומורה לכל הבאים אליו ומפרנסם משלו*). —

(ו) אולם הראיה היותר חזקה על אחרות מחבר ב' הספרים ר"ל הקבלה והאה"ר היא שווי סך שנות עמידת בית הראשון בשניהם, כי כאשר בעל הקבלה מנה בפירוש ת"ל שנים לעמידתו ה"א ת"י כדעת חז"ל כן גלה לנו בעל האה"ר שמנויו לעמידתו הוא ג"כ ת"ל ולא ת"י, באמרו במאמר ב' עקר ה' פ"ב (צד ע"ט) בה"ל: העם נשארו אחר (צ"ל תחת) משפט הנביאים (בכאן ט"ס דמוכה וצ"ל אחר מרע"ה תחת משפט הנביאים) ואה"כ תחת ידי המלכים שמונה מאות ושבעים** שנה ע"כ, ואם אנחנו מונים למנין חז"ל הנהוג אין אנו מוצאים חשבון זה, כי מיתת מרע"ה היתה בשנת ב"א תפ"ח וחורבן הבית למנין חז"ל היה ג"א של"ח, ואין ביניהם כ"א תת"ן שנה. הרי כאלו אמר בפירוש שהודך לשטתו בספר הקבלה למנות ת"ל לעמידת הבית ושחוו"בנו היה בשנת שנה"א, א"כ נשאר העם תחת הנביאים והמלכים אחר מרע"ה ועד החורבן תת"ע שנה כנ"ל. וגם לא מצינו לראב"ד זולתו ושתיה עמו בחשבון זה נגד דעת חז"ל כ"א הוא שאחריו נגרו ג"כ הרד"ק והרלב"ג והאברבנאל ז"ל. —

מכל אלה הראיות המובאות נוכל לאמת ההשערה ששני הספרים, ר"ל ספר הקבלה וס' האמונה הרמה, מחבר אחד להם.

עוד שם [ז' ק"ח]: וכבר הטיב מה שצבר בזה קלם הפייסוס באמרו: דכוק בו ולעזבו דתם ודקן להשבע בשמו הנורא.

עוד שם [ז' ט"ט]: וזה כלו בלר אותו אחד מחשבי משוריו דכבור מיוסם אליו יזכור בו זורח הגלגל המזלות ותנועותיו והוא אמרו: דגלי מרכב הקימוס לעד ולאום כי הדבר מעש ד' זכאום, הס הנעלמים מעיני ברואוך, הס הנכראים לעיני נביאוך, הכל עבדך משרתי סניך, גבורי כח עושי לזוך, להם יקראו רחוקים קרובים ומאין הליכה רעים ושבים, והליכותם הליכות אלי מלכי בקדש, ד' כס סונו בקדש, ידברו זאכן ברשויות, ויעשו זאולם ברזוך, בזאת יאמרו שומעי מליהם, כי סיך המדבר אליהם.

וזה האמרון הוא פזמון נמלא בשני קלם בשחריס של יוה"כ לספרדים ור"ה יהודה הלוי בר שמואל⁽¹⁾ וטוב היה לדעת גם אם מחברי האחרים אולי עי"ז נוכל יותר לכוון שנים חיי המחבר.

(ח) החכם יאסע בהערה א' לספר כ"א מתולדתו הגדולה חושב שחקרייש אינה Beaucaire כי אם Corynières ובתולדתו הקטנה ז' 412 כתב ר' אברהם בן דוד in Pescheira in Castilien והספסי אחר שניהם ולא מלאחסי, אולי מחסרון מפות מספיקות לי, והאמת עד לעמוד שחקרייש היא בררסם כאשר מליין ר' בנימין מתולדתו במסעיו שפי פרסאות מלונעל שהיא על חוף הים האלמעני והיא אמת במילואות אעפ"י שספורי ר' בנימין אינם נאמנים להחכם הנ"ל על טעויות ספורי הזיוס הנמלאות כס. וכן הרמב"ם ז"ל לר' שמואל אבן חבון באמרו: וכן כשבא אלנו היקר הנכבד החכם כבוד ר' מאיר⁽²⁾ תלמיד הרב ר' אברהם ב"ר דוד ז"ל הרב הגדול שפוסקירא י"א וכו' כיון בלי ספק אל בעל ההשגה שלו הנקרא הרמב"ד השני (יותר נכון לקראו הרמפחי) ואין מן הסוים בזה על הרמב"ם ז"ל שמשכתו בזה שמכנהו הרב הגדול אחר שהשיג

(*) [בכ"י ס' ט"ה] אשר נמצא בין ספרי הרב ר' נתן אדלער בלונדון נוסף במקום אשר יזכיר בו הראב"ד הראשון את חכמי צרפת ספור ארוך על קהלת נרבונא קורותיה וגדוליה וכבוד פרשת גדולת הראב"ד בעל ההשגה העולה על כלהם, עיי' את הרבנים היקרים האלה במ"ע אחינו בני צרפת Revue חלק' צ' ד"ב. (העתקת ביבויור) ד"ק].

** בכל חכמי אשר ראיתי חוין מכ"י רש"ף כתוב: השעים, אבל זה לא יוכיח סאומה נגר עדותו של כ"י עתיק ונאמן וחשבנו המדוייק של רש"ף ז"ל כי צורות האותיות ע' וצ' דומות זו לזו בכ"י ומתחלפות על נקלה וכמקרה זה קרה גם פה בהיות המספר רשום בתחלה באותיות אשר סתן העתיקותו אח"כ המכתבים לחיבות שלמות. ד"ק].

(1) [עיון נהל קדמוס ז' מ"ה ס' י"ב. ד"ק].
 (2) [גם פה אעיר על החדשות והגזרות אשר גלה כדרכו החכם רש"י בדבר הזה בהמניד י"ב, ז' ש"ז. ד"ק].

זמן כתיבת הספר. באיזה זמן נכתב הספר האה"ר הודיענו מחברו בעצמו בו אנב גררא באמרו (מ"ב עקר ה' פ"ב) לענין הספורים התכופיים שיאמתו הענין המסופר וז"ל (צד ע"ח): ואם הצטרך לשום הקדמה במפת עבור זה, כי היה בעולם איש ששמו משה שהוא הביא תורה נמשכו אליה (בכ"י: לו עליה) עם ממינו נקראים בני ישראל. הם מהספורים התכופיים אשר נדביק (ג"א: הגיעו) תכיפותם מני אלפים וארבע מאות ושבעים ושנים שנה לא הפסיקו מפסיק ע"כ. — והנה נתנת התורה היתה ב' אלפים תמ"ח נוסף עליהם ב"א תע"ב שעד זמנו של המחבר לא הפסיק מפסיק יצא לנו שכתב הרב את ספרו זה בשנת ד"א תקק"ך, שנה אחת לפני כתיבת ס' הקבלה שהיתה בשנת ד"א תקקב"א כפי עדותו של הרב בעצמו בקבלתו בדור ראשון מרבנן סבוראי, והיא השנה שבה חתם שנת הקבלה (ט).

תולדות המחבר. רבינו אברהם בן דואד הנקרא הראב"ד הראשון וז"ל לא נודע לנו יחוסו מצד אביו כי זה השם דוד אשר התיחס אחריו, מלבד שלא ידענו בברור מה טיבו ואם הוא שם העצם של אבי הרב וז"ל, ואדרבה קרוב לודאי הוא שהוא רק בנוי ליחוס משפחתו (י), אף אין מגיד ואין משמיע מי הוא ומה שם אבותיו כי נדע? — אך בדרך השערה יש לחשב שגם אביו של הרב, יכונה איך שיכונה, היה חסר מגזע חכמים ונבונים בצירוף אל יחוסו מצד אמו, כי מזה הצד לא העלים ממנו הרב בעצמו בקבלתו שאמו היתה בת הרב הגדול ר' יצחק (יא) בן ר' ברוך ן' אלבליה או ר' יצחק בן ר' יעקב בן ר' ברוך ן' אלבליה או אלכליה הספרדי מקהל קורטובה, כי אחר שסיים ספור תולדותו של ר' יצחק בס' הקבלה כתב: והוא זקננו אבי אמנו. — וכן מספר הרב שם שר' ברוך ן' אלבליה ראש משפחתו הנזכר היה משועי ירושלים ויודע מלאכת משי, וכשגבר מיטוס עליה שלחהו בין שאר יודעי מלאכה לספרד לבקשת שליטתו שם ממנו ויבא לעיר מארדה היא אבותיו של ר' יצחק לקורטובה והיו מגדולי העיר, שם נולד ר' יצחק בשנת ד"א תשצ"ה ובעודנו נער אהבוהו ר' שמואל הנגיד וז"ל ועשה לו אח"כ טובות הרבה, ואחר מות ר' שמואל כתב ר' יצחק מחברת על סוד העבור לרב יהוסף הלוי בנו של ר' שמואל והלך אליו בפעם בפעם לנרנאדה והיה שם ביום השמד ונצל בדרך נס. והיה אוהב תורה וחכם בחכמה יוגית, והיתה מחלקת בינו

עליו כמו שחממו בעל סה"ק וסה"ד, כי ארצה כן נאה לאיש אחת ובעל מדות הרומיות ועניו כמוהו. (ס) כעין זה הזמן בעצמו יאל לנו בקירוב ג"כ ממקום אחר מדברי הרב ז"ל בספרו זה, והוא אמרו (מ"ב ע"ד ח"ג) [גד ס"ב] הפילוסופים נשטו כעורים אלפי שנים בענין היחוד, אחר כן לא סר האחרון מהם לערער דעה הראשון עד שעמדה על זה דעהם אשר לא ערער בו מערער מני אלף וחמש מאות שנה ע"כ. ואין ספק שכיון בו אל אריסטו ראש הפילוסופים המשאיים שנבררו אחריו חכמי אומתנו ובלטט הוא בעצמו במקומות רבים מזה הספר, והנה אלכסנדר המקדוני תלמיד אריסטו מתך ג"ל תמ"ב ליזירה בהיותו בן חמש עשרה שנה ואריסטו רבו בן ארבעים ושבעה (כי אריסטו נולד בשנה הראשונה לאליומפיאדע ה'ט"ס ושנה השניה לאליומפיאדע ק"ט קראתו המלך פהיליפו אביו של אלכסנדר להיות למורה לבנו שהיה אז בן י"ג שנה, עיון ריפסטר געשוכטע דער פהיליפוזאפהיע ס"ט סימן א'. ח"כ היה אז אריסטו בן ארבעים שנה ואחת, נוסף עליהם שם שניה [ג"ל שש שנים] עד י"ט לאלכסנדר שנה המלכו שהוא שנה ג"ל תמ"ב, היו אז שני חיי אריסטו מ"ז כנ"ל), ח"כ מזמן כתיבת ספר האה"ר בשנת ד"א תתק"ך עד ראשית ממלכת אלכסנדר שהיא מ"ז לאריסטו אלף הע"ח נוסף עליהם עוד כ"ב שנים עד מלאת אלף וחמש מאות שזכר הרב, היה אז אריסטו בן כ"ה וכבר למד לאחרים בזמן הזה כי ע"י התוכחו עם רבו אלסמון לקמור סדל רבו לטייל בביט מדרשו ועזבוהו לאריסטו, ואפשר ג"כ שהרב הפש מספר שלם באמרו אלף וחמש מאות, ומספר שנותיו של אריסטו היו יכולים להיות אז יותר מכ"ה. [אחרון חביב כי אחת גם אלל כוחבים אחרים מזמן הראב"ד הזקן נמלא שחשבו מימות אריסטו כמו אלף וחמש מאות שנה כאשר אראה א"ה. ד"ק].

(י) עיון לעיל הערה ד'.
 (יא) הוא אחד מהחמשה ר' יצחק שהיו בדור אחד והיו שנים מהם ספרדים והוא אחד מהם, לר"ך להגיה בדברי הרב בקבלתו באמרו שם ר' יצחק ב"ר ברוך ור' יצחק ב"ר יעקב ב"ר ברוך כו' בדרך פרס שאחרי הכלל חביב ור' וז"ל או רבי ע"ש.

ובין הרי"ף ור' יהודה בן גיאת ז"ל. וחבר ספר קופת הרוכלין, ופירש מהלכות קשות שבתלמוד אך לא השלימו, ובן ל"ז שנים נסמך ברבנות ונשיאות, כי אבו אלקסים בן עבד המכונה מעמד (Abulkassem ben Abad Mothamad) מלך הערביים בסעודיא עשרים שנה י"ז והריבין תורה והעמיד תלמידים הרבה, ובתוכם ר' ברוך בנו ועשה טובות גדולות לישראל ואח"כ הלך לגונאדה ונפטר שם בג"ש לחייו בשנת ד"א תתנ"ד. — ור' ברוך בנו נולד בסעודיא ד"א תתל"ו, וקבל מאביו ומהרי"ף ז"ל שהיה בעל מחלקתו של אביו לפי שצוה לו אביו קודם פטירתו, והוא אז בן י"ז שנה, ללמוד אצלו, והיה יודע חכמה יונית מסיף על תורתו, ושמו יוצא בכל הארץ, ונפטר ד"א תתפ"ו, והעמיד גם הוא תלמידים הרבה ובתוכם בן אחותו הראב"ד ז"ל, הוא רבנו אברהם בן דואד הלוי הספרדי המכונה החסיד י"ג) שהיה בקי בתלמוד ובכל החכמות הנודעות בזמנו ובלשונות שונות י"ד), כותב דברי הימים לעברים ולרומיים, נולד סביב ד"א תת"ע ע"ו) והיה בנעריו תלמיד ר' ברוך ז"ל הנזכר שהיה דודו אחי אמו מ"ז), והיה חי בטולידא בימי אלפונסא השביעי וסביב לד"א תתק"ך יצא טבעו בעולם וחבר ספרים הרבה. ובשנת תתקל"ב תפש הצורך אליציר את הרב, ושנה אחת אחר כך נתפש השר והוגלה לקרקשונא לפני הרב י"ז), ובשנת ד"א תתק"ס נתלה על קדושת השם בטולידא י"ח), כי מלך ספרד רצה לאנסו על המרת הדת ולא יכול לו וצוה שיתלוהו וקדש ש"ש ברבים ונקבר בטולידא. וספריו הידועים המה:

(א) ספר הקבלה או דורות עולם ובו ג' חלקים.

החלק הא' מדבר מקבלת התורה דור אחר דור מאדם הראשון עד זמנו של הרב ז"ל, כתבו נגד הקראים שהתחילו בימיו להגלות וגברה ידם בספרד.
 החלק הב' הוא קצור תולדות הרומיים עד סעבאסטיאן שהיה אחר מארטיאן בדורו של אפיפור גרענאר בומנו של מחבר.

(ב) כן מוכיח החכם יאסע בחולדתו הגדולה (אנהאנג נוס 20 בוכע הערה 1) והאמת אמו וא"כ מקום הולדת ר' ברוך שזמנה גופל בחוק עשרים שנה של נשיאות אביו הוא ג"כ סעודיא.
 י"ג) ובערש עם גרוכער ערך אברהם בן דוד כתוב שנקרא בפי Maurog היינרי בשם יוספט בן לוי, ולא אדע מאין לו זה, ואם קבלה הוא נקבל ואז יוכל להיות שזה הוא שמו הערבי כנראה בימים ההם להסוכנים בין הערביים לכוון עלמס בלשון ערבי באופן אחר גד"מ ר' יהודה חיוג קרא בערבי אבו זכריא, ור' יונה בן נגאח בשם אבו אלוליד מרואן וא"ל הראב"ע מורינוס, וכדומה.
 י"ד) [חסר בכ"י].

ע"ו) ברשימת רבני ספרד מהוליא החכם יאסע (חולדתו הגדולה חלק שביעי) מן זיבליאטסקא עספאלגאל לראדרינועם דע קאסטרע מעילון: ר' אברהם בן דוד הלוי מטולידא נולד 1120 (= ד"א תתפ"א) ומת 1180 (= ד"א תתקמ"א) ע"כ.
 אמנם שנת הולדת ר' אברהם א"א בשום פנים שהיה ד"א תתפ"א, אם לא שגאמר שהיה תלמידו של ר' ברוך בהיותו עוד ילד קטן עד שם לחייו כי ר' ברוך נפטר תתפ"ז, אולם אז לא היה מושב עלמו בין הסלמידים שהעמיד רבו, אע"פ שאמר ע"א ואני הקטן שכולם, לא היחה כונתו על מעוט השנים שלו כ"א דרך ענוה אמר כך, וגם לא היה מספר לו ר' ברוך, בהיותו עוד ילד כזן שש, שזוהו אביו קודם פטירתו ללמוד אצל הרי"ף בעל מחלקתו. ולכל הפחות היה אז אברהם איש צעיר לימים כזן י"ז, אמנם בשנת פטירתו חסכים הרשימה היות עם בעל יסוד עולם בקרוב והנה דע ראסכי כתב שגולד בטולידא.

ט"ז) כן הוא האמת כי כשה מספר הרב בעלמו בקבלתו, אבל בש"ק ובס"ד ובס' תב"י נכתב בטעות ר' אברהם בן ברוך בן יאחז וכו'.

י"ז) ר' יוסף בן ווינגא מקונטרסו של ר' שם טוב בסוף ספר שבע יהודה.
 י"ח) כן הוא ברמ"א וס"ד וש"ס יהודה, אבל דע ראסכי כתב שבשנת 1180 למספר ע"ז, אח ארץ מולדתו לבלתי יהיה מוכרח להמר דמו ולא אדע מאין לו זה, וטולידא נקראה בפי אבולפעדא טוליעולה וכן יכונה הרבנים ז"ל.

החלק ה' תולדות מלכי ישראל בזמן בית שני רובם נלקחות מ' יוספון לרומיים יט). את החלק ה' הזה הוציא סע"ב מינסמער בשנת 1529 למספרם עברי ולאטוין, ופעליקאן עשה העתקה לאטיינית ממנו, וכ"י מס' הקבלה נמצא בצוריק, ולדי רוסי היה כתב יד בנוסחאות שונות טובות - (ב) ספר בחכמת התכונה נכבד מאד כ).

(ג) השגה על ספרו של אבו אל פראג הקראי שעשאו בלשון ערבי והוא פירוש על התורה כא).

(ד) האמונה הרמה. ובו כלל אחד והוא כמו הקדמה ונ' מאמרים: הכלל יבאר בו הסבה אשר הביאתהו לחבר זה הספר והדרך אשר ילך בו, נושא הספר ותועלתו ומי יקבל ממנו תועלת ויצטרך אליו ומי לא יצטרך אליו. המאמר הראשון הוא מכלול החכמות מהמבטע ומה שאחריו וכעין הקדמה למאמרים הבאים ובו ח' פרקים.

הפרק הא' העצם והמקרה ורושם כל אחד מהם וסוגי המקרה.
הפרק הב' היולי המוחש והיולי המושכל והשתנות היסודות.
הפרק הג' התנועה ומיניה, הנחת שם טבע ראשונה והעתקתו, הנחת שם טבע.
הפרק הד' שכל דבר כמותי הוא ב"ת, ובב"ת א"א שיהיה כח בלתי ב"ת, ושכחות הגופים ב"ת.

הפרק הה' שכל התנועות תכלינה אל מניע ראשון יש—תנועתו לא תפול מסביב.
הפרק הו' מחכמת הנפש פסיכאלאגיע.
הפרק הז' שהכח המדבר איננו גשם, צד התלותו בגשם, הגשם איננו הכרחי בהשארותו, הכרחת השארות הנפש.

הפרק הח' השמים הם חיים מדברים ותנועותיהם ברצון.
המאמר השני: יכלול הקדמה וששה עקרים.
הקדמה שתכלית השתדלות האדם היא ידיעת השם ב"ה.
העקר הא' בשרשי האמונה.
העקר הב' גדר האחדות ובו שלשה פרקים.
העקר הג' תארי השם.

העקר הד' בפעולות ובו כלל אחד וד' פרקים מדברים במופתי מציאות המלאכים בסדור המציאות ובמקורי הרעות.
העקר הה' בנבואה ומיניה, ובתנאי הנביא, הפרש שבין תמורה לסתירה.
העקר הוא"ו ובו ב' פרקים מדברים בשתופים שנפלו בשמות הנכבדים, במקורי הטובות והרעות, סדור הסבות, השגחה, וסוד היכלת.
המאמר השלישי ברפואה הנפשית ובו שני פרקים.
הפרק הא' במדות והנהגות והנמוסים והחקים והתפלות והתהנות.
הפרק הב' בחליים הנפשיים ואופני רפואתם כ).

יט) מהספר היקר הזה שאבו כל כוחי הדורות לעבריים. רבות פעמים בא הספר הזה בדפוס אולם המהדורה הראשונה והיקרה היא במנטובה בשל"ב ואחריה בוויניצהה הר"ט ליזרה ¹.

כ) יסוד עולם ורמ"א וסה"ד.
כא) כן כתב הרב בעלמנו בסוף ספר קבלתו והוא אבות אלפרג הנזכר מיפה בן זעיר במקאלה פי אלעריות כפי השערה מונק (א"ז. אלנלסן 841 זייטע 98).
כב) כל הפרק הב' מוזמנר ה' וקלמו של הפרק הראשון ממנו נחסרו מן כ"ו.

¹ טעות דמוכה בפרטי שנת הדפוס, אם בדברי רש"ף או בהעתקת ס' ד"ק; ונחזור הספרים לכן-יעקב (סדר עולם רבא, עמוד 413) נטוס הדפוס הראשון קונסטנטינא רע"ו, ואחריו מנטובה רע"ח (יחמק), ואחריו ויניצהה ש"ה—ש"ו. המו"ל.

הוספת לספרי צאאלאניע דעם תלמוד'ס

אמר המחבר: הנה נא עברו יותר מעשרים וחמש שנה מיום צאת לאור ספרי על בעה"ה הנזכרים בתלמוד (ירושלמי ובבלי), במדרשים שונים ובפוסקים רזשונים ואחרונים; במשך הזמן הזה עברתי עוד הפעם על ים התלמוד מראשו ועד סופו וקבצתי הערות, תקונים והוספות לספרי ומספרם רב למאד, ולו זכרתי לראות בדפוס מהדורה שנית מספרי, אזי ראה הקורא פנים חדשות וכמעט שלא הכיר עוד את ספרי הקודם, כי שנית ותקנת כמעט כל סעיף וסעיף (§ §) בספרי. אבל הנה נא זקנתי ושבתו ואין לי עוד תקוה לראות בני שלשים מילי רוחי ולכן אציע פה לכהפ"ה ההשמות למען השלם עבודתי. — בספרי § 522 הראיתי כי שם"ה בע"ה למיניהם ולמשפחותם מצאו קן בספרי, ועתה אבאר נא בעה"ה אשר בפעם הראשונה נעלמו מעיני, עיני בשר, ואתה קחם נא ממני ואברכך, קורא יקר, ורק תדע כי הסימנים בראשי הפרקים המה נרשמים לפי הפרקים (§ §) בספרי וכל פרק אל מקומו יבוא בשלום ויסתפה אל ענינו הראוי לו. יבא שי

§ 450 B.

כנה הדבוקה בבשר (פילצלויו).

ההנהגה הזאת אינה נזכרת בתלמוד, אבל בש"ע י"ד ס' קצ"ה סעי' מ"ו. שם איתא: הכנה דבוקה ונושכת בעור במקום שער ונדבקה בחווק בבשר ותוכל לחסור ע"י חמץ וגדירה בציפורן. הכנה הזאת נקראה מחכמי הטבע Pediculus Pubis, לרוב נמצאה במקום הערוה המכוסה בשער, או תחת העור או על השערות ונראית לעין כמו קשקשי דגים לבנים, משם עולה הכנה על מקום הטבור או עוד למעלה עד בית השחי ולפעמים גם עד מקום השער בגבות העינים, לא לבד אצל ב"א המזוהמים ובלתי נקיים כ"א גם אצל אנשים אצילים. והמזור היותר טוב נגד השרץ המאוס הזה הוא המרקחת unguentum curiale (עיין בספר הטבע של פֶּאָיִנְט ח' 5 צד 410). ועיין בש"ך שם ס"ק נ"ז שמכנה השרץ בשם: פֶּילֶץ לייז, זו Filzlaus או Filzlaus בל"א. בדרך אנב אעיר שצריך עיון למה מן הכנה הזה (אם מכוסה תחת העור כמסקנת האחרונים שם) חוצץ לטבילה, הלא אמין (בלאווען) שבאצבע (זבחים מ' ע"ב) איגם חוצצים וגם שם יכולים האמין לחסור והמוגלא (אייסער) תוכל להתרחק?

§ 509

תולעת המשי (זיידענרויפע).

אם גם התלמוד באיזה מקומות מדבר באריכות על הכלך והשיראין (זיידענארטען) הנעשים מתולעת המשי, איננו מזכיר את התולעת בעצמה, אבל רש"י בכתובות ד' כ"ו ע"א, בר"ה אחת אומר: הנשים מחממות ביצי תולעים העושים משי בחיקן והם נוצרים, ובש"ע או"ה ס' ש"ה סעי' מ"ו פסקו: שבשבת אסור לשאת תחת אציליו זרע תולעים שעושים המשי כיון שהאדם הנושא את הזרע מוליד בחומו. והנה פֶּאָיִנְט (שם 5 צד 90) מספר שהנשים באיטליא נותנות ביצי תולעת המשי בכיסים קטנים שהן נושאות בין שדיהן, כי התולעת מוכרחת לושב במעלות החום 14 עד 20 (גראר רעאוימיר) והחום הזה נמצא בבית השחי או בין השדיים, ושם בש"ע ס' שכ"ד סעי' י"ב איתא שמתר בשבת להאכיל את תולעת המשי, ועל זאת כותב בעל עולת שבת: ונתנין לפניהם עשבים ועלי תותים, העלים האלה נודעים בשם „מױלבערבלאָטטער“, המאכל הזה הוא היותר טוב לתולעת המשי, אבל לדאבון נפשנו האילן הזה מתאחר בארצות אירופא לציץ ציץ ולשאת עלים, ובעבור זה מוכרחים אנחנו להאכיל לתולעים עלי זאלאס, „אולמבלאָטטער“ או „וויינבלאָטטער“, אבל מעשבים הללו התולעת אינה יכולה לחיות כ"א ימים מועטים. על שלשה מיני משי הנזכרים בתלמוד עיין ספרי § 509.

§ 480 B.

ראתן (הילוענוואורם).

בכתובת ד' ע"ז ע"ב איתא: הקיוו איש ואשתו ולא טעמו מידי ושימשו היין להון בנים בעלי ראתן ואלה סימניה דלפן עיניהם ודייבי נחיריהם, ועפ"י סימנים הללו מבארים בעלי אוצרי השרשים האלה "ראתן" ע"י "פלום" מלשון יוני rheithron, rheusis אבל שם בנמ' נזכר בפירוש שרץ הנמצא בין הגלגולת ובין קרום המוח ועל השרץ הזה המחברים אינם מדברים מאומה. והנה שם נזכר הדרך לרפאות את בעל הראתן: מקרעין את מוחו (הוא מה שקוראים הרופאים—טרעפאגירען) ומייתי ארבע טרפי דאסא ומדלי כל חר כרעא ומושיב העלה תחת הכרעא, ומוסיף רש"י שאם לא יעשה כן לכשאחזין בגופו לימלו ינעוץ צפורניו במוחו ויקוב את הקרום, ע"ש. רש"י סעה במח"כ בדיעת השרץ הזה, כי כל תולע (וואורם) הוא מחוסר רגלים וכל רמש (אינועקט) אינו פחות ממש רגלים וא"כ השרץ "ראתן" אינו יכול להיות לא תולע ולא רמש, אבל באמת הוראת מלת כרעא בפה אינה בהוראת הגל כ"א מורה החלק שבהשרץ הנקרא זויגמויל, ועיין מ"ש פֿאָיגט (שם 6 צד 46) ששרץ אחד בשם הילוענוואורם Echinococcus hominis נמצא בכל חלקי הגוף ונ"כ במוח האדם בפרט בב"א המסובלים במחלת השחפת (וואסערזוכט). להשרץ הזה יש ארבע פיות מוצצות (זויגעמוידער) ונמצא בכל חלקי הגוף של ב"א החולים (וואסערזוכט) חוץ מבני מעיים (דארמקאנאל). ובהיות שהתולע הזה נדבק בבשר ע"י הארבע פיות ונראה שהוא נשען עליהן, ע"כ יכנה התלמוד אותו בשם "רעי". גם בחלל הגלגולת של בהמות, בפרט בהמות המעלות גרה נמצא תולע זה ונקרא Coenurus Cerabralis, גם להתולע הזה יש ארבע פיות. על דרך הרפואה הנזכרה שם בהנמ' שלפנינו אין כאן המקום לדבר ושייך לחכמת הרפואה להתלמד, ושם מקומו הראוי לו.

§ 459 B.

קפה שבירק (קֶאָהרױפּע).

בפסחים דף קט"ו ריש ע"ב איתא: צריך לשקועיה בחרוסת משום ק פ א, רש"י פירש שנמצא ארס בחורת הוא השרף כמו בבצלים, וא"כ מלת קפא היא כמו Kapos בלשון יוני ויתורגם "זאפס", אבל הרשב"ם מביא פירוש הר"ח שקפא הוא כמו קפה שבירק, בתוספת תרומות פרק ז', והוא תולעת. ואם נעייין בתום' שם ד"ה קפ"א נראה שפירוש רש"י פשוט הוא ויותר נכון מפירוש הר"ח. ופה רק מוטל עלינו לבאר את מהות התולע שבירק. והנה מלת קפה או ק פ א הוא מל' יוונית Καμψη (רופע), עיין § 394, שם הבאתי כמה מלות ארמיות שנפל מהם האות "ו" וא"כ קפה שבירק הוא קֶאָהרױפּע והוא התולעת בנייתא דבי כרבא (מכות ט"ו, ע"ב) אשר פירשנו בסעיף 458, ואולי הוא גם התולע הגדל בכמהין ופטריות שנוצר בהנה ליו"ד ס' פ"ד סעיף ו'.

§ 177 B.

חזיר של יאור (גיל דעלפין).

באבות דר"נ פ' ל"ד איתא: חזיר מיער (הוא החזיר הפרא, ווילדשוויין, עבער) הורג נפשות ומזיק את הבהמות וכו', אבל חזיר של יאור אינו הורג נפשות ואינו מזיק לבהמות וכו'. הילקוט שמעוני ח"ש ד' קט"ו ע"ד גורם חית הים תחת חזיר של יאור. אבל אין כל ספק שפה נזכר הדעלפין השוכן ביאורי מצרים, עליו סיפר פליניוס (Historia Naturalis 8,25,28) ומפרשו Harduin מוסיף ואומר שהגיל-דעלפין הוא הלש ובעל מזג טוב ולא בגבורה כ"א ע"י חכמה ותחבולה יכול להתגבר על שונאו הקרָאָקָאָדיל. לייגע קורא אותו Delphinus Phocaena ובלשון צרפת נקרא Marsouin, כמו בל' אשכנז: מערשוויין (עיין פֿאָיגט שם I. S. 464).

§ 134 B.

פליית חויא (שלאנגענטאדטער).

בילמדנו פ' בלק—לו יש חרב ידי, מלה"ד לרופא שהלך לרפאות בלשונו נשך הנחש ראה פליית חויא (זו גידסת הערוך אבל בילמדנו גם בתנחומא הגירסא: אנה) אחת, התחיל

מבקש להרנה, אמרו לו לזו אי אתה יכול ליטול והאיך אתה רוצה לרפאות בלשונך נשך נחש? הרב רמ"ל בהערותיו להערוך עשה השערות שונות לבאר מלת פליית, ובצדק חולק עליו וסותרו הח' שיינהאק בספרו תולדות החיים הערה קס"ה, ואין להאריך פה. ומה שכתב שיינהאק שפליית חוירא הוא מין חיה קטנה נעימה וידועה להם אשר דרכה לבקש ולאכול נחשים ארסיים— הצדק אתו, אבל לא קרא בשם את החיה הזאת. ולי נראה שהיא החיה Kerpestes Mungos הנקראה בל"א: „קספאינדישער איכניימאן“, הוא נודע ומפורסם ע"י נבחרתו להרוג את הנחשים, ואם הוא נשך מנחש יודע לרפא את עצמו ע"י שרשים שונים אשר יודע למצוא במקום שרשם. זאת ספרו עליו מאז, אם גם לפי ידיעת חכמת הטבע בזמננו הסיפור הזה כהבל יסודו. אבל עוד היום מגדלין החיה הזאת בבתים להרוג את הנחשים ועל כן נאה לה השם פליית, הוראת המלה הזאת היא „בקוע והחרב“ (עיין ספרי § 375), ובנקל נבין את תוכן המשל בהמדרש שהרופא ירא ליטול את הפליית האוכל נחשים וק"ו שהוא מתירא לרפאות בלשונו את ארס הנחש עצמו. — ואנכי אעיר שלא מצאתי לא בתרגום ונתן ולא בתרגום יהושלמי גרסת הערוך פליית חוירא לתרגום המלה האנקה (ויקרא י"א, ל') והגירסא שלפנינו בת"י היא: מינקת חוירא, ואולי צ"ל „מחנקת“ ויתורגם: שלאננענווירדנעה. שם מבואר המלה חוירא, ודף ויזאתה ספרי דף י, וספרי א

§ 457. B.

קירדא — (צעקקע).

בויקרא רבה פ' י"ח ובמדבר רבה פ"ו. מה לזיא? לקרדא, הבשר אשר יצא מאפס יהיה לקרדא. ומפרש הערוך (ערך קרד): קירוד כמין תולעים והוא רמש כנון אינבא שנושכים בבשר הבהמה והם קטנים וכו' ומסיים: בלשון ערבי קורין לתולעת קרד. הרמש הזה נקרא אצל אריסטא-פעלעס (נאטורגעשיכטע 2, 25, 5): Κροτων ובלשון אשכנז: צעקקע וגם האלצבאקקע; הרמשים הללו נושכים הבהמות וגם בני אדם ודבוקים כל כך בעור הבהמה או האדם עד שאם נתרחקו בחזק יעשו חבורה אשר תוציא דם למרבה. הרמש הוא קטן מאד, אבל לאחד שמלא כרסו מדם המצוץ נתגדל כגודל קטניות (ערבסע). הרמש הזה נקרא אצל חכמי הטבע Exades Ricinus עיין פֿאָינט (שם 4 צד 179). הרמש הזה לא נזכר בפירוש, אבל נרמז במשנה ביצה פ"ב מ"ח. שם איתא שמתר לקרד ולקרצף הבהמות ביום טוב. רש"י פירש מקרדין במגרת של ברזל (שמדיענעלן) ומקרצפין במגרת של עץ (קאָממע). אבל הרמב"ם בפירושו להמשנה אומר מקרדין הוא הסרת הזבובים הקטנים הנתלים בירכות הבהמה ועושים שם חבורה כשמסירין אותן, ומקרצפין הוא הסרת הזבובים הגדולים שאינן עושים חבורה כשמסירין אותן. ונ"ל שכונת הרמב"ם היא שהפועל מקרד יתואר מהשם קירוד והוא פועל Verbum denominativum; ע"ד זה מבאר הרמב"ם הפועל עקץ מהשם עוקץ (עיין פירושו לפאה פרק ז' מ"ג) והפועל ערף מהשם עורף (עיין פירושו לבכורות פ"א, מ"ו) והוראת הפועל קרד היא — ענטפֿערונג דער צעקקען. ומה שמכנה הרמב"ם את הרמשים בשם זבובין אינו רוצה לאמר דווקא רמשים בעלי כנפים, כי אנכי שמוכיר זבובין גדולים מכנה הוא ג"כ הצעקקען (בלי כנפים) בשם זבובין ורצונו לומר תולעים סתם, וא"כ לפירוש הרמב"ם יש לתרגם המלות מקרדין ע"י: „אברייסען“, כי רק על דרך זה יכולין להסיר התולעים הקטנים, ומלת מקרצפין ע"י— „אבלעזען“ שיוכל להעשות בלי לעשות חבורה. וע"כ יש לתמוה על דבר הש"ע באו"ח סימן תקכ"ג שו"ל: מסירים זבובים הגדולים הנתלים בבהמה אע"פ אשהן עושים חבורה, ואולי יש להגיה שאם עושים חבורה, כי לפעמים יוכל להיות שנעשית חבורה, אבל דבר שאין מתכוון שרי (*). והלבוש מדקדק בלשונו ואומר: אע"פ שקצתן אין גפרדין וכו'.

§ 273. B.

דואר — (איירעכסע)

בשמות רבה סוף פ' ט"ו איתא: „הקב"ה זעזע את הימים והראה למשה את בן הפילים

(* אולם מסגנון הלשון לא יתכן לקשר המלות: אע"פ שאם בחוראת, אע"פ שלפעמים; ולפי הנראה הכונה: כיון דע"פ רוב גדולים אין עושים חבורה (בדאיתא בגמרא ביצה ב"ג ע"א), לכן אף אם יקרה לפעמים וחוקת שיעשו חבורה אפילו הכי שרי.

(צ"ל נפילים), את הישוב והראה את הצב, את המדבר והראהו שם את הדואר, את האש והראהו את הסלמנדרא; וגדולה המבוכה בין מחברי ספרי אה"ש לבאר ולתרנם את מלת דואר. רמ"ל בהערותיו להערך (ערך דואר) כתב כזהו"ל: "ולו נראה שלשון ישוב הוא כמו דארין בדניאל (ב. ל"ח) תפך המדבר" עכ"ל. ההשערה הזאת איננה שוה להשיב עליה, כי בהמדרש שלפנינו לא נדברה כי אם על בעלי החיות. — הערוך אומר: "י"מ שהוא מין צב, אבל י"מ הוראת מלת צב במקום הזה? שיינ הא קיכותב שהיא הבע"ח "שילדקרעטע"; לעוויר (בערוך שלו: ניהעבראישעס וכל ערך: דואר) כתב שהוא הקרעטע מלשון ערבי (דאר) הולך סביב (איס קרייזע הערומגעהען) והוא מנקד המלה דואר (Duar). — קוקסאָרף בלעקסיקאָן שלו מצטרף לשתר דעות הללו וכתב Species testudinis vel bufonis; אבל המחברים האלו שכחו שהשילדקרעטע והקרעטע לא במדבר כ"א במקום בצה ואנמי מים מושבם*), והמדרש שלנו מחלק בין ימים, בין הישוב (הוא הארץ בקרבת הים) ובין המדבר (הרחוק מהים). ומקרב בא' הח' קא הו"ט ובהערה להערוך השלם חלק שני צד 117 כתב: דואר בלי ספק מ"ס הוא תחת הערוך או חברבר, ויחלק שלישי צד ב' חזר ואמר וז"ל: דואר (אינע איידעכסענארט?), נ"ל ברור כי הוא מ"ס תחת ערוך או חברבר, עיין היטב בחולין קכ"ו, ע"א. והנה באמת שבנמ' שם נזכרו יחיד הבע"ח צב, ערוך, בן נפילים וסלמנדרא, ונכל לאמר או לכהפ"ח לשער שכמו ששלשה שמות שווים המה בהנמ' ובהמדרש, גם שם הרביעי (דואר-ערוך) ויכל לתאר בע"ח השווים באיכותם, אבל מעולם לא שמענו שמלת ערוך תתאר המין איידעכסע וכל המכארים הקרמונים הבינו במלות ערוך מין נחש, רק המכארא האחרון בימינו הוא הח' אבראמאווין בספרו היקר ספר תולדות הטבע חלק שלישי צד 278 בהערה 15 משתדל בכל כחו להראות שערוד הוא ארא"ד בלשון ערבית, אבל באמת לא כן הוא, המלה הערבית (תרוון או תרוון) לא תקרא אראד כי האותיות ח' ונ' הנה מן השרש. וא"כ ערוך לא יוכל להיות איידעכסע, ובצדק שם הח' קא הו"ט סימן השאלה אחר מלת "איידעכסענארט". ע"כ נראה לי שמלת דואר אינה שוה (איידענמיש) עם מלת ערוך, ומקור המלה הוא בלשון יוני, שם נקרא האיידעכסע saura, sauros. וכמו בל' יווגי האות s נתקשה ונתחלפה עם האות d (כמו osme=odme (וואַהלנערך) ismen=idmen, וויר וויססען), כן נתחלפה במלת דואר האות ד' עם האות ס' ותקרא דואר, ובאמת האיידעכסען היותר גדולים שזכונת בהמדבר, כמו המין ערדוואַראַן (Lacerta Scinius) אשר יגיע בגדלו עד חמש רגלים לארכו, נמצא בהמדבריות הסמוכות לארץ מצרים, וכן נבין דברי המדרש שהקב"ה עזע את המדבר והראה את הדואר, הוא השם הכללי (Saurii) למין האיידעכסע ולבע"ח הקרובים אליהן למשפחתם.

א"כ ה"ל: צד 319 B. § 319 B. ארא (פאפאגייפיש).

בע"ז ד' מ. ע"א איתא: "שני דגים ארא ופלמורא דמו רישיהו לסמאים וע"כ אינם נאכלים רק אם רואים בהם סנפיר וקשקשת. בספרי § 319 בארתי המלה ארא ע"י המלה היונית uraia והמלה הרומית uraea כמו שנקראות החתיכות הנחתכות מה"טהונפיש", אבל בהיות שכל המחברים מפרשי מלות התלמוד חושבים מלת ארא לשם פרמי של מין דג אחר, אנסה גם אני לבאר את השם הזה, אע"פ שמוכרח אני לאמר שלבי נוקפי בנסיון השערתו זאת. לעווירא בספרו רק מוכיר אבל אינו מפרש המלה, אך קא הו"ט (בספרו ח"א ד' 265) כתב בפשיטות כאלו הוא ברור כחמה: בל" orkys אינע ארט טהונפישע בהשממת אות ק' באמצע; אבל קשה עלי להשוות שתי מלות הרחוקות זו מזו, כי לא לבד האות ק' כי גם האות ס' נשמט וחסרון כזה אינו יכול להמנות. ע"כ אפרש המלה על דרך אחר ורק אקדים שדגים רבים בתלמוד (כמו בשארי לשונות) נקראים על דמותם הדומה לאיזה חיות היבשה, כמו תורא דימא (בספרי § 348) חמרא דימא (שם § 349) עיזא דימא (שם § 350) ועוד אחרים. ולפעמים נשמטה המלה "דימא" כמו גילדנא סתם, אם גם נמצאים גילדנא דימא או גילדנא דבי גילי

* צריך להעיר כי לעווי תקן אח"כ (חלק א' עמוד 440): אינע איידעכסענארט, ומננו לקח קאהוט המוכח למטה.

(שם § 332), ועל דרך זה יתואר השם אהא: כנודע נקראים העופות פאפאנויען עם זנב ארוך Ara, ורג אחד (בל"י skaros) נקרא "פאפאנויפיש" (בלשון צרפת Les perroquet de mer) ונוכל לקרוא "ארא דימא" או "ארא" שם בלי הוספת המלה "דימא". והרג הזה הוא רג טהור עם סנפיר וקשקשת ממשפחת Labrus (ליפפפישע), אבל ראש הרג הזה הוא משונה להפליא. הלחיים (קינגלאדען) בולטין לחוץ בצורת הכדור (קאנוועקס), ושיניו הן כקשקשות על שפת הלחיים לא בתוך הפה כבשאר דגים, וכנראה אין שפתים להרג הזה (עיין פֶאָיגט שם § 3 דף 144). ואולי זאת כונת התלמוד בדברים הנזכרים לעיל שראש הרג דומה לראשי הטמאים וא"כ תנקד המלה אַרָא לא אַרָא בניקוד קאמוט. על הרג פלמודא הארכתו בספרי § 318.

§ 319 B.

פרא — (בארש).

אם נשים עין בוחנת בתלמוד ע"ז מ' ע"א נבוא במבוכה בראותנו לפנינו נוסחאות מנוסחאות שגות מבלי דעת באיזה מקו לבחור. בנמ' שלנו הנוסחא: ארא ופלמודא (עין המאמר שלאח"י), ובערוך ערך פלמודא הנוסחא: פרא (עין במאמר שלפ"י), ועוד בא הכתוב השלישי אבל לא להכריע ביניהם והוא בערוך ערך פרא, ששם הנוסחא: פרא ופלמודא, ומה הוא איפוא שם הרג פרא? ונ"ל שאולי הוא הרג "בארש" הנקרא בל"י perke בל"ר perca ובהמלה הארמית נחסרה האות k או e, כי כן מצינו החסרון הזה באיזו מלות אחרות, כמו סירי = skille קרעבס; אצא = acesco זייער ווערדען (עין המשביר ערך אץ); סקא = saccum זאק, e אחד הסר, לבא = lacca, לאק, ועל דרך זה נוכל לבאר המלה פירד (של תרגומות) שהוא מהוראת המלה הצרפתית picoter, פיקקען, כי האות e חסר והאות ד הוא תחת האות t, וא"כ פרא הוא כמו פרקא והוא הרג בארש. על הרג הזה כותבים חכמי הטבע שהדלתות המכסות את האזניים (קיעמדעקקעל) מראין בקצותם שנים או שלשה עוקצין מחודדים (שארפֶע שפיטצען). הח' שיינהאק בספרו תולדות החיים צד רל"ג אומר: על שפת מבסה אזניהם פומות — צאקקען, — ואולי ע"י רמזו הכו"ל באמנם (ע"ז שם): שדמאי רישא לטמאים, וטרס אכלה את המאמר הזה הנגי להוסיף שהרג הנקרא "זעעבארש" נקרא בלשון אשכנז בא"ח עיין ספרי § 337) ואולי מהשם הזה יקל לנו ביאור המלה פרא (שם "חזק אצא" מ"אצא" (השם § 318) וכו'.

§ 319 C.

פרא — (גרויבארש).

תחת המלה ארא כנודעת הנמ' שלפנינו בע"ד מ' ע"א גורס הערוך (בערך פלמודא) פרא והוא לפי פירושו הח' שיינהאק (בספרו תולדות הריים הערה 175) מל' ויני ophidion והוא השלאננענפיש ובפרט הרג "גרויבארש", על הרג הזה מדבר גם פליניוס (בספרו 32,9,35). ראש הרג הזה דומה בחדודו לראשי דגי ה"א א ל" (ראה ספרי § 335) אבל יש לו סנפיר וקשקשת וטהור הוא. האות א' בראש המלה נשמט כמו במלה פונדתו (בברכות פרק ט' מ"ה) — אפונדת, או במלה טמים (פאה, פ"א, מ"ד) — אטמים, ורבים כמותם.

§ 515 B.

זבובים הגדלים באילנות (אינועקטענלארפֶען).

כפרי מגדים בשפתי דעת ליו"ד סי' פ"ד ס"ק מ"א כותב בשם המרדכי: זבובים הגדלים באילנות אסור שהוא מזרע שהוריעו אמותיהן על העלים, כנודע מסילין הרבה רמשים בוצייהם על עלי האילנות או בתוך הריציהם ולפעמים שוהים העוברים שם עד שנצורו בשלמותם ויוצאים ממחבואיהם תמימים עם כנפיהם ורגליהם, כמו למשל הרמש "נאללוועספע", הוא מטיל ביצים לתוך הריצי אילן וגם על האילן הצומח שושנים, ועל הבצים נעשה סוכה כיבלת (אויסוואוכס) ותחת הסוכה הזאת שוכן התולע עד שיצא כליל במהותו. או כמו שאומר פֶאָיגט (שם 4 צד 313): אין דיעוען אויסוויכסען דורכלייפֶט די מאדע די שמופֶען איהרער פֶערוואנדלונגען". וכן הצדק עם

הפוסקים האחרונים שזכוב כזה הוא שרץ טמא ואסור לאכלו. — ופה המקום להראות על הדברים הנפלאים בס' פחד יצחק מהגאון ר' יצחק לאמפרונטי בערך צידה (ד' כ"א ע"ב בדפוס ליק), שם ידובר על היות הרמשים (כנה ופרעוש) וז"ל הוהב שם: "ובדבר הזה אמינא דאם ישמעו חמי ישראל ראיות אזה"ע יחורו ויודו לדבריהם, כמו בגלגל חוזר ומול קבוע, עכ"ל. אלה דברי יתודה בכמ"ד אליעזר בריל, והגאון למפרונטי השיב על דבריו. ע"ש ותמצא ענני.

צד 376 בספרי מומיתא דרישא ודמני (קאפף-אונד קליידערלויז).

בירושלמי שבת (פ"א ד' ג' ע"ב) חוזר ונשנה המאמר דגמ' בבלי (ב"ק ד' ט"ז) על דבר השתנות הבע"ח (מעטאמאָרפֿאַזע) עם כמה חילופי גירסאות, אבל בירושלמי מוסיף על דברי הבבלי המאמר: "מומיתא דרישא מתעביד עקרבי ודמני שממ". כל מחברי אוצרות השרשים מפרשים חמלה מומיתא כי היא כנה, אבל לא אחד מהם מבאר המלה ע"פ כללי דקדוק הלשון, וידידנו רייפמאנן (בבוקרת ספרי במכה"ע קבוצת החכמים, שנה ראשונה צד 87) מרה במרוצת שכלו כדרכו הנודע מאז להגיה דברי הירושלמי ולהחליף שמלותיהם ותחתם אנו קורים מאמר חדש כזה: "עירבוביתא דרישא מתיא ליד' עורא ודמאני מתיא ליד' שעמומיתא", כי מאמר כזה נמצא כהותיו וכצורתו בגדרים ד' פ"א ע"א. ה' רייפמאנן כתב זאת בלי שום ספק ופקפוק ומסיים דבריו בקול קורא: "והבן"; אבל אודה ולא אבוש לאמר שלא הבנתי דבריו, כי הירושלמי מדבר על בע"ח שונים ולא על דברים רוחנים (אבסטרקטע נעגענשטאָנדע). גם אנכי נסיתי להגיה מלה אחת במאמר הירושלמי (בספרי שם), אבל בצדק כתב ע"ז ידידי ה' קירכהיים במכה"ע, "אונדפֿערז אוזראעליז" (שנת XIV צד 144) *Corriger ainsi le texte c'est le mutiler*. ומה יאמר קירכהיים לתיקון רייפמאנן? ובאמת המלה מומיתא אינה יכולה להפתר ע"י השתנות עם לשונות אחרות, אבל לפענ"ד שרש המלה הוא בשפת עבר והשם יתואר ע"ד השאָלה (טראפיש), כי מפרשי המקרא מכארים את הדברים: חיתו למתים (איוב ל"ג, כ"ב) ע"י מלאכי המות או משחיתים, ופירספ באוצר השרשים שלו ערך מות — ע"י ווירנעענגעל, אונגליקסענגעל; צונץ מתרגם: זיין לעבען (נאהם) דען ווירנען, וכדרך השאָלה קורים הכנים בל' אשכנז: פלאנגעייססער וא"כ לדעתי מומיתא היא כמו ממתים, כי הכנים מצערים את האדם מאד עד כי חייו אינם חיים (עיין ספרי § 450 בהערה) ונקראים, שונאי אדם" (שם § 449) כי המה ממררים ומקצרים את חי האדם והגירסא בירושלמי על מקומה עומדת.

רמשים שונים.

על זמן חיבור הספר תנא דבי אליהו עיין שפתי ישנים ומה שכתב צונץ בספרו די גאָטטעס-דיענסטליכען פֿאַרמאָגע וכו' צד 112-117. בעל המחבר הזה כותב לפעמים בלשון משונה (אייגענטהימליכע וואַרטפֿאַרמען, כאשר כותב צונץ) ולדוגמא מביא צונץ (שם צד 114 בהערה) ארבעה עשר שמות רמשים אשר רובם מהם אינם נמצאים בהתלמוד. ואלה דברי הבעל תנא דב"א: ארבעה עשר מיני כנים הביא הקב"ה על המצריים ואלו הן: ירוקנין, ירקובות, קפוין, קפוחות, כפיין (רייפמאנן שם צד 39 מעתיק: ספיין), יעלי מים, נפכרדין, יעלי (רייפמאנן: יעון) שדות, נמלה, אבי עצל (ר': אצל), אם כנים, עכשיו, כיבי דחכיבי, בווקי בילי. הילקוט שמעוני ח"א ס' קפ"ב מעתיק התנא דב"א בלי לפרוש שמות הללו, ובהיות שהנמלה היא הרמש "אמיווע", כידוע, נוכל לאמר שמלת כנים אינה מורה על הרמש הנודע (לויז) בלבד כ"א על רמשים (אונגעציפֿער) בכלל. ועתה אנסח נא לבאר השמות הללו, אולי אצלה לפנח את הצפון הזה.

(1) ירוקנין, אולי הוא מין שממית (שפינגע) מל' arachne, כי גם עכשיו הנזכר למטה הוא מין שממית (ע' למטה). (2) ירקובות — אם הגירסא נכונה אז היא אולי המלה היונית argipus (שנעללפֿיסטיג), כן נקראים הכלבים משום מרוצת רגליהם והוא כדרך שנקראה הארנבת tachinas (די שנעללע, עיין ספרי צד 158) ושם הזה נכון להרמשים מילבען החופזים במרוצתם כנודע. אבל יותר נראה לי לתקן המלה ולקרות ירקובות והוא המלה הערבית ענכבות (שפינגע, כמ"ש בספרי צד 306 בהערה). (3) קפוין — אולי הוא בל"י keplen

איזה שמות בע"ח בתוספתא.

בחולין ס"ו ע"ב נזכרו חמשה דגים אשר סנפיריהם וקשקשותיהם נושרין מהם מיד. אחר שיעלו מן המים, ואלו הם: אקונס, אפונס, כספתיאס, אכספתיאס ואטונס. כן הוא הסדר בנמ' שלנו, אבל בהתוספתא (חולין פ"ג) נשתנה הסדר וגם כתיבת השמות, כי שם נזכרו השמות הללו: קוליים, פולמוס, כספתיאס, אכנס ואנתונים. והנה אין כל ספק שהמה הם הדגים הנזכרים בתלמוד בבלי, חמשה האלה בהתלמוד לעומת חמשה אלה בתוספתא שוים המה באיכותם (אידענמיש) רק שונים המה בשמותם או בכתיבתם. השם כספתיאס (הוא המעער אמזעל, עיין ספרי 326 §) לא נשתנה כלום, אכנס הוא אקונס כי כ בק מתחלף בנקל (ע"ש 324 §), אנתונים הוא אטונס בהוספת הנ' (שם 317 §), פולמוס מל"י pobmos איש מלחמה, קריענער, הוא אכספתיאס אשר פירשתי בספרי (327 §) ע"י: xiphias מן xiphos שווערד, והוא השווערד'יש, הלוחם בחרבו על פיו הנודע גם נגד הענק שבדגים, הוא אלפ'יש, ולכן השם פולמוס נאה לו. ועתה נשאר רק השם קוליים אשר בקושי יכול להשתוות אל השם החמישי בתלמוד, הוא שם אפונס—כי קוליים היא הדג Colias (מאקרעלע, § 315) ואפונס הוא הדג אָרף (שם 325 §), וא"כ נראה לי שהמלה קוליים נכתב בטעות וצ"ל קוניים, והוא אקונס, ואפונס הוא הדג אכנס שצ"ל תחת אכנס. ואשר מחוק השערתו הוא—שמלת קוליס בהוראתה Colias לא נמצאה בשום מקום בהירושלמי, בבבלי ובהתוספתא לברו, כ"א תמיד עם ההוספה אספנין או אספון והוא Colias Hispanus—שפאנישע מאקרעלע — וע"כ גם בהתוספתא לעיל אין הוראת המלה קוליים כ"א כאשר כתבתי שהוא מין הטוהנפ'יש ארקיניוס והוא הדג אקונס בנמ' שלנו. —

שם בתוספתא נזכרו שני רמשים נצרין ומורה, תחת נצרין הנירסא צירצור בנמ' שלנו, שניהם מורים על הרמש גריללע מן צרצר או נצר—צירפען כמו שמבארים בעלי אוה"ש. אבל השם מורד לא נזכר באוצרות הללו, ולי נראה שהוא הפֿעלדגריללע הנקרא בלשון צרפת Le grillon sauvage ומלת מורד מדה — ווילד, כי כן מתרגם הארמי בכל מקום את המלה פרא (למשל בראשית ט"ו, י"ב, איוב ו' ה'), וא"כ נזכרים פה שני המינים גריללען הידועים, ההוויזגריללע והפֿעלדגריללע. — שם בתוספתא נזכרים עוד שני דגים סולתנית (הערינג) ואנפיא היא אפיון זארדעללע (ספרי 330 §), פה הגון נוספת כמו בשם אנתונים דלעיל. — שם נגעים פ"א פואס = טווס (פֿאָיא) — שם כלים ב"ב פ"ב נקה = נאקה, נמל הנקבה — שם נגעים פ"ה קיבלאות צ"ל קיבלאות מן kiehla דראַססעל. — שם שבת פ"ה: דלובקס, כן הוא ברפוסים ישנים, אבל בהוצאת צוקערמאנדל: לובדקס, לובישער עועל. — שם בכורות פ"א: דבש הזיוין, בנמ' שלנו: דבש גזין וצירעין, וזין המה תולעים בל"י ses ובתוספתא תרומות פ"ז: זין שבעדשים, פה הוא התולע הנודע בשם לינזענווארם (ספרי 420 §), אבל זיוין במקום הראשון לא נוכל לנקוב בשם פרטי. — שם פרה פ"ט: ביכאי = כובאי, שפינען.

השם צרצרא בהמדרש.

ברבה אסתר על הפסוק בהראותו איתא: רבי ברכיה בשם רבי חלבו אומר בין מן ידידיה ובין לא מדידיה מתגלגלת בת קבריא; ושם על הפסוק גם ושתי נאמר: רבי ברכיא אמר כהרא צרצרא דמתגלגל בדיליה ורלא דיליה. והמפרשים ובראשם ר"ב מוספיא (ערך צרצרא) פירשו שהוא העוף המתקשט ומתפאר בנוצות אחרים. והנה המשל הזה נודע ממשלי איזופי וממחברי משלים הבאים אחריו כמו הממשל פֿהעדרוס (עיין Phaedri fabulae Selectae ד' בערלין 1883 נומ' 3) או משלי שועלים מרבי ברכיא הנקדן (ס' כ"ט) וגם בעל המאמר בהמדרש ידע המשל הזה והשתמש בו ככל המשלים לאין מספר הנמצאים במדרש. וע"כ אין לנו לחפש פה אחרי איזה ענין הנוגע לטבע בע"ח, כי עוף אשר ילבש גאוה בהתקשטו בנוצות אחרים לא היה ולא נברא אלא משל הוא ומיטב המשל — כזבו. אבל המאמר יקר בעינינו מצד חקירת הלשון (פֿהילאָלאָגישעס אינטערעסעסע). בתחלה נאמר שמלת בת לפני שם העצם מורה על ילדות העוף, כמו יענה ובת יענה, חמרא ובת חמרא, ורבים כמאם. ובכונה נשא המאמר את משלו על הבג

(יוננע, אונערפֿאהרענע קראָהע) אשר בסכלות ילדותה אינה מושלת ברוחה ומתאוה לתכשים לא לה. קברייא היא שם נקבה מהשם קברין בל"י Korbos ובל"ד Corvus בעקירת האותיות ממקום ובהנחת ב קודם ר. והנה לא בל"י ולא בל"ד נמצא שם נקבה מהשם הזכר, אבל חופש המליצה תיאר את השם כאלו נוכל לאמר Corva, ולא המדרש לבד כי גם מחברים אחרים תארו את השם הזה, כמו ר' שלמה אלנאוי (עיין ספרי § 199 בהערה). והנאיתי כאשר הגיעני הספר היקר האסיף לתקופת השנה תרמ"ה מאת ה' סאָקאָלאָוו וראיתי שם סדר נ' צד 193 הביאור היפה מאת הח' וואָהל, שמלה קרובה (ברבה ויקרא פ' י"ט) הוא מל"ד Corvus, וגם קרובה הוא שם הנקבה. — וצורצר הוא העורב הזכר אשר מתנגל וכו' אבל השם הוא ע"ד משאל (טראפיש) ובדרך בדיחותא (אויאָניע). שרש המלה בערבי הוא צרצר — גערייש מאַכען. והממשיל קורא את העורב המדבר נבוהות צירצור, ר"ל: דער שוואַמזער, דער לאַרמענדע פראלהאוס. ודברי פי הממשיל חן. — המלה צירצור נמצאה עוד איוה פעמים בהמדרש, אבל בהוראות שונות. ברבה בראשית פ' צ"ב איתא: כהדין צרצורא עבר כשאסרו, ובעל מתנות כהונה מפרש ע"י כלי צר למעלה ורחב למטה (קרונ) המשמיע את הקול צר צר, ומביא ראיה לזה מהמדרש רבה ויקרא פ' ל"ג שנבוכדנצר נצר כצרצורא. אבל פה מביא המ"כ את הערוך שצרצורא הוא מין רמש (היישרעקקע אָדער גריללע) או מין בקב (קרונ) והוא בעצמו מוסיף: ולי נראה שהוא מין עיף ועיין סוף פסוק גם ושתי, עכ"ל. ובואת סתר המ"כ בעצמו את הראיה שהביא בפירושו לבראשית. אך כנראה ששתי הוראות הנה במקומות הללו. נבוכדנצר נצר (הוא צירפוען) כדרכו צרצורא, אבל יוסף אסר את שמעון רק לעיניהם בחבלים ובכבלי ברזל, והסידים כשהלכו האחים לדרכם כהדין צרצורא (קראָהע) הנושא נוצות לא לו ואובדן מדרה, כך נפלו החבלים מידי שמעון. גם לעוויא באצה"ש שלו מפרש המדרש בדרך הזה.

§ 403 B.

נשריתא—פוריתא (ביענענשווארם).

במדרש תהלים מזמור ע"ח איתא: ישלח בם ערוב, רבי יהודה אומר נשריתא, ובילקום שמעוני: רבי יהודה אומר פוריתא שלח בם. והח' לעוויא (באוצה"ש ערך נשריתא) מתרגם: אדלער אדער גייערשווארם, עיין פוריתא. וצר לי שהערך פוריתא באות פ' ע"ע לא יצא לאור (*). ואיני יודע איך החכם הזה מכאר המלה פוריתא. בספרי § 66 הזכרתי שם בהערה את המלה פוריתא, אבל לא בארתי אותה. ועתה נראה לי ששני השמות בהגיוסות השונות מורים על הביענענשווארם הנקרא בתלמוד נחיל של דבורים (עיין ספרי § 402), כי הדבורה הפרואה (ווילדע ביענע) נקראה בל"י seirenes (עיין עליאן בספרו 5,42) והרוביביענע נקראה phor (עיין אריסטאטלעס 9,27,9), ואני גורס נשריתא במקום נשריתא, כי מעולם לא שמענו המלה „אדלערשווארם" או „גייערשווארם", אבל לעמת זאת שמענו וקראנו בכל ספרי הטבע מה שכתבו על הביענענשווארם, וע"כ נראה לי ששתי המלות המה שרין ופור וההוספה בסוף המלה ריתא היא להוראת הכלל (קאָללעקטיוף) והוא האספסוף של הדבורה שרין ושל הדבורה פור ר"ל הרבורים seiren והדבורה phor, וכונת המדרש שהקב"ה שלח רמשים הללו זיא כלם וכלה את המצרים, וכן תרגם הארמי וגמר יתהון. והנה שלש דעות נמצאות שם בהמדרש, לדעת רבי יהודה הוראת המלה ערוב מלשון ערבוביא (שווארם) והוא לפי דעתי ערוב של הרמשים (ביענען). לדעת ר' נחמיה הוראת המלה מלשון תערובות (געמיש) והוא התערובות של דובין ואריות ונמרים, או לרבי נתן התערובות של בעלי כנף הדורסים ושל החיות המורפות ע"ש. ולדעת ר' חמא ור' יהושע הוראת המלה מלשון ערב (אבענד), ולדעתו היתה החיה פנתרין (פנטהער) המשוטט והולך למרוץ טרף לעת ערב, כי כידוע חוש העין של החיה הזאת הלזש מאד ביום מזוהר החמה ולעת לילה מחשכת הליל, ואליהם נספחה עוד דעת ר' יאשיה שהעריב עליהם את המאורות, ע"ש. וכאשר נראה לפענ"ד כתבתי, — ורק אעיר שבמדרש

(* בין כה וכה נשלמה אות פ' מס' המליון של לעווי. והמלה פוריתא תחטר שם. המויל.)

תנחומא פ' וארא איתא: ערוב ר' נחמיה אומר מיני צרעין ויתושין, מזה ראינו שגם פה נדבר על הרמשים וצרעין הן ההאָרְניססע אונד ווילדע ביענען.

§ 452 B.

פורתענה — (פּלאָה).

בלשון טורית נקרא הרמש פרעש: פורתענא עם אות ל' באמצע, אבל ברבות שה"ש על הפסוק ג' פ"ה פשטתי את כתנתי נאמר „אף פורתענה לא עקצה בהם" עם אות מ' באמצע, ושתי הדרכים בכתיבת המלה נכונות הן, כי האות ש' מתחלף עם האות ת' (כמו שור-תור) ועם האות מ' (כמו קשר-קטר) והמלה הסורית היא על דרך מוקדם ומאוחר (טראנספּאָזיטאָן) והקדים האות ת' או האות מ' קודם האות ע' במלת פרעש (תחת פורעת או פורעט). בוקסדאָרף (באוצה"ש ד' 1814) תרגם המלה שלא בדקדוק ע"י Culices (מיקקען) ואולי הוא טעות הדפוס וצ"ל pulices (פּלאָהע). ובוקסדאָרף הלך בדרך אשר הנהגו זעבאסמאן מינסטער, כי גם הוא העתיק Culices. — והנה הרמש פרעש נזכר איוו פעמים בהש"ע (עיינ ש"ע י"ד קע"ט, סעיף ה' ושו"ע או"ח ס' שט"ז, סעיף ט') פה ואמר: פרעוש הנקרא בלשון ערב ברנות והוא המלה ברנות (ברעות) והע' עם נקודה עליה תקרא כמבטא כמו ג', ובכן המלה בהש"ע יתור מדוקדקה מהמלה בקונקורדאנץ של פֿירשט נ"ע, ששם (צד 923) נאמר: ובערבי פּרענגת והחליף ב' בפ' וע' בנ'. — על הרמש העלוב והנעלב הזה בצדק יוכל לאמר שהוא נוצר מן הטבע להיות כל ימיו ריע מזליה, כי הוא אוהב את האדם בכל נפשו ודם האדם יקר הוא לו מכל אוצרות תבל, והאהבה הזאת היתה לו למקוש ושבר אהבה — איבה. הוא גרדף תמיד, אין לו מנוחה לא ביום ולא בלילה ובפרט בימי הקיץ והחום קורא האדם אותו „מצער בע"ח" (עיינ שו"ת חות יאיר סימן קס"ד). באמת חמלו עליו רבותינו בעלי התלמוד (שבת ד' ק"ז ע"ב) שיחיה עכ"פ ביום השבת כרשע בגיהנם שאינו נידן ביום הזה. והגאון בעל ה"י (שם) הטיב עמו ביתר שאת שלא לזרקו בשבת לתוך כלי של מים, אבל הפייסן ר' יהודה אלחריזי לא שת לבו לדברי התלמוד פסק ואמר (תחכמוני שער נ') שרשאי להרוג את הפרעוש בשבת, כי כבר אמרו חז"ל: הבא להרגך השכם להרוג. וחלילה לנו להתרעם על האיש הגדול הזה, כי הלא מצא און לו בהמדרש (ילקוט על משלי ט"ז, ז') שהפרעוש הוא מן המיוחסים בהרמשים אשר המה „אויבים לאדם" ושם הכניו שלהם הוא: „מזיקי בית". הפרעוש יכול להתאונן ולצוה ככרוכיב אוי לי ווי לי שחורה אני ושחורה תעודתי עלי ארץ וע"כ בכל ימי אתלבש שחורים! אבל הפרעוש יכול להתנחם, הלא כפית טובה של ב"א נודעה מכבר, וחכם אחד בתלמוד ירושלמי (תרומות פ"ה ה' ז') מכנה בדברי משלי: אוי ביו גם החיה הנאמנה לבעלה כל ימי חייה, ה"ה הכלב, ואם בארום נפלה וכו' וכו'. אבל בזאת ישמח הפרעוש שהוא משלם טובה תחת רעה ויכין פרנסה לבעליו אשר ילמדו אותו מלאכות מחשבות שונות להראות קבל עם על הבימה (טהעאמער) לחוג במחוג או לישב במרכבה ולזולך פרעושים חבריו כהרָבב בב"א הנהוג בסוסים הרתומים למרכבתו. וע"כ התנחם פרעש הבווי בעיני ב"א, רקוד וקפוץ ושחק להם, מה לך להצטער על „המעשה" שררה ביום ט"ו באב (ע'י תשובת ח"י, שם סי' ק"ב) שנפלת לתוך הרוטב ומרה אחד אמר שבטל אתה באלף, הלא המתמיה שם הגדיל את שמך ואמר שבריה אתה „ונושך ומצער מכאיב והדאיב אדם גדול בענקים" ואין אתה במל ומבוטל. התנחם ותגל נפשך שגם אתה מן הנבחרים אשר הבורא ישמח בהם ויתן פרנסה לך ולזרעך אחרך, כי האדמה לא תשם ובני אדם לא יתמו מן הארץ וכל עוד כף רגל אחת תדרוך על האדמה יהיה מקורך ברוך, כי בני האדם — באשר המה בני אדם — דמיהם בם, ומדמם תשתה לרויה כל ימי חיך.

Dr. Lewysohn.

זכרון לחכם.

בין החכמים המצוינים אשר האירו בהמתם בחצי המאה שאנו חיים בה: רש"ל ראפופרט, ר"נ קראַכמאל, רש"ד לוצאטו, רי"ש ריניו, ר"מ לעווין מסמנוב, רי"ש ביק, ר"ש פינסקער, רי"ב לעווענזאָהן, ר"י אייכענבוים ודומיהם למכביר, נמנה גם הרב המשכיל וחוקר מ' מרדכי סותעס = מאָו ער נ"ע. הוא היה יליד גאליציא, בנעוריו שקד על למודי התלמוד וחפוסקים ואח"כ דרש חכמה ומדעים בבראָדי, עיר הדעת הראשונה בגליציא בימים ההם, וכיתר כל המשכילים בעת ההיא קנה לו הרבה חכמה בחריצותו ושקדנותו בלי מורה ומנהל (אטודיראקט), וע"כ השתלם בסגנון פרטי, ככל יתר החכמים בימים ההם שכל אחד מהם, התפתח באופן אחר. כנודע נפרדו חכמי הדורות האלה לשתי מפלגות. מהם למדו לשון עבר ודקדוקה למען יכתבו בה צחות במליצה ושיר, — ולמען העשיר כח דמיונם בהגיונים נעלים ויפים המושכים את הלב בקשו לדעת גם שפת אשכנז, שהיא היתה המחכמת מימות בן-מנחם ותלמידיו, ויקראו ספרי הקלאסיקער: שיללער, לעסטינג וגם גאָטהע ודומיהם; ויש אשר שפת אשכנז מצאה הן בעיניהם וישתלמו בה ויעזבו את שפת קדשנו או השתמשו בשתיהן בערבוביא. וכן למדו לדעת שפת צרפת, משום שהיא שפת נאורים, שפת אירופיים, ואחרים בקשו להבין שפות לועזיות אחרות. ואנשי המפלגה השנית לא אבו להיות סופרים ומליצים, רק להעמיק חקר, וילמדו תנ"ך ודקדוק ש"ע למען יפתרו להם פסוקים הקשים להולמם ויפנו אל ספרי הפילוסופיא: מורה נבוכים, מאור עינים וכדומה, ושפת אשכנז למדו למען יבינו לראשונה פילוסופיותו של בן-מנחם וכיון שנכנסו לפרדס שאפה נפשם למעום מפרי עצי הדעת אשר נטעו הפילוסופים הקדמונים והאחרונים אינם יהודים. ואלה אשר אמרו לזכות את העולם בעיוניהם ומחקריהם בראו להם סגנון חדש — לשון חכמים (דידאקטישע סטיל). בין אנשי המפלגה האחרונה נמנה גם החכם מו"ה מרדכי סוחעסטאָווער נ"ע. הוא היה חוקר ומעמיק, אך ככל הגיוני וחקירותיו, ביחוד בביאורי מקראות אשר שמעו ממנו יודעיו ומכריו לא נשאר בכתובים, לאשר רוב ימיו היו מכאובים ועתותיו נמכרו להביא לביתו לחם צר. כי אם מנע ד' ממנו עושר, ברכו בילדים רבים, ואף כי חננם ד' כשרון רב, אך סרם הביאם באנשים שבע מרורים. בשנות השלשים למאה זו בא לאַדעסא ויהי למורה בבית אחד מנכבדי העיר ר' וואָלף האלבערשטאם ז"ל, ואח"כ הורה לשעות ובצמצום מצא פרנסתו. יותר מזה הציקתהו הנזירה שיצאה בעת ההיא על כל היהודים לירי גאליציא לגרשם מרוסיא ולא היתה לאל ידו להכתב בכתוב אלה אשר בהשתדלות הנציב הגראף וואָראַנגאָו גרשה לספח אותם לתושבי רוסיא, אם יביאו עדות כי חיו ברוסיא עד 1830. והיה כאשר הלך הד"ר ליליענטהאל למסעיו במשלחת שר ההשכלה הגראף אובארוב, לבקר את קהלות ישראל ולראות מי ומי בין המורים העברים יוכשרו להיות למורים בבה"ס אשר אמרה הממשלה לכונן לילדי העברים, גרשם בהשתדלות מכירי ה' סוחעסטאָווער באַדעסא גם הוא בין המורים המובהקים, וגם רש"ל ראפופרט ז"ל בהיותו כבר רב בפראג המליץ עליו לפני שר הממשלה הגראף אובארוב, והוא בקש מאת שר הפנים לתת לה' סוחעסטאָווער לשבת ברוסיא, עד אשר יקראוהו להיות מורה באחד מבה"ס לעברים מטעם הממשלה; ויתנו לו רשיון לגור באַדעסא. אך מתקנתו לעתיד לא יכול עוד לכלכל נפש ביתו ויחי בצער גדול. בעת ההיא בא לאַדעסא בפעם הראשונה הגביר המנוח מו"ה יוסף יזיל נינצבורג ואביו המנוח מו"ה גבריאל יעקב ז"ל, ומנהה עסקיהם ירדנו ה' יואל ראפופרט ז"ל בקשנו במכתבו להיות להם ליועץ באשר ידרשנו, ותהי ראשית בקשתם למצוא להם מורה מבין ונאמן לילדיהם, ואמצא את ה' סוחעסטאָווער כשר לפניהם, ויאות ללכת עמם לקאמיניץ פאָדאָלסק מקום מגורם וישאר שם שנים אחדות וימלא חובתו באמונה ויפיק רצון מעמם וישב שלאנן ושקט עם משפחתו ואהוב וחביב לתלמידיו ולהוריהם ולכל מכריו. אך כאשר נוסד ביהמ"ד לרבנים בויטאָמיר זכר שר ההשכלה את מליצת הרב רש"ל ראפופרט והד"ר ליליענטהאל וירדוש אחרי ר' מרדכי סוחעסטאָווער באַדעסא וכאשר הודיעוהו כי הנהו בקאמיניץ נדרש ללכת לויטאָמיר להיות

מורה בבימדר"ר הרבנים ויכהן שמה מיום הוסרו עד יום הסגור בשנת 1873. והנה עוד בהיותו מורה לא הספיק שכרו די כלכלת ביתו, ויזכור הגביר הנדיב הבארצ'ן ר' יוזיל גינצבורג נ"ע ובנו הבארצ'ן האראץ (תלמיד מובהק של ה' סוחאסטאָווער) את המורה הנאמן והישר ויקצבו לו סך מסוים שכר תמיד לשנה (פאנסיאָן), ועוד הוסיפו לו קאז סוגר ביהמדר"ר, עד יום מותו, שבע ימים כי הגיע לשמנים ויותר.

והנה מכל עמלו בספרת העברית לא נשאר זכר בדפוס בלתי הקדמתו לתרגום מורה נבוכים בלשון משנה מאת ר' מענדיל לעווין; מסמנוב ח"א (דפוס זאלקאווא 1829) אשר עסק המנחה ה' סוחעסמאָווער בהוצאתו. ובכתובים נמצאו ביאורים במקרא ביד אוהבו ומטיבו הנדיב ומוקיר חכמים וסופרים מ' יהודה ליב ראָזענשטאל והוא הואיל במובנו לתת לי את ה"ב", להציב מצבת זכרון להמנוח היקר, חכם מובהק ואיש אמונים ר' מרדכי סוחעסמאָווער ז"ל, אשר הכרתיו וידעתיו יותר מארבעים שנה ואחשבהו לאוהב נאמן לי, ואחשוב לחובה עלי להדפיס את שארית מאמריו ולא ישכה שמו ויהי זכרו ברוך!

ארז.

ואלה דברי המכתב אשר שלח לה' ראָזענשטאל יחד עם הכ"י.

אחרי אשר הוא נותן תורה ויקר לה' ראָזענשטאל אשר קבל עליו לשלוח לו מדי חדש בהדרשו את הסך הנקצב לשכרו התמיד מאת הבארצ'ן גינצבורג, ולא יהי נזקק למטוצעים אחרים שלא שמרו תפקידם, אשר זאת היתה למורת רוח לנפשו הערוגה, הוא מוסיף בשפת אשכנז: — מיין שוויגערזאָהן האט איהגען געוויס די דרוי אויפזעצע איבערגעגעבען, די צור איבערשריפט האבען: בשר בחלב, יום תרועה, עדים זומין. איך צווייזלע אבער זעהר אָב עם איהגען די צייט ערלויבען ווירד זי וועניגסטענס פליכטיג דורכצוזעהען, ניכט צו רערען דענזעלבען איינגעהערעס גאָרענקען צו ווידמען, אום אים שטאנדע צו זיין איין גרינדליכעס אורטהייל היעריבער אבגעבען צו קאָנען. איך שמיילע מיר, זי ווערדען היעריין איבעראשענד נייעס פֿינדען אונד ווייל איבעראשענד ניי, דארום פֿיר די אָפּגעמליכטיגט ניכט געאייגענט. — כו' הגני כל עוד נשמתו בי אוהבו בלב ונפש, מכברו ומוקירו כערכו הם מרדכי סוחעסמאָווער.

עדים זומין.

פרשת שופטים י"ט מן פסוק ט"ו עד פסוק ד'.

מלבד שני כתובים המבחינים זה את זה בפרשה הואת—כתוב אחד אומר (דברים י"ט ע"ו): "לא יקום עד אחד באדם לכל עון ולכל הטאת וגו', עפ"י שני עדים או עפ"י שלשה עדים יקום דבר", שנוה משמע שאפילו אם עד אחד מוחזק בכשרות וטועד לדובר אמת, בכל זאת אין עדותו עדות ואין השופטים מוקקין לדבריו; והכתוב השני הבא תיכף אחריו אומר: "כי יקום עד חֶקֶם באדם לענות בו קָרָה ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' וגו' ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר העד, שקר ענה באחיו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו", מזה נראה שלא לבד שהב"ד מוקקין לשמוע דברי עד אחד, אלא שאפילו אם העד הזה מוחזק באדם חסם ולאם הטועד שכל דבריו שקר וכזב בכל זאת השופטים מחויבים לשמוע דבריו ולחקור אחריהם, עד כי ויציאו לאור אמונתם או שקרוסם. מלבד הכשת שני הכתובים האלה הסותרים זה את זה תוך כדי דבור, יש עוד למשיין בם בעין פקוהה הרבה לדקדק בהם ולשאלו שאלות שכמעט אין עליהן תשובות: (א) אם העד נודע לשקרן וכזב, א"כ הוא פסול לעדות ולשבושה ובהדי סהדי שקרא למה לן? (ב) אפילו אם נאמר שהכתוב קראו "עד חסם" על שם סופו שאחרי הדרישה והחקירה נמלא ששקר ענה באחיו, יש עוד להקשות: אם הוא נקרא על שם סופו, היה לו לכתוב כי יקום עד שקר באדם? (ג) אמר: ועמדו שני האנשים אשר להם הריב, מי המה שני האנשים אשר להם הריב? הלא אין לפנינו כ"א העד והאדם אשר ענה בו סרה ועל שני אלה לא שייך לומר האנשים אשר להם הריב, הכי ריב לעד עם החוטא? הלא אין לעד כ"א להקריב משפטו לפני השופטים והם יעשו כתורה וכמוזה? — חכמינו ז"ל חתרו לתרך הסתירה הזאת באמרו: כאן בנה אב שכל מקום שבא בתורה יעד אינו אלא שנים וכן יביאהו יעד הטרפה (שמות כ"ב י"ב) כמו כן פרושו שנים, ולפי פרושם זה מחויב השומר להביא עדים (שנים) שטרפה ואם לא הביא עדים שלם ישלם. מי יתן וחדע מה יענו להשאל אותם: מה בין מת או נסבר או נסבה שאין להסומר כ"א להיות מושבע מהשופטים, אם לא שלח ידו במלאכת רעהו וְלָקַח צַעֲלוֹ, ובין הנטרף מפי הזאב או הארי שרץ

אֲהַבִּיא עֲדִים שְׁנֵרְפָה? מִה הִיא לְהַשְׁמֵר לְעִשׂוֹת אִם נִפְלֵה שִׁירָא עַל עֲדָרו וְהוּא הִיא יְחִידִי אִין אִישׁ עֲמוּ, אִו
 אִם קִפְז אֲרִי וְלִקַּח שֶׁה מִהֲעֲדָר, הִכִּי הִיא לֹא לְהִסְתַּכֵּן כִּנְפֵשׁוּ לְהוֹצִיא בְּלִעּוּ מִפִּי וּמִי יוֹכֵל לָדוֹן עִם שֶׁתִּקְרָא מִמֶּנּוּ?
 הֲלֹא אִין בִּכְחַ הַרְעִיָה לְהַצִּיל מִפִּי הָאֲרִי כ"א בְּדֵל אִין אִו שְׁתֵּי כִרְעִים. וְלֹאֵל הַמְסוּרָה הַיִּיטִי מִנְקַד מֵלֵת עַד בִּפְתַח
 הַעַיִן וְהִיא פְּרוּשׁ: הַשְׁמֵר וְיִצִּיל אֵת הַבְּעִלִּים עַד הַמָּקוֹם שְׁנֵרְפָה שֶׁם בְּהַמְתּוּ וַיִּרְאֵהוּ הַשִּׁירִיִּים שֶׁהַשִּׁיר אַחֲרָיו הַעוֹרֵף
 וְהֵם הֵמָּה שְׁתֵּי כִרְעִים וּבְדֵל הָאִין הַנּוֹכְרִים. וְלִישָׁב הַכְּתוּבִים לְפִי עוֹמֵק שְׁפִטְיוֹת מוֹכְרָחִים אִמו עֵרֶם כֵּל לְהַגְצִיל
 הוֹרָאוֹת שְׁנֵי הַשְּׂמוֹת הַלְלוּ הָקָם וְסָרְהָ. וְהָעַן וְאוֹמֵר: הַיִּת מִמֵּלֵת חֲמֵם אִינְנֵה מִהַשְׁוֹרֵם כִּי שִׂרְשׁוּ קָסֵם, כְּמוֹ כִּקְדוֹת
 אֵשׁ הַקָּסִים שֶׁהַגִּפְרֵד מֵהֵם הוּא הָקָם כְּלוּמָר מִינֵי חֲמִירִים שְׁעִלּוּם בְּהִרְחִים אֵשׁ לְהִיֹּת הוֹלְכִים הַלֵּךְ וְנִמּוּג וַיְהִי
 הָקָם וְהָקָם בְּהוֹרָאֵת הַמְּקוֹרִית דְּבַר הַגֵּתֵךְ וְהַגּוֹלֵל שְׁאִין קָשָׁר וְחִיבּוֹר לְחַלְקוֹ הַמְּתַהַרִים לְהַפְרֵד זֶה מִזֶּה בְּאִין מַעְשׂוֹר
 לְהֵם מִחוּץ. וְאִח"ז הוֹנְחוּ בְּמִוֹבֵנֵם הַמּוֹסְרִי לְהַתְּאוֹת הַעוֹת וַיִּצִּיר לֵב הָרַעִים הַמְּתַפְרִים מִפְּנֵי אֲדוּגִיָּהם — הַשְּׂכַל
 וְהַשׁוֹפֵט הַפְּנִימִי, לְלַבֵּת בְּאִשֶׁר תְּהִיָה רוּחַ תְּאוֹתֵם לְלַבֵּת בְּאִין מוֹעַ וְמַעְשׂוֹר לְהֵם וְתַרְגוּמָם, יִשְׁעֵעֲלֵלְאִזְיִקִיט, אִויִס־שׁוּיִי-
 פוֹנֵג, אִויִס־עֲלֵאִס־עֵנֵהיִיט" וַיְהִי לְפִי זֶה חֲמֵם הַפֶּה מִן מוֹסֵר. אֲנִישׁ מוֹסֵר הֵמָּה אֲנִישׁ הַמְּבִיאִים לְאוֹרֵם בְּעוֹל הַתּוֹרָה
 וְהַחֲמָמָה וְזוֹטִים אִין לְכֵל אֲשֶׁר תְּאוֹם מְבִלִי לְנִעוֹת מִדְּבָרֵיהֶּ יִמִּין אִו שְׂמֵל, וְכֹאֵלוּ אֲסוּרִים הֵמָּה בְּזִיקִין, וְהַפֶּה מֵהֵם אֲנִישׁ
 חֲמֵם, אֲנִישׁ שֶׁפָּרְקוּ מַעֲלִיָּהם עוֹל מוֹסֵר וְעוֹל דֶּרֶךְ אֲרָץ, עֲבָרו תּוֹרוֹת חֲלָפו חוֹק וְהוֹלְכִים בְּשִׁירוֹת לְבַם הָרַע.
 וּבְדֶרֶךְ כֻּלָּם הַעֲבָרוֹת שְׂבִתוֹרָה הַקְּלוֹת וְהַחֲמִירוֹת וְכֵל הַתּוֹעֲבוֹת אֲשֶׁר שִׁנָּה ה', כֵּל הַמְּדוֹת הַרְעוֹת וְהַמְּנוּגוֹת שֶׁהַנֶּפֶשׁ
 הִיפָּה קָהָה בָּהֵן, כּוֹלֵן כְּנִסּוֹת תַּחַת סוּג חֲמֵם, מִלְּבַד עֲבָרָה אַחַת הַיּוֹתֵר חֲמוּרָה שֶׁקּוֹלָה כְּנִגְד כֵּל הַעֲבָרוֹת שְׂבִתוֹרָה,
 וְהִיא עוֹן הַמְּסִית וְהַמְּדִיחַ, לֵה יַחַד הַמְּחוּקָק הַעֲלִיִן שֶׁם בְּפִנֵּי עֲמָנוּ סֵרָה. וְמַיִכֵּן יִדְעֵנו זֹאת? זֹאת יִדְעֵנו מִסְּדֵר
 רָאָה קָאֵם. י"ג מִפְּסוּק ג' עַד פְּסוּק ו'א', שֶׁשֶׁם גִּלְתָּה לְנוּ הַתּוֹרָה מִה שֶׁתַּמְנֵה כֹּאֵן, וְכֹאֵן זֶה וְלִמַּד עַל זֶה.
 הַמְּחוּקָק הַעֲלִיִן הַמְּדַבֵּר שֶׁם מְבִיא שֶׁקֶר וְחוֹלֵם חֲלוֹם וְמוֹעֲשֵׂם הַמְּיוֹעֵד לְהֵם, חוֹתֵם דְּבָרָיו בּוֹה הַלָּשׁוֹן: "וְהַגְבִּיא הַהוּא
 אִו חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא יוֹמֵת, כִּי דִבֵּר "סָרְהָ". עַל ה' אֱלֹהֵיךְ הַמְּוִצֵּא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֶּדְךָ מִבְּיַת עֲבָדִים
 אֱלֹהֵיךְ מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוֶּה ד' אֱלֹהֵיךְ לְלַבֵּת בָּהּ וּבְעִרְתָּ הָרַע מִקֶּרְבְּךָ". מִזֶּה נִמְצְאוּ לְמִדֵּים שְׂמֵלֵת "סָרְהָ" הוֹנְחָה
 עַל עִזְבַּת אֱלֹהֵי עוֹלָם לְלַבֵּת אַחֲרָי אֱלֹהִים אֲלֵמִים אֲשֶׁר לֹא יוֹעִילוּ וְלֹא יִצִּילוּ, כִּי תָהוּ הֵמָּה, עַל עִזְבַּת מִקּוֹר מִיִּם
 חִיִּים לְחַצּוֹ בְּאֵרוֹת גְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא יִכִּילוּ הַמִּים. וְגַם נִמְצָא הַפֶּעַל מִמֵּנֵה בְּהַהוֹרָאָה הַזֹּאת, אָמַר: "וְיִסְרְתֶם וְעַבְדְּתֶם
 אֱלֹהִים אַחֲרֵיכֶם" (דְּבָרִים י"א ע"ז), "בְּתֵךְ לֹא תִתֵּן לְבָנוּ וּבְתוֹ לֹא תִקַּח לְבֶכֶךְ כִּי יִסְרֵךְ אֵת בְּנֵךְ מֵאַחֲרָי וְעַבְדוּ
 אֱלֹהִים אַחֲרֵיכֶם" (שֵׁם ז' ד'), "קָרָו מֵהָר מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי לְהֵם עֲשׂוּ לְהֵם עַגֵּל מִסִּכָּה בֹ' וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי
 אֱלֹהֵיךְ יִשְׂרָאֵל" (שְׂמוֹת ל"ב ו') — בְּעוֹשֵׂה הַמְּדַבֵּר "סָרְהָ" עַל ה' הַמְּסִית וְהַמְּדִיחַ מַעֲבֹדֵת אֱלֹהֵי אֲמַת לְלַבֵּת
 לְעַבְדוֹ אֱלֹהִים אַחֲרֵיכֶם הַחֲמִירוֹהַ הַתּוֹרָה יוֹתֵר מִכֻּל שֶׁאֵר הַעֲבָרוֹת עַד שֶׁהַחֲמִירוֹהַ אֵף בְּעַד אֶחָד שֶׁבָּא לְהַעֲדֵד
 לְפָנֵי בֵּית דִּין שְׁפִלוּנֵי הַסִּתְהוּתוֹ בְּסִתֵּר לְעַבְדוֹ ע"ז, לְהִיֹּת נִהַרְג עַפ"י עֲדוּתוֹ זֹאת, שֶׁכֵּן כְּתוּב בְּפ' רָאָה ק' י"ג
 מִפְּסוּק ז' עַד י"א: "כִּי יִסְתַּךְ אַחֲרֵיךְ בֵּן אִמְךָ אִו בְּנֵךְ אִו בְּתֵךְ אִו אֲשֶׁת חֵיקְךָ אִו רַעַךְ אֲשֶׁר כִּנְפֶשֶׁךָ
 לְאִמֶּךָ נִלְכְּה וְנַעֲבַדְהָ אֱלֹהִים אַחֲרֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יִדְעַת אֲתָה וְאַבּוֹתֶיךָ וְגו', לֹא תִחַבֵּה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֲלָיו וְלֹא תִחַסֵּם
 עֵינֶיךָ עָלָיו וְלֹא תִחַמּוֹל וְלֹא תִחַסֵּה עָלָיו, כִּי הֲרוּג תִּהְיֶה בּוֹ בְּרַחֲשׁוֹנֵה לְהַמְּיֹת וַיֵּד כֵּל הַעַם בְּאַחֲרוֹנֵה". —
 הִרִי שֶׁאֲפִילוֹ דְרִישָׁה וְהִקִּירָה לֹא הִזְרִיכָה הַתּוֹרָה, רַק זֹאת דְרִישָׁה מֵהַאֵב שֶׁבָּא לְהַעֲדֵד עַל בְּנוֹ, מֵהַבְּעַל הַמַּעֲדֵד עַל
 אֲשֶׁת חֵיקוֹ, מֵאוֹהֶב עַל רַעוּ כִּנְפֵשׁוֹ, שִׁדּוֹס תְּהִיָה בְּרַחֲשׁוֹנֵה לְהַמְּיֹת, שֶׁבָּהּ יִבְחָנוּ אִם אֲמַת יִהְיֶה חֲכָם, אִם יִשְׁחִיתוּ עַד
 כִּה רַחֲמֵיָהם לְהִיֹּת מִן הַרְשָׁאוֹנִים לְשִׁפּוֹךְ דַּמִּי אֲהוּבֵי נַפְשָׁם אֲשֶׁר מַעֲיָהם הִינוּ לְהֵם.

וְאֲפִילוֹ אִם הַעַד הָאֶחָד שֶׁבָּא לְהַעֲדֵד עָלָיו שֶׁהוּא פְּתוּחַ בְּסִתֵּר לְלַבֵּת אֱלֹהִים אַחֲרֵיכֶם אִינְנוּ מִקְרִיבֵינוּ
 וְזוֹאֲלוֹ, שֶׁאִו הַדִּין (שְׂפִטְסִים י"ז מִפְּסוּק ב' עַד ה') שֶׁלֹּא יוֹמֵת עַפ"י עַד אֶחָד, כְּכֵל זֹאת הוּא דְרַעַב עֲלוּיָה לְהַגִּיד
 לְפָנֵי הַשְּׂפִטְסִים אֵת אֲשֶׁר רָאָה וּזְכָרָה שֶׁכֵּן הוּא, וְאִם לֹא יִגִּיד וְנִשָּׂא עוּגוֹ. לְפִי שֶׁכֵּן פ' תוֹעִיל עֲדוּתוֹ זֹאת, שֶׁמֵּן הַיּוֹם
 הַהוּא וְהַלָּה לֹא יִסִּירוּ הַשְּׂפִטְסִים וְהַשְּׂפִטְסִים הַשְּׂגָחֵתִם מִמֶּנּוּ וְעַל כֵּל מֵלָה וּמֵלָה שִׁוְצָא מִפִּי בְּמַתְכוּיִן אִו שֶׁלֹּא
 בְּמַתְכוּיִן חִיּוּ וַיְהִי תְלוּזִים לוֹ מִנְגַד. מִלְּבַד הַעֲלָה הַמְּחֻכְמֵת שֶׁרְמַזָּה לְנוּ הַתּוֹרָה, כֹּאֲשֶׁר נִרְאָה לְקַמֵּן, בְּאִזְהֵרְתָּה
 שֶׁלֹּא לְשִׁית יָד עִם רַעַב לְהִיֹּת עַד הָקָם. — וְהַטַּעַם לִזֶּה שֶׁכֵּל עֲבָרוֹת שְׂבִתוֹרָה אִינֵן כ"א אִו בֵּין אֶדֶם לְעַמָּנוּ אִו
 בֵּין אֶדֶם לְחִבְרֵנוּ, לֹא כֵּן עוֹן הַמְּסִית וְהַמְּדִיחַ שֶׁהוּא בִּזְנוּ וּבִזְנוּ עֲמוּ, בֵּין אִישׁ פְּרַעֲוִי וּבֵין הַמּוֹשֵׁלָה כְּכֻלָּה, שֶׁתִּהְיֶה בְּסִכָּנָה
 גְּדוּלָּה אִם הַשׁוֹפֵט יִהְיֶה כְּמַסְתִּיר פִּיִם מוֹשְׁפִיעִים וְהַמְּדִיחִים כֹּאֵלָה. — הַיּוֹצֵא לְנוּ מִכֵּל הַחֲמִירוֹ שֶׁהֵם "הַקָּסֵם" הוֹנְחָה עַל כֵּל
 הַעֲבָרוֹת שְׂבִתוֹרָה, כְּעִדּוֹת הַכְּתוּב: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים קַן כֵּל בְּשֵׁר בָּא לְפָנֵי כִי מִלֵּאָה הָאֲרָץ חֲמֵם", וְהַעֲדִים הַמַּעֲשִׂיִם
 עָלֵיהֶן וְיִכּוֹלִים לְהַקְרָא אִו בְּשֵׁם הַעֲבָרָה שְׁעִלִּיָה הֵם מַעֲשִׂיִם כְּמוֹ עַדִי גִבְנָה עַדִי גוֹלָה עַדִי רִצְיָה עוֹדוּ וְעוֹד אִו
 בְּשֵׁם הַכּוֹלֵל עַדִי חֲמֵם. וְמוֹעֲתָה נִלְךְ לְבִטָּה דְרַכְנוּ בְּבִיאוֹר הַכְּתוּבִים בְּסִדֵּר שׂוֹפִטְסִים שְׂמֵהֵם הַחֲלוּגוֹ. רָאָה דְבָרֵיהֶם
 הוּא: "לֹא יִקּוֹם עַד אֶחָד בְּאִישׁ לְכֵל עוֹן וְלִכֵּל חֲטָאֵת", לְמַשַּׁל אִם יִבּוֹאוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים הַמְּרִיבִים זֶה אֵת זֶה, הָאֶחָד

קרא לשני גנב או גזלן ומביא עד אחד לאמת דבריו, והשני מוכחשו ביחד עם העד, מן הדין שוגער בס' הב"ד ואומר להם: „גשו הלאה, אין אהנו מוקקים לכם, לפי שבעיני „חמ"ס" אין עד אחד נאמן". ואם יעמוד עד חמ"ס הזה פעם שנית לפני הב"ד ויאמר להם: „רבותי אנכי חסתי על הרשע הזה כי לבי ופסי נכמרו עליו ואמרתיו אולי ישוב ממהשבתו הרעה וישוב בכל לבו אל ה' וירחמנו, ועתה כי הגני רואה שהבלעל הזה מוסף חטא על פשע וירבה להרשע, הגני מוכרח להגיד לכם שבן מות האים הזה שדבר סָרָה על ה' ויסיתני בסתר ללכת לעבוד אלהים אחרים, — ככהאזי גווגא הב"ד מוצא א"ע במצובה גדולה לתת אמון להעד הזה שנהפך מעד „חמ"ס" לעד „סרה" אינם יכולים, לפי שכבר נעשה השוד בעיניהם בהתעלמו עד כה מעשות בו סרה; לדרוש ולחקור אחרי עדותו זאת השנית ג"כ אין בידם לפי שהוא אומר שהסיתו בסתר ואין שומע זולתו. ללאת מהאמצובה הזאת נתנה תורתנו הקדושה ענה עמוקה ומחוכמת להשופטים והיא שיקראו לאנשים ההם שלפני יום או יומים גרשום מעל פניהם וידברו אתם קשות, עתה יראו להם פנים יפות ומסבירות באמור להם: גשו הנה, הוצעו טענותיכם ואחרי שמעם טענות הטוען והטען יחלו לדרוש בשבע דרישות ושבע חקירות ואם אחרי הדרישה והחקירה יראה לעיני השופטים שהצדק עם הנטען וכי מעולם לא עסק ולא רץ את הטוען וכי העד חמ"ס הזה, כלומר עד הגולה או עד הגנבה הוא עד שקר ובחקירותיו וכזביו רצה לקחת ממנו גפשו ומאדו, לכן יעשה לו כאשר זמם לעשות לאחיו, כי כן הוא הדין: גפש תחת נפש עין תחת עין, שן תחת שן כו'.

ומעתה יחיר לנו אור חדש על אזהרה אחת שבתורה שלכאורה אין לה שום מוצן כלל. התורה מזהרת לרשע שרואה לגרום הויק לחבירו, או לקחת נפשו ע"י עדות שקר, ובידעו כי אין אחד נאמן וכי שומע אין לו בב"ד, יעשה יד אחת עם רשע אחר, ויבאו שני הרשעים האלה ביחד לב"ד, ועל זאת הזהירה התורה באמרה: אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמ"ס (שמות ק"ג א'). — והרי הוא כאילו היא מזהרת לרשע שלא ירשע הרבה, הלא לעובר פי ה' בשאט נפש לא תועלינה אלף אזהרות. אבל לפי ביאורנו למלת „חמ"ס" תתראה לפנינו חכמת המחוקק העליון והאבתו והמלתו על בני אדם בשיעור נפלא מאד. מהאזהרה הזאת נראה שתכלית העונשים איננה לקחת נקם מהחוטאים, כי אם שיתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם, להשיב הרשע מרשעתו ולגדור בעדו, בעונת אותו עונש גופתי או עונש ממון שלא יזיק עוד לאחרים. ולו היתה ביכולת השופט לראות ללבב ולא לעינים בלבד, כי עתה יקרום היו בתבל העונשים ועכ"פ היו מקילים בהם בכל אופן שאפשר, למשל בגנבה וגזלה, לפי ראות עיני הדיון אין הבדל בין איש לאיש, לפי שהוא מסיר עין מן הגונב והגוזל ורק על הגנבה והגזלה יסוס מצטו, אבל אם היה ביכולתו לראות גם ללבב ולדרוש אחרי הסבות שהגיעו את החוטא לחטוא, אז ראה יודע כי זה בועז ועובר על מצוות השם מרוב טובה ומרוב כל, וזה משווי ומחוסר כל, זה חותר בתים למען מוצא דבר מה להשקיט בו רעבון ולידו הקטנים העעופים ברעב, האזילים לחם יבש ופורש אין להם, וזה להשביע תאוותיו העזות השרויות כל גבול ואינן יודעות שבעה. ולכן בעברות הגנגסות תחת סוג „חמ"ס" הקילה התורה מאד, ראשונה שרק עפ"י שלשה או שנים עדים יקום דבר, ואין עדותו של אחד כלום, יהיה המעיד מי שיהיה, והשנית הזהירה מאד לאיש לזיק וישר הנאמן עם ה' ואנשים שראה בעיניו איש פלוני שבער על מצות ה' אשר לא תעשינה שלא יעלה על לבו לאמר: הלא עיני הרואות את המעשה אשר עשה החוטא ומאחר שלפי הדין שומע אין לי מאת השופטים אלך לבקש לי בין קלי הדעת רשע אחד אשר כשחוק הוא לו עשות זמה וגבלה, ללכת עמי אל השופטים להעיד ולבך לא יככה על זה באמרוך: הלא שהדי במרומים שאין בלשוני עולה, — לאיש לזיק וישר כזה התורה אמריה תאמר: השמר לך מעשות ירך עם רשע, אף אם הגך יודע באמת למשל שפלוני גנב או גזל, התחת אלהים אתה לדעת מה בסתרי לבבו? התדע טיבן של הענינים המקופים אותו שמהם היה כמוכרח לעשות דבר נגד רצונו וידיעתו? ואם אמונם שלום ההכרה דורש מהשופט שלא יראה רק לעינים, די לך בהחוקה שחקקתי: על פי שנים עדים יקום דבר, ואין לך רשות להסוף על דברי. ומכלל לאו אחת שומע הן, במה דברים אמורים שמוזהרים אהנו לבלי שות יד עם רשע — בעיני חמ"ס, אבל לא בעיני סרה, אחרי עון כזה מחויבים אהנו לחפש עד מקום שיד החקירה והדרישה האנושית מנגעת בכדי לבצר הרע מקרבנו.

שני המאמרים הנותרים יבאו בחוברות הבאים.

רב אשי האחרון, מסדר הש"ס.

תולדות האש הגעלה הזה, אשר עליו אמרו חז"ל (גיטין כ"ט.) כי מימות רבי לא היה אש אשר לו תורה וגדולה¹ במקום אחד כמוהו, מכוסות הן מאתנו; ומהמעט אשר ידובר בזה בהתלמוד נדע כי נולד באחד בשבת (שבת קנ"ו), ועל פי ההשערה, בשנת ד' אלפים קי"ג לזירה; והיה חתן רמי בר חמא (בינה ל'): וגם חתן רמי בר אבא (חולין קי"א.) וזהו עור עיר ליומים, כבן י"ד שנה, נתמנה לראש ישיבה במתא מחסיה² (סורא, במדינת בבל (מו"ק ד: ; כתובות ד'), ובראיתו כי בימיו החלה השכחה להתגבר (אמר רב אשי: אכן כי אצבעתא צבירא לשכחה, עירובין כ"ג.) ויירא פן תשתכחנה השמועות וההלכות מלב התלמידים הבאים אחריו, — ע"כ שגם את מהגיו וקבאם וסדרם וגם החל להעלותם על הכתב, כל אחד על מקומו, ועשה סתי מהדורות³ (בבא בתרא קנ"ו); ואף כי היה ערוד מאד לברר וללכץ, לנרץ ולזקק את כל השמועות אשר סידר ואשר כתב, וכל עתותיו קידם להיות דלכזי ורבא, — בכל זאת האזיל ארזה שעות פניות גם להיות העולם, והתעסק במסחר העצים (מועד קטן י"ב., נדרים ס"ב.).

נתבונן נא ונראה את האסילה אשר סלל לו על דרכי התלמוד, בדקדקויו, בהלכותיו⁴, בהשקפותיו ובאגדותיו המפורזות בש"ס, נתבונן בדמות נפשו, ומה היה חפצו ומגמתו. —

א.

א) לא היתה דעתו נוטה להוסיף את המקרא מפשטיה: מתקף לה רב אשי, מומאי דהאי בוק, ויפקדם בצוק, ליטנא דמיבוק הוא (שברי חרסים), דלמא שמא דמתא הוא, כדכתיב וימלאו אדוני בוק? (יומא כ"ב:); אמר ליה... לרב אשי, מאי דכתיב "וקינה ודימונה ועדעה"? אמר ליה מתותא דארץ ישראל קא תשיב; אמר ליה אטו אנא לא ידענא... אלא רב גביהא אמר כה טעמא... אמר ליה רב אשי אלא מעתה "קלג ומדמנה וסנסנה" הכי נמי? (גיטין י"ג.).

ב) דיוק אחר לשון המקרא: רב אשי אמר "קדש יהיה פרע גדל שער ראשו—גידולו קדש, ואין דבר אחר קדש" (פסחים כ"ג.); רב אשי אמר הבא כתיב כמשפט, והתם כתיב כמשפט (סוכה מ"ו.); אמר לו רב אשי לא תדמיה, וטבחו כולו בעיני ולכא. (בבא קמא ע"ב ב') רב אשי אמר כתיב הכא עון העדה, עדה ולא קדשים, והתם כתיב עון הקדשים, קדשים ולא עדה (סנהדרין ל"ב.); אלא אמר רב אשי, אמר קרא ונראה לו לכפר עליו, עליו ולא על חבירו (זבחים ד'); רב אשי אמר מידכה כתיב בה"י כהה; א"ל... לרב אשי ואימא ידך שבכח? אמר ליה מי כתיב בחי"ת? (מנחות ל"ו.) ועוד. —

¹ אף כי לא נמנא בפירוש בש"ס כי היה חשוב ונכבד בעיני הסוף אשר היה בימיו, בכל זאת נאספו נדק כי כן הוא, וזאת רמזו באמנם תורה וגדולה במקום אחד; גם ממאמרם כי הוה בר נתן, אשר היה גדול מאד בעיני המלכות, ואשר עליו נתקיים המקרא "והיו מלכים אומניך" (זבחים י"ט.) מייבך הוה כייף לרב אשי (גיטין כ"ט.), נשמע כי רב אשי היה עוקרב למלך.

² הסיור וזאת לא היכה גדולה ומרובה בחולסין (אמר רב אשי, כגון מתא מחסיה, דנפקא מנכר ומפקא מכפר, (כתובות ד'). ומטעם זו מנאס כוון לפניו ליסד בה ישיבתו. —

³ המהדורה השנים עשר, כפי הנראה, סמוך לפטירתו, במשך שלושים יום, עיין מועד קטן כ"ה ע"א. —

⁴ מניינו בכמה מקומות בש"ס כי אמרו על ארזה מאמרים של רב אשי כי בדוהא או בדוהא היא (פסחים י"א), יבמות כ"א, כ"ב ע"א, כ"ג קמ"ה, זבחים ק', מנחות ס"ה, ל"ה כריתות י"ד). והנה הערוך באות ז"ה פירש, כי במקום שטעמו חכמים ולא דברו כהלכה לא ראו לנזותם ולאמר טעו, אלא אמרו בדוהא, בדוהא כלומר — דעת חזונית היא. — אך לפי השערתו רמזו באמנם בדוהא, בדוהא, כי לא "אמר" כזאת מעולם, ולא משי"ן ילצה כהלכה הזאת, רק התלמידים שכתבו ואמרו "בשמו". עיין כ"ב קמ"ה: "רב אשי אמר גיטה מוכיח עליה, והא דרב אשי בדוהא היא, כי איכא דשמע בזה ולא שמע בזה". ובקדושין פ"א. אמר רב אשי, לא אמרין דמלקין על יחוד, אלא יחוד פנייה, אבל דאשא אש לא, שלא היה מוסיף לעו על גביה. מר זוטרא מלקין ומכריו; אמר ליה... לרב אשי, מר נמי לולקי ולכרו? אמר ליה "איכא דשמע בזה ולא שמע בזה". ולפי פירושו נדקו מאד באמנם כ"ב שם, כי בדוהא היא "ולא אמרה מעולם", וען רב אשי בעלמו חיים, לדאיכא דשמע בזה ולא שמע בזה", בקדושין שם; החת אשר לפי פירוש הערוך יש לשאול דרב אשי אדרב אשי. — גם יש להבין לפי פירוש הערוך, מדוע אמרו "בדוהא הוא", ולא אמרו "וליה כהלכה כווסיה"? — ועיין.

ג) אך לפעמים הוכרח להודות כי הלשון לא דיקא: אמר ליה... לרב אשי הא סביב כתיב? אמר ליה: מאי סביב, סביב דקרות, דאי לא תימא הכי גבי עולה דכתיב... (עירובין כ"ו.); אמר רב אשי, "דס" פ' אירי "פ", דכתיב בזאת יבא אהרן בפר בן בקר, אטו בקריה מעייל ליה? (יומא ל'). —

ד) דייק אחר לשון המשנה והברייתא והשתדל לישבה: אמר רב אשי, האי "אס שהה", אס "לא" שהה מבעיא ליה? (ברכות כ"ג.); אמר רב אשי דיקא נמי דקתני בטל ולא קתני עטה (שם כ"ו.); אמר... לא תימא "במקום", אלא תימא... רב אשי אמר אפילו תימא "במקום", לא נזרכה אלא... (שם ס"ב.); ורב אשי מ"ט לא אמר כעולא? "רשות היחיד קתני (שבת ז') רב אשי אמר מי קתני בימות החמה ובימות הגשמים? בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים קתני... (שם מ"ג.); מתקיף לה ר"א, מאי "הן" (שם פ"ג.); מתקיף לה רב אשי, והא "אף" על הכלי קתני? אלא אמר רב אשי... (שם ז"ד.); אמר רב אשי... מדקתני "ועוד" אמר ר' יהודה... (עירובין ז"ד.); מתקיף לה רב אשי אי הכי מאי "אפילו"? (פסחים קט"ו.); אמר רב אשי, מי קתני "הא אסורין"? דילמא יש מהן אסורין, ויש מהן מותרין (מו"ק י"ד.); אמר ליה רב אשי... דקתני יחלוקו יורשי הבעל עם יורשי האב, ולא קתני יורשי האב עם יורשי הבעל (יבמות ל"ה.); אמר רב אשי, מי קתני וקבלו? והדו לו קתני (שם ס"ו.); אמר רב אשי דקתני "שניתנה" לו, ולא קתני "שניתנה" לו (גדרים ל"ה.); אמר ליה רב אשי דקתני סופרין מקרין, ולא סופרין קוראין (גיטין כ"ד.); רב אשי אמר "תבטו וקשו" תנן (בבא קמא ל"ה.); תני עד שתהא אכילה ותביעה כאחד; רב אשי אמר לעולם כדקתני... (שם ק"ו.); מתקיף לה ר"א, אני מוכר לך, אני מוכר לך למה לי? (בבא בתרא ק"ד.); רב אשי אמר לעולם "חשוב" קתני... (סנהדרין י'); אמר רב אשי תא שמע, לפני אידיהן של עכו"ם שלושה ימים, ואי ס"ד הן ואידיהן, ליתני אידיהן של עכו"ם שלושה ימים (ע"ז י'); מתקיף לה רב אשי, מידי "שתק" קתני? אלא אמר ר"א... (זבחים מ"ב.); אמר... מאי אחר, אחר אחר; והא אחר כך קתני? ... רב אשי אמר אידי ואידי חד שיעוריה הוא... (נדה י"ד.); מתקיף לה רב אשי, אי הכי לימא "שמואל" "סו"ח משחור"? אלא אמר ר"א... (שם, כ'). —

ה) כמו בלשון המקרא כן בלשון המשנה או הברייתא הוכרח לפעמים להודות כי הלשון לאו דוקא: אמר רב אשי תנא נמי הכנסה, הוואה קרי ליה. ממאי? מדקתני... (שבת ב'.); אביי לא אמר כרב אשי דלא קתני "שאי אובל", ורב אשי לא אמר כאביי, קא סבר שלא אוכל נמי משמע שתי לשונות. (גדרים ט"ו.); רבינא לא אמר כרב אשי דקשיא ליה "ובולן", ור"א לא אמר כרבינא, להך לישנא... רוב מניין אלא שחיה... להך לישנא... לעלופי לא תייסוקן (חולין ג').

ו) דייק אחר לשון בני אדם: רב אשי אמר, הא דאמר לחולין, הא דאמר לחולין (גדרים י"א.); אמר רב אשי, הא דאמר "הבו לה", הא דאמר "כתובו לה". (ב"מ ק"ד.); ההוא דאמר לחבורה נכסיה דבי בר חייל מוזבינא לך... אמר ר"א חדה אמר ליה, תרתי לא אמר ליה ואי אמר ארעתא, מועט ארעתא שתי, ואי אמר כל ארעתא, כל ארעתא דחית ליה, לבר מבוסתני ופרדיסי; ואי אמר זיהרא, אפילו בי בוסתני... לבר מבת ועבדא, ואי אמר נכמי, אפילו בת ועבדי. (ב"ב ס"ז.); רב אשי אמר, רישא דכתב ליה דיגרי, סופא דכתב דיגרי (שם קס"ו.). —

ז) דרכו היה לדייק את המשנה, ולהביא ממנה ראיה לדברי זולתו: אמר רב אשי "מתניתין נמי דיקא" (עירובין ז"ה); פסחים ז"ט.; תענית י"ד.; מו"ק ה'.; יומא פ"ה.; גיטין פ"א.; יבמות ל"ח.; גדרים ע"ה.; עבודה זרה ס"ז.; שבועות כ"ג.; הוריות ה'.; ועוד. —

ח) דייק דבר מתוך דבר: אמר רב אשי השתא דאמרת לדין אסורין, האי דרגא... (שבת קי"ה.); אמר רב אשי הלכך, כהן הבא על אחותו... (קדושין ע"ז); ועוד. —

ט) במקום אשר חכמי התלמוד נלאו למנוח ישוב אחר, והוכרחו לאמר "איפוך", יגע הוא ומנא ישוב אחר למנן העמוד המשנה או הברייתא על מוכחה: אמר רב אשי, לעולם לא תפוך... (סנהדרין מ"ב.); ר"א אמר לעולם לא תפוך... (זבחים ק"ב); ועוד. —

י) השתדל לאמר ישוב אחר, למנן שלא תהיה המשנה או הברייתא כדעת יחיד: רב אשי אמר אפילו תימא רבנן... (זבחים ע"ג); מנחות כ'.; ועוד ועוד. —

יא) דדכו היה לאמר כי התנא נקט דבר הבלתי פשוט ולא מבעיא קאמר: אמר רב אשי, ומאי קשיא, דילמא לא מבעיא קאמר (שבת ז"ה); ר"א אמר לא מבעיא קאמר. (מו"ק י"א); רב אשי אמר כלה... ולא מבעיא קאמר... (גיטין ע"ב). —

ב.

כסעם כל הלכותיו ומאמריו יוצאים רק לקורא.

(א) בעניני איסור והיתר : אמר ליה ... לרב אשי, רב כהנא מנריך דדיקותא, בין כל חדא וחדא, כמאן כרב הונא ולמפסל קמייחא? אמר ליה, לא, כרב חסדא, ולאכשורי בתרייתא; אי הכי מעיקרא נמי? אמר ליה לא גמרו להרשות סבין לתכס אלא משום כבודו של חכם (חולין י'): ; אמר ליה ... לרב אשי, דמיא לסאסאה מאי? אמר ליה מאן יהיב לן מבשריה ואכלין (שם, י"ז): ; ההוא טבחא דלא סר סכינו לרבא בר חיננא, שמתה ועבריה ואכרזי אבשרא דטרפה הוא; אקלעו ורב אשי לקמיה ... בדקה רב אשי לסכינו ונמנלח יפה ואכשריה (שם י"ח). ; אמר רב אשי טרפות קא מדמיית להדדי, אין אומרים בטרפות זו דומה לזו, פירש בשם שזו טרפה כן זו, שהרי חותכה מלאן ומתה, וחותכה מכאן וחיה (שם מ"ח: ; כ"ב: ; ע"ו). ; ההוא מחטא דאשתכח בסמפונא, רבה ... סבר ... למטרפה, אמר ליה רב אשי חילו אשתכח בבשרא כה"ג מי הוה עריך מר? אלא אמר רב אשי חזין אי קופא לבר ... אי קופא לנו ... (שם מ"ח:); אמר רב אשי הא ודאי סומפונא נקט ואתאי וכשרה (שם מ"ט). ; אמר ליה רב אשי, מאי טעמא מכשרין משום דאמדה נפשה, האי נמי אמדה נפשה (שם כ"א). ; אמר ליה ... לרב אשי סימנין מאי? אמר ליה סימנין קפין הן אלל גפילה (שם כ"א): ; דבוק? אמומר אסר, ורב אשי שרי, מאי טעמא? אפשר דפרח כחד גפא (שם כ"ב). ; ההוא בר אחא ... על לביני קניא, נפק אחא כי ממסמס קועיה דמא, אמר רב אשי אמרינן ספק שגרא ספק קניא, אומר קניא (שם כ"ג): ; הגהו אטמנתהו דאלמחו בהדי גידא גשיא ... אגו שילוחו למר בר רב אשי, אמר להו אבא שרי (שם כ"ד): .

(ב) בעניני יין נכס: אמר רב אשי האי עכו"ם דנסכיה לתמרא דישראל בכוונה, אף על גב דלזבוניה לעכו"ם אחרינא אסור, שרי למשקל דמיה מההוא עכו"ם, מאי טעמא מקלא קלייה (ע"ו כ"ט): ; רב אשי אמר זיקא בין מליא בין חסירא שרי, מאי טעמא אין דרך ניסוך בכך (שם, ס'). ; ההוא נכרי דאשתכח דהוה קאי במעטרא, אמר רב אשי אי איכא טופא להטפיה בשי הדחה ובעי ניגוב, ואי לא, בהדהה בעלמא סגי (שם ס'): ; אמר רב אשי, כל שבזב טהור, בעכו"ם אינו עושה יין נכס (שם, שם). —

(ג) בעניני אישות: אמר רב אשי, כל קלא דבתר נשואין לא חיישין (יבמות כ"ג). ; רב אשי אמר אי נסיב לא מפיקין מיניה, — פירוש חכם שאסר את האשה בנדר על צלה ונכסה, אינו מויתא (שם כ"ה). ; אמר רב אשי הא דאמרי רבנן מים שאין להם סוף אסירא, הגי מילי לכתחילה, אבל אי נסיב לא מפיקין מיניה (שם קב"א): ; אמר רב אשי, כל קלא דלא איתחוק בבי דינא, לאו קלא הוא (גיטין פ"ט): ; אמר רב אשי לא אמרין דמלקין על היחוד אלא ביחוד פניה, אבל דאשת איש לא, שלא תהא מויתא לעו על ציה. מר אטרא מלקי ומכרזי ..., אל ... לרב אשי מר נמי לילקין ולכרוז? אל איכא דשמע בהא ולא שמע בהא (קדושין פ"א). —

(ד) במשפטי האישות: רב אשי אמר בת הניזוגת מן האחין מעשה ידיה לעממה (כתובות מ"ג): ; רב אשי אמר: בת, מה שהיא נוטלת עשור נכסי, יורשת האי (שם ע'). ; אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא מגבינן עשור נכסי, אשילו מעמלא דבת. (בבא בתרא ס"ו). —

ג.

מהלכותיו בדיני מסונות נראה כי הלך אחר האוסרנא ושיקול הדעת.

(א) אמר רב אשי חזין, אי איגש אמיד הוא, אדעתיה ידיה אתו, ואי לא, אדעתיה דכספא אתו (ב"ק ק"ז). ; אמר רב אשי, חזין אי אמר הבו לה ... ואי אמר כתיבו לה ... (ב"מ, ק"ד): ; אלא אמר רב אשי חזין אי בהבלא מייית הרי מועט הבלא, ואי בחכמא מייית הרי ... (בבא קמא כ"א): ; אמר ליה ... לרב אשי טעון בכסא דכספא מאי? אמר ליה חזין, אי איגש אמוד הוא ... אי נמי איגש מהימנא הוא, ואי לא, לאו כל כמיניה (שם ס"ב). ; אמר רב אשי חזין אי מחמת טבעו זיל מנכיין ליה, ואי מחמת תרעא זיל לא מנכיין ליה (שם כ"ז): ; אמר רב אשי חזין, אי אמר ליה בית יהבד אכל תשמושו ... קני, ואי לא, לא קני (בבא בתרא ס"ח). —

(ב) גם בעניני איסור והיתר הלך אחר שיקול הדעת: אלא אמר רב אשי, חזין, אי רובן אורזפכלי, לזו ניכלה זר ..., ואי רובן דגן אכלי ניכלה זר ... (פסחים כ"א). ; אמר רב אשי, חזין אי מחמת שבעה קא פריש הרי ... וחייב, ואי מחמת חפץ קא פריש, הרי העלם חפץ בידו ופטור (שבעות כ"ו). ; יהיב זוזי לטבח ישראל מאי? אמר רב אשי חזין, אי איגש אלמא הוא אסור, ואי לא, שרי (חולין כ"ו): . —

"מִצְפָּה"

מאסף חדשי (זשורנאל) אשר יבואו בו מאמרים משובי הסופרים בכל ענפי ספרת העברית,
עם תמונות וציורים.

מחירו בעד ארבעה חרשים האחרונים לשנת 1885 עד 1 יאנואר 1886.	2	רו"ב.							
	1.25	" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "
	6	" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "
	3.50	" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "
	4	" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "
	2.50	" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "

המודעות "בהמצפה" תהיינה נדפסות בשני עמודים על כל צד, ומחיר השורה של
העמוד באותיות פעמיים — **10 קאפ'**, כמו ב"המליץ" וה"יודישעס פֿאָלקס-בלאט".

	6.50	רו"ב.							
	4	" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "
	4.50	רו"ב.	" "	" "	" "	" "	" "	" "
	2.75	" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "
	65	קאפ'	" "	" "	" "	" "	" "	" "

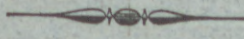
מאת כל החותמים החדשים על "המליץ", "מצפה" גם "יודישעס פֿאָלקס-בלאט" נבקש כי
בשלחם כסף המחיר בעד העלים האלה, יאבו בטובם לרשום את האדרעססע מפורש בכתב
רוסית או באותיות לאטינית, והחותמים מכבר בפנותם במכתבים להירדקציא יואילו לשלוח את
האדרעססע הנדפסה אשר על העלים, או העתקה ברורה.

וואת לדעת כי התחלת השנה למה"ע הנזכרים היא ראשית השנה למנין רוסיא
השנה השני—מיום 1 יולי עד סוף השנה, ולכל הרורש לרבע שנה יוכל להתחיל מיום 1
1 אפריל, 1 יולי, 1 אָקטאָבער.

כל החפצים לשנות את האדרעססע שלהם עליהם לשלוח **25 קאפ'** ביחד עם האדרעססע
הקודמת והחדשה.

סוכנים אשר ישלחו המחיר בעד 10 עקועמפלארע מ"המליץ", "יודישעס פֿאָלקס-בלאט"
או "המצפה" יוכלו לנכות להם 15 פראָצענט בעד טרחתם.

אדרעססע של הרעדאקציע:

An die Red. des „Mizpa“, Newski Prospekt, || Въ Редакцію газеты „Мицпа“, Невскій пр.,
H. № 71, Qu. 27, in St.-Petersburg. || д. № 71, кв. 27, въ С.-Петербурѣ.

